

UNIVERZITET U NOVOM SADU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSEK ZA PSIHOLOGIJU

**EFEKTI PERCIPIRANIH RODITELJSKIH
POSTUPAKA PRILIKOM KORIGOVANJA
NEPRIMERENIH PONAŠANJA DECE NA
AKTUELNA UVERENJA O
DISCIPLINOVANJU
U MLAĐEM ODRASLOM DOBU:
RETROSPEKTIVNA STUDIJA**

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentor:
Prof. dr Ivana Mihić

Kandidat:
mr Olivera Isaković

Novi Sad, 2017. godine

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	doktorska disertacija
Ime i prezime autora: AU	mr Olivera Isaković
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	dr Ivana Mihić, vanredni profesor, Psihologija, Filozofski fakultet u Novom Sadu
Naslov rada: NR	Efekti percipiranih roditeljskih postupaka prilikom korigovanja neprimerenih ponašanja dece na aktuelna uverenja o disciplinovanju u mlađem odraslom dobu: retrospektivna studija
Jezik publikacije: JP	srpski (latinica)
Jezik izvoda: JI	srpski/engleski
Zemlja publikovanja: ZP	Srbija
Uže geografsko područje: UGP	Vojvodina
Godina: GO	2017.
Izdavač: IZ	autorski reprint

Mesto i adresa: MA	21000 Novi Sad, Srbija, Dr Zorana Đinđića 2
Fizički opis rada: FO	11 poglavlja, 297 strana, 3 slike, 14 grafikona, 89 tabela, 377 referenci, 7 priloga
Naučna oblast: NO	psihologija
Naučna disciplina: ND	razvojna psihologija
Predmetna odrednica, ključne reči: PO	roditeljstvo, disciplinovanje dece, metode disciplinovanja, uverenja o disciplinovanju, retrospektivna studija
UDK	159.922.8:37.018.1(043.3) 316.64-053.81:2-457(043.3)
Čuva se: ČU	Centralna Biblioteka, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Važna napomena: VN	
Izvod: IZ	Cilj istraživanja je bio da ispita efekte opaženog iskustva disciplinovanja, na uverenja o disciplinovanju dece u mlađem odraslom dobu, kao i ulogu uslova i načina na koji je roditeljska disciplina sprovedena, u relacionom odnosu iskustva i aktuelnih uverenja o disciplinovanju. Iskustva disciplinovanja iz detinjstva su operacionalizovana preko širokog spektra roditeljske korektivne discipline, tj. kažnjavajućih i nekažnjavajućih postupaka prilikom korigovanja neprimerenih ponašanja dece. Pored roditeljske disciplinske prakse, okolnosti disciplinovanja su operacionalizovane i preko uslova u okviru kojih je sprovedena disciplina (emocionalna klima, partnerski

	<p>konflikti, neefikasnost u disciplinovanju) i načina na koji su roditelji korigovali ponašanja dece (toplina i doslednost, fleksibilnost, taktičnost/impulsivnost). Uverenja o disciplinovanju su operacionalizovana preko dimenzija pozitivne discipline, kažnjavajuće discipline, te disciplinovanja uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću.</p> <p>U uzorak istraživanja je uključeno 276 studenata Univerziteta u Novom Sadu, pri čemu je broj studentkinja bio nešto veći i iznosi 55%. Od ukupnog broja, 79% ispitanika je odraslo sa oba roditelja, a 64% se izjasnilo da potiče iz porodice prosečnog materijalnog statusa. Najveći broj roditelja ima srednji nivo obrazovanja (majke 64%, očevi 68%).</p> <p>Prilikom prikupljanja podataka korišćena je testovna baterija, Inventar dimenzija disciplinovanja - forma za odrasle (<i>Dimensions of Discipline Inventory Adult-recall form - DDI A</i>), čiji su autori Straus i Fauchier (2007). Pored procene disciplinskih postupaka roditelja, DDI A omogućava procenu uslova i načina koji su bili dominantni u tim situacijama, a vezani su za period detinjstva, kada su ispitanici imali 10 godina, tako da su dobijeni podaci retrospektivne prirode. Takođe, bateriju sačinjava i skala kognitivne procene korektivnih postupaka roditelja prema deci (uverenja o disciplinovanju), te skala sociodemografskih podataka. Kako je DDI A inventar kod nas prvi put upotrebljen upravo za potrebe ovog istraživanja, pored prevoda instrumenta,</p>
--	--

	<p>sprovedena je i provera strukture i psihometrijskih karakteristika. Rezultati faktorske analize ukazuju na manje stabilnu strukturu instrumenta na domaćem uzorku, u odnosu na originalna istraživanja, što se može pripisati kulturološkim specifičnostima roditeljskog disciplinovanja. Psihometrijske karakteristike svih skala u inventaru su zadovoljavajuće.</p> <p>Proverom hipotetskog modela, utvrđeni su direktni efekti koje demografske karakteristike i iskustvo disciplinovanja ostvaruju na uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, a pored toga, utvrđeni su i moderatorski efekti disciplinskih okolnosti na aktuelna uverenja o kažnjavajućoj disciplini. Značajne interakcije su utvrđene za disciplinsko ponašanje očeva (stroga i restriktivna disciplina) i majki (suočavanje sa posledicama neprimerenih ponašanja, fizička i psihološka agresivnost), u odnosu na specifične uslove (partnerski konflikti) i načine (taktičnost/impulsivnost) disciplinovanja. Rezultati su diskutovani u svetlu teorije socijalnog učenja, u smislu potvrde efekata neposrednog iskustva disciplinovanja na uverenja o disciplinovanju u mlađem odraslom dobu, kao i potvrde značaja disciplinskih okolnosti, tj. specifičnih uslova i načina na koji je disciplinovanje sprovedeno. Pored toga, razmatrane su i praktične implikacije rezultata istraživanja u kontekstu aktuelne izmene zakonske regulative, vezane za mogućnost uvođenja zabrane fizičkog kažnjavanja, kao i</p>
--	---

	značaja kulturoloških karakteristika disciplinovanja u planiranju i sprovođenju izmena roditeljske disciplinske prakse.
Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP	05.02.2014. godine
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	predsednik: _____ član: _____ član: _____ član: _____

University of Novi Sad

Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	monograph documentation
Type of record: TR	textual printed material
Contents code: CC	PhD Thesis
Author: AU	Olivera Isaković, M.A.
Mentor: MN	Ivana Mihić, PhD, associate professor, Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad
Title: TI	Effects of perceived parental discipline behaviors during correction of child misbehaviours on discipline beliefs of young adults: retrospective study
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	Serbian/English
Country of publication: CP	Serbia
Locality of publication: LP	Vojvodina
Publication year: PY	2017.

Publisher: PU	author`s reprint
Publication place: PP	21000 Novi Sad, Serbia, Dr Zorana Đinđića 2
Physical description: PD	11 chapters, 297 pages, 3 pictures, 14 graphs, 89 tables, 377 references, 7 appendices
Scientific field SF	Psychology
Scientific discipline SD	Developmental Psychology
Subject, Key words SKW	Parenting, child discipline, discipline methods, discipline beliefs, retrospective study
UC	
Holding data: HD	Library of Faculty of Philosophy, University of Novi Sad
Note: N	
Abstract: AB	<p>The aim of the research was to examine the observed effects of early discipline experiences in relation with the parents on beliefs on disciplining of young adults, as well as to examine the role of context in which parental discipline is conducted. The experiences of discipline in childhood were operationalised through a wide spectrum of parental correctional discipline i.e. punitive and non-punitive acts which are used while correcting child's misbehavior.</p> <p>Besides disciplinary behavior practice of a parent, the discipline settings were operationalised through the context under which the discipline is conducted (emotional climate,</p>

relationship conflicts, discipline inefficiency) and the modes parents used in order to correct their children's behaviour (affection, consistency, flexibility, tactfulness, impulsiveness). The discipline beliefs were operationalised through positive discipline, punitive discipline as well as disciplining by love withdrawal and aggression.

The sample consists of 276 students from the University of Novi Sad. The number of female students was slightly higher and amounts to 55% of the total students. 79% of the students grew up in the families with both parents, and 64% claimed to have belonged to middle class families. The majority of their parents had secondary education (64% of mothers, 68% of fathers).

In the process of data collecting, the test battery -Dimensions of Discipline Inventory Adult recall form – DDI A, whose authors are Straus and Fauchier (2007), was used. Besides parent discipline behaviour evaluation, DDI A enables the evaluation of the dominant context and modes, related to childhood period when the interviewees were 10 years old. Therefore, the data gathered is of retrospective nature. Furthermore, the battery contains the scales of cognitive appraisal of different corrective acts of parents towards their children (discipline beliefs), as well as the scale of demographic data.

As DDI A inventory is used for the first time in Serbia for the purposes of this research, the

instrument was translated and the structure with psychometric characteristics was tested. The results of factor analysis show less stable structure of the instrument on domestic sample in comparison to the original research, which can be attributed to the cultural specifications of the parental discipline. Psychometric characteristics of all the scales in the inventory are satisfactory.

By testing hypothetical model, direct effects of the demographic characteristics and the experience of disciplining in the childhood were established. Furthermore, the moderator effects of discipline setting based on contemporary beliefs on punitive discipline were also established. Significant interactions for discipline manner of the fathers (strict, restrictive discipline) and the mothers (dealing with consequences of misbehavior, physical and psychological aggression), based on specific context (relationship conflicts) and modes of discipline (tactfulness, impulsiveness) were also established. The results were discussed in accordance with the theory of social studies, which confirms the effects of immediate experience of the discipline on discipline beliefs during early adulthood, and also proves the importance of discipline setting, i.e. specific context and modes used for discipline conduction.

Practical implications of the results of this research were also analysed, as they could be taken into consideration during the current

	changes in legislation related to possible prohibition of corporal punishment, while the importance of the cultural characteristics of the discipline should be considered during planning and implementation of the changes in discipline practice.
Accepted on Scientific Board on: AS	February 5th 2014.
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	<p>president:</p> <p>member:</p> <p>member:</p> <p>member:</p>

SADRŽAJ

REZIME.....	3
ABSTRACT.....	6
UVOD.....	9
DISCIPLINOVANJE.....	20
Definisanje roditeljskog disciplinovanja i metodološke implikacije.....	23
Specifičnosti roditeljskog disciplinovanja u odnosu na karakteristike deteta	27
Karakteristike roditelja, porodice, stresori i njihova uloga u disciplinovanju dece..	29
Različiti pristupi disciplinovanju: induktivna i gruba/stroga disciplina	31
Neka od mogućih objašnjenja agresivnog i hostilnog ponašanja prema deci prilikom korigovanja neprimerenog ponašanja	33
Fizička kazna kao normativna i zabranjena metoda disciplinovanja.....	34
UVERENJA O DISCIPLINOVANJU.....	39
Poreklo uverenja o roditeljstvu	41
Značaj roditeljskih uverenja u odnosu na globalni razvoj dece	44
Uloga roditeljskih uverenja u procesu korigovanja neprimerenih ponašanja dece...48	
Transgeneracijski prenos roditeljskih uverenja o disciplinovanju.....	50
Karakteristike roditeljskih uverenja u odnosu na ponašanja i karakteristike dece ...	52
Razlike u roditeljskim uverenjima očeva i majki	54
Karakteristike roditeljskih uverenja u odnosu na pol deteta.....	55
Dinamički model sistema uverenja.....	57
EMPIRIJSKI DEO.....	61
Problem istraživanja.....	62
Ciljevi istraživanja	63
Varijable u istraživanju	66
Primenjeni instrumenti.....	69

Procedura i tok istraživanja.....	98
Uzorak istraživanja	100
REZULTATI ISTRAŽIVANJA	102
Rezultati istraživanja u odnosu na ciljeve vezane za disciplinovanje roditelja.....	103
Rezultati istraživanja za ciljeve vezane za uverenja o disciplinovanju.....	115
Prikaz rezultata u odnosu na ciljeve vezane za relaciju iskustava disciplinovanja u detinjstvu i uverenja o disciplinovanju	121
Prikaz rezultata kod ciljeva vezanih za uslove i načine sprovođenja disciplinskih ponašanja roditelja	137
Prikaz rezultata kod ciljeva vezanih za ispitivanje hipotetskog modela	146
ANALIZA I DISKUSIJA REZULTATA.....	168
Analiza rezultata vezanih za proveru strukture primenjenog instrumentarijuma ...	170
Analiza rezultata vezanih za iskustvo disciplinovanja u detinjstvu.....	180
Analiza rezultata vezanih za uverenja o disciplinovanju mladih odraslih.....	185
Analiza rezultata o povezanosti iskustava disciplinovanja u detinjstvu i aktuelnih uverenja o disciplinovanju	187
Analiza podataka o uslovima i načinima sprovođenja disciplinovanja	197
Analiza podataka vezanih za proveru hipotetskog modela.....	204
ZAVRŠNA RAZMATRANJA	229
LITERATURA	237
PRILOZI	259

REZIME

Cilj istraživanja je bio da ispita efekte opaženog iskustva disciplinovanja, na uverenja o disciplinovanju dece u mlađem odraslom dobu, kao i ulogu uslova i načina na koji je roditeljska disciplina sprovedena, u relacionom odnosu iskustva i aktuelnih uverenja o disciplinovanju. Iskustva disciplinovanja iz detinjstva su operacionalizovana preko širokog spektra roditeljske korektivne discipline, tj. kažnjavajućih i nekažnjavajućih postupaka prilikom korigovanja neprimerenih ponašanja dece. Pored roditeljske disciplinske prakse, okolnosti disciplinovanja su operacionalizovane i preko uslova u okviru kojih je sprovedena disciplina (emocionalna klima, partnerski konflikti, neefikasnost u disciplinovanju) i načina na koji su roditelji korigovali ponašanja dece (toplina i doslednost, fleksibilnost, taktičnost/impulsivnost). Uverenja o disciplinovanju su operacionalizovana preko dimenzija pozitivne discipline, kažnjavajuće discipline, te disciplinovanja uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću.

U uzorak istraživanja je uključeno 276 studenata Univerziteta u Novom Sadu, pri čemu je broj studentkinja bio nešto veći i iznosi 55%. Od ukupog broja, 79% ispitanika je odraslo sa oba roditelja, a 64% se izjasnilo da potiče iz porodice prosečnog materijalnog statusa. Najveći broj roditelja ima srednji nivo obrazovanja (majke 64%, očevi 68%).

Prilikom prikupljanja podataka korišćena je testovna baterija, Inventar dimenzija disciplinovanja - forma za odrasle (*Dimensions of Discipline Inventory Adult-recall form - DDI A*), čiji su autori Straus i Fauchier (2007). Pored procene disciplinskih postupaka roditelja, DDI A omogućava procenu uslova i načina koji su bili dominantni u tim situacijama, a vezani su za period detinjstva, kada su ispitanici imali 10 godina, tako da su dobijeni podaci retrospektivne prirode. Takođe, bateriju sačinjava i skala kognitivne procene korektivnih postupaka roditelja prema deci (uverenja o disciplinovanju), te skala sociodemografskih podataka. Kako je DDI A inventar kod nas prvi put upotrebljen upravo za potrebe ovog istraživanja, pored prevoda instrumenta, sprovedena je i provera strukture i psihometrijskih karakteristika. Rezultati faktorske analize ukazuju na manje stabilnu strukturu instrumenta na domaćem uzorku, u odnosu na originalna istraživanja, što se može pripisati kulturološkim specifičnostima roditeljskog disciplinovanja. Psihometrijske karakteristike svih skala u inventaru su zadovoljavajuće.

Proverom hipotetskog modela, utvrđeni su direktni efekti koje demografske karakteristike i iskustvo disciplinovanja ostvaruju na uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, a pored toga, utvrđeni su i moderatorski efekti disciplinskih okolnosti na aktuelna uverenja o kažnjavajućoj disciplini. Značajne interakcije su utvrđene za disciplinsko ponašanje očeva (stroga i restriktivna disciplina) i majki (suočavanje sa posledicama neprimerenih ponašanja,

fizička i psihološka agresivnost), u odnosu na specifične uslove (partnerski konflikti) i načine (taktičnost/impulsivnost) disciplinovanja. Rezultati su diskutovani u svetlu teorije socijalnog učenja, u smislu potvrde efekata neposrednog iskustva disciplinovanja na uverenja o disciplinovanju u mlađem odraslom dobu, kao i potvrde značaja disciplinskih okolnosti, tj. specifičnih uslova i načina na koji je disciplinovanje sprovedeno. Pored toga, razmatrane su i praktične implikacije rezultata istraživanja u kontekstu aktuelne izmene zakonske regulative, vezane za mogućnost uvođenja zabrane fizičkog kažnjavanja, kao i značaja kulturoloških karakteristika disciplinovanja u planiranju i sprovođenju izmena roditeljske disciplinske prakse.

ABSTRACT

The aim of the research was to examine the observed effects of early discipline experiences in relation with the parents on beliefs on disciplining of young adults, as well as to examine the role of context in which parental discipline is conducted. The experiences of discipline in childhood were operationalised through a wide spectrum of parental correctional discipline i.e. punitive and non-punitive acts which are used while correcting child's misbehavior.

Besides disciplinary behavior practice of a parent, the discipline settings were operationalised through the context under which the discipline is conducted (emotional climate, relationship conflicts, discipline inefficiency) and the modes parents used in order to correct their children's behaviour (affection, consistency, flexibility, tactfulness, impulsiveness). The discipline beliefs were operationalised through positive discipline, punitive discipline as well as disciplining by love withdrawal and aggression.

The sample consists of 276 students from the University of Novi Sad. The number of female students was slightly higher and amounts to 55% of the total students. 79% of the students grew up in the families with both parents, and 64% claimed to have belonged to middle class families. The majority of their parents had secondary education (64% of mothers, 68% of fathers).

In the process of data collecting, the test battery -Dimensions of Discipline Inventory Adult recall form – DDI A, whose authors are Straus and Fauchier (2007), was used. Besides parent discipline behaviour evaluation, DDI A enables the evaluation of the dominant context and modes, related to childhood period when the interviewees were 10 years old. Therefore, the data gathered is of retrospective nature. Furthermore, the battery contains the scales of cognitive appraisal of different corrective acts of parents towards their children (discipline beliefs), as well as the scale of demographic data.

As DDI A inventory is used for the first time in Serbia for the purposes of this research, the instrument was translated and the structure with psychometric characteristics was tested. The results of factor analysis show less stable structure of the instrument on domestic sample in comparison to the original research, which can be attributed to the cultural specifications of the parental discipline. Psychometric characteristics of all the scales in the inventory are satisfactory.

By testing hypothetic model, direct effects of the demographic characteristics and the experience of disciplining in the childhood were established. Furthermore, the moderator effects of discipline setting based on contemporary beliefs on punitive discipline were also established. Significant interactions for discipline manner of the fathers (strict, restrictive

discipline) and the mothers (dealing with consequences of misbehavior, physical and psychological aggression), based on specific context (relationship conflicts) and modes of discipline (tactfulness, impulsiveness) were also established. The results were discussed in accordance with the theory of social studies, which confirms the effects of immediate experience of the discipline on discipline beliefs during early adulthood, and also proves the importance of discipline setting, i.e. specific context and modes used for discipline conduction.

Practical implications of the results of this research were also analysed, as they could be taken into consideration during the current changes in legislation related to possible prohibition of corporal punishment, while the importance of the cultural characteristics of the discipline should be considered during planning and implementation of the changes in discipline practice.

UVOD

Istraživanja roditeljskog ponašanja kod nas su pretežno usmerena na ispitivanje vaspitnih stilova, ili su pak bazirana na šire kontekste porodičnog funkcionisanja, poput uključenosti oca, kvaliteta odnosa roditelj-dete, specifičnosti jednoroditeljskih porodica i porodica sa bolesnim i/ili hendikepiranim detetom, porodice mladih sa problemima u socijalnom ili psihološkom funkcionisanju, porodice koje nisu spremne ili sposobne da preuzmu brigu i odgovornost za potomstvo (Anđelković, Zlatanović, Vidanović i Stojiljković, 2009; Hrnčić, 2000; Jugović, 2000; Mihić, Zotović i Petrović, 2006; Mihić, Zotović, Petrović i Avić, 2009; Ružičić, 2003). Pristupi su uglavnom transferzalni, dok su longitudinalne, pa i retrospektivne studije koje povezuju iskustva iz porodica porekla sa aktuelnim roditeljstvom malobrojne i novijeg su datuma (Mihić, 2010; Stefanović-Stanojević, 2003). Istraživanja vezana za disciplinovanje dece fokusirana su na praksu kažnjavanja, s akcentom na fizičku kaznu (Najdanović-Tomović, 1996; Ćorović, 2012), odnosno na pravne aspekte ovog problema i promovisanje zakonske zabrane upotrebe ovog oblika disciplinovanja dece u porodici (Ljubojev, 2004; Stevanović i Srna, 2010). Ostali uobičajeni postupci disciplinovanja dece u okviru porodice su nedovoljno istraživani (Nikolić, 2011).

Uloga očeva i majki u brizi o deci, kako pokazuju brojna inostrana istraživanja, neujednačena je i dominantno pripada majkama (za pregled: Simons, Lorenz, Conger & Wu, 1992). Navedene podatke potvrđuju i istraživanja sprovedena u Srbiji, ukazujući da je briga o deci i dalje primarni zadatak majke (Mihić, Zotović i Petrović, 2006). I pored prisutnih egalitarnih uverenja o ulogama (Mihić, 2006), porodice kod nas su i dalje u većoj meri tradicionalno uređene (Mihić i sar., 2006). U takvim porodicama, otac je neuključen u porodično funkcionisanje, a odnos sa njim se reguliše preko distance i niskog nivoa emotivne razmene (Mihić i Petrović, 2009). Za razliku od toga, u egalitarno uređenim porodicama prisutan je bolji kvalitet porodične klime (Petrović, 2007), sa više afektivne razmene, empatičnosti i fleksibilnosti, od strane roditelja oba pola (Mihić, Zotović i Jerković, 2006). Egalitarna raspodela roditeljskih uloga dovodi se u vezu i sa toplijim i popustljivijim vaspitnim stilom očeva (Mihić i sar., 2006; Petrović, 2007). Istraživanje sprovedeno na teritoriji Vojvodine pokazuje da je dominantan vaspitni stil u porodicama, onaj koji se definiše kao topao i popustljiv (Zotović, 2007; Jerković, 2007; Petrović, 2007), sa visokim slaganjem roditelja oba pola po pitanju vaspitnog pristupa (Jerković, 2007; Petrović, 2007), s tim što su majke prepoznate kao nešto toplije od očeva u odnosu sa decom (Petrović, 2007). Ipak, u porodicama lošijeg socioekonomskog statusa, majke su percipirane kao manje tople u vaspitnom ponašanju, u odnosu na majke iz kategorija srednjeg i dobrog materijalnog statusa (Zotović, 2007). U ovim porodicama registruje se i veći broj konflikata, pa je i zadovoljstvo

porodičnom klimom niže (Zotović, 2007). Kada su u fokusu istraživanja, porodično uređenje i obrazovanje žena, registruje se „pomeranje“ od tradicionalnog ka egalitarnom, sa višim stepenom obrazovanja (Petrović, 2007). Na osnovu pregleda domaćih istraživanja, moguće je konstatovati da najrelevantnije podatke o uobičajenim i dominantnim načinima disciplinovanja kod nas, daju Republički zavod za statistiku i UNICEF (2014). Aktuelno stanje (podaci za 2014. god.) po pitanju roditeljskih postupaka u okviru disciplinske prakse pokazuje da 43% roditelja u Srbiji koristi grube i nasilne metode prilikom korigovanja neprimerenih ponašanja dece, što predstavlja značajno smanjenje u odnosu na prethodni izveštajni period (podaci za 2010. god.) kada je ovakav pristup registrovan kod 67% roditelja (Republički zavod za statistiku, 2014). Roditelji u Srbiji fizičku kaznu primenjuju u 25% slučajeva kod dece na ranom uzrastu (1 - 2 godine), dok ovaj vid disciplinovanja upotrebljavaju znatno ređe na starijem uzrastu (10 – 14 godina) i to u 8% slučajeva (Republički zavod za statistiku, 2014). Ovakve podatke moguće je objasniti uticajem medija, preko kojih stručnjaci informišu roditelje o štetnosti upotrebe fizičke kazne (za pregled: Hirsjarvi & Perala-Littunen, 2001), ili kroz neposredno informisanje u kontaktima sa stručnjacima uključenim u neposrednu brigu o deci (zdravstveni i vaspitnoobrazovni sistem). Kada su u pitanju socioekonomski status i kulturne specifičnosti porodica u našoj zemlji, po pitanju uverenja o opravdanosti upotrebe fizičke kazne, uočava se razlika između romskih porodica (iz romskih naselja) i neromskih porodica u Srbiji, gde 11% roditelja iz prve i 7% roditelja iz druge grupe favorizuju ovu metodu disciplinovanja (Republički zavod za statistiku, 2014). U istraživanju koje su sproveli Pinderhughes i sar. (2000) istaknut je značaj socioekonomskog statusa, stresora i roditeljskih uverenja, u odnosu na postupke prilikom disciplinovanja. Niži socioekonomski status u vezi je sa većom upotrebom fizičke kazne, što je pak posredovano različitim porodičnim stresorima i uverenjima o opravdanost upotrebe ove metode disciplinovanja (Pinderhughes et al., 2000). Takođe, obrazovanje roditelja dovodi se u vezu sa dominantnim načinima disciplinovanja, pa se niži obrazovni nivo vezuje za strože i grublje disciplinske metode (Lansford & Deater-Deckard, 2012). U smislu unapređenja porodičnog funkcionisanja i brige o deci unutar porodice, dobro je pokloniti pažnju širokom spektru različitih roditeljskih postupaka namenjenih korigovanju neprimerenih ponašanja dece, prepoznati i promovisati one funkcionalne, a istovremeno ukazati na štetne i disfunkcionalne, te utvrditi koje disciplinske metode su najzastupljenije, koje su normativne za našu kulturu, kao i u kojoj meri su zastupljene manje efikasne i one koje nepovoljno utiču na funkcionalnost dece.

Još jedan uočeni nedostatak koji ovo istraživanje nastoji da prevaziđe, odnosi se na proučavanje specifičnih uslova i načina sprovođenja korektivne discipline za koje se pretpostavlja da menjaju relaciju između iskustava u detinjstvu i aktuelnih uverenja o disciplinovanju. Iako je u ovoj oblasti prepoznat značaj, ne samo određenih roditeljskih postupaka, nego i šireg konteksta, poput porodične klime i roditeljskih odlika (Bell & Romano, 2012), još uvek nisu sprovedena obuhvatnija istraživanja koja bi dala bolju ilustraciju o načinu na koji se formiraju uverenja o disciplinovanju dece i ulozi vlastitog iskustva odrastanja u njihovom oblikovanju. Čak i kada se uzme u obzir da se uverenja o disciplinovanju dece razvijaju učenjem, nedovoljno se zna se o kontekstu u kom se učenje ostvaruje, kao i direktnim i moderirajućim efektima disciplinskog iskustva i disciplinskih okolnosti. Istraživanja ukazuju na pravilnost da su roditeljska uverenja o načinu podizanja i odgajanja dece u neposrednoj vezi sa njihovim ponašanjima u interakciji sa detetom (za pregled: Miguel, Pires Valentim & Carugati, 2010). Pored toga, značajan broj istraživanja je potvrdio da između roditeljskih ponašanja u jednoj i onih u narednoj generaciji postoji povezanost (Bailey, Hill, Oesterle & Hawkins, 2009; Graziano, Lindquist, Kuncie, & Munjal, 1992; Kerr, Capaldi, Pears & Owen, 2009; Kovan, Chung & Sroufe, 2009; Shaffer, Burt, Obradović, Harbers & Masten, 2009; Neppl, Conger, Scaramella & Ontai, 2009).

Proteklih desetak godina domaća javnost, zajedno sa stručnjacima, prilično budno prati i aktivno učestvuje u diskusijama posvećenim najavi uvođenja zabrane fizičkog kažnjavanja dece od strane roditelja. Učesnici formalnih i neformalnih debata su jasno i nedvosmisleno podeljeni u stavovima da li, ili ne, fizičku kaznu treba „proterati” iz uobičajenog repertoara roditeljskih oruđa za disciplinovanje dece. Građanstvo koje se zalaže da fizičko kažnjavanje ostane integrativni deo normativnog repertoara kažnjavanja dece u porodici najšeće poseže za zdravorazumskim argumentima tipa „I mene su tukli, pa šta mi fali?”, „A šta ako malo dete hoće da mi se otrgne iz ruke i istrči pod auto?” ili „Da su ga tukli kad je bio mali, sad ne bi bio kriminalac.” i sl. Sa druge strane, stručnjaci koji se profesionalno bave zaštitom interesa i prava deteta, tj. njegove dobrobiti, gotovo jednoglasno zastupaju stavove da je fizička kazna štetna po detetov optimalni psihofizički razvoj, te da se uvođenjem zakonske zabrane fizičkog kažnjavanja društvo humanizuje, sledeći primer brojnih drugih zemalja koje su ranije uvele pomenutu zakonsku regulativu. Da bi se izbegla zabuna da je u pitanju fenomen svojstven isključivo našem društvu, moguće je napraviti osvrt na niz članaka objavljenih u časopisu *Psychological Bulletin*, u aprilu 2002. godine. U pitanju je svojevrsno naučno argumentovano „nadmudrivanje” između grupe autora koji zastupaju stanovište da fizička kazna (ukoliko je jasno operacionalizovana u okviru metodološki korektno postavljenog istraživačkog nacrta)

nije štetna i nepovoljna disciplinska metoda i onih koji tvrde suprotno. Na metaanalitičku studiju Gershoff (2002a), komentare su dali Baumrind, Larzelere i Cowan (2002), Holden (2002), kao i Parke (2002), a zatim je usledio i odgovor same Gershoff (2002b). Rezultate koje predstavlja Gershoff (2002a) pokazuju da fizičko kažnjavanje ostvaruje kako direktne, tako i medijatorske i moderatorske efekte na funkcionalnost dece, ističući nužnost zakonske zabrane ove metode disciplinovanja. Baumrind i saradnici (2002) osporavaju verodostojnost ovih podataka, ističući metodološke nedostatke same studije, dok Parke (2002) ukazuje na neophodnost razmatranja i šireg konteksta u okviru kog se deca socijalizuju, odnosno uvođenja systemske perspektive, transakcionog modela kažnjavanja, vođenja računa o validnosti podataka (lično izveštavanje), kao i kulturno zasnovane prakse. Holden (2002) ističe da i pored argumenata koji ukazuju na nepovoljne efekte fizičke kazne, radi se o normativnoj metodi disciplinovanja, duboko ukorenjenoj u američkoj kulturi, pa se i na sam pomen mogućnosti njene zakonske zabrane otvaraju pitanja koja se tiču privatnosti i lične slobode građana. Uz to, Holden (2002, str. 594) smatra da je „efikasnije, mada sporije, usmeriti se na podučavanje roditelja o problemima koji su u tesnoj vezi sa fizičkom kaznom, pre nego menjati zakon”. Naučna zajednica je i dalje podeljena po pitanju fizičke kazne, a istraživači nastavljaju da empirijskim podacima argumentuju stavove za i protiv upotrebe fizičke kazne u disciplinovanju dece. Za razliku od roditeljskih pristupa koji u svoj repertoar uključuju različite stroge, pa čak agresivne i hostile postupke disciplinovanja, postoje i oni koji u potpunosti isključuju grubost i disbalans moći. Pozitivna disciplina počiva na nenasilnom odnosu, poštovanju ličnosti deteta, razvojnim principima i osobenostima, a prevashodno je fokusirana na iznalaženje rešenja u konkretnim situacijama (Durrant, 2007). Deca sa iskustvom pozitivne discipline u porodici pokazuju viši nivo kooperativnosti i empatije (Whiteside-Mansell, Bradley, Owen, Randolph, & Cauce, 2003), adolescenti ispoljavaju bolje socijalne veštine (Krevans & Gibbs, 1996), dok mladi odrasli sa iskustvom pozitivnog disciplinskog pristupa ne preferiraju fizičku kaznu kao adekvatnu metodu disciplinovanja (Graziano & Namaste, 1990). Pozitivna disciplina je tekovina savremenog društva i aktuelno predstavlja ideal u vaspitanju dece. Kako je već napomenuto, u našoj zemlji, normativnim se (još uvek) smatraju i drugi vidovi disciplinovanja, koji pored toga što podrazumevaju kažnjavanje, uključuju i određene forme agresivnosti, poput fizičke kazne. Stiče se utisak da, na globalnom društvenom nivou, pozitivna disciplina predstavlja daleki i (možda) nedostižni cilj.

Ipak, ukoliko postoji i najmanji empirijski dokaz, pa samim tim i najmanja sumnja da je fizičko kažnjavanje štetno, to ostavlja mogućnost zakonodavcu da kreira društveno uređenje koje je

humanije i koje nadilazi dotadašnja kulturna i normativna pravila, poštujući pre svega načela etike. Takođe, postoji mogućnost da novi zakon sam po sebi (osim deklarativno) ne bi u većoj meri doveo do poboljšanja roditeljske prakse koja je potencijalno štetna za decu. Na Parlamentarnoj skupštini Saveta Evrope (Republika Srbija je članica od 2003. godine) 2004. godine, preporukom pod brojem 1666, zemlje članice su obavezane da uvedu zabranu svih oblika fizičkog kažnjavanja, kao i bilo kog drugog oblika ponižavajućeg kažnjavanja ili postupanja prema deci (Parliamentary Assembly, 2004). U dodatnom dokumentu broj 10199 se konstatuje da ne znači da svi slučajevi fizičkog kažnjavanja dece od strane roditelja koji izađu na videlo treba da dovedu do pravnog gonjenja roditelja, oslanjajući se na načelo *de minimus*, da se zakon ne bavi trivijalnim pitanjima – što obezbeđuje da manji napadi među odraslim osobama dolaze pred sud samo u izuzetnim okolnostima, a isto važi i za manje napade na decu (Bargholtz, 2004). U tom smislu, situacija bi mogla da ostane nepromenjena, pa da zakonu podležu isključivo roditelji koji grubo krše pravilo, odnosno zlostavljaju decu. Stvarna namera zakonskog sankcionisanja fizičke kazne je sprečavanje roditelja da koriste nasilne ili druge okrutne ili ponižavajuće oblike kažnjavanja, prevashodno kroz intervencije koje imaju prirodu podrške i edukacije, a ne kazne (Bargholtz, 2004). Sa, ili bez ovakvog zakona, društvo svakako treba da bude upoznato sa karakteristikama roditeljskog disciplinovanja specifičnim za konkretnu državu, kako bi u skladu sa njima donosilo najbolje odluke i najbolja rešenja za stanovništvo, kako za odrasle, tako i za decu. Nadovezujući se na navode Holden (2002), moguće je složiti se sa konstatacijom da je, nezavisno od zakonske regulative kojom se zabranjuje fizičko kažnjavanje, izuzetno važno fokusirati se na one grupe roditelja koji „podbacuju” u roditeljskoj ulozi, te nastojati da se kvalitet roditeljstva (pa samim tim i kvalitet roditeljskog disciplinovanja) dovede na novi, optimalniji nivo. Pri tome, edukativni paketi bi bili tek jedan deo ovog široko postavljenog programa koji bi trebalo da bude usmeren na sveukupno podizanje kvaliteta života, prevashodno na socioekonomskom planu (bolji uslovi života, bolje socioekonomske prilike, manja izloženost svakodnevnom stresu i egzistencijalnim problemima, bolje obrazovanje roditelja i sl.).

Iako je stručna rasprava o zabrani fizičke kazne aktuelna tema, čini se da se sužavanjem fokusa i izolovanjem samo jednog roditeljskog postupka neosnovano zapostavljaju i drugi, bilo povoljni, bilo nepovoljni pristupi disciplinovanju dece. Zbog toga bi, zadatak istraživača u ovoj oblasti trebalo da bude iznad dnevnih („vrućih“) tema, sa akcentom na aktuelne društvene i kulturne specifičnosti našeg područja, sa fokusom na specifičnosti transgeneracijskog prenošenja uverenja o roditeljstvu, tj. disciplinovanju dece. Tek na osnovu ovakvih empirijskih podataka, moguće je donositi zaključke koji će omogućiti da planirane

strategije i trendovi u podizanju i vaspitanju dece budu prilagođeni najboljem interesu deteta, njegovim razvojnim potrebama i specifičnostima, karakteristikama porodica kojima su namenjeni (kulturene specifičnosti i opšte prihvaćeni vaspitni stavovi i praksa), širem društvenom kontekstu i aktuelnom trenutku. Istraživanje predstavljeno ovim radom motivisano je prevashodno činjenicom da kod nas do sada nisu rađena istraživanja koja se detaljnije bave pitanjem roditeljskog disciplinovanja, a aktuelnost ovog pitanja u odnosu na planiranje javnih politika dodatno potkrepljuje njegovu teorijsku i praktičnu opravdanost. Pored toga, treba imati u vidu da kako raniji empirijski podaci pokazuju, promenu u načinu disciplinovanja dece roditelji uvode tek nakon promene vlastitih uverenja o disciplinovanju (Davis, 1999). Dakle, za uspešno sprovođenje promene obrazaca roditeljskog pristupa disciplinovanju, neophodno je upoznati se sa specifičnostima i odlikama roditeljskih uverenja karaktersitičnim za određeno društvo, a zatim ih sistematično i dugoročno usmeravati ka pristupima koji su efikasniji, optimalniji i blagotvorniji za dečiji razvoj.

Moguće je izdvojiti nekoliko **različitih teorijskih pristupa** kada je **transgeneracijsko prenošenje karakteristika roditeljstva i disciplinske prakse** u pitanju. U razmatranju *značaja razvojne istorije u formiranju roditeljskih uverenja i uloga* ukazuje se na važnost iskustava iz primarne porodice, što se uzima kao okosnica kasnijeg ponašanja i funkcionisanja u roditeljskoj ulozi. Rezultati istraživanja iz ovog teorijskog okvira pokazuju da se obrasci roditeljstva i disciplinovanja, mogu bar delimično predvideti, na osnovu onih koji su korišćeni u prethodnoj generaciji (Belsky, Jeffee, Sligo, Woodward & Silva, 2005; Conger, Neppl, Kim & Scaramella, 2003), kao i da se deca o roditeljstvu uče od svojih roditelja, odnosno osoba zaduženih za negu, brigu i staranje (Patterson, DeBaryshe & Ramsey, 1989; Simons, Beaman, Conger & Chao, 1992). Iako su ranija istraživanja prvenstveno bila okrenuta proučavanju transgeneracijskog prenosa agresivnih i neadekvatnih obrazaca roditeljstva (Belsky, 1980; Cicchetti & Rizley, 1981), kasnija su se preusmerila na dokazivanje postojanja mehanizma prenosa pozitivnog i konstruktivnog roditeljstva (Belsky et al., 2005; Chen & Kaplan, 2001; Chen, Liu & Kaplan, 2008; Chassin, Presson, Tod, Rose & Sherman, 1998; Simons, Lorenz, Conger & Wu, 1992), a novija podjednaku pažnju poklanjaju prenosu kako pozitivnih, tako i negativnih obrazaca roditeljstva (Bailey et al., 2009; Neppl et al., 2009). Navedena istraživanja su dokazala da se sa generacije na generaciju prenose i adekvatni i neadekvatni obrasci roditeljstva. Ono što se transgeneracijski prenosi, kada je roditeljstvo u pitanju, nisu ponašanja očeva i majki sama po sebi, nego brojne kognitivne i interpersonalne karakteristike i kvalitete koji se ispoljavaju u odraslom dobu kroz različite uloge, pa tako i kroz roditeljsku (Kerr et al., 2009). Pored toga, pregled

longitudinalnih studija novijeg datuma (Bailey et al., 2009; Kerr et al., 2009; Kovan et al., 2009; Shaffer et al., 2009; Neppl et al., 2009) pokazuje postojanje kontinuiteta roditeljske prakse kroz generacije. Kvalitet roditeljstva u jednoj generaciji može biti prediktor kvaliteta roditeljstva u drugoj generaciji, s tim što i longitudinalne (Belsky et al., 2005; Hops, Davis, Leve & Sheeber, 2003) i retrospektivne studije (Belsky & Pensky, 1988) pokazuju da je ova veza slabe do umerene snage, što otvara pitanje potencijalnih mehanizama i moderatora transgeneracijskog prenosa. Istraživači koji se bave proučavanjem transgeneracijskog prenosa kvaliteta roditeljstva, često polaze od pitanja zašto neke osobe u odraslom dobu u ulozi roditelja ponove ona ponašanja koja su ista ili slična kao ponašanja njihovih roditelja, a neke ne (za pregled: Belsky, Conger & Capaldi, 2009). Ovo pitanje odnosi se na činioce, procese i mehanizme koji utiču na kontinuitet, odnosno diskontinuitet kvaliteta roditeljstva kroz generacije. Rezultati longitudinalne studije koja je sprovedena tokom trideset godina, pokazuju da su zadovoljstvo brakom i akademsko postignuće najznačajniji mehanizmi prenosa konstruktivne roditeljske prakse, dok pol roditelja ima moderirajuću ulogu (Chen, Liu & Kaplan, 2008). Istovremeno, ova grupa autora polemische o ranijim empirijskim rezultatima i zaključcima do kojih su došli teoretičari socijalnog učenja (Chen & Kaplan, 2001; Simons et al., 1991; Simons, Beaman, Conger, & Chao, 1993) koji su utvrdili da se transmisija kvaliteta roditeljstva vrši putem učenja po modelu kao i preko socijalnog učenja. Po njihovom mišljenju, izostavljanje varijable zadovoljstva brakom dobija se nedovoljno precizna interpretacija mehanizama transgeneracijskog prenosa roditeljskih odlika, odnosno efekti ranog iskustva s roditeljima i usvajanje sličnih roditeljskih strategija u kasnijim stadijumina nisu razdvojeni. Chen, Liu i Kaplan (2008) smatraju da se roditeljstvo prvenstveno uči preko uloge partnera i supružnika, a potom i preko uloge roditelja i da je zbog toga u istraživačke nacрте potrebno uključiti veći broj intervenišućih varijabli kako bi se dobili potpuniji i precizniji odgovori na pitanja o mehanizmima koji učestvuju u transmisiji roditeljske prakse kroz generacije.

Afektivna vezanost kao mehanizam transgeneracijskog prenosa karakteristika roditeljstva je naredni teorijski okvir koji daje objašnjenja o prenosu kvaliteta i odlika roditeljstva. Empirijski podaci pokazuju da su osobe koje su tokom detinjstva iskusile visok stepen responsivnosti i senzitivnosti od strane roditelja, otvorenije za signale i potrebe svoje odojčadi, jer poseduju kapacitet za razumevanje detetove perspektive i nisu uznemireni anksioznošću koje ono pokazuje (Main, Kaplan & Cassidy, 1985). Unutrašnji radni modeli roditelja nasilnih prema svojoj deci su čak preko 90% nesigurnog tipa, (odbacujući i preokupirani), a isto je utvrđeno i za njihove partnere (Crittenden, Partridge & Clausen,

1991). Ipak, i pored ovih podataka, teorija afektivne vezanosti ne smatra da je prenošenje disfunkcionalnih roditeljskih obrazaca neminovno kod osoba koje su bile grubo i nesenzitivno tretirane tokom detinjstva od strane svojih roditelja. Bowlby (1980) je smatrao da do transgeneracijskog prenošenja zlostavljanja i zanemarivanja dolazi u slučajevima kada rano negativno iskustvo nije zapamćeno ili nije integrisano u revidirane unutrašnje radne modele interpersonalnih odnosa. Korektivno emotivno iskustvo omogućava preradu unutrašnjih radnih modela sebe i drugih, pa je upravo ono odgovorno za prekid transgeneracijskog prenošenja nasilja. Osobe koje su bile zlostavljane u detinjstvu, a nisu se i same na takav način ponašale prema svojoj deci, imale su iskustvo bliske veze koja je bila podržavajuća, bilo da se radilo o terapeutskom, partnerskom ili supružničkom odnosu (Egeland & Farber, 1984). Navedena teorijska pretpostavka potvrđena je i istraživačkim rezultatima koji pokazuju da žene koje su se sećale svojih majki kao odbacujućih, a svog detinjstva kao prožetog nevoljama, a pri tome su o pomenutim događajima i iskustvima formirale koherentne narrative (tzv. naučeni sigurni obrazac) nisu bile odbacujuće u odnosu na svoju decu (Main & Goldwyn, 1984). Za razliku od njih, roditeljsko funkcionisanje žena koje su tek trebale da se izbore sa nepovoljnim iskustvima iz vlastitog detinjstva nije bilo optimalno. Dakle, teorija afektivne vezanosti nudi teorijsku osnovu za razumevanje uslova i mehanizama koji predstavljaju protektivne faktore koji štite od „prenošenja” zlostavljanja.

Modelovanje roditeljskog ponašanja putem socijalnog učenja predstavlja teorijski okvir iz oblasti socijalnog učenja, koje takođe daje značajan doprinos boljem razumevanju transgeneracijskog prenošenja kvaliteta roditeljstva, vaspitanja, disciplinovanja, promena ponašanja, kao i odnosa roditelj - dete. Široko postavljeno, teorija socijalnog učenja govori o tome da izloženost različitim životnim iskustvima tokom detinjstva i direktno i indirektno oblikuje ponašanje. Neki istraživači akcent stave na tradicionalne bihevioralne principe, *potkrepljenje i uslovljavanje* (Patterson, 1996), dok su drugi proširili ovaj koncept razmatrajući *kognitivne i svesne procese* koji su u osnovi roditeljskih ponašanja (Bugental, Blue & Cruzcosa, 1989; Dix, 1992), odnosno njihove efekte na decu (Dodge, Pettit, Bates & Valente, 1995). Nezavisno od toga da li se primat daje ponašanju ili kogniciji, teorija socijalnog učenja smatra da različite strategije ponašanja deca uče, ne samo na vlastitom iskustvu, nego i na osnovu toga kakav je bio odgovor na njihovu reakciju. Značajno istraživanje koje su sprovedli Muller, Hunter i Stollak (1995), ispitivalo je transgeneracijsko prenošenje fizičkog kažnjavanja uzimajući u obzir dva različita teorijska modela. Prvi model, zasnovan na teoriji učenja, pretpostavio je da fizičko kažnjavanje utiče na povećanje agresivnosti kod dece, dok je drugi model zasnovan na teoriji temperamenta, pošao od

pretpostavke da agresivno dečije ponašanje utiče na veću upotrebu fizičkog kažnjavanja od strane roditelja. Ustanovljeno je da su dobijeni rezultati išli u prilog prvog modela, te je potvrđeno da se upotrebom fizičke kazne agresivnost prenosi sa jedne generacije na drugu putem učenja. U *modelu determinanti roditeljskog ponašanja* Simons i saradnici (1991) su ustanovili mehanizme prenosa strogog i grubog roditeljstva, utvrdivši da se *direktan efekat* ostvaruje *modelovanjem* kao oblikom socijalnog učenja, a *indirektan* preko *uticaja na formiranje uverenja o disciplinovanju*. U kasnijem radu, polazeći od podataka o transgeneracijskom prenošenju roditeljske prakse (Simons et al., 1991) i uticaju supružnika na ponašanje roditelja (Simons, Lorenz et al., 1992; Simons, Lorenz et al., 1993; Simons, Whitbeck, Conger & Melby, 1990), ovaj model je proširen na proučavanje dodatnih faktora koji posreduju u transgeneracijskoj transmisiji, kažnjavajućih i podržavajućih roditeljskih ponašanja. Utvrđeno je da su pored uverenja o disciplinovanju dece, značajni prediktori aktuelne roditeljske disciplinske prakse i vlastito iskustvo disciplinovanja tokom detinjstva, nivo obrazovanja, psihički status roditelja (depresivnost roditelja u drugoj generaciji), zadovoljstvo ponašanjem deteta, te partnerovo zadovoljstvo ponašanjem deteta, (Simons, Beaman et al., 1993).

Istraživanje, koje su sproveli Bell i Romano (2012), u fokus stavlja uverenja o fizičkoj kazni mladih odraslih u odnosu na relaciju sa percepcijom disciplinske prakse roditelja, tj. moderirajućih efekata zastupljene topline, odnosno impulsivnosti u načinu na koji su roditelji korigovali neprimerena ponašanja. Model istraživanja zasnovan je na empirijskim podacima brojnih prethodnih studija koje ukazuju na postojanje veze između iskustva disciplinovanja u detinjstvu i aktuelnih uverenja o disciplinovanju, stavova prema jurisdiktivnoj regulaciji fizičke kazne i kulturnih normi (Bell & Romano, 2012, str. 2212), i uloge percepcije disciplinske prakse i specifičnih okolnosti disciplinovanja na kasnija uverenja o disciplinovanju (str. 2214). Dakle, pored direktnih efekata disciplinskih iskustava na aktuelna uverenja o disciplinovanju, ovo istraživanje pokazuje zanimanje i za potencijalne mehanizme prenosa u domenu specifičnog konteksta u kom se odvija disciplinovanje dece, odnosno specifičnih načina implementacije discipline. Na putu transmisije roditeljskih uverenja sa jedne generacije na drugu, roditeljska ponašanja samo delimično objašnjavaju uticaj iskustva na aktuelnu kognitivnu procenu (tj. njihova uverenja) kod potomaka po pitanju disciplinovanja dece, pa je potrebno detaljnije proučiti koji su to specifični faktori koji uverenja potomaka na osnovu vlastitog iskustva odrastanja svrstavaju u kategoriju onih koji zastupaju kaznu i strog pristup u disciplinovanju, odnosno onih koji preferiraju blag i podržavajuć pristup u korigovanju dečijih ponašanja. Rezultati pokazuju da mladi sa

iskustvom fizičkog kažnjavanja u detinjstvu, koji svoje roditelje procenjuju kao tople i podržavajuće, poseduju pozitivnija uverenja prema upotrebi fizičke kazne u odnosu na mlade koje su takođe bili fizički kažnjavani, a koje su svoje roditelje procenili kao impulsivne i nepredvidive (Bell & Romano, 2012). Autori navode da su dobijeni rezultati potvrdili nalaze ranijih studija koje su takođe istakle značajni uticaj *značenja i percepcije* po pitanju iskustva disciplinovanja u detinjstvu, nego što je to slučaj sa iskustvom određene disciplinske prakse same po sebi (Bell & Romano, 2012, str. 2225).

Hipotetski model u okviru predstavljene disertacije je u teorijskom smislu zasnovan na konceptima teorije socijalnog učenja, pri čemu se empirijski oslanja na rezultate navedenih studija koji ukazuju da su *roditeljska ponašanja* prenosni mehanizmi roditeljskih uverenja između dve generacije (Simons, Beaman et. al., 1992), kao i da *opšta porodična atmosfera* u kojoj se sprovodi disciplinovanje, ima značajno mesto u formiranju uverenja i stavova o disciplinovanju kod potomaka (Bell & Romano, 2012). Navedeni empirijski podaci ukazuju na moguće postojanje direktne veze između roditeljskog disciplinovanja i uverenja njihove dece o disciplinovanju, ali i na moderirajuću ulogu različitih kontekstualnih činilaca (poput uslova i načina disciplinovanja) u okviru kojih se sprovodi disciplinovanje ponašanja deteta. Na osnovu navedenih podataka, može se konstatovati da su uverenja i stavovi po pitanju roditeljstva usko povezani sa setom ponašanja koja se aktiviraju prilikom korigovanja neprimerenog ponašanja dece, tj. disciplinovanja. Ova retrospektivna studija nastoji da razume i objasni vezu između percipiranih kažnjavajućih, odnosno nekažnjavajućih ponašanja kojima su roditelji pribegavali u nameri da koriguju neprimerena ponašanja na dečijem uzrastu i preferiranih metoda disciplinovanja njihove dece u ranom odraslom dobu, koje su takođe definisane preko kriterijuma kažnjavanje - nekažnjavanje. Opisana veza posmatrana je u kontekstu percipiranih uslova i načina sprovođenja korektivne discipline od strane roditelja, uz pretpostavku da bi to bliže moglo da odgovori na pitanja o *činocima* koji *moderiraju efekte iskustva* u detinjstvu, na vrednovanje različitih disciplinskih metoda u ranom odraslom dobu. Pored toga, istraživanje predstavljeno ovim radom nastoji da prepozna i opiše karakteristične obrasce disciplinovanja očeva i majki kod nas, te da ih razume u kontekstu specifičnosti koje proizilaze iz vrednosnog sistema šireg društvenog okvira, na šta ukazuju i rezultati studije sprovedene na teritoriji Vojvodine, koja potvrđuje kulturološki determinisane obrasce uloga i odnosa u porodici (Mihić, 2010).

DISCIPLINOVANJE

U laičkim, ali i stručnim diskusijama, pod roditeljskim disciplinovanjem se najčešće podrazumevaju oni postupci koji se odnose na kažnjavanje i korigovanje neželjenih ponašanja, tj. na strog pristup detetu koje se, prema proceni roditelja, ponaša neposlušno i neprimereno. Socolar (2004) navodi da je među roditeljima uvreženo stanovište da je disciplinovanje zapravo sankcionisanje određenih neadekvatnih ponašanja kod deteta. Pregledom domaćih istraživanja konstatujemo da nijedno od njih u naslovu ili ključnim pojmovima ne sadrži termin „disciplinovanje“, dok se u samom tekstu „disciplinovanje“ sreće kao sinonim kontrole ponašanja (Suzić & Tunjić, 2001), fizičkog kažnjavanja (Stevković, 2013), kažnjavajućeg disciplinovanja (Hrnčić, 2000), a takođe u kontekstu kazne kao „vaspitni postupci roditelja“ (Opačić, 1994). U potrazi za boljim i sveobuhvatnijim terminom koji bi se odnosio na roditeljske postupke namenjene podučavanju socijalno prihvatljivog ponašanja, ili pak korigovanju onog koje izlazi iz normativnih okvira, ne stiže se daleko. Iako se, na prvi mah, pojam *vaspitanje* čini kao odgovarajući izraz, detaljnijim razmatranjem se uviđa da ovaj termin podrazumeva daleko širi dijapazon roditeljskih postupaka i da se ne odnosi u užem smislu na podsticanje i negovanje ispravnih ponašanja ili pak korigovanje i sankcionisanje neprimerenih ponašanja. Sa druge strane, pojmovi *nagrađivanje* i *kažnjavanje* predstavljaju ograničen aspekt disciplinovanja i ne mogu biti upotrebljeni kao njegovi sinonimi. *Roditeljsko disciplinovanje* podrazumeva one postupke roditelja u odnosu na decu, koji služe prevenciji ili pak korekciji nepoželjnog ponašanja. Zbog toga predlažemo upotrebu termina „disciplinovanje“ kao odgovarajućeg i dovoljno preciznog za opis onih roditeljskih postupaka koji će biti razmatrani u ovom istraživanju u odnosu na neprimerena dečija ponašanja. Pored toga, predlažemo njegovo promovisanje i širu upotrebu u okviru stručnih krugova, s obzirom da je saglasan sa terminom koji se koristi u zapadnoj literaturi koja je široko dostupna i na koju se u velikoj meri oslanjamo, kako u teorijskom i praktičnom pristupu, tako i kod naučnoistraživačke prakse. U cilju boljeg konceptualizovanja „disciplinovanja“ moguće je poslužiti se preporukom koju daju Straus i Fauchier (2007) u nastojanju da ga opišu, klasifikuju i definišu. Naime, ovi autori predlažu upotrebu „*preventivne discipline*“ i „*korektivne discipline*“ kao povezanih, ali odvojenih dimenzija koje je moguće posmatrati preko roditeljskih postupaka neophodnih za adekvatnu socijalizaciju deteta. Prvi termin se odnosi na ponašanja kojima se detetu ukazuje na ono što je ispravno i društveno prihvatljivo, dok se drugi odnosi na korigovanje onih dečijih postupaka koje sam roditelj i/ili šire društvo smatraju neprihvatljivim i nepoželjnim. Preventivna disciplina prethodi detetovom ponašanju, a mogla bi se izjednačiti sa podučavanjem ili ukazivanjem na ispravno i pogrešno, a Straus i Fauchier (2007) je ilustruju preko „primarne prevencije“.

Korektivna disciplina podrazumeva niz postupaka kojim roditelji koriguju neprimerena ponašanja dece, a o njoj je moguće razmišljati kao o „sekundarnoj prevenciji“ (Straus & Fauchier, 2007). Pogrešno bi bilo izjednačiti je isključivo sa postupcima kažnjavanja, jer je korekciju ponašanja deteta moguće obavljati i preko nekažnjavajućih metoda. Pored preventivne i korektivne distinkcije, sreće se i ona između *induktivne* i *grube (stroge) discipline* (*eng. power assertive*) (Grusec & Goodnow, 1994). Klasifikacija koju predlažu Straus i Fauchier (2007) i ova koju predlažu Gruce i Goodnow (1994) se delimično preklapaju. Induktivno disciplinovanje najviše odgovara autoritativnom roditeljskom stilu, koji je „zlatna sredina“ između permisivnog i autoritarnog roditeljstva i koje se oslanja na podučavanje deteta o razlikama između dobrog i lošeg, odnosno razmatranju posledica određenih ponašanja, pri čemu se oslanja i na upotrebu nekažnjavajućih i kažnjavajućih metoda, ali kaznu ne koristi kao sredstvo nadmoći i demonstriranja sile. Suprotno tome, gruba i stroga (*engl. power assertive*) disciplina počiva isključivo na kažnjavanju, pre svega fizičkom, ali i na pretnjama, omalovažavanju deteta i ukidanju privilegija, pri čemu može biti praćena izlivima besa i naglašenom disbalansu moći koja je zloupotrebljena od strane roditelja. Pored prethodne dve, postoji i podela na *reaktivnu* i *proaktivnu* disciplinu na koju ukazuje Socolar (1997). Reaktivnoj disciplini roditelji pribegavaju kada procene da se dete ponaša u suprotnosti sa načelima i očekivanjima, a proaktivna disciplina treba da osigura lepo ponašanje i poslušnost preko ustanovljenih standarda vladanja koji su u skladu sa kućnim i društvenim pravilima. Straus i Fauchier (2007) konstatuju da je ova distinkcija nedovoljno precizna, jer je reaktivno disciplinovanje istovremeno i proaktivno, a prethodno opisanu distinkciju (preventivno-korektivno) nude kao adekvatniju. Locke i Prinz (2002) predlažu da roditeljsko disciplinovanje bude klasifikovano na osnovu efekata koje ima na ponašanje dece i njihovu adaptiranost. Pod „*efikasnim*“ disciplinovanjem podrazumevaju ono koje podstiče adekvatna ponašanja i prevenira neprimerena, pri čemu roditelji koriste jasna pravila i zahteve, potkrepljuju poželjna i odobrena ponašanja, koriste „time out“, kratkoročno ukidanje privilegija, kao i objašnjavanje i podučavanje, tj. induktivne metode disciplinovanja. „*Neefikasno*“ je ono disciplinovanje koje podstiče lošiju adaptiranost deteta, neadekvatna ponašanja, neposlušnost i nedovoljnu socijalizaciju. Roditelji skloni ovakvim načinima disciplinovanja ne definišu jasna pravila i zahteve, potkrepljuju neprimerena ponašanja, više kažnjavaju nego što nagrađuju, te često koriste fizičku kaznu i prinudu.

Dakle, disciplinovanje je moguće operacionalizovati preko različitih postupaka koje roditelji koriste kako bi „podučili” dete prihvatljivom, poslušnom i socijalno adekvatnom ponašanjem. Pri tome mogu upotrebljavati različite poučne primere i kognitivna razmatranja, kao i brojne

metode kažnjavajućeg i nekažnjavajućeg tipa. Disciplinske postupke koji narušavaju razvoj i nepovoljno utiču na funkcionalnost deteta vrlo uslovno je moguće posmatrati kao metode disciplinovanja i bolje ih je klasifikovati kao neadekvatne i štetne po razvoj ili pak svrstati u kategoriju fizičkog ili psihičkog zlostavljanja. Pri tome je neophodno voditi računa o preciznom i jasnom kategorisanju svake od metoda disciplinovanja i empirijskim podacima koji potvrđuju njenu štetnost u odnosu na adaptiranost kod dece, dok je a priori date klasifikacije potrebno empirijski proveriti.

Definisanje roditeljskog disciplinovanja i metodološke implikacije

Iako proučavanje roditeljskog disciplinovanja dece počinje još tokom 30-ih godina XX veka (Symonds, 1939, prema Socolar, 1997), Straus i Fauchier (2007) ističu, da se u njegovom definisanju nije otišlo dalje od opisivanja različitih postupaka kojima se koriguju dečija ponašanja i klasifikacije, odnosno ne uočava se postojanje sveobuhvatne i dominantne definicije. U nastavku sledi pregled aktuelnih definicija, koje ilustruju zaključke pomenutih autora. Disciplinovanje se najčešće odnosi na metode koje roditelji koriste da bi obeshrabrili neprimerena ponašanja i zadobili poslušnost dece (Smith, 1967, prema Locke & Prinz, 2002), a cilj discipline je da osposobi dete za adekvatno ponašanje i kada nije pod nadzorom i vođstvom odrasle osobe (Gruces & Goodnow, 1994). Rosenfeld i Levine (1987) smatraju da je krajnji cilj disciplinovanja dece, njihova socijalizacija. Halmstad i Applequist (2007) disciplinovanje definišu preko latinskog korena reči *disciplina* što znači podučavanje i učenje, napominjući da se pojam češće upotrebljava za korekciju ponašanja ili kao kazna za prestup, a manje u originalnom značenju. Objašnjenje značenja latinske reči *disciplina* daje i Levin (2011), uz dopunu da je izvedena iz reči *discere* što znači učenje i *discipulus* što znači učenik, a u domenu dečijeg razvoja disciplinovanje se odnosi na upustva za ispravno i moralno ponašanje. Socolar i Stein (1996) disciplinovanje posmatraju kao konstrukt koji obuhvata sva roditeljska ponašanja koja ili preveniraju dečija ponašanja da ne bi došlo do neprimerenih ponašanja, ili ih koriguju kada do takvih ponašanja dođe. McCormick (1992) o disciplini govori kao o načinu na koji se deca uče dobrom ponašanju, dok kažnjavanje služi redukovanju neprimerenog ponašanja. Baumrind (1997) roditeljsko disciplinovanje posmatra kao dinamičan proces koji se kreće duž kontinuuma od kažnjavanja zbog neposlušnosti i nametanja legitimnog autoriteta, do podsticanja autonomije i samosvesti, što se najbolje ogleda u autoritativnom roditeljstvu. Ova autorka smatra da svaki od suprotstavljenih roditeljskih stilova (autoritarni i permisivni) ima svoje dobre i loše strane, ali da sami po sebi

ne dovode do adekvatne socijalizacije deteta, niti razvijanja optimalnih kompetenci i da je prava mera negde na sredini.

U cilju postizanja konceptualne jasnoće, Rebecca Socolar predlaže klasifikacionu shemu disciplinovanja preko tri glavne komponente disciplinske prakse: *tipa* disciplinovanja, *načina* na koji se ono sprovodi i *uslova* u okviru koga se disciplinovanje odvija (Socolar, 1997). Ona daje preporuku istraživačima da obrate pažnju na sve relevantne aspekte disciplinske prakse, te da ova klasifikacija bude upotrebljena za konstrukciju instrumenata koji bi bili dovoljno obuhvatni i primenjivi na bilo koju disciplinsku praksu. Upravo preko navedene klasifikacione sheme moguće je detaljnije se pozabaviti bitnijim aspektima u istraživanju roditeljskog disciplinovanja.

Tip disciplinovanja ukazuje na vrstu ili metod roditeljskog postupka tokom korigovanja dečijeg ponašanja. Istraživači poput Socolar (1997, 2004), kao i Van Leeuwen, Fauchier i Straus (2012) komentarišu da je do sada najviše proučavano *fizičko kažnjavanje*, na račun brojnih drugih metoda koje su zapostavljene. Iako u brojnim, mahom evropskim zemljama, ovaj oblik disciplinovanja zbog zakonske zabrane (trebalo bi da) odlazi u istoriju, zainteresovanost istraživača za fizičko kažnjavanje ne jenjava (Durrant, 1999; Gershoff, 2002a, 2007; Lansford et al., 2005; Larzelere, 2000; MacKenzie, Nicklas, Waldfogel, & Brooks-Gunn, 2012; Roberts, 2000; Straus & Stewart, 1999). *Objašnjavanje* i *verbalno komuniciranje* se procenjuju kao efikasnije metode od kažnjavanja, pogotovo ako su skoncentrisane na razmatranje posledica neprimerenog ponašanja i njihovih efekata na druge osobe, što utiče na pozitivan razvoj empatije i moralnosti kod dece (Grusec & Goodnow, 1994), a takođe su pobudile značajnu zainteresovanost istraživača (Berlin et al., 2009; Clark & Ladd, 2000; Deković & Gerris, 1992; Patrick & Gibbs, 2012; Socolar, Savage & Evans, 2007). Pored toga proučavani su i „*time out*”, *nagrađivanje*, *ukidanje privilegija*, *skretanje pažnje*, *pregovaranje*, *pretnja*, *nadgledanje*, *učenje po modelu* i *ignorisanje* (Gershof et al., 2010; McCord, 1991; Robinson, Mandlaco, Olsen, & Hart, 1995; Socolar, Savage & Evans, 2007; Socolar & Stein, 1996; Vittrup, Holden & Back, 2006). Predmet interesovanja predstavljaju i *induktivna disciplina* (Horton, Ray, & Cohen, 2001; Krevans & Gibbs, 1996; Patrick & Gibbs, 2012) i *strog disciplinski pristup*, tj. onaj koja demonstrira nadmoć odrasle osobe (Baumrind, Larzelere & Owens, 2008; Bosmans, Braet, Beyers, Van Leeuwen, & Van Vlierberghe, 2010; Critchley & Sanson, 2006; Towe-Goodman & Teti, 2008). Ono što se primećuje kao kritika dosadašnje istraživačke prakse roditeljskog disciplinovanja je nedovoljna sistematičnost i obuhvatnost kako istraživačkih nacerta, tako i instrumenata (Socolar et al., 2004; Straus & Fauchier, 2007). Proučavanje izolovanih postupaka koje

roditelji koriste za korigovanje neprimerenih ponašanja dece nije dovoljno informativno, jer efekti i efikasnost bilo koje disciplinske metode zavise i od drugih primenjenih metoda (Straus & Fauchier, 2007). U nastojanju da prevaziđu pomenute nedostatke Straus i Fauchier (2007) operacionalizuju *korektivnu disciplinu* preko devet metoda disciplinovanja razvrstanih u dve kategorije. U *nekažnjavajuće disciplinovanje* svrstavaju: skretanje pažnje, objašnjavanje/podučavanje, ignorisanje neprimerenih dečijih ponašanja, nagrađivanje i nadgledanje/kontrolisanje. Pod *kažnjavajućim disciplinovanjem* podrazumevaju: fizičko kažnjavanje, ukidanje privilegija, psihološku agresivnost prema deci i kaznene zadatke/ponašanja kojima se popravlja učinjeno. Kada se širi repertoar roditeljskih disciplinskih ponašanja uzme u obzir, slika koja se dobija o samim metodama disciplinovanja i njihovim efektima na decu postaje mnogo jasnija, zbog toga je dobro da istraživači uvažavaju šarolikost roditeljskih postupaka prilikom korigovanja neprimerenog ponašanja kod dece, te da vode računa o njihovoj različitosti, ali i međusobnoj interakciji.

Kada je disciplinovanje u pitanju, utvrđeno je da je pored toga *šta* roditelji rade (metoda koja se koristi prilikom sprovođenja discipline) i sam *način* (engl. *mode*) **na koji roditelji sprovode disciplinu** (emotivna toplina, hostilnost, konzistentnost i sl.) ima efekte na adaptiranost dece (Socolar, 2007). Socolar (1997) smatra da upravo način na koji se roditelji ponašaju tokom disciplinovanja predstavlja najvažniji medijator tipa disciplinovanja, a Straus i Fauchier (2007) ističu da će i vrlo racionalna i nekažnjavajuća metoda disciplinovanja sprovedena na impulsivan način učiti decu da se i sama ponašaju impulsivno, kao i da strogo i grubo disciplinovanje u kombinaciji sa visokim stepenom majčine topline dovodi do manjeg broja problema u funkcionisanju u odnosu na one slučajeve u kojima nije registrovana ova karakteristika kod roditelja (McKee et al., 2007). Mod disciplinovanja ima snagu da „oboji” disciplinski proces, kao što to pokazuju rezultati istraživanja koje su sproveli Bell i Romano (2012). Naime, mladi odrasli koji su u detinjstvu bili fizički kažnjavani, a koji su svoje roditelje doživeli kao tople i podržavajuće, imali su pozitivnije stavove prema ovom obliku kažnjavanja u odnosu na ispitanike koji su svoje roditelje opisivali kao impulsivne i nepredvidive. Takođe, pokazano je i da su deca dobro reagovala na visok nivo roditeljske kontrole ukoliko je ona bila udružena sa roditeljskom toplinom (MacDonald, 1988). Emotivna toplina ima i važnu motivacionu ulogu kod dece po pitanju poslušnosti i prihvatanja sistema vrednosti odraslih (MacDonald, 1992). Pored toga, ukoliko su roditeljska toplina, prihvatanje, nadziranje, doslednost i objašnjavanje statistički kontrolisani, veza između strogog roditeljskog pristupa i dečijeg blagostanja nije bila značajna (Simons, Johnson, & Conger, 1994). Ovim nalazima idu u prilog podaci još jedne studije koja je potvrdila vezu između

fizičkog kažnjavanja i maladaptiranosti, samo kod dece koja su svoje roditelje doživljavala kao odbacujuće (Rohner, Bourque, & Elordi, 1996). Krevans i Gibbs (1996) su utvrdili da se upotreba objašnjavanja, nasuprot strogoj disciplini, dovodi u vezu sa empatičnim i prosocijalnim ponašanjem dece ranog adolescentnog uzrasta, a takođe je utvrđeno da upotreba responsivnog u odnosu na strogo/grubo roditeljstvo pozitivno utiče na empatiju i kooperativnost male dece (Whiteside-Mansell, Bradley, Tresch Owen, Randolph, & Cauce, 2003). Veza između strogog/grubog roditeljstva i eksternalizujućih problema kod dece je snažnija ako je odnos majka-dete okarakterisan kao manje emotivno topao (Deater-Deckard, Ivy, & Petrill, 2006). Empirijski podaci govore i o tome da fizičko kažnjavanje nije bilo u vezi sa problemima ponašanja u onim slučajevima u kojima su majke pokazale visok stepen emotivne topline i nizak stepen kontrole (Simons et al., 2000). Dimenzija toplina-hostilnost je univerzalna u različitim kulturama (MacDonald, 1992). Opsežna internacionalna studija, sprovedena u 9 zemalja, ukazuju na visok nivo prihvatanja i emotivne topline, kao i nizak nivo odbijanja, hostilnosti i agresivnosti, bez obzira na pol roditelja (Putnick et al., 2012). Ipak, načini na koji roditelji disciplinuju svoju decu su pod globalnim uticajima, poput kulture i etničke pripadnosti. Istraživanje sprovedeno u SAD pokazuje da su Afro-američki roditelji skloniji upotrebi fizičke discipline, ali takođe da prema deci pokazuju veću emotivnu toplinu, za razliku od Azijskih naseljenika koji u manjoj meri koriste fizičku disciplinu, ali su i manje topli prema deci (Bodovski & Youn, 2010). Bitno je napomenuti i to da dimenzije, odnosno metode disciplinovanja nisu univerzalne i da se roditelji u različitim kulturama mogu razlikovati po stavovima i disciplinskoj praksi (Gershof et al., 2010, prema VanLeeuwe et al., 2012). Maccoby i Martin (1983) ukazuju na to da su *emotivna toplina* i *kontrola* dve dimenzije koje se ogledaju kroz afektivni odgovor i postupke kojima roditelji pribegavaju u nameri da utiču na dečija ponašanja. Dimenzije *emotivne topline*, *zahtevnosti* i *davanja autonomije* je upotrebila Baumrind (1971) za konstrukciju tri roditeljska stila: autoritativnog, autoritarnog i permisivnog. Autoritarni roditeljski stil odlikuju niska responsivnost, visoka zahtevnost i nizak nivo davanja autonomije; autoritativni roditeljski stil karakteriše visoka responsivnost, visoka zahtevnost i visok nivo davanja autonomije; permisivni roditeljski stil se uočava preko visoke responsivnosti i davanja autonomije i niske zahtevnosti (Domenech Rodrilguez et al., 2009). Razmatrajući postojeće načine merenja roditeljske discipline, Socolar i saradnici (2004) su na osnovu prethodno predložene klasifikacione sheme (Socolar et al., 1997) koja je pored različitih tipova reaktivne discipline bila usmerena i na merenje moda disciplinovanja, operacionalizovali načine sprovođenja roditeljske discipline preko: *pozitivnog roditeljskog ponašanja* (roditelj je miran, ohrabruje i pokazuje poštovanje tokom

disciplinovanja), *negativnog roditeljskog ponašanja* (roditelj je ljutit i odnosi se neprijateljski tokom disciplinovanja), *konzistentnosti* (za ista ili slična neprimerena ponašanja roditelj koristi ujednačene metode disciplinovanja) i *kontinuiranosti* (roditelj preduzima neophodne postupke kako bi zaustavio neprimereno ponašanje). Pored već pominjane *emotivne topline*, Straus i Fauchier (2007) su načine implementacije roditeljske discipline operacionalizovali preko *doslednosti*, *objašnjavanja (rezonovanja)*, *impulsivnosti*, *upozoravanja i odgovaranja na potrebe*. Kako su Socolar i saradnici (2007) konstatovali pre više godina, mali je broj istraživanja načina sprovođenja roditeljske discipline. Pregledom literature moguće je zaključiti da je situacija nepromenjena, te da nema mnogo novijih istraživanja koja fokusiraju mod disciplinovanja kao jedno od centralnih istraživačkih pitanja. Uzimajući u obzir činjenicu da je o efektima tipa disciplinovanja teško zaključivati ako se u obzir ne uzme i način na koji je disciplinovanje sprovedeno, ostaje nejasno zašto se istraživači ne odlučuju da prilikom istraživanja roditeljske discipline češće uzmu u obzir i ovu varijablu. Verovatno se objašnjenje nalazi u usmerenosti na uglavnom jednu metodu disciplinovanja, bez razmatranja ostalih bitnih faktora i činilaca koji doprinose efektima adaptiranosti dece.

Uslovi (*engl. context*) u okviru koga se **sprovodi disciplinovanje** je pored tipa i načina disciplinovanja, takođe sastavni deo disciplinskog procesa i može imati efekte na dečiju adaptiranost i funkcionalnost. Kako kaže Socolar (1997) „tip i način disciplinovanja se odnose na to šta i kako roditelji rade, a kontekst opisuje sve ostalo“ (str. 360). Radi se o setingu, tj. *uslovima* u okviru kojih se odigrava korigovanje neprimerenog dečijeg ponašanja, a efekti određenog tipa disciplinovanja su različiti u okviru različitih kontekstualnih faktora (Grusec & Goodnow, 1994). Iako uslove u okviru kojih se odvija disciplinski proces nije u potpunosti moguće izjednačiti sa generalnim kontekstom roditeljstva, oni svakako predstavljaju njegov sastavni deo. Kontekst disciplinovanja uključuje *karakteristike deteta, roditelja i porodice*, kao i *situacioni kontekst* poput *stresora* i *tipa neprimerenog ponašanja*, kao i drugih specifičnosti u okviru kojih se odvija disciplinovanje (Socolar, 1997).

Specifičnosti roditeljskog disciplinovanja u odnosu na karakteristike deteta i tip neprimerenog ponašanja

Bidirektivna perspektiva, za razliku od unidirektivne koja favorizuje roditeljski uticaj na decu, ističe da socijalizacija dece nije pod isključivim uticajem roditelja i šireg konteksta odrastanja, već je i pod uticajem samog deteta (Kuczynski, Marshall, & Schell, 1997).

Mulhern i Passman (1981) su istraživački potvrdili da deca mogu da utiču na roditelje u domenu disciplinovanja, tako što promenom svog ponašanja utiču na to da li će roditelji povećati ili smanjiti nivo kazne. Zanimljiv je i rezultat eksperimenta sprovedenog pre nešto više od četrdeset godina, koji ukazuje na tendenciju odraslih ispitanica da nepoznate i na oko prijemčive dečake kažnjavaju blaže od devojčica, koje takođe imaju prijatne fizičke karakteristike (Dion, 1974). Ipak, slično istraživanje sprovedeno nekoliko godina kasnije, nije potvrdilo postojanje ovakve razlike u odnosu na biološku decu (Mulhern & Passman, 1981). Različita deca mogu da „izmame” različit pristup od istih roditelja, kao što i različita deca mogu potpuno isto roditeljstvo da iskuse na drugačiji način (za pregled: Morris et al., 2002). Dete na aktivan način učestvuje u „provociranju“ roditeljskog odgovora na konkretno ponašanje (Kochanska, Friesenborg, Lange, & Martel, 2004). Kada se dete ponaša neprimereno, tj. suprotno roditeljskim očekivanjima ili socijalnim normama, velika je verovatnoća da će roditeljski odgovor biti negativan i nepodržavajući (Knafo & Plomin, 2006). Ipak, dečije neprimereno ponašanje bez obzira na ozbiljnost prekršaja ne može biti razlog ili izgovor za suviše strogo kažnjavanje ili pak zlostavljanje, o čemu govore podaci narednog istraživanja. U porodicama sklonim zlostavljanju, kazna predstavlja dominantan tip disciplinovanja dece, bez obzira na vrstu neposlušnosti, dok u kontrolnoj grupi porodica, roditelji svoje disciplinske metode usklađuju tipu neprimerenog ponašanja dece (Trickett & Kuczynski, 1986). Nedovoljna senzitivnost majki, može predstavljati značajan riziko faktor u situacijama u kojima se dečije ponašanje atribuiraju kao problematično, pa se onda disciplinovanje „prilagođava” ovakvoj vrsti atribucija i doživljaju dečijeg ponašanja kao izrazito neprimerenog (Snyder, Cramer, Anfrank, & Patterson, 2005). Ispoljena agresivnost kod dece na ranom uzrastu dovodi do povećanja upotrebe rezonovanja, ali i agresivnih metoda disciplinovanja, a češća upotreba agresivne discipline se povezuje sa većim stepenom agresivnosti kako tokom detinjstva, tako i tokom adolescencije (Sheehan & Watson, 2008). Utvrđeno je i da interakcija teškog temperamenta dece i roditeljske prakse ostvaruje efekte na prilagođenost dece (Blackson, Tarter, & Mezzich, 1996; Morris, 2002), kao i da težak temperament (iritabilnost i impulsivnost) kod dece „podstiče” strog i grub roditeljski pristup (Lerner, 1993). „Teška” deca podležu različitim oblicima disciplinovanja od roditelja, a ne samo fizičkom kažnjavanju (Larzelere, Kuhn, & Johnson, 2004). Deca težeg temperamenta su osetljivija na negativnu disciplinu (pokazuju više eksternalizujućih problema), ali i na pozitivnu disciplinu (pokazuju manje eksternalizujućih problema i manju fizičku agresivnost), ako se uporede sa decom relativno lakog temperamenta (van Zeijl et al., 2007). Pored toga, u odnosu na decu koja pokazuju veću anksioznost i strašljivost, roditelji upotrebljavaju manje

stroge i grube discipline (Kochanska, Aksan, & Joy, 2007a). Istraživanje pokazuje i da se odvažnija deca, koja deluju neustrašivo, manje uznemire kada ih majke kritikuju za ono što su pogrešno uradili (ili su mogli da urade) ili kada nastavljaju sa neposlušnošću, u odnosu na decu koja su strašljiva i sklona anksioznom reagovanju (Kochanska, 1995). Autorka ističe da je u istraživački nacrt neophodno uključiti i varijablu „temperament deteta“, jer je on značajan moderator uticaja socijalizacije na decu.

Dakle, na osnovu upoznavanja sa aktuelnim stanjem po pitanju definicije disciplinovanja, mogu se istaći sledeće preporuke: (1) Dobro je da prilikom definisanja disciplinovanja, fokus bude na roditeljskim postupcima i njihovoj povezanosti sa dečijim ponašanjima koja se opažaju kao neprimerena (Kuczynski, Marshall, & Schell, 1997); (2) Disciplinujući postupci bi trebalo da budu razvrstani u kategorije u zavisnosti od mehanizama učenja na kojima počivaju (Straus & Fauchier, 2007); (3) Važno je da se, prilikom definisanja disciplinovanja, razmotri i širi porodični kontekst, kao i roditeljska senzitivnost (Kochanska, 2000; Socolar, 2007), te načini i uslovi sprovođenja discipline (Socolar, 2007).

Karakteristike roditelja, porodice, stresori i njihova uloga u disciplinovanju dece

Ličnost roditelja (srećno odrastanje, konvencionalni pristup životu, doživljaj optimizma i socijalnog poverenja) može da moderira nepovoljan uticaj demografskih riziko faktora (obrazovanje, godine, prihodi, veličina porodice) na roditeljstvo (Kochanska, Aksan, Penney, & Boldt, 2007b), dok depresivnost roditelja može da utiče na veću upotrebu fizičke kazne i na manji stepen roditeljske topline (Bodovski & Youn, 2010). Odobravanje određene metode od strane roditelja, kao što je to na primer fizičko kažnjavanje, utiče i na samu upotrebu ovog tipa disciplinovanja (Bower-Russa, Knutson, & Winebarger, 2001; Jackson et al., 1999). Primenjena disciplina u odnosu na tip neprimerenog ponašanja (neposlušnosti) i uzrast deteta mogu se dovesti u vezu sa uverenjima majki o disciplinovanju (Socolar & Stein, 1996). Socolar i Stein (1995) su utvrdile da uverenja mogu da utiču na upotrebu batina, ali da je upravo kontekst fizičkog kažnjavanja taj koji utiče i na uverenja i na ponašanja roditelja prilikom upotrebe ove metode disciplinovanja. Specifičan kontekst odnosio se na neposlušnosti koje su procenjene kao opasnije, na stariju decu i onda kada su i same majke imale iskustvo batina u detinjstvu. Empirijski podaci su pokazali i da dečije iritantno ponašanje produkuje situacioni stres koji je dovoljan da podigne nivo kažnjavanja od strane

majke (Passman & Mulhern, 1977, prema Mulhern & Passman, 1981), kao i da stresna iskustva negativno utiču na opšte psihološko stanje roditelja što dovodi do nedoslednog i averzivnog disciplinovanja (Patterson, DeBarsyshe, & Ramsey, 1989). Stavovi majki prema fizičkom kažnjavanju, percepcija ozbiljnosti prekršaja i namere kada je neprimereno ponašanje deteta u pitanju, kao i bes u odnosu na to ponašanje su se pokazali kao prediktori upotrebe fizičke kazne (Ateah & Durrant, 2005). Kognitivno-emocionalni procesi i uverenja koja se nalaze u njihovoj osnovi, u vezi su sa upotrebom stroge i grube discipline (Pinderhughes, Bates, Dodge, Pettit, & Arnaldo 2000), a kognitivni i afektivni faktori takođe posreduju u donošenju odluke o fizičkom kažnjavanju (Ateah & Durrant, 2005). Važni kontekstualni faktori koji mogu da objasne zašto iste disciplinske metode nemaju podjednak uticaj na decu su različita etnička i kulturna pripadnost (Deater-Deckard, Dodge, Bates, & Pettit, 1996; Deater-Deckard & Dodge, 1997; Van Leeuwen et al., 2012.). Ukoliko roditelj pribegava fizičkom disciplinovanju u sredinama u kojima to nije normativno ponašanje, onda se ono može tumačiti kao gubitak kontrole i može imati štetan uticaj na dete, ali ukoliko je fizička disciplina normativna onda je njena upotreba smeštena u kontrolisani kontekst negujućeg i podržavajućeg odnosa roditelj-dete i ne mora imati negativne efekte (Deater-Deckard & Dodge, 1997), tj. problemi u funkcionisanju dece u situacijama kada roditelji pribegavaju strogom/grubom disciplinovanju su manje izraženi ako te metode disciplinovanja deca opažaju kao normativne (Van Leeuwen et al., 2012). Godine roditelja i bračni status takođe mogu biti značajni kontekstualni faktori kada je disciplinovanje u pitanju, npr. mlađe i samohrane majke su sklonije fizičkom kažnjavanju, u odnosu na one koje su starije i koje su u vezi/braku (Kelley, Sanchez-Hucles, & Walker, 1993), a roditeljstvo bez partnera utiče na stres u roditeljskoj ulozi i na opaženu socijalnu podršku (Copeland & Harbaugh, 2005). Visoko stresni posao kod muškaraca utiče na emotivnu i bihevioralnu povučenuost u odnosu na decu, kao i na veće ispoljavanje besa i upotrebu discipline tokom interakcije sa decom narednog dana (Repett, 1994), a porodice u kojima se registruje više demografskih rizika češće se oslanjaju na strogu/grubu disciplinu i pokazuju manje pozitivnih reakcija tokom interakcije sa decom (Kochanska et al., 2007b). Roditeljski stres je povezan i sa funkcionisanjem odraslih, kvalitetom odnosa roditelj-dete, te funkcionalnošću dece (Deater-Deckard, 1998). Ipak, podaci jednog istraživanja govore o tome da roditeljski stres ne ostvaruje značajan uticaj na roditeljska uverenja o disciplinovanju uz objašnjenje da se verovatno radi o setu uverenja koji je osoben i nije direktno podložan uticaju stresa, ali je manje roditeljskog stresa u vezi sa pozitivnijim uverenjima o važnosti ponašanja roditelja prema deci (Respler-Herman, Mowder, Yasik, & Shamah, 2012).

Pored Socolar (1997), Straus i Fauchier (2007) takođe ističu važnost konteksta u okviru koga se odvija disciplinovanje, smatrajući ga bitnom varijablom disciplinskog procesa, čijim kontrolisanjem (pored kontrole moda implementacije discipline) i samo disciplinovanje ostvaruje drugačiji efektat. Oni ističu da način i uslovi disciplinovanja u nekim slučajevima mogu biti važniji od konkretnih roditeljskih postupaka tokom korekcije neprimerenog ponašanja dece. Uslove (kontekst) disciplinovanja operacionalizovali su preko: *uverenosti u određenu disciplinsku metodu, konflikte sa partnerom po pitanju disciplinovanja, opažene neefikasnosti disciplinovanja i stresa koji je povezan sa detetovim neprimerenim ponašanjem*. Za razliku od prethodno navedenih kontekstualnih činilaca, ovi su usko vezani za sam proces disciplinovanja i u neposrednoj su vezi sa ponašanjem deteta, ličnom strategijom, slaganjem sa supružnikom i osećanjem uspešnosti u konkretnom segmentu roditeljstva, kao što je korigovanje neprimerenog ponašanja. Empirijski je utvrđeno da nasilni, u odnosu na nenasilne roditelje, imaju problematičnije načine i problematičnije uslove disciplinovanja, da njihova deca pokazuju više problema u ponašanju, kao i da oni sami imaju više konflikata sa supružnikom, svoje metode disciplinovanja opažaju kao neefikasne i doživljavaju stres u roditeljskoj ulozi zbog detetovh neprimerenih ponašanja (Fauchier & Straus, 2008). Stres roditeljstva direktno i indirektno utiče na roditeljska ponašanja, dok podrška iz okruženja ublažava i umanjuje intenzitet ove veze (Rodgers, 1993).

Različiti pristupi disciplinovanju: induktivna i gruba/stroga disciplina

Tokom poslednjih decenija, došlo je do određenih promena kada je pristup disciplinovanju dece u pitanju, koje, može se reći, već poprimaju globalni karakter, jer nisu ograničene na jednu državu, region ili kontinent, nego se ugrađuju u vrednosni i zakonski sistem kulturološki različitih i geografski udaljenih zemalja. Promocija prava deteta i odrastanja bez grubosti, fizičke kazne, ili bilo kog drugog neadekvatnog odnosa prema deci od strane roditelja i osoba koje su u neoposrednom kontaktu sa decom, zauzima značajno mesto u svim onim segmentima društva koji se bave zaštitom dece, uključujući i porodicu. Američka psihološka asocijacija (*American Psychology Associations*) promovira disciplinovanje koje je prilagođeno razvojnim kapacitetima deteta i daje preporuku: (a) da okruženje u kome dete uči bude podržavajuće, kao i veza između roditelja i deteta, (b) da postoji strategija za podučavanje i osnaživanje željenog ponašanja kroz proaktivnu disciplinu i (c) da postoji strategija za smanjivanje ili eliminisanje neželjenog ponašanja (Stein & Perrin, 1998).

Straus i Fauchier (2007) *induktivnu disciplinu* operacionalizuju preko onih roditeljskih postupaka tokom korigovanja neprimerenih ponašanja dece, koja su prvenstveno usmerena na to da tokom disciplinovanja odrasli na sebe preuzima odgovornost i vodi računa da detetu obezbedi takav seting u okviru koga će mu dati priliku da uči (objašnjavanje/podučavanje) u bezbednim uslovima (nadgledanje), da očekivanja od deteta budu u skladu sa njegovim razvojnim kapacitetima (skretanje pažnje), uz korišćenje instrumentalnih metoda (nagrađivanja i kažnjavanja) koje ne narušavaju psihofizički integritet deteta. Ideja na kojoj počiva induktivna disciplina je internalizovanje vrednosnog sistema koji adekvatne dečije odgovore u vidu ponašanja „proizvodi” na osnovu subjektivnog prosuđivanja, a ne zbog toga što je ono u saglasnosti ili suprotnosti sa roditeljskim pravilima i očekivanjima. Ono što dovodi do internalizacije, smatra Hoffman (1994), je proces koji traži od deteta da u obzir uzme perspektivu druge osobe, a ne samo da se povinuje zahtevima roditelja. Adekvatan moralni razvoj se opaža kod dece čiji roditelji u većoj meri koriste induktivnu, a u manjoj meri strogu i grubu disciplinu (Hoffman & Saltzstein, 1967). Takođe, induktivni pristup roditelja dovodi se u vezu sa izraženijim prosocijalnim ponašanjem dece, a ono što posreduje u ovom odnosu je empatija deteta (Krevans & Gibbs, 1996). Induktivno disciplinovanje povezano je i sa razvijenošću emocionalne inteligencije kod dece (Alegre, 2011). Empirijski nalazi pokazuju da su optimalno adaptirana deca čiji roditelji pružaju visok nivo podrške i nadzora nad ponašanjem, a izbegavaju stroge načine kažnjavanja (Amato & Fowler, 2002). U određenim situacijama, primećeno je da u kombinaciji sa induktivnom disciplinom, neka ponašanja koja se svrstavaju u grubo i strogo disciplinovanje (povišen glas, vikanje) mogu da doprinesu tome da deca shvate da se radi o nečem važnom i da se što pre povinuju zahtevima roditelja (Grusec & Goodnow, 1994). Međutim, istraživači se u značajno većoj meri zalažu za upotrebu „nežnijih” pristupa, nego onih koji koriste fizičku i psihološku nadmoć odraslog tokom sprovođenja discipline.

Grub i strog pristup disciplinovanju Straus i Fauchier (2007) su operacionalizovali preko fizičkog kažnjavanja, psihološke agresivnosti, ukidanja privilegija i strogih kaznenih zadataka. Sprovodeći ovakvu vrstu discipline, roditelji se prevashodno oslanjaju na autoritaran pristup, zanemarujući efikasnost relacionog odnosa sa detetom, zasnovanog na podršci, poverenju i uvažavanju. Upotreba strogog pristupa i fizičke kazne povećava rizik od eksternalizujućih problema (Lansford et al., 2011b), za razliku od induktivnog, koji ih prevenira (Choe, Olson, & Samersoff, 2013). Istraživanjem koje su sproveli Parent i saradnici (2011) utvrđeno je da je grubo roditeljstvo u vezi sa nekooperativnim ponašanjem dečaka i devojčica, dok je suviše popustljiv roditeljski pristup povezan sa istim ponašanjima, ali samo

kod dečaka. Fizičko kažnjavanje i psihološka agresivnost od strane roditelja tokom detinjstva, prediktori su eksternalizujućih problema u ranom odraslom dobu, dok je psihološka agresivnost u znatno većoj meri od fizičke kazne prediktor internalizujućih problema (Taillien, 2011).

Neka od mogućih objašnjenja agresivnog i hostilnog roditeljskog ponašanja prema deci prilikom korigovanja neprimerenog ponašanja

Istraživanje koje su sprovedeli Deater-Deckard, Wang, Chen i Bell (2012), konstatuje da su problemi u ponašanju dece izazovni samo za majke sa slabijom egzekutivnom funkcijom (regulacija pažnje, inhibitorna kontrola i radna memorija), te se ona smatra ključnom za smanjenje strogo/grubog roditeljskog pristupa u kontekstu dečijih ponašanja koja spadaju u izazovna. U istraživanju sprovedenom u formi eksperimenta, dobijeni su rezultati koji potvrđuju povezanost doživljaja frustracije kod odrasle osobe i intenziteta i učestalosti negativnih i kažnjavajućih odgovora na detetove greške tokom rašavanja zadataka postavljenih od strane eksperimentatora (Vasta & Copitch, 1981). Ovakva ponašanja prema detetu nisu na svesnom planu registrovana kao intenzivna i nerelevantna u odnosu na detetovu funkcionalnost i snalaženje u problemskoj situaciji. Šta više, ustanovljeno je i da prilikom interakcije odraslog i deteta čije se ponašanje tumači kao averzivno ili frustrirajuće, može doći do visokog nivoa uznemirenosti odraslog (usled doživljaja frustriranosti), što može rezultovati nasilnim i zlostavljajućim ponašanjem. Deater-Deckard, Dodge, Bates i Pettit (1996) su utvrdili da efekti fizičkog kažnjavanja zavise i od kulturnih normi u okviru istog društva, tj. da postoje razlike u odnosu na etničku pripadnost. Kod dece Afro-amerikanaca nije utvrđena očekivana veza u odnosu na primenu fizičke kazne i ispoljenu agresivnost, dok kod poduzorka Evro-američke dece takva veza postoji. Potencijalno objašnjenje može biti u razlici u dečijoj percepciji po pitanju toga šta je to dobro roditeljstvo (Deater-Deckard et al., 1996), ali i činjenici da su ispitivani blaži oblici fizičkog kažnjavanja, jer se ovakva razlika ne beleži kod težih oblika fizičkog kažnjavanja (Weiss, Dodge, Bates, & Pettit, 1992, prema Deater-Deckard et al., 1996). Deater-Deckard i Dodge (1997) sugerišu da „u okviru grupa u kojima je fizička kazna normativna metoda disciplinovanja, većina roditelja je prihvata i podržava, za razliku od grupa gde je ona zabranjena (npr. Švedska)” (str.7). Slične podatke navode Durrant, Rose-Krasnor i Broberg (2003), ističući da grupa majki u čijoj kulturi fizičko kažnjavanje nije osporeno, smatra ovu metodu jednim od najboljih načina za disciplinovanje

dece i ne uviđa njenu štetnost, a pored toga i deca majki koje imaju tradicionalnije stavove prema praksi podizanja dece, takođe pozitivno evaluiraju upotrebu fizičke kazne (Sorbring et al., 2006). Međutim, rezultati longitudinalne studije sprovedene u okviru devet zemalja (na različitim kontinentima), koja je istraživala povezanost roditeljskih uverenja i strogo/grubog disciplinovanja dece, daju nešto drugačije rezultate po pitanju kulturnih razlika/sličnosti. Naime, Lansford i saradnici (2014) su utvrdili ujednačene rezultate u svim ispitivanim državama i kulturama i to tako da, oni roditelji koji u hipotetskim situacijama pozitivno evaluiraju strogo/grubo disciplinovanje, ispoljavaju i agresivnost prema vlastitoj deci.

Fizička kazna kao normativna i zabranjena metoda disciplinovanja

Iako ovo istraživanje proučava fizičko kažnjavanje tek kao jednu od metoda roditeljskog disciplinovanja u mnoštvu drugih korektivnih postupaka, na ovom mestu će mu biti posvećena posebna pažnja, s obzirom da je u pitanju oblik disciplinovanja na koji je u dosadašnjoj empirijskoj praksi stavljen najveći akcenat (Baumrind, 2001; Gershof 2002; Holden, Thompson, Zambarano, & Marshall, 1997). Istovremeno, radi se o obliku kažnjavanja koji pobuđuje veliko interesovanje i protivrečna gledišta, kako u stručnim krugovima, tako i u opštoj populaciji. Svedoci smo aktuelne polemike koja se vodi zbog moguće zakonske zabrane upotrebe fizičke kazne kao legitimne metode disciplinovanja od strane roditelja. U okviru predloga Građanskog zakonika Republike Srbije (2015), pored značajnih pravnih instituta koji se tiču oblasti porodičnih odnosa, inovirane su i odredbe o odnosima roditelja i dece u cilju usklađivanja sa Konvencijom UN o pravima deteta (1999). U delu koji se odnosi na Posebnu zaštitu dece, čl. 2218, st. 2, predložene su dve varijante koje se odnose na zabranu fizičkog kažnjavanja: Varijanta I – „Dodaje se novi stav 2 koji glasi: Zabranjeno je svako zlostavljanje deteta, a naročito fizičko kažnjavanje”; Varijanta II – „Dodaje se novi stav 2 koji glasi: Nije dozvoljeno zlostavljanje deteta, a naročito neprimereno fizičko kažnjavanje”. Primećuje se da se alternative navedenog stava 2 u velikoj meri razlikuju. U prvoj varijanti se zakon određuje prema potpunoj zabrani upotrebe bilo kog vida fizičke kazne, a u drugoj varijanti zabranjuje njegove neprimerene oblike (što ukazuje na to da dozvoljava one oblike fizičke kazne koje definiše i smatra primerenim). Ukoliko bi bio usvojen stav u prvoj varijanti, to bi unelo značajnu novinu u dosadašnju legislativu, koja se ranije nije bavila široko prihvaćenim i za društvo normativnim disciplinujućim ponašanjima roditelja. Ukoliko bi bila usvojena druga varijanta predloženog stava, to bi značilo da je situacija gotovo nepromenjena u odnosu na postojeća zakonska rešenja sadržana u Zakonu o

braku i porodici Republike Srbije (2005) i Krivičnom zakonu Republike Srbije (2003). Zakon o braku i porodici obavezuje državu (čl. 6, st. 2) da preduzima sve potrebne mere za zaštitu deteta od zanemarivanja, fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja, kao i od svake vrste eksploatacije. Isti zakon zabranjuje nasilje u porodici (čl. 10, čl. 197) i definiše ga preko onih ponašanja kojima se ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje i spokojstvo drugih članova porodice i propisuje pravo na zaštitu od nasilja u porodici. Zapuštanje i zlostavljanje dece od strane roditelja, staratelja i drugih lica, kao i nasilno ponašanje prema članovima porodice regulisano je čl. 118 i čl. 118a, Krivičnog zakona RS, sa zaprećenim kaznama do tri godine zatvora, odnosno najmanje deset godina ukoliko je nastupila smrt člana porodice.

Za podsećanje, Republika Srbija je potpisnica Konvencije UN o pravima deteta od 2001. godine, a članica Saveta Evrope¹ od 2003. godine. Usvajanjem Zakona o ratifikaciji Konvencije UN o pravima deteta („Službeni list SFRJ“ – dodatak: Međunarodni ugovori, broj 15/90 i „Službeni list SRJ“ – dodatak: Međunarodni ugovori, br. 4/96 i 2/97) država je prihvatila obavezu sprečavanja nasilja, kao i obezbeđivanja zaštite deteta, od svih oblika nasilja u porodici, institucijama i široj društvenoj sredini. Član 19, Konvencije o pravima deteta, usvojene na Generalnoj skupštini UN u oktobru 1989. godine glasi: „Država će zaštititi dete od svih oblika maltretiranja dok je pod brigom roditelja ili drugih osoba koje se o njemu brinu i uspostaviće odgovarajuće programe prevencije i pomoći žrtvama zlostavljanja“. Sa druge strane, članstvo u Savetu Evrope, sve države članice obavezuje na uvođenje zabrane fizičkog kažnjavanja. Na Parlamentarnoj skupštini Saveta Evrope (Parliamentary Assembly, 2004) je apostrofirano da prema Evropskom Komitetu za socijalna prava (engl. *European Committee of Social Rights*), države članice moraju zabraniti sve oblike fizičkog kažnjavanja, a i bilo koji drugi oblik ponižavajućeg kažnjavanja ili postupanja prema deci. Kao jedan od zaključaka Parlamentarne skupštine Saveta Evrope (Parliamentary Assembly, 2004) navodi se: „da je svako fizičko kažnjavanje dece kršenje njihovih osnovnih prava za ljudskim dostojanstvom i fizičkim integritetom. Činjenica da je fizičko kažnjavanje još uvek zakonito u nekim državama članicama, krši dečija jednako fundamentalna prava za pravnom zaštitom (ovog tipa) u odraslom dobu. Kako evropsko društvo zabranjuje udaranje ljudskih bića, tako zabranjuje i udaranje dece, jer su i ona ljudska bića. Društveno i pravno prihvatanje fizičke kazne mora biti zaustavljeno“. Komitet UN za prava deteta (engl. *United Nations Child Right*

¹ Iako je organizacija nadnacionalnog i evropskog karaktera, Savet Evrope ne pripada institucijama Evropske unije, nije Evropski savet ni Savet Evropske unije. Članstvo u Savetu Evrope nije uslovljeno članstvom u Evropskoj uniji, mada je svih 28 zemalja Evropske unije, učlanjeno u Savet Evrope.

Committee), kao nadzorno telo zaduženo za Konvenciju UN o pravima deteta (1999), naglasio je da ljudska prava nalažu eliminisanje svih vrsta fizičkog kažnjavanja, ma kako blaga ona bila i svih oblika okrutnog ili ponižavajućeg kažnjavanja. Komitet UN za prava deteta (*United Nations Child Right Committee*) definiše telesno ili fizičko kažnjavanje kao: „Svako kažnjavanje pri kome se upotrebljava fizička sila i čija je svrha da se nanese određeni stepen bola ili nelagode, bez obzira koliko to bilo blago. To se najviše odnosi na udaranje dece (pljuska, batine, ćuška) rukom ili pomagalom-bičem, štapom, pojasom, cipelom, varjačom, itd“. Međutim, ona takođe može da podrazumeva i šutiranje, drmusanje ili bacanje dece, grebanje, štipanje, ujedanje, čupanje kose ili zavrtnje ušiju, primoravanje dece da budu u neprijatnim položajima, nanošenje opekotina, šurenje ili prisilno gutanje (npr. ispiranje deci usta sapunom ili teranje da progutaju ljute začine). Po mišljenju Komiteta (*United Nations Child Right Committee*), fizičko kažnjavanje je uvek ponižavajuće. Uz to, postoje i drugi nefizički oblici kažnjavanja koji su takođe okrutni ili ponižavajući, pa prema tome i nespojivi sa Konvencijom. Oni uključuju kažnjavanja kojima se dete omalovažava, ponižava, ocrnjuje, okrivljuje, zastrašuje ili ismeva, odnosno ona ponašanja kojima se detetu preti.

Zabranu fizičkog kažnjavanja do sada je uvelo 55 država² (Wikipedia, 2017), od kojih je to prva uradila Švedska, na sopstvenu inicijativu, još 1979. godine (za pregled: Haeuser, 1992). U ovoj zemlji je odredba kojom se toleriše roditeljima da nanesu blaže povrede tokom primene fizičkog kažnjavanja uklonjena iz Krivičnog zakonika 1957. godine, dok je 1966. godine iz Kodeksa za roditeljstvo i starateljstvo izbrisana još jedna odredba kojom se dozvoljava „ukor“. Od tog trenutka, švedski zakon više nije odobravao primenu fizičkog kažnjavanja od strane roditelja, a krivični zakon o napadu podjednako se primenjivao na „disciplinske“ napade na decu. Međutim, ove „tihe“ reforme nisu bile dovoljne, tako da je 1979. godine, Švedska postala prva zemlja na svetu u kojoj je fizičko kažnjavanje bilo izričito zabranjeno. Kodeks roditeljstva sada je glasio: „Deca imaju pravo na brigu, bezbednost i dobro vaspitanje. Prema deci se treba odnositi s poštovanjem prema njihovoj ličnosti i individualnosti, tako da se ona ne smeju podvrgavati fizičkom kažnjavanju, niti bilo kom drugom obliku ponižavajućeg postupanja.“ Može se primetiti da je proces donošenja zabrane korišćenja fizičke kazne u disciplinske svrhe u Švedskoj tekao postepeno, u etapama. Pored toga, inicijativu zakonske izmene po pitanju korišćenja batina u vaspitne svrhe, iznedrilo je samo društvo, koje je imalo razvijenu percepciju i svesnost o štetnosti ovakvog vida disciplinovanja dece. Kako je već napomenuto, primer Švedske tokom godina slede i mnoge

² Spisak zemalja koje su uvele zakonsku zabranu fizičkog kažnjavanja, nalazi se u prilogu 1.

druge zemlje, a ovakva zakonska regulativa se proširila sa evropskog kontinenta i na ostale. Među državama koje nisu podržale i prepoznale značaj ukidanja fizičke kazne, nalaze se i Velika Britanija, Sjedinjene Američke Države, Kanada i Australija.

Alternacija između „za” i „protiv” fizičkog kažnjavanja prisutna u stručnim krugovima prevashodno je zasnovana na dve vrste dokaza. Prvi idu u prilog bezuslovnom protivljenju fizičkoj kazni zbog njenih nepovoljnih efekata na funkcionalnost dece (Durrant, 1999; Freeman & Saunders, 2014; Gershoff 2002a; Gershoff, 2010; Gershoff, 2013; Haeuser, 1992; Pollard-Sacks, 2002; Keyes et al., 2015; Zolotor, Theodore, Chang, Berkoff, & Runyan, 2008), a drugi su povezani sa apostrofiranjem razlike između efikasnog i kontraproduktivnog fizičkog kažnjavanja (Baumrind, 2001; Larzelere, 2000; Larzelere, & Kuhn, 2005; Paolucci & Violato, 2004). Istraživači i stručnjaci koji se zalažu za potpuno isključenje fizičke kazne kao dozvoljene i preporučene u repertoaru roditeljskog disciplinovanja pozivaju se i na njenu neospornu povezanost sa potencijalnim fizičkim zlostavljanjem. Npr., kod mladih sa iskustvom fizičkog kažnjavanja (batine) verovatnoća fizičkog zlostavljanja tokom detinjstva u porodici, veća je za oko šezdeset puta u poređenju sa onima koji nemaju ovo iskustvo (Fréchette, Zoratti, & Romano, 2015), a sa svakim novim „batinama” verovatnoća da će doći do fizičkog kažnjavanja narasta za oko 3% (Zolotor et al., 2008). Takođe, rezultati meta analize pokazuju da je upotreba fizičke kazne u vezi sa rizikom od zlostavljanja, pa je zbog toga o fizičkom kažnjavanju i fizičkom zlostavljanju moguće razmišljati, ne kao o dva različita fenomena, već kao o dvema tačkama istog kontinuuma (za pregled: Gershof, 2002). Pored fizičke kazne, koja se može posmatrati kao riziko faktor za fizičko zlostavljanje, navode se još i učestalost upotrebe ovog oblika disciplinovanja, roditeljska impulsivnost tokom korigovanja neprimerenih ponašanja, te prisutno fizičko nasilje među roditeljima (Fréchette, Zoratti, & Romano, 2015). Iako je, čini se, sa psihološkog aspekta veoma zahtevno postaviti demarkacionu liniju između fizičke kazne i fizičkog zlostavljanja, na polju medicine se ona određuje na osnovu toga da li je došlo do povrede, odnosno da li je postojao rizik od povrede kod deteta (Durrant, Trocme, Fallon, Milne, & Black, 2009). Na osnovu novijih neurobioloških istraživanja (Brody & Ge, 2016; Tomoda et al., 2009), koja ukazuju na vezu između nepovoljnih iskustava odrastanja, funkcionisanja određenih regija u mozgu i stepena funkcionalnosti kod dece i mladih, Gershoff (2016) uvodi hipotezu da je pored fizičkog zlostavljanje i fizičko kažnjavanje potencijalni izvor „toksičnog stresa” (engl. *toxic stress*), povezan sa dugoročnim strukturalnim i funkcionalnim promenama mozga, koje su u vezi sa poteškoćama u funkcionisanju i adaptiranosti u detinjstvu i odraslom dobu.

Na drugoj strani se nalaze istraživači, koji napominju da je prilikom istraživanja fizičkog kažnjavanja neophodno voditi računa o načinu na koji se dizajnira nacrt, kako bi bili jasno izdvojeni samo efekti ovog oblika disciplinovanja, a ne i neki drugi (Baumrind, 2001; Baumrind, Larzelere, & Cowan, 2002; Parke, 2002). S obzirom da problem ovog istraživanja nije isključivo i jedino fizičko kažnjavanje, nego šaroliki repertoar ponašanja koji roditelji preduzimaju u nameri da koriguju neprimerena ponašanja kod dece, ovaj deo teksta može se završiti zapažanjem i preporukom koju daje Larzelere (2000), ističući da je za razumevanje uloge fizičkog kažnjavanja, ali i bilo koje druge metode disciplinovanja, neophodno razumevanje celovitog konteksta roditeljskog disciplinovanja, što ujedno predstavlja i jedan od problema, fokusiranih u ovom istraživanju.

UVERENJA O DISCIPLINOVANJU

Ideje i predstave o roditeljstvu nalaze se u osnovi širokog spektra roditeljskih postupaka, od onih koji su vezani za neku konkretnu situaciju, do globalne „strategije“ roditeljstva. Roditeljske ideje nisu vezane isključivo za ponašanja u odnosu na decu, nego i za šire okruženje (Miller, 1988). Svako društvo ima svoje „socijalne reprezentacije“ ili „kulturne modele“ kojih se pojedinci svesno pridržavaju, a ključno pitanje odnosi se na opseg u kom se ideje šire među ljudima, način na koji se prenose sa jedne na drugu socijalnu grupu ili sa jedne generacije na drugu (za pregled: Goodnow & Collins, 1990). Termin roditeljske „ideje“ bio je široko upotrebljavan kao prilično neutralan naziv za različite roditeljske kognicije (Goodnow, 1988; Goodnow & Collins, 1990). Iako Goodnow i Collins (1990) preporučuju korišćenje termina „ideja“ u odnosu na brojne druge, poput „internih kognitivnih stanja“, „reprezentacija“, „uverenja“ i „sistema uverenja“, objašnjavajući to njihovom nedovoljnom preciznošću, Miguel, Valentim i Carugati (2009) sugerišu da kada se govori i razmišlja o roditeljskim idejama, neophodno je praviti razliku između roditeljskih uverenja i stavova. *Roditeljska uverenja* su ideje, ili znanja koja roditelji razmatraju kao *činjenična i prihvataju ih kao istinu* (McGillicuddy De-Lisi & Sigel, 1995), a *roditeljski stavovi* se grade na osnovu uverenja dodavanjem *evaluativne dimenzije*, negativne ili pozitivne valence, na odabrani entitet ili objekat stava (Holden, 2002). U daljem tekstu biće detaljnije razmatrana roditeljska uverenja, jer su ona predmet interesovanja ovog istraživanja.

Roditeljska *uverenja* imaju višestruku ulogu u roditeljstvu, ona utiču na roditeljska ponašanja i na usresređenost na određenu ideju ili skup ideja (Goodnow & Collins, 1990; Murphey, 1992). Pregledom istraživanja koja su se fokusirala na ispitivanje veze između roditeljskih uverenja i ponašanja (McGillicuddy-DeLisi, 1982; Sigel, 1982, 1986; Stevens, 1984), a koja su pri tome obezbedila objektivno merenje roditeljskih postupaka u interakciji sa decom, Miller (1988) zaključuje da ona postoji, da je očekivanog smera, ali relativno male snage. Za prevazilaženje problema koji se odnosi na slabu snagu veze, on preporučuje da konkretna roditeljska uverenja budu proučavana u odnosu na konkretne postupke prema deci, te su Hammer, Rodriguez, Lawrence i Micco (2007) potvrdili da snaga veze zavisi upravo od toga u kolikoj meri su kontrolisana uverenja i tip ponašanja usaglašeni. Roditeljska uverenja o dečijem razvoju predstavljaju polje interesovanja, kako socijalne psihologije koja ih proučava kao oblik socijalne kognicije odraslih osoba, tako i razvojne psihologije koja je zainteresovana za potencijalne efekte koje ova konkretna uverenja ostvaruju na ponašanja roditelja i na razvoj dece (Miller, 1988).

Poreklo uverenja o roditeljstvu

Izvori roditeljskih uverenja mogu biti različiti, poput: iskustva, transgeneracijskog prenošenja, obrazovanja i podučavanja, popularne psihologije i medija (za pregled: Hirsjarvi & Perala-Littunen, 2001). Empirijski je utvrđeno i da su roditeljska uverenja pod snažnim uticajem neposrednog okruženja, tj. pripadnosti određenoj kulturnoj, etničkoj ili socijalnoj grupi (Bornstein, Putnick, & Lansford, 2011; Lansford et al., 2011a; Melendez, 2005; Suizzo, 2008; Ziehm, Trommsdorff, Heikamp, & Park, 2013), da su pod uticajem vlastitih motivaciono-afektivnih potreba (Goodnow, Knight, & Cashmore, 1985), kao i da su kognitivno zasnovana (Sigel & McGillicuddy De-Lisi, 2002). Razvoj, odrastanje, sazrevanje, stasavanje, rađanje i podizanje dece, kao i samo roditeljstvo odvijaju se unutar porodice, kao dela užeg i šireg socijalnog okruženja, tj. pripadnosti određenoj nacionalnoj i etničkoj grupi i *kulturi*. U nameri da što preciznije konceptualizuje ovaj pojam, Bornstein (2013) ističe da se kultura sastoji od različitih normi, ideja, vrednosti, ponašanja i simboličkih reprezentacija o životu, do kojih drži određena grupa ljudi, odlikuje ih postojanost tokom vremena, prisutne su u svakodnevnom životu i sastavni su deo kompetenci koje se očekuju od novog člana grupe. Očekivanja da se na određen način vlada, postupa i vrednuje mogu biti različita od kulture do kulture, kao što je to na primer kod disciplinovanja dece (Lansford & Deater-Deckard, 2012). Pregledom većeg broja studija koje su sprovedene na roditeljima u različitim kulturama, Sigel i McGillicuddy-De Lisi (2002) konstatuju da iako izvori roditeljskih uverenja mogu biti različiti, ona su endemska i svojstvena su određenoj kulturi, a sistem verovanja, tj. „vodič” roditeljstva, počiva na opštim i specifičnim aspektima kulture. Bornstein (2013) navodi da kros-kulturne studije pokazuju da su brojni aspekti roditeljstva pod uticajem kulture, poput načina na koji roditelji brinu o deci, koja očekivanja od dece imaju, kako vrednuju konkretna ponašanja, na koji način podstiču i nagrađuju ili obeshrabruju i kažnjavaju. Senzitivnost majki u različitim kulturnim i situacionim kontekstima istražena je, na primer, studijom koju je sprovela Ziehm sa saradnicima (Ziehm, Trommsdorff, Heikamp, & Park, 2013) na uzorku nemačkih i koreanskih majki. Ispitivan je preferirani roditeljski pristupi i to između proaktivnog (anticipiranje detetovih potreba) i reaktivnog (odgovaranje na detetove signale). Prateća roditeljska uverenja su bila procenjivana tako što je od majki traženo da objasne zašto se opredeljuju za određene postupke u roditeljskoj praksi. Rezultati su pokazali značajne razlike po pitanju senzitivnosti majki iz dve različite kulture u odnosu na proaktivni i reaktivni pristup deci. Nemačke majke su se u većem broju opredeljivale za reaktivno zadovoljavanje potreba dece, a u manjoj meri za proaktivno, za razliku od majki iz Koreje. Po

pitanju roditeljskih uverenja, one nemačke i koreanske majke koje su preferirale reaktivnu senzitivnost, svoj izbor su potkrepile objašnjenjem da se na taj način podstiče razvoj dece i njihova samostalnost, a one koje su preferirale proaktivnu senzitivnost su smatrale da na taj način pomažu deci da se nose sa različitim reakcijama na stres s obzirom da su nedovoljno zrele da to mogu da urade samostalno. Pored toga, neka istraživanja pokazuju da su savremena roditeljska uverenja Koreanaca o socijalizaciji dece pod značajnim uticajem zapadnih ideja, ali i da su tradicionalne vrednosti i uverenja i dalje prisutni (Park & Chea, 2005; Chang & Song, 2010). Istraživanja koja su kontrolisala *socioekonomski status* roditelja, u nameri da ispituju njegovu ulogu u podizanju dece, utvrdila su da on predstavlja značajnu determinantu roditeljstva. Roditelji iz Amerike i Rusije ispitani su u odnosu na sistem vrednosti koji smatraju bitnim za decu i u odnosu na uverenja o podizanju u vaspitavanju dece (Tudge, Hogan, Snezhkova, Kulakova, & Etz, 2000). I pored postojećih razlika u istoriji, tradiciji i ideologiji, između dve grupe roditelja nisu uočene bitne razlike u odnosu na pomenute varijable. Kao potencijalno objašnjenje ovakvih rezultata, u obzir su uzete značajne ekonomske promene koje su se desile u Rusiji i koje su mogle da dovedu i do promene roditeljskih vrednosti. Ipak, uočene su razlike između dve socijalne klase, podjednako u oba društva. Roditelji iz srednje klase gaje uverenja da deca treba da imaju slobodu u kući i van nje, dok roditelji iz radničke klase gaje uverenja da deca treba da se povinuju pravilima. Hoff-Ginsberg i Tardif (1995) su ustanovili da socioekonomski status i majčin nivo obrazovanja ostvaruju značajan uticaj na roditeljska uverenja i praksu. Oni preporučuju detaljnije raslojavanje socioekonomskog statusa kako bi se što bolje odredile komponente koje utiču na različita uverenja i ponašanja roditelja i zaključuju da je majčino obrazovanje najpouzdanija sociodemografska varijabla kada su roditeljska uverenja i roditeljska praksa u pitanju. Žene sa visokim stepenom obrazovanja, u odnosu na one sa niskim, pokazuju bolju pripremljenost za roditeljstvo, s obzirom da je veća verovatnoća da će pohađati različite kurseve i čitati knjige o dečijem razvoju i odgajanju (Simons et al., 1990). Pinderhughes je sa saradnicima (Pinderhughes et al., 2000) utvrdila da su roditeljska uverenja o fizičkoj kazni, agresivnost kod dece i porodični stres, medijatori negativne veze između socioekonomskog statusa porodice i postupaka kojima roditelji disciplinuju decu, tj. da roditelji nižeg materijalnog statusa pribegavaju strožim oblicima disciplinovanja dece zbog toga što su njihova uverenja o efikasnosti batina pozitivna, dok je percepcija dečijeg ponašanja negativna zbog toga što su oni sami češće pod stresom. U istraživanju koje je obuhvatilo četiri različite etničke grupe (Anglo, Afro, Hispano i Azijske Amerikance) utvrđeno je da među njima ne postoje značajne razlike po pitanju roditeljskih uverenja, ponašanja i uključenosti u brigu o deci, kada je

socioekonomski status uzet u obzir (Julian, 1994). Ipak, svaki od manjinskih etniciteta pokazuje određene specifičnosti po pitanju brige o deci unutar porodice i zahteve koje postavljaju pred njih u odnosu na većinsku anglo-američku grupu. Grupa azijsko-američkih roditelja mlade dece ističe sposobnost samokontrole i školsko postignuće kao ideal roditeljstva, a vrlo malo pažnje poklanjaju druženju sa vršnjacima. Za Hispano roditelje su nezavisnost, samokontrola, poslušnost i druženje s vršnjacima ciljevi koje ističu kao važne u podizanju dece. Afro-američke majke više od drugih insistiraju na samostalnosti i kontroli raspoloženja, dok očevi preferiraju poslušnost i druženje sa vršnjacima. Prezentovana roditeljska uverenja i stavovi ukazuju da su ograničavanje i kontrola dominantni načini oblikovanja dečijeg ponašanja, te autori pretpostavljaju da je roditeljstvo za manjinske grupe u Americi zahtevnije, jer se po pitanju referentnog okvira kulture, odvija na dva koloseka, onom koji je specifičan za etničko poreklo i onom koji je odlika društva u kome žive. Zbog toga je moguće da se roditelji nalaze u „procepu” između nepisanih zahteva i potreba da promovišu vlastitu i da se uklope u novu kulturu. Istraživanje koje je takođe uzelo u obzir različit etnicitet američkih roditelja dece predškolskog uzrasta sproveda je Suizzo sa saradnicima (Suizzo et al., 2008), a uzorak su sačinjavali roditelji evropskog i azijskog porekla. Rezultati su pokazali da je etničko poreklo objasnilo veći stepen varijanse roditeljskih uverenja o svakodnevnoj praksi brige o deci, nego sociodemografski faktori. Time je potvrđen značaj kulturnih vrednosti kada su uverenja roditelja o socijalizaciji dece u pitanju. Pored toga, značajan doprinos ove studije ogleda se i u preporuci da edukativni programi uzmu u obzir i kulturnu kompetentnost, kako samog sadržaja, tako i edukatora kada je u pitanju rad sa različitim etničkim grupama.

Uverenja *nisu zatvoren sistem*, već se menjaju pod uticajem afektivnih potreba (Goodnow, 1988), percepcije i iskustva, posebno kada ono uključuje vlastito dete, odnosno lično iskustvo roditeljstva (McGillicuddy-DeLisi, 1982). Uverenja mogu imati moderatorski efekat na kogniciju roditelja (Bugental, Blue, & Cruzoca, 1989; Mize, Petit, & Brown, 1995). Istraživački je potvrđeno da informisanost majki o važnosti socijalnih kontakata na dečijem uzrastu ima uticaj na ponašanje (nadzor tokom igre sa vršnjacima), ali tek posredstvom uverenja, tj. ako majke i same smatraju da su te veštine važne i podložne promeni (Mize, Petit, & Brown, 1995). U nekim situacijama roditelji prvo reaguju, a kasnije kognitivno razmatraju vlastito ponašanje, tj. konstruišu uverenje da bi racionalizovali ili opravdali neko ponašanje (za pregled: Goodnow, 1988). Pokazalo se i da su roditeljska uverenja o vaspitanju dece tradicionalnija u odnosu na nastavnička, što je objašnjeno činjenicom da su uverenja *podložna promenama*, te da su „modernija” uverenja kod nastavnika rezultat različitih

edukativnih programa i obuka koji su u prvom redu dostupni profesionalcima, a tek naknadno se novi pristupi šire i prenose i na opštu populaciju (Holloway, Gorman, & Fuller, 1988; McGillicuddy-DeLisi & Subramanian, 1994). U prihvatanju inovativnih metoda učenja od strane majki, dobijeni su interesantni podaci na uzorku engleskinja iz srednje klase koje su inicijalno bile nepoverljive prema novim metodama učenja kroz igru i otkrivanje (Cohen, 1981). Ipak i pored načinjene promene i prihvatanja različitih igrovnih metoda za učenje, one su u svojim uverenjima ostale dosledne jasnoj distinkciji između igre i učenja, pa su nove metode bile spremne da primenjuju samo na deci mlađeg uzrasta, dok su i dalje ostale pri uverenju da „ozbiljno učenje” podrazumeva direktniji pristup i posvećenost. Jedan od novijih istraživačkih podataka ide u prilog prethodno navedenim rezultatima i ukazuje da progresivnija uverenja i stavove o podizanju dece imaju upravo roditelji većeg obrazovnog nivoa (Tocu, 2014). Pored toga, roditeljska uverenja i ponašanja su i pod značajnim uticajem roditeljskog stresa, kako to pokazuje istraživanje koje su sproveli Respler-Herman, Mowder, Yasik, & Shamah (2012). Naime, manji stres u roditeljskoj ulozi je u vezi sa pozitivnim roditeljskim uverenjima po pitanju različitih ponašanja u odnosu na decu (bliskost sa detetom, edukativne aktivnosti, opšta dobrobit i zaštita deteta, senzitivnost i odgovaranje na detetove potrebe), dok se veći stres dovodi u vezu sa uverenjima i ponašanjima koja su manje fokusirana na dete.

Značaj roditeljskih uverenja u odnosu na globalni razvoj dece

Pored brojnih činilaca kao što su nasleđe, sredinski uticaji, lične karakteristike i temperament deteta, vršnjačka grupa i sl., sami roditelji imaju značajnu ulogu u dečijem razvoju (za pregled: Collins, Maccoby, Steinberg, Hetherington & Bornstein, 2000; Langenhof, Komdeur, & Oldehinkel, 2016; Maccoby, 1984), a ona zavisi od brojnih varijabli, poput kvaliteta veze roditelj – dete, kvaliteta veze između roditelja, roditeljske saglasnosti po pitanju podizanja dece, uključenosti roditelja i dr. (Acock & Fuller, 1984; Booth & Amato, 1994; Deal, Halverson, & Smith Wampler, 1989; Jeynes, 2005). Pregledom istraživanja fokusiranih na povezanost roditeljskih uverenja i dečije adaptiranosti, uočeno je da je njihov značaj najčešće ispitivan kod kognitivnog razvoja i školskog postignuća, socijalnog razvoja, opšteg zdravstvenog stanja i sveukupnog blagostanja, kao i kod disciplinovanja/korigovanja ponašanja (za pregled: Sigel & McGillicuddy-De Lisi, 2002). Način na koji će se roditelji ophoditi prema detetu u nekoj konkretnoj situaciji (npr. izolovana disciplinska sekvenca), ali i kako će planirati „strategiju” vlastitog roditeljstva (npr. globalna orijentacija po pitanju

disciplinovanja), oslonjen je na informisanost i znanja o tome šta je dobro i efikasno za dete, odnosno šta se procenjuje kao važno, korisno, neophodno ili pak štetno i ugrožavajuće.

Efekti roditeljskih uverenja na kognitivni razvoj i školsko postignuće dece

Uverenja odraslih, njihove aspiracije i očekivanja po pitanju postignuća, predstavljaju važan izvor efekata na dečiji intelekt i školsko postignuće (Hess & Holloway, 1984; Loughlin-Presnal & Bierman, 2017; Miller, Manhal, & Mee, 1991; Okagaki & Sternberg, 1993; Scott-Jones, 1984). Empirijski podaci pokazuju da je snaga ciljeva postignuća koje roditelji postavljaju deci povezana sa setom uverenja koji se odnosi na detetove akademske sposobnosti, zatim sa uverenju u vlastite sposobnosti podučavanja, karakteristikama detetove inteligencije i vrednovanju samog postignuća (za pregled: Wentzel, 1998). Istraživanja potvrđuju vezu između roditeljskih uverenja o detetovim školskim sposobnostima i školskog postignuća (Galper, Wigfield, & Seefeldt, 1997; Jacobs, 1991; Mantzicopoulos, 1997). Pored toga, visoko vrednovanje školskog postignuća od strane roditelja (kada su deca stara 13 godina), povezano je sa boljim postignućima i daljom perspektivnom školovanja (na uzrastu od 18 godina) (Degol, Wang, & Zhang, 2017). Rezultati longitudinalne studije, sprovedene na oko stotinu đaka prvaka i isto toliko roditeljskih parova u Finskoj, pokazali su da roditeljska uverenja o globalnoj školskoj kompetentnosti dece predstavljaju prediktore upotrebe strategija orijentisanih na zadatak kod dece, što je kasnije služilo kao prediktor uspešnog čitanja na kraju prvog razreda (Aunola, Nurmi, Niemi, Lerkkanen, & Rasku-Puttonen, 2002). U istraživanju koje je sprovedla sa saradnicima, Stipek (1992) je utvrdila postojanje koherentnih setova roditeljskih uverenja u odnosu na podučavanje dece osnovnim znanjima, jedan koji je „pedocentričan“ i drugi koji je didaktički i više formalan. Roditelji koji preferiraju didaktički pristup, skloni su da biraju škole koje su kompatibilne njihovim uverenjima, a u kućnim uslovima se odlučuju za formalnije načine podučavanja dece (radne sveske, vežbanje čitanja i pisanja i sl.). Ovakve načine rada sa decom više podržavaju roditelji nižeg obrazovnog nivoa, dok se oni sa višim stepenom obrazovanja češće odlučuju za neformalan pristup, koji podrazumeva integraciju različitih edukativnih sadržaja u svakodnevne aktivnosti i situacije. Na osnovu dobijenih podataka, koji su još jednom naglasili vezu između uverenja i ponašanja, autori zaključuju da bi različiti treninzi za roditelje predstavljali dobar način za podsticanje razvoja ranog stimulativnog okruženja za usvajanje znanja i veština bitnih za kasnije školsko postignuće.

Efekti roditeljskih uverenja na zdravlje i opšte blagostanje dece

Kada je u pitanju ishrana dece roditelji imaju važnu ulogu, a njihova uverenja su od ključne važnosti u sprovođenju zdravih nutritivnih programa. U istraživanju koje je sprovedeno u četiri evropske države, pokazano je da većina ispitanih majki uspešno kategorizuje hranu na osnovu njenih nutritivnih vrednosti i unete količine, a polovina ispitanica dovodi u vezu kvalitet i vrstu hrane sa mentalnim performansama dece (pažnja, koncentracija, raspoloženje i ponašanje), njihovim zdravljem i opštim blagostanjem (Brands, Egan, Györei, López-Robles, Gage, Campoy, & Raats, 2012). Iako su dobijeni rezultati prilično homogeni i ukazuju na to da majke koje poseduju pozitivna uverenja po pitanju zdrave i balansirane ishrane, uspešno dovode u vezu njene efekte na mentalne sposobnosti vlastite dece, nije teško zaključiti na koji način bi se suprotna uverenja ogledala na formiranje navika u ishrani dece, kao i na njihovo zdravlje. U prilog tome govore i rezultati istraživanja sprovedenog sa 564 roditelja čija deca su bila uzrasta između 2 i 6 godina, a koje je pokazalo da su roditeljske navike u ishrani prediktori konzumacije voća i povrća kod dece (Wardle, Carnell, & Cooke, 2005). Lau, Quadrel i Hartman (1990) su istraživali zdrave stilove života kod studenata i uticaj roditelja i vršnjaka na uverenja i ponašanja mladih odraslih. Utvrđeno je da tokom prve tri godine studija vršnjaci imaju značajan uticaj na ponašanja i uverenja koja se odnose na konzumiranje alkohola, ishranu, rekreaciju i vezivanje pojasa, ali da globalno, roditelji u odnosu na vršnjake predstavljaju značajniji izvor uticaja kada je zdravlje u pitanju. Još jedan važan aspekt očuvanja zdravlja i opšte dobrobiti je redovno angažovanje u različitim fizičkim aktivnostima, rekreaciji i sportu. Ispitivanjem veze između uverenja dece uzrasta 11-15 godina i njihove percepcije roditeljskih uverenja po pitanju fizičke aktivnosti osrednjeg i težeg nivoa, utvrđena je značajna povezanost, što ističe važnost negovanja zdravih stilova života u porodici (Kimiecik, Horn, & Shurin, 1996). Ispitujući značaj roditeljskog uticaja na uverenja i ponašanja po pitanju zdravlja, grupa istraživača utvrdila je da roditeljska ponašanja poput pušenja, jedenja između obroka i sl. mogu biti prediktor ovakvih ponašanja kod dece, ali ne i prediktor njihovih uverenja o zdravlju (Dielman et al., 1982). Kad su uverenja i ponašanja roditelja zajedno posmatrana u odnosu na zdravstvena ponašanja i uverenja dece, to nije dovelo do povećanja objašnjene varijanse u odnosu na to kada su bila izolovana samo zdravstvena ponašanja roditelja. Autori zaključuju da roditeljska uverenja o zdravlju imaju posredni uticaj na decu i to preko roditeljskih ponašanja, te da su ponašanja vidljiva u svakodnevnim situacijama, dok se uverenja retko komuniciraju verbalno. Naredno istraživanje pokazuje kako uverenja koja potiču od majki, utiču na odluke koje donose adolescentkinje.

McNeely je sa grupom saradnika (2002) utvrdila da kada majke ne odobravaju rano stupanje u seksualne odnose, to odlaže vreme prvog intimnog odnosa njihovih adolescentnih ćerki. Nekoliko ranijih istraživanja je takođe pokazalo da roditeljsko neodobravanje utiče na kasnije stupanje u intimne odnose, uz napomenu da su u njima, uverenja roditelja proveravana preko percepcije adolescenata, a ne direktno preko samih roditelja kao što je bio slučaj u prvom (Resnick et al., 1997; Jaccard, Dittus, & Gordon, 1996; Inazu & Fox, 1980).

Efekti roditeljskih uverenja na socijalni razvoj dece

Longitudinalna studija koja je ispitivala uverenja majki o socijalnom razvoju dece, kada su imala 4, pa 6 godina, utvrdila je da se uverenja donekle menjaju kako dete odrasta (Mills & Rubin, 1992). Jedan od rezultata ukazuje na to da su majke tokom vremena postajale manje tolerantne na agresivnost kod devojčica, a više tolerantne na agresivnost kod dečaka. Pored toga po pitanju usvajanja socijalnih veština majke su, kako su deca odrastala, više favorizovale učenje po modelu. Učenje na vlastitom iskustvu pokazalo se kao najdominantnije i na mlađem i na starijem uzrastu, a objašnjavanje kao najmanje značajno. Podatke koji takođe idu u prilog promeni uverenja kod majki u skladu sa razvojnim promenama kod dece dobili su i Mize, Petit i Brown (1995). Naime, kada su u pitanju bili trogodišnjaci, majke su isticale značaj urođenih karakteristika po pitanju socijalnih veština njihove dece, dok su iskustvo percipirale kao manje važno. Na istom uzorku, majke predškolaca su ispoljile uverenja koja su išla u prilog značaju iskustva u oblikovanju socijalnog ponašanja (npr. često igranje sa agresivnom decom) u odnosu na urođene karakteristike ili direktno učenje. U istraživanju koje su sproveli Hastings i Rubin (1999) ustanovljeno je da iz globalnog sistema uverenja potiču i ona roditeljska uverenja koja se odnose na neprihvatljiva socijalna ponašanja kod dece. Pored toga, oni su utvrdili i da se roditelji međusobno razlikuju u odnosu na uverenja kojima objašnjavaju uzroke koji dovode do agresivnosti i povučenosti u socijalnim kontaktima, a samim tim se razlikuju i u odnosu na uverenja po pitanju strategija koje treba koristiti u odnosu na takva dečija ponašanja. Neki od ispitanih roditelja gaje uverenja da su agresivna ponašanja biološki uslovljena, a da je agresivnost namerno ponašanje. Ključni izvor informacija o detetovim ponašanjima u socijalnim odnosima i prijateljstvima moguće je dobiti na osnovu informacija o roditeljskim vezama i odnosima (Fletcher, Bridges, & Hunter, 2007). Još neka istraživanja potvrđuju da je veza između uverenja o podizanju dece kod majki i socijalnih kompetenci kod dece, bar delimično posredovana ponašanjem majki (Miller, 1988; Pettit, Dodge, & Brown, 1988). Studiju koja je takođe dala značajan doprinos boljem razumevanju roditeljskih uverenja,

emocionalnog reagovanja na različita ponašanja kod dece i strategija socijalizacije sprovedi su Mills i Rubin (1990). Očevi i majke su stavljeni pred hipotetske situacije u kojima je dete ispoljavalo ili agresivnost prema vršnjacima ili povučenost u grupi dece. Od ispitanika je traženo da odgovaraju kao da se radi o njihovom sopstvenom detetu. Fokus studije je bio na utvrđivanju načina na koji roditelji razmišljaju, emotivno reaguju i koje aktivnosti preduzimaju kada su suočeni sa dva (zamišljena) ekstremna socijalna ponašanja svoje dece. U oba slučaja, i po pitanju agresivnog ponašanja i po pitanju povučenosti, roditelji su izražavali zabrinutost. Pored toga, agresivnost je pobuđivala negativne emocije (bes, razočarenje, postidečnost), a očevi i majke su snažnije emotivno reagovali na agresivnost ćerki, nego sinova. Shodno tome, kao strategiju socijalizacije za agresivno ponašanje birali su strože tehnike, a za povučenost blaže. Pored nabrojanih sličnosti, utvrđene su i razlike između roditelja kod izbora strategija (reprezentanti roditeljskih uverenja) za korigovanje neželjenih ponašanja dece. Majke su, za razliku od očeva, pokazale tendenciju prikupljanja informacija o uzrocima i razlozima detetovog ponašanja i orijentaciju ka analitičnom pristupu u rešavanju problema. Autori smatraju da ove razlike počivaju na činjenici da majke više vremena provode sa decom, da imaju više iskustva u brizi o njima, ali i da su zainteresovane „zašto i zbog čega?“ se njihovo dete ponaša i reaguje na određeni način. Ovo istraživanje otvorilo je i značajna pitanja o izvorima roditeljskih uverenja, u kojoj meri su kulturno uslovljena, a u kojoj meri su posledica individualnog roditeljskog iskustva?

Uloga roditeljskih uverenja u procesu korigovanja neprimerenih ponašanja dece

U nameri da ispituju razlike u roditeljskim uverenjima i postupcima po pitanju fizičkog kažnjavanja dece u dve kulture Durrant, Rose-Krasnor i Broberg (2003) su sprovedi istraživanje na uzorku majki u Kanadi i Švedskoj. Ove dve države, pored činjenice da se nalaze na dva kontinenta, razlikuju se i po tome što je u Švedskoj korišćenje fizičke kazne od strane roditelja zakonom zabranjeno, dok to nije slučaj u Kanadi. Rezultati su pokazali da majke u Kanadi češće koriste fizičku kaznu, kao i da je većina uverena da je ona neophodno i korisno sredstvo za postizanje poslušnosti, a pored toga većina ispitanica veruje i da ova metoda disciplinovanja nije štetna za dečiji razvoj. Holden i Zambarano (1992) su utvrdili da ispitani roditelji imaju međusobno relativno koherentan set uverenja i prakse po pitanju fizičke kazne, kao i da stavovi, namere i ponašanja koreliraju i između očeva i majki.

Detaljnija analiza je pokazala da su roditelji koristili fizičku kaznu promišljeno, pre svega kao tehniku vaspitanja, a ne posledično, usled izliva negativnih emocija, a što su potvrdili rezultati koje su dobile Socolar i Stein (1995). U istom istraživanju utvrđeno je i da se roditeljski stavovi i praksa upotrebe fizičke kazne kao tehnike vaspitanja mogu preneti na decu (Holden & Zambarano, 1992). Dve uzrasne grupe dece podeljene na osnovu toga koliko često njihovi roditelji koriste fizičku kaznu, ispitane su u odnosu na nameru korišćenja batina, a rezultati su pokazali da najmanju nameru ispoljavaju deca koja nisu dobijala batine, za njima slede deca koja su povremeno dobijala batine, a najveću nameru korišćenja su iskazala deca koja su i sama često dobijala batine. Podatke u prilog tome da uverenja imaju značajnu ulogu u roditeljskoj praksi dobile su Socolar i Stain (1995) utvrdivši da su uverenja o određenom tipu disciplinovanja i ponašanja povezana sa njim u značajnoj korelaciji, što je sugerisalo da majke koje koriste batine i same veruju u efikasnost ove disciplinske metode. Istraživanje koje su sprovele Crouch i Behl (2001) ukazalo je na vezu između roditeljskih uverenja i situacionih faktora. Naime, oni roditelji koji su svojim uverenjima odobravali fizičko kažnjavanje dece su pod uticajem visokog nivoa stresa bili skloni da ovu metodu kažnjavanja i upotrebe. Za razliku od njih, roditelji koji nisu verovali u ispravnost fizičkog kažnjavanja dece, nisu je upotrebljavali čak i ako su se nalazili pod značajnim stresom. Roditelji su svoje načine kažnjavanja bili spremni da koriguju *tek nakon promene uverenja*, kako je pokazao Davis (1999). Roditelji koji su prestali ili su nameravali da prestanu sa korišćenjem fizičke kazne izjasnili su se da to nije bio lak i jednostavan poduhvat i da su promenu na nivou ponašanja postigli tek nakon promene uverenja i shvatanja njene štetnosti. Istraživanje koje je pored roditeljskih uverenja ispitivalo i kognitivne, afektivne, personalne i kulturne faktore i njihov uticaj na ponašanje sprovedli su Durrant, Broberg i Rose-Krasnor (1999). Na uzorku majki dece predškolskog uzrasta utvrđeno je da upotreba fizičke kazne počiva na kulturnim normama prema kažnjavanju dece, ličnog iskustva iz detinjstva po pitanju batina, uverenja o ulozi fizičke kazne u kontrolisanju i podučavanju dece, kao i ličnog emotivnog odgovora na neposlušnost deteta. Vezu između majčinih uverenja, ponašanja i efekata koje ona imaju na dete Mills (1999) je proveravala u kontekstu postojanja namere i svesnosti. Rezultati su pokazali da nedostatak samopouzdanja po pitanju lične snage, majke interpretiraju preko širokog spektra situacija sa detetom koje mogu da uključe i one koje su konfliktne ili preteće, pa u nameri da povrate doživljaj kontrole one mogu potpuno neadekvano da vode takvu situaciju, te da vremenom razviju preteranu kontrolu u obliku uskraćivanja ljubavi i topline i indukcije osećanja krivice. Ovo su suptilni oblici kontrole koji uključuju manipulaciju i izbegavanje direktne konfrontacije. Na osnovu ovih rezultata Mills (1999) pretpostavlja da

visoka kontrolabilnost može biti u vezi sa nesvesnim mehanizmima ili svesnom potrebom da se prevaziđe neefikasnost. Ispitujući ulogu roditeljskih kognicija u odnosu na kontrolu i disciplinu Grusec, Rudy i Martini (1997) su ustanovili da su ciljevi koje su roditelji sebi predstavili (kratkoročni ili dugoročni) u direktnoj vezi sa ponašanjima, tj. uverenjima o strogoj i gruboj disciplini. Majke koje su bile sklonije autoritarnom roditeljskom stilu potcenjivale su negativne efekte stroge discipline, a one koje su preferirale permisivno roditeljstvo precenjivale su negativne efekte bilo koje vrste korektivne discipline (Davidov, Grusec & Wolfe, 2012).

Interesantno je primetiti da su gotovo sva navedena istraživanja u obzir uzimala isključivo fizičko kažnjavanje, što još jednom ukazuje na predominantu orijentaciju istraživača upravo na ovu metodu disciplinovanja, uz neminovno (i neopravdano) zapostavljanje ostalih. Navedena istraživanja potvrđuju da metode disciplinovanja koje roditelji vrednuju kao efikasne i opravdane, zauzimaju značajno mesto i u repertoaru primenjenih. Efekti različitih pristupa u disciplinovanju, na funkcionalnost i dobrobit dece, biće razmatrani u delu rada posvećenom korektivnim metodama disciplinovanja.

Transgeneracijski prenos roditeljskih uverenja o disciplinovanju

Emihovich je sa saradnicima (1984) istraživala ulogu očeva u formiranju i oblikovanju uverenja kod sinova. Dobijeni podaci govore o postojanju snažne pozitivne veze između očeva i sinova po pitanju uverenja i očekivanja od polne uloge i to posebno kod očeva adolescenata. Očevi koji imaju manje tradicionalna uverenja koja se tiču polne uloge i koji imaju manje stereotipna očekivanja, imaju sinove sa sličnim uverenjima i očekivanjima. Na ovu vezu utiče uzrast dečaka, jer što su stariji, njihova uverenja postaju sve stereotipnija. U slučaju kada su uverenja i očekivanja očeva po pitanju polne uloge bila tradicionalna, to nije dovelo do konflikata sa sinovima, nego do prilagođavanja očekivanjima očeva. Veći procenat očeva iz više srednje klase i dobrog obrazovanja, posedovao je tradicionalna očekivanja po pitanju sopstvene, kao i polne uloge svojih sinova. Autorka zaključuje da bez obzira na promene koje se dešavaju u društvu, očevi i dalje predstavljaju ključne figure u prihvatanju promena vlastite polne uloge kod sinova (uzeti u obzir da su podaci od pre 30 godina). U istraživanju koje su sproveli Hoffman i Levy-Shiff (1994) utvrđeno je da se i veštine nošenja sa stresom usvajaju putem učenja po modelu, a ne pomoću drugih puteva transmisije. Na uverenja adolescenata po pitanju lokusa kontrole više utiču mehanizmi prevladavanja majki tj. njihova ponašanja u stresnim situacijama, nego sama majčina uverenja

o lokusu kontrole. Dakle, ova veza je indirektna i posredovana majčnim stilom prevladavanja koji utiče na lokus kontrole dece. Još jedan interesantan podatak dobijen je ispitivanjem slaganja između dve generacije u izboru zanimanja, koje su sproveli Cashmore i Goodnow (1985). Ispitani su roditelji i deca dve različite nacionalne grupe u Australiji, a rezultati su pokazali da su deca iz dve kulture međusobno bila sličnija, nego što je to bilo sa roditeljima. Ovde je apostrofirana snaga socijalnog iskustva i uticaja grupe, koji mogu imati u nekim slučajevima veći značaj od porodičnih faktora.

Vittrup i Holden (2010, str. 212) konstatuju da postoje različite varijable koje su povezane sa načinom na koji deca evaluiraju roditeljsko disciplinovanje i navode ih ukupno pet: tip neprimerenog ponašanja koji je prethodio disciplinovanju, koja je osoba sprovodila disciplinovanje, pol deteta, uzrast deteta, te ranija izloženost određenoj disciplinskoj tehnici. Nešto ranije, Grusec i Kuczynski (1997) ističu ulogu percepcije i evaluacije roditeljskih postupaka, kao ključne za procese socijalizacije i internalizacije. U tom smislu, disciplinovanje je neophodno sagledavati kao dinamički proces i interakciju koja se odvija u dijadi roditelj – dete, pre nego je ograničiti isključivo na proučavanje roditeljskih postupaka i različitih tehnika.

Deca oba pola smatraju da su roditelji stroži u disciplinovanju dečaka (Sorbring, Rodholm-Funnemark, & Palmerus, 2003). Fizičku kaznu (Siegal & Barclay, 1985) i strogu/grubu disciplinu (Barnett, Quackenbush, & Sinisi, 1996), deca procenjuju kao efikasniju za korigovanje „neposlušnosti” kod dečaka, a induktivne metode disciplinovanja kao efikasnije za devojčice (Barnett et al, 1996). Mlađa deca (6 i 7 godina starosti) rangiraju batine kao pravedan metod disciplinovanja, dok starija deca (od 8 do 10 godina), navode objašnjavanje i ukidanje privilegija kao tehnike disciplinovanja koje su efikasnije od fizičke kazne (Vittrup & Holden, 2010). Međutim, ukoliko deca procenjuju da su majke koje koriste fizičku kaznu „dobre majke“ to je najčešće u situacijama u kojima su stavovi roditelja prema odgajanju dece više tradicionalna (Sorbring, Deater-Deckard, & Palmerus, 2006). Adolescenti koji su dobijali batine od majki, skloniji su da odobravaju fizičko kažnjavanje, bez obzira na to koliko dugo i koliko često su bili disciplinovani na ovaj način (Deater-Deckard, Lansford, Dodge, Pettit, & Bates, 2003), kao i mladi odrasli (Graziano & Namaste, 1990). Deca uzrasta 6 – 10 godina sa iskustvom umerenog fizičkog kažnjavanja su sklonija da ovu tehniku disciplinovanja proglase kao najefikasniju, za razliku od dece koja su bila kažnjavana na ovaj način u maloj ili visokoj meri (Vittrup & Holden, 2010). Pored toga, deca koja su često bila fizički kažnjavana, češće su saopštavala da bi i sama koristila ovaj oblik disciplinovanja, kada su im bile prezentovane vinjete sa hipotetskim situacijama (Holden & Zambarano, 1992). Dečaci i devojčice pozitivno

ocenjuju ono disciplinovanje koje smatraju adekvatnim odgovorom na dečije ponašanje (Tisak, 1986), a ukoliko se dete ponašalo izrazito neposlušno, onda se fizičko kažnjavanje smatra opravdanim (Wolfe, Katell, & Drabman, 1982). Generalno, deca su sklona da odobravaju one disciplinske postupke koji su saglasni sa percepcijom disciplinske prakse njihovih roditelja (Barnett et al, 1996; Graziano & Namaste, 1990; Wolfe et al., 1982), kao i da usvoje fizički obračun kao strategiju rešavanja problema, ukoliko njihovi roditelji odobravaju i koriste fizičku kaznu kao metodu disciplinovanja (Simons & Wurtele, 2010).

Dakle, uverenja roditelja mogu direktno ili indirektno uticati na uverenja dece. Pored ovog i drugi izvori uticaja mogu biti od značaja, posebno kako dete odrasta i postaje više uključeno u grupu vršnjaka. Izborom okruženja u kome dete odrasta, poput mesta stanovanja i neposrednog okruženja, preko predškolske ustanove i škole, religijske zajednice, sportskog kluba ili drugih udruženja, roditelji indirektno utiču na detetovu socijalizaciju i formiranje određenog tipa kognicija (Parke & O'Neil, 1996). Kao i roditeljska i uverenja dece su determinisana različitim uticajima, a što je dete starije broj tih uticaja je sve veći, pa socijalno okruženje i vršnjaci tada zauzimaju značajno mesto i utiču na različite vrste izbora, vrednovanja i kognitivnog procenjivanja. Kada su uverenja o disciplinovanju u pitanju, značajnu ulogu imaju iskustvo odrastanja i pripadnost određenom društvenom i kulturnom miljeu. Ono što je poznato i iskustveno proživljeno postaje ono što se odobrava i prihvata, bez obzira što pod objektivnim okolnostima može biti procenjeno kao neadekvatno ili čak i štetno (kao što je npr. iskustvo fizičkog kažnjavanja).

Karakteristike roditeljskih uverenja u odnosu na ponašanja i karakteristike dece

Na roditeljska uverenja i sistem vrednosti pored iskustva, transgeneracijskog prenošenja, obrazovanja i medija (Hirsjarvi & Perala-Littunen, 2001) uticaj imaju i karakteristike deteta (Bronfenbrenner, 1989). Uz roditeljska uverenja o vaspitanju i podizanju dece i sama iskustva u zahtevnim okolnostima na relaciji roditelj-dete, te kapaciteti za suočavanje sa izazovima predstavljaju faktore roditeljske senzitivnosti (Rubin & Lollis, 1988; Rubin & Mills, 1991). McGillicuddy-DeLisi (1982) je ispitujući uticaj uverenja na postupke roditelja utvrdila da dete ima aktivnu ulogu i uticaj na uverenja očeva, ali ne i na uverenja majki. Ovi podaci su pokazali da uverenja o razvoju dece utiču na praksu, koja zatim deluje na nivo detetovih sposobnosti, što povratno dodatno pojačava uverenja očeva. Globalna uverenja o dečijem razvoju kod ispitanih majki nisu bila u vezi sa iskustvom roditeljstva, već sa individualnom

istorijom (obrazovanje, godine života), a pored toga ona nisu uticala na izvršavanje zadatka. Naime, majke su podučavanje putem navođenja zasnovale na konkretnim znanjima o svom detetu, koje je nastalo na temelju svakodnevne intenzivne interakcije, s obzirom da su ispitanice bile nezaposlene. Dakle, one svoje aktivnosti sa decom (koje su bile deo istraživačkog setinga) nisu zasnovale na globalnim uverenjima o razvoju dece, dok očevi jesu, što je objašnjeno kroz njihovo skromnije poznavanje specifičnosti i osobnosti deteta, jer su sa njim provodili manje vremena u toku dana. Russel (1980) je ispitivao percepciju odojčeta od strane majke i uverenja o ulozi majke u odgajanju dece. Kada su ispitivana uverenja majki po pitanju toga koliko beba treba da bude sama, praksa nije zavisila isključivo od stavova ispitanica, već je konstatovano da i reakcija bebe značajno utiče na ponašanje majke. Istraživanja prepoznaju temperament kao značajnu karakteristiku deteta koja utiče na roditeljstvo, posebno kada je u pitanju onaj koji se karakteriše kao „težak“. U nekim slučajevima dete teškog temperamenta može dovesti do unapređenja roditeljskih veština (Belsky, Rha, & Park, 2000; van Bakel & Riksen-Walraven, 2002), a u drugim do minimalnog investiranja energije i emocionalnog povlačenja iz odnosa (Kingston & Prior, 1995; Morris et al., 2002). Na osnovu pregleda više istraživanja koja su ispitivala kako se majke odlučuju kome će poveriti dete na čuvanje dok su na poslu, Pungello i Kurtz-Costes (1999) su u svom modelu izdvojili nekoliko faktora koji utiču na ovu odluku i na uverenja majki. Jedan set tih faktora potiče i od samog deteta, a to su uzrast, temperament i neke zdravstvene karakteristike kao što je hendikep. Što je dete mlađe, majke nastoje da im obezbede uslove sličnije onim u porodici, pa se odlučuju pre za dadilju, nego za jaslice. Kada je poređeno u kojoj meri se majke i vaspitačice slažu u proceni temperamenta dece uzrasta 1-2 godine (*Studija I*), ustanovljen je veoma mali stepen slaganja, što je objašnjeno ne samo time da su se deca našla u dva različita okruženja, nego su dolazila u kontakt i sa različitim osobama (Northam, Prior, Sanson, & Oberklaid, 1987). U drugoj studiji istog istraživanja (*Studija II*) i majke i vaspitačice su imale konzistentna očekivanja i uverenja po pitanju ponašanja dvogodišnjaka, jer su uslovi procene bili standardizovani (ponašanje deteta i interakcija sa odraslom osobom su zabeleženi video kamerom). Ovi podaci ukazuju na to da različiti konteksti daju različite mogućnosti i izazivaju različite reakcije i da su faktori interakcije od značaja kada je ponašanje male dece u pitanju. Ako u obzir uzmemo uzrast deteta, primećuje se da se i roditeljska ponašanja menjaju sa odrastanjem dece, te da na primer roditelji gotovo uopšte ne koriste fizičku kaznu u odnosu na adolescente (Baumrind, 1996).

Razlike u roditeljskim uverenjima očeva i majki

Uticao roditeljskih kognitivnih procesa na decu i porodično funkcionisanje posredovan je efektom koji kognicija i emocije imaju na roditeljska ponašanja (Patterson, 1997). Neka istraživanja o ulozi oca i majke u brizi o deci pokazuju da se ona razlikuje (LaRossa, 1986) i da je u velikoj meri određena tipom uređenosti bračnih i porodičnih odnosa (za pregled: Barnett & Hyde, 2001) i uključenošću oca koji se (još uvek) više indirektno, nego direktno brine o deci (Gilbert, Hanson, & Davis, 1982; McBride, Schoppe, & Rane, 2002). Retrospektivna studija, sprovedena sa ciljem utvrđivanja specifičnosti roditeljskog funkcionisanja u odnosu na porodičnu organizaciju (egalitarnost spram tradicionalnosti) i stil roditeljstva (autoritativni, permisivni, autoritarni i dezangažovan), konstatuje da je permisivnost majki u vezi sa egalitarnim, a autoritarnost u vezi sa tradicionalnim odnosima među partnerima, dok su ispitanici očevi iz egalitarnih porodica opažali kao autoritativne, a iz tradicionalnih kao dezangažovane (Sabattini & Leaper, 2004). Nasuprot tome, istraživanja sprovedena kod nas, na teritoriji Vojvodine, pokazuju da se egalitarna uređenost porodice dovodi se u vezu sa toplim i permisivnim vaspitnim stilom očeva (Mihic i sar., 2006; Petrović, 2007), te da se u okviru takve konstelacije odnosa majke opažaju kao nešto toplije od očeva u odnosima prema deci (Petrović, 2007).

U odnosu na roditeljska uverenja, između očeva i majki postoje i sličnosti i razlike. Razlozi za to su brojni i mogu se dovesti u vezu sa ličnom istorijom odrastanja, očekivanjima od uloge roditelja, usaglašenosti para, ličnih sklonosti, nivoa znanja, socijalnih očekivanja i sl. Na primer, po pitanju uverenja o važnosti učestvovanja u ranoj igri sa detetom i očevi i majke se slažu da je ona važna za razvoj, a razlike u preferiranju različitih igara su utvrđene u odnosu na pol, jer se majke opredeljuju za mirnije, a očevi za aktivnije i dinamičnije igre (Haight, Parke, & Black, 1997). Istraživanja su pokazala i da su uverenja očeva i majki usaglašena po pitanju različitih metoda disciplinovanja (Simons, 1992), kao i u odnosu na fizičko kažnjavanje (Holden & Zambarano, 1992). Mills i Rubin (1990) su utvrdili da na kognitivnom nivou i očevi i majke pokazuju manju spremnost na tolerisanje agresivnog ponašanja kod devojčica nego kod dečaka, što je u skladu sa rodnim stereotipima i očekivanjima kako dete određenog pola treba da se ponaša. Kada su u pitanju roditeljska uverenja u odnosu na decu ranog uzrasta, majke pokazuju bolje razumevanje razloga bebinog plača u odnosu na očeve, kao i bolje veštine u načinu zadovoljavanja detetovih potreba (Leerkes, Parade, Burny, 2010). Ispitujući način na koji roditelji objašnjavaju dobar i uspešan razvoj deteta, Peet i Melson (1991) su uvrđili, da su očevi svojim uverenjima više okrenuti

eksternim faktorima, nego majke. Roditeljska uverenja o razvoju dece su ispitivana u kontekstu resursa za podučavanje deteta od strane roditelja i konstatovane su razlike između grupa majki i očeva (McGillicudi-DeLisi, 1982). Rezultati su razmatrani u kontekstu znanja i informacija koje su majke imale s obzirom da su bile nezaposlene i da su sa decom provodile veći deo vremena, što ih je svrstalo u grupu kompetentnijih roditelja. Slične podatke je dobio i Ninio (1988) konstatujući da se razlike u roditeljskim uverenjima između roditelja različitog pola, mogu biti dovedene u vezu sa različitim iskustvima sa detetom, odnosno različitom upućenošću u bitne informacije vezane za dete. Značajno istraživanje, koje je sproveo Simons i sar. (1992), pokazalo je da su roditeljska uverenja u vezi sa rodnom socijalizacijom i kulturološkim varijablama, kao i da u odnosu na njih postoji razlika između očeva i majki. Ipak, roditeljska uverenja i druge karakteristike relevantne za roditeljstvo će verovatno biti sličnije ukoliko vezu zasnuju muškarac i žena sa sličnim vrednostima i verovanjima (Luo & Klohnen, 2005).

Karakteristike roditeljskih uverenja u odnosu na pol deteta

Roditeljska uverenja i sa njima povezana roditeljska ponašanja nisu uvek izjednačena prema deci različitog pola, naprotiv ona se u velikoj meri razlikuju. U istraživanju, koje su sproveli Parsons, Adler i Kaczala (1982) utvrđeno je da je pol deteta imao značajan efekat na roditeljsku percepciju detetovih matematičkih sposobnosti kao i vremena koje je deci potrebno za savladavanje ovog predmeta. Očevi i majke su različito opažali matematičke sposobnosti dečaka i devojčica, mada ona u relaciji nije postojala. Utvrđeno je i da je globalni školski uspeh devojčica bio bolji od školskog uspeha dečaka. Roditelji devojčica su verovali da je za postizanje dobrih ocena iz matematike njihovim ćerkama potrebno više vremena nego što je to potrebno dečacima. S druge strane, roditelji dečaka su smatrali da je napredna matematika važna za njihovu decu, dok roditelji devojčica nisu posedovali takva uverenja. Još jedno istraživanje pokazuje da devojčice smatraju da im za dobre ocene iz matematike treba više rada i zalaganja u odnosu na dečake, iako je utvrđeno da se utrošeno vreme za savladavanje gradiva ne razlikuje u odnosu na pol učenika (Parsons et al., 1983). U studiji koju su sproveli Entwisle i Baker (1983) ustanovljeno je da su roditelji dece mlađeg osnovnoškolskog uzrasta imali veća očekivanja od muške, nego od ženske dece po pitanju uspešnosti iz matematike, pa su zbog toga dečaci bili skloniji nerealno visokim očekivanjima po pitanju vlastitih aritmetičkih performansi, dok su devojčice imale nerealno niska očekivanja. I rezultati narednog istraživanja pokazuju da su po pitanju ukupnog školskog

postignuća, roditeljska očekivanja niža u odnosu na žensku nego u odnosu na mušku decu, mada ipak oni više vrednuju školska postignuća devojčica, nego dečaka (Wentzel, 1998). Na uzorku mladih odraslih koji još uvek nisu postali roditelji i nastavnika, dobijeni su podaci koji ukazuju na postojanje polnih stereotipa u odnosu na procenu težine i zanimljivosti školskih predmeta kod dece različitog pola (Leung, 1990). Naime, ispitanici su smatrali da su prirodne nauke zahtevnije, muzičko interesantnije, a društvene nauke važnije za devojčice, nego za dečake. Ranije sprovedeno istraživanje takođe pokazuje da roditelji veruju da su društvene nauke važnije za devojčice (Parsons et al., 1982). Kada su roditeljima dvogodišnjaka postavljena pitanja koja su se odnosila na uverenja o rodnim razlikama u ponašanju dece i drugim rodno povezanim temama vezanim za detinjstvo, uočeno je da se većina dece ponaša u skladu sa rodnim stereotipima, a da se dečaci više opažaju maskulino (McGuire, 1988). Ujedno, na njih je bio usmeren veći pritisak po pitanju očekivanja da se prilagode rodnim stereotipima, a očevi su na sinove češće gledali kroz polne stereotipe. Takođe, očevi su jasnije od majki diferencirali koje su igračke odgovarajuće za devojčice, a koje za dečake, utvrdila je McGuire (1982).

Koje će disciplinske metode biti upotrebljene kao dominantne pored činilaca u vezi sa kulturom, personalnih karakteristika roditelja i deteta, te vrednosnog sistema, zavise i od pola roditelja i deteta (Bornstein, 2011). Empirijski podaci pokazuju da su očevi po pitanju fizičke discipline stroži i grublji u odnosu na sinove nego što su to majke (Chang, Dodge, Schwartz, & McBride-Chang, 2003; McKee et al., 2007), odnosno da su stroži prema sinovima nego prema ćerkama (Straus & Stewart, 1999). Pored toga McKee je sa saradnicima (2007) utvrdila da kada je stroga verbalna disciplina u pitanju, ne postoji razlika u njenoj upotrebi kod roditelja različitog pola u odnosu na ćerke i sinove. Pored toga, ustanovljeno je i da veza između strogog i grubog disciplinovanja i problema u funkcionisanju kod dece u istopolnim dijadama nije izražena (majke i ćerke, očevi i sinovi), te da se problemi u ponašanju podjednako pojavljuju i kod dečaka i kod devojčica nezavisno od pola roditelja prilikom upotrebe ove vrste disciplinovanja. Jedno od mogućih objašnjenja ovih nalaza zasniva se na rodnim stereotipima i na uverenjima roditelja, posebno očeva, da je dečacima potrebno više fizičkog disciplinovanja kako bi promenili ponašanje.

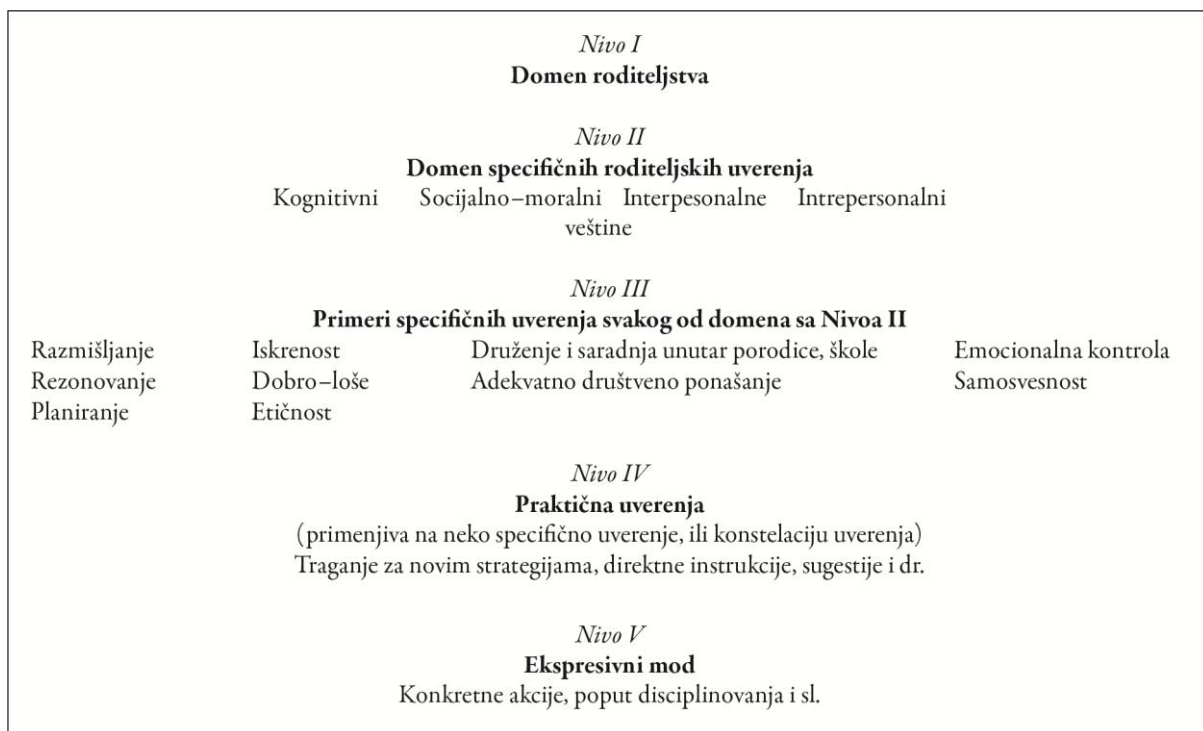
Prikazan pregled istraživanja pokazuje da su roditeljska uverenja i ponašanja pod prilično snažnim uticajem rodnih stereotipa i favorizovanja intelektualnih sposobnosti jednog pola u odnosu na drugi. Već na ranom uzrastu deca vrlo jasno „ispunjavaju očekivanja” okoline i ponašaju se u skladu sa rodnim ulogama, a ovakav trend se nastavlja sve do adolescencije. Roditeljska očekivanja po pitanju školskog uspeha od dece ženskog pola su manja, a uverenja

o intelektualnim sposobnostima pokazuju da se devojčicama pripisuju niže intelektualne sposobnosti nego dečacima. Slično je i po pitanju disciplinovanja. Muška deca se prepoznaju kao nemirnija i fizički snažnija, pa su zbog toga češće fizički kažnjavana od devojčica, pogotovo od strane očeva.

Dinamički model sistema uverenja

Sigel i McGillicuddy-DeLisi (2002) su proučavajući dosadašnje empirijske podatke predložili novi teorijski okvir za istraživanje i razumevanje roditeljskih uverenja, koji su nazvali *Dinamički model sistema uverenja*. Prethodni teorijski model istih autora, Kompleks uverenja (McGillicuddy-De Lisi & Sigel, 1995), počivao je na individualnoj percepciji i logičkoj analizi informacija, naglašavajući značaj kognicije koja predstavlja osnovu različitih komponenti koje sačinjavaju uverenja. Oni su pretpostavili da komponente kompleksa uverenja (kognitivni sadržaji, struktura, izvori, funkcija i relacije, namera i vrednosti) obuhvataju sva relevantna svojstva koja omogućavaju da različiti izvori uticaja na roditeljska uverenja budu prepoznati, te da je na osnovu njih moguće oceniti vezu između roditeljskih uverenja i ponašanja. Kompleks uverenja postulira da na ekspresiju uverenja utiču roditeljske ideje (znanja i verovanja o tome šta je istina), preko osećanja koja su povezana sa tim idejama, kao i preko namera i vrednosti koje su dodeljene određenom ponašanju, događaju ili efektima koji oni imaju na dete. Razlog za napuštanje ovakvog eksplanatornog okvira i okretanje novom teorijskom modelu leži u dodatnim proučavanjima i konstataciji da su u potrazi za dubljim obrascima koji bi omogućili bolje razumevanje sadržaja, oblika i funkcije roditeljskih uverenja, uočeni nedostaci u ranijem pristipu. Dinamički model sistema uverenja je sveobuhvatniji i smešten je u odnos roditelj-dete unutar porodice. Pored porodičnog okruženja, autori su u obzir uzeli i neposredno socijalno okruženje, uticaj kulture, te pripadnost određenoj nacionalnoj ili etničkoj grupi, s obzirom da su na svakom od ovih nivoa prepoznata ograničenja i mogućnosti za aktivnosti koje su usko povezane sa uverenjima. Tip, svesnost i snaga uticaja variraju u zavisnosti od međusobne blizine ili udaljenosti socijalnih agenasa. Roditeljska uverenja o odgajanju i podizanju dece u nekim slučajevima mogu biti proizvod međusobnog uticaja bliskih komponenti, kao što su uverenja o razvoju deteta, roditeljska praksa, porodične vrednosti i ciljevi. Pored toga, različite institucije, edukativno iskustvo i religija takođe mogu značajano uticati na roditeljska uverenja, pa u ovom slučaju govorimo o elementima koji su izvan porodice i koji su međusobno udaljeni. Kao što druge osobe iz neposrednog porodičnog okruženja utiču na roditelje (tj. osobu koja neposredno brine

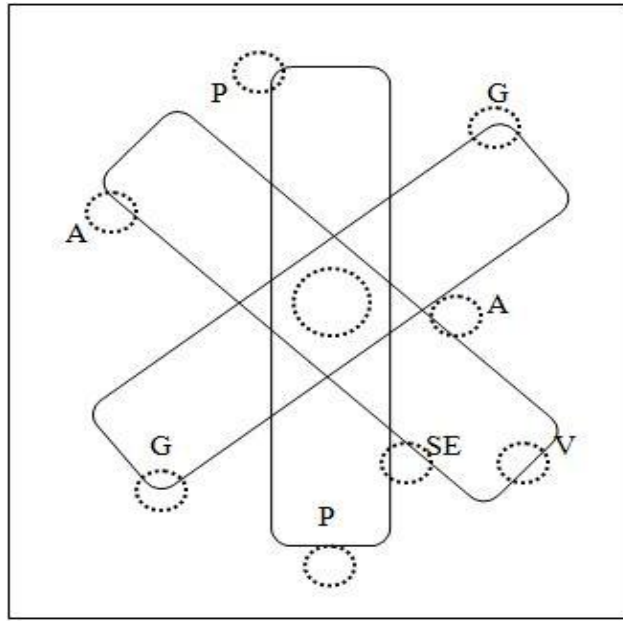
o detetu), tako i oni utiču na njih. Pored toga, u obzir se uzimaju i uloga i značaj samog deteta na roditeljske postupake i ponašanja, a koja je neposredno povezana sa uverenjima o odgajanju dece. Model prepoznaje pet različitih nivoa, koji pripadaju mikro i makro-sistemu. Uverenja, kao subsistem većeg kognitivnog sistema, mogu biti hijerarhijski organizovana kako je to predstavljeno na Slici 1.

Slika 1. Dinamički sistem modela uverenja – domeni (Sigel & McGillicuddy-DeLisi, 200str. 502)

Svako uverenje uključuje osam komponenti: izgrađena znanja (K), ograničen domen znanja (D), apsolutnu/probablističku prirodu (A/P), kulturnu tradiciju (C), osećanja (A), ciljeve/namere (G), vrednosti (V) i praksu (P). Ispoljavanje uverenja u bilo kom obliku, proizvod je mešavine komponenti u okviru pojedinačne situacije, tj. aktivnosti. Kako će se tačno svaka od ovih dimenzija ispoljiti zavisi od samih uverenja. Postoje različiti stepeni uticaja, pa tako na primer religiozna uverenja mogu aktivirati emotivnu komponentu u smeru rasprave i diskusije iz okvira različitih religioznih perspektiva (Thomas, 1988, prema, Sigel & McGillicuddy-DeLisi, 2002). Na dijagramu (Slika 2) autori su pokazali set uverenja koji čini osnovu uverenja (središnji isprekidani krug) o roditeljstvu i razvoju deteta, a ostali segmenti prikazuju različite komponente, koje su po prirodi dinamičke i interaktivne u odnosu jedna na drugu. Važno je napomenuti da je ovaj set uverenja u stalnom dinamičkom pokretu i da ima rekurzivno, a ne linearno kretanje. Upravo zbog svih navedenih svojstava i dinamičke prirode

uverenja, identičan sadržaj ne mora biti ispoljen uvek na isti način. Takođe, Sigel i McGillicuddy-DeLisi (2002) napominju da razlike u setingu mogu uticati na brojne različite aktivnosti unutar sistema uverenja, upravo zbog toga što komponente uverenja nisu statične. Ove komponente funkcionišu u holističkom, dinamičkom i interaktivnom sistemu koji utiče na kvalitet i način ispoljavanja uverenja.

Slika 2. Dinamički model sistema uverenja (Sigel & McGillicuddy-DeLisi, 2002, str. 504)

Autori napominju da je ovaj teorijski model neophodno i dalje emirijski proveravati, jer on predstavlja značajan doprinos boljem razumevanju prirode roditeljskih uverenja. Pored toga, Wasch (2000) je ranije istakao da se postojeći empirijski podaci ne uklapaju u pristup koji promovise dinamički model sistema uverenja, jer takvi linearni i jednodimezionalni modeli ne uzimaju u obzir dinamičke procese.

Sumirajući teorijske i empirijske podatke o roditeljskim uverenjima, može se reći da ona imaju važnu, ako ne i presudnu ulogu, kada je roditeljska praksa u pitanju. Ogovorna su za prenos kako pozitivnih, tako i negativnih disciplinskih strategija, a njihove efekte je moguće pratiti i tokom više od dve generacije. Takođe, u velikoj meri su zavisna od kulture, normativnih i vrednosnih sistema unutar određenog društva, zajednice ili porodice. Istraživači preporučuju longitudinalne nacрте za proučavanje uverenja o disciplinovanju, njihovog formiranja i transgeneracijskog prenošenja, s obzirom da transferzalna istraživanja ne obezbeđuju precizne podatke o prirodi utvrđenih veza među varijablama. Takođe, longitudinalna istraživanja bi mogla da obezbede podatke koji daju uvid u to kako se uverenja

formiraju i menjaju tokom razvojnih stadijuma (Bell & Romano, 2012). Prepoznavanjem i upoznavanjem specifičnih roditeljskih i disciplinskih uverenja, karakterističnih za određenu državu (ili region), dobijaju se informativni i korisni podaci koji mogu poslužiti unapređenju i eventualnoj promeni roditeljske prakse, na način koji je prilagođen konkretnom podneblju i kulturi. Iako istraživački pristup nalaže neutralnost po pitanju vrednovanja i preferiranja određenih tehnika disciplinovanja, ideal društva svakako predstavljaju interpersonalni odnosi koji bi u potpunosti bili lišeni bilo koje vrste agresivnosti, hostilnosti ili neadekvatnog postupanja prema drugom ljudskom biću. U tom smislu, prepoznavanje onih prenosnih mehanizama koji doprinose formiranju disciplinskih uverenja koja promovišu pozitivnu roditeljsku i disciplinsku praksu, može unaprediti načine za njihovo promovisanje i popularisanje, a samim tim sprečiti nepovoljne efekte onih pristupa koji dovode do manje adaptiranosti i funkcionalnosti dece, tokom detinjstva, ali i u odraslom dobu.

EMPIRIJSKI DEO

Problem istraživanja

Predmet istraživanja u ovom radu, skoncentrisan je na značaj iskustva odrastanja u primarnoj porodici i formiranje individualnih kvaliteta i karakteristika, relevantnih za roditeljstvo. U fokusu istraživanja su kognitivne procene, tj. *uverenja* mladih odraslih po pitanju preferiranih metoda disciplinovanja dece. Tranzicija ka odraslosti je životno doba u kom mladi koji su usmereni na sticanje visokoškolskih diploma većinom nemaju oformljene porodice prokreacije, niti su aktivno usmereni na planiranje potomstva i rađanje dece. I pored toga, poseduju formirana uverenja po pitanju mogućih načina podizanja dece, vaspitnih pristupa i roditeljskih stilova, jer je razvojni zadatak ove životne faze, upravo priprema za odraslo doba, koja uključuje i buduće roditeljstvo. Ove vrste kognitivnih procena su bazirane na vlastitom iskustvu odrastanja u konkretnoj porodici, dominantnim porodičnim i sredinskim postupcima i uverenjima o disciplinovanju dece, uticaju kulture (Lansford et al., 2011a; Sigel & McGillicuddy De-Lisi, 2002; Suizzo, 2008; Ziehm, Trommsdorff, Heikamp, & Park, 2013) i dr. Ono što je specifičnost razvojnog stadijuma mlađeg odraslog doba, je da uverenja o disciplinovanju prvenstveno ukazuju na transgeneracijski prenos karakteristika roditeljstva u okviru porodice porekla, ali da ne potiču iz neposrednog roditeljskog iskustva i interakcije sa vlastitim detetom. Empirisjki podacima pokazuju da se uverenja o disciplinovanju kasnije menjaju u kontekstu ličnog roditeljskog iskustva (McGillicuddy-DeLisi, 1982).

Osnovno **istraživačko pitanje** tiče se definisanja značaja roditeljskih postupaka tokom sprovođenja korektivne discipline u detinjstvu, za formirana uverenja po pitanju disciplinovanja dece kod mladih odraslih osoba.

Problem istraživanja su pitanja o prirodi veze između iskustva disciplinovanja u detinjstvu i uverenja o disciplinovanju dece u ranom odraslom dobu, uz detaljniju analizu razlika u efektima iskustva sa majkama i očevima, kao i razlika koje ova iskustva imaju za formiranje uverenja o disciplinovanju mladića i devojaka u mlađem odraslom dobu.

Problem je opisan sledećim istraživačkim pitanjima:

- Koje su karakteristike disciplinskih pristupa očeva i majki i koje su dominantne metode koje očevi i majke primenjuju u disciplinovanju dece na uzrastu od 10 godina? Da li postoje razlike u korektivnoj disciplini očeva i majki, te da li postoje razlike u disciplinovanju roditelja u odnosu na pol dece?
- Koja su dominantna uverenja o disciplinovanju kod mladih odraslih? Da li postoji razlika po pitanju uverenja o disciplinovanju između devojaka i mladića u ispitanom uzorku? Da li u odnosu na demografske varijable (red rođenja, struktura (potpunost)

porodice i ekonomski status porodice) postoji razlika u uverenjima o disciplinovanju kod ispitanika?

- Kakva je priroda veze između roditeljskog disciplinovanja na uzrastu dece od 10 godina i uverenja mladih odraslih po pitanju disciplinovanja dece?
- Koji su dominantni uslovi (kontekstualni činioci usko vezani za sam proces disciplinovanja i u neposrednoj vezi sa ponašanjem deteta, ličnom strategijom disciplinovanja, slaganjem sa supružnikom po pitanju disciplinovanja i doživljajem uspešnosti u korigovanju neprimerenog ponašanja deteta) i načini (odlike roditeljskog ponašanja tokom sprovođenja discipline u smislu topline, impulsivnosti, fleksibilnosti i/ili doslednosti) u okviru kojih roditelji sprovode korektivnu disciplinu? Da li postoji razlika u odnosu na uslove i načine sprovođenja discipline kod roditelja različitog pola?
- Da li i na koji način uslovi i načini u okviru kojih je disciplinovanje sprovedeno, menjaju efekte roditeljskog disciplinovanja u detinjstvu na aktuelna uverenja o disciplinovanju kod mladih odraslih?

Ciljevi istraživanja

U skladu sa istraživačkim pitanjima definisane su sledeće grupe ciljeva:

1. Ciljevi vezani za iskustva disciplinovanja od strane roditelja u detinjstvu

Opisati opažena **ponašanja roditelja kojim su korigovali neprimerena ponašanja** (metode disciplinovanja):

- utvrditi i opisati dominantne metode disciplinovanja koje su koristili roditelji
- utvrditi da li postoje razlike u metodama disciplinovanja očeva i majki
- utvrditi i opisati razlike u metodama disciplinovanja u relaciji roditelja i dece različitog pola

2. Ciljevi vezani za uverenja o disciplinovanju mladih odraslih

Utvrditi i ispitati **uverenja o disciplinovanju kod mladih odraslih**:

- opisati uverenja o disciplinovanju dece na uzorku ispitanika
- utvrditi da li u poduzorku muških i ženskih ispitanika postoji razlika po pitanju uverenja o disciplinovanju dece
- utvrditi i opisati razlike u uverenjima o disciplinovanju dece u odnosu na demografske varijable: red rođenja, struktura (potpunost) porodice i ekonomski status porodice

3. *Ciljevi vezani za relacije iskustava disciplinovanja u detinjstvu sa uverenjima o disciplinovanju*

Ispitati **povezanost uverenja o disciplinovanju sa iskustvom disciplinovanja u detinjstvu:**

- ispitati povezanost iskustva disciplinovanja u detinjstvu (od strane oca i majke) i aktuelnih uverenja o disciplinovanju
- proveriti da li se razlikuju strukture povezanosti uverenja o disciplinovanju sa iskustvom disciplinovanja od strane majke, odnosno oca
- proveriti da li postoji razlika u strukturi povezanosti uverenja o disciplinovanju sa iskustvom disciplinovanja u detinjstvu kod mladića i devojaka

4. *Ciljevi vezani za kontekst i načine uvođenja disciplinskih ponašanja roditelja*

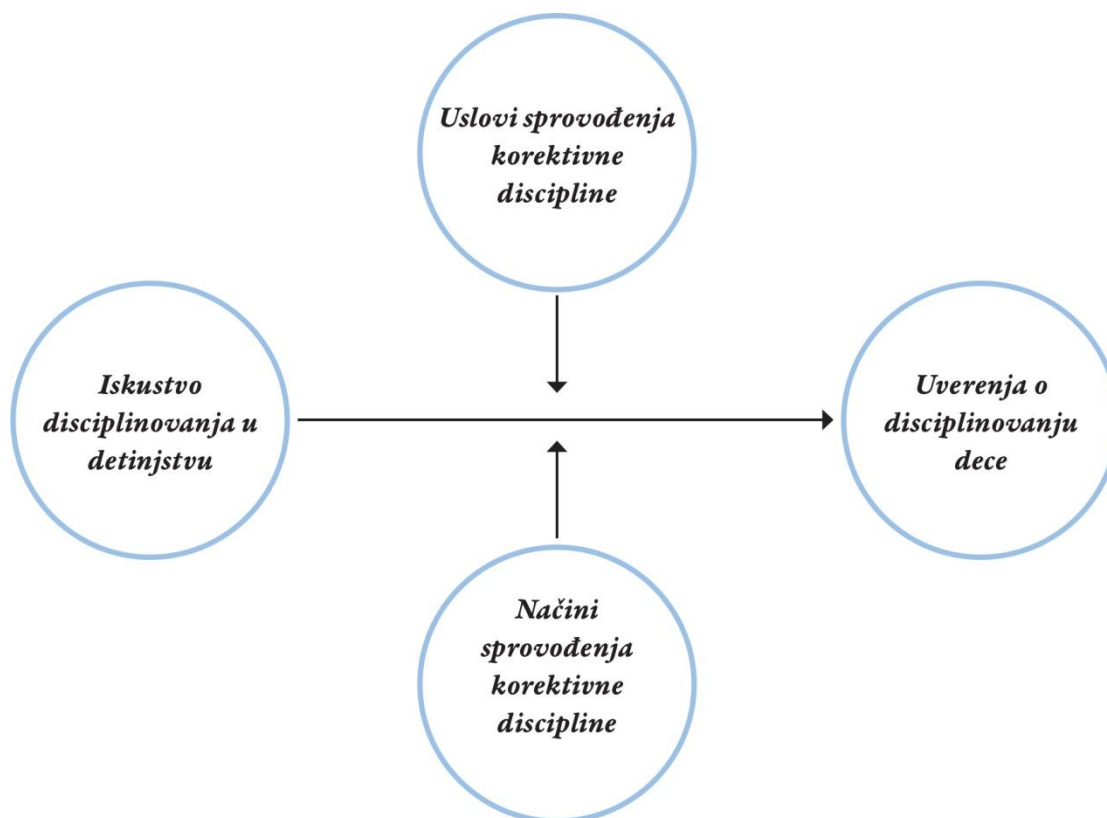
Utvrđiti i opisati **uslove i načine u okviru kojih je disciplinovanje sprovedeno:**

- koji su dominantni uslovi u okviru kojih je disciplinovanje dece sprovedeno
- utvrditi da li postoji razlika između očeva i majki u odnosu na uslove sprovođenja disciplinovanja dece
- koji su dominantni načini na koji je disciplinovanje sprovedeno
- utvrditi da li postoji razlika između očeva i majki u odnosu na načine sprovođenja disciplinovanja dece

5. *Ciljevi vezani za efekte iskustva i kontekstualnih činilaca na uverenja mladih o disciplinovanju*

Ispitati **glavne** efekte iskustva iz detinjstva i **moderirajuće efekte** uslova i načina implementacije discipline, **na uverenja o disciplinovanju:**

- utvrditi efekte opaženog roditeljskog disciplinovanja u detinjstvu na uverenja o disciplinovanju dece kod mladih odraslih (uverenja o kažnjavanju, uverenja o pozitivnoj disciplini i uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću)
- utvrditi efekte uslova i načina disciplinovanja na uverenja o disciplinovanju dece mladih odraslih (uverenja o kažnjavanju, uverenja o pozitivnoj disciplini i uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću)
- utvrditi da li i na koji način specifični uslovi disciplinovanja menjaju efekte disciplinskih postupaka roditelja u odnosu na uverenja o disciplinovanju mladih odraslih
- utvrditi da li i na koji način specifični načini disciplinovanja menjaju efekte disciplinskih postupaka roditelja u odnosu na uverenja o disciplinovanju mladih odraslih

Slika 3. Prikaz hipotetskog modela - efekti iskustva i kontekstualnih činilaca disciplinskog procesa u formiranju uverenja o disciplinovanju kod mladih odraslih

Hipotetski model je konstruisan na osnovu postojećih teorijskih modela i podataka dobijenih empirijskim proverama (Bell i Romano, 2012; Simons i sar., 1992) efekata ličnih iskustava disciplinovanja u detinjstvu i specifičnih kontekstualnih faktora (neposredno vezanih za disciplinske sekvence) na aktuelna uverenja o disciplinovanju. Roditeljska disciplinujuća ponašanja su neposredni reprezent roditeljskih uverenja o disciplinovanju (Socolar & Stain, 1995), a aktuelna uverenja o disciplinovanju mladih odraslih (koji se još uvek nisu ostvarili u roditeljskoj ulozi) predstavljaju osnovu budućih ponašanja u situacijama korigovanja neprimerenih ponašanja vlastitog deteta. Ovako konstruisan hipotetski model nastoji da da doprinos boljem razumevanja uloge roditeljskih ponašanja (iz I generacije) u formiranju specifičnih kognitivnih komponenti potomaka (iz II generacije) po pitanju korektivne discipline (Holden & Zambarano, 1992), pa samim tim i budućih ponašanja u roditeljskoj ulozi (koja će se prenositi na III i naredne generacije). Pored toga, model uključuje i varijable koje mogu imati uticaj na promenu efekata iskustva disciplinovanja u detinjstvu na aktuelna uverenja o disciplinovanju. U pitanju su specifični kontekstualni faktori za koje se pretpostavlja da daju doprinos opštoj klimi u okviru koje se odvija disciplinski proces. Uslovi disciplinovanja se odnose na *karakteristike deteta, roditelja i porodice*, kao i *situacioni*

kontekst poput stresora i tipa neprimerenog ponašanja, kao i drugih specifičnosti u okviru kojih se odvija disciplinovanje (Socular, 1997) i mogu uticati na promenu uverenja i ponašanja roditelja po pitanju disciplinovanja (Socular & Stein, 1995). U ovom istraživanju, uslovi disciplinovanja su operacionalizovani preko *opažene neefikasnosti roditeljskog disciplinovanja, partnerskim konfliktima roditelja po pitanju disciplinovanja i emocionalnom klimom tokom disciplinovanja* (roditelji se ljutili na dete, bili zabrinuti zbog neprimerenih ponašanja deteta i sl.). Načini disciplinovanja bliže određuju same postupke, u smislu kako su se roditelji ponašali u situacijama u kojima su korigovali neprimerena ponašanja. U ovom istraživanju načini disciplinovanja su operacionalizovani preko roditeljske *topline i doslednosti tokom disciplinovanja, zatim taktičnosti spram impulsivnosti i fleksibilnost u disciplinovanju*. Istraživanje koje su sprovele Bell i Romano (2012) objašnjava da upravo toplina i impulsivnost menjaju odnos direktne veze iskustva i uverenja o disciplinovanju.

Varijable u istraživanju

Set varijabli - Iskustva disciplinovanja u detinjstvu

Varijable iz seta Iskustva disciplinovanja u detinjstvu, odnose se na *ponašanja roditelja (očeva i majki) tokom sprovođenja korektivne discipline*, tj. različite postupke kojima roditelji pribegavaju u nameri da koriguju neželjena ponašanja dece. Za operacionalizaciju i merenje ove varijable korišćena je Skala disciplinskih postupaka roditelja, koja je sastavni deo Inventara dimenzija disciplinovanja - forma za odrasle (Dimension Discipline Inventory-Adult Form, DDI-A, Straus & Fauchier, 2007). Pored 26 različitih postupaka kojim se koriguju neprimerena ponašanja dece, ova varijabla je u originalnom instrumentu definisana i preko 9 različitih metoda disciplinovanja koje su a priori date i koje je moguće svrstati u dve kategorije, kažnjavajuće i nekažnjavajuće disciplinovanje: (a) Kažnjavajuća korektivna disciplina: fizičko kažnjavanje, ukidanje privilegija, psihološka agresivnost, kazneni zadaci/zahtev da se popravi učinjena šteta; (b) Nekažnjavajuća korektivna disciplina: nagrađivanje, ignorisanje neprimerenog ponašanja, skretanje pažnje, objašnjavanje/podučavanje, kontrolisanje. Navedene disciplinske metode, tj. varijable iz seta iskustva disciplinovanja u detinjstvu su na ovakav način organizovane u originalnom upitniku. S obzirom da je na konkretnom uzorku izolovana drugačija faktorska struktura instrumenta (detaljno prikazana u delu rada posvećenom primenjenom instrumentu), u istraživanju su korišćene sledeće varijable korektivne discipline: (a) za opažena disciplinska

ponašanja majki: induktivna disciplina, fizička i psihološka agresivnost, suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja, hostilno disciplinovanje, nekažnjavajuće disciplinovanje, materijalno nagrađivanje i kažnjavanje. (b) za opažena disciplinska ponašanja očeva: strogo i restriktivno disciplinovanje, blaži korektivni postupci disciplinovanja, hostilno disciplinovanje, nekažnjavajuće disciplinovanje, emocionalno hladan i nezainteresovan pristup.

Set varijabli – Uverenja o disciplinovanju dece

Setom varijabli *Uverenja o disciplinovanju dece*, definisane su kognitivne procene odraslih osoba u odnosu na različite roditeljske postupke koji se upotrebljavaju za korigovanje neprimerenih ponašanja dece. Pomoću ovih varijabli je moguće utvrditi da li je osoba saglasna sa određenim tipom disciplinovanja, tj. u kojoj meri odobrava ili ne odobrava različite postupke i metode koje se koriste u svrhu korektivne discipline. Uverenja o disciplinovanju dece su operacionalizovana i merena Skalom kognitivne procene koja je sastavni deo Inventara dimenzija disciplinovanja-forma za odrasle (Dimension Discipline Inventory-Adult Form, DDI-A, Straus & Fauchier, 2007). Vrsta uverenja o disciplinovanju dece obuhvaćena operacionalizacijom varijable u originalnom instrumentu su: (a) Uverenja u odnosu na *kažnjavajuću korektivnu disciplinu*, tj. kažnjavajuće metode disciplinovanja: fizičko kažnjavanje, ukidanje privilegija, psihološka agresivnost, kazneni zadaci/zahtev da se popravi učinjena šteta. (b) Uverenja u odnosu na *nekažnjavajuću korektivnu disciplinu*, tj. nekažnjavajuće metode disciplinovanja: nagrađivanje, ignorisanje neprimerenog ponašanja, skretanje pažnje, objašnjavanje/podučavanje, kontrolisanje. Proverom fakorske strukture instrumenta na konkretnom uzorku, nije dobijena potvrda originalnih dimenzija (detaljni prikaz se nalazi u delu rada posvećenom primenjenom instrumentu), te su umesto originalno predloženih, korišćene sledeće varijable uverenja disciplinovanja: naglašeno hostilna disciplina, proveravanje i kontrolisanje, nefizičko kažnjavanje, nadoknađivanje štete kroz rad ili materijalna sredstva (restorativna kazna), grubost i psihološka agresivnost, fizičko kažnjavanje, nekažnjavajuća disciplina i ignorisanje neprimerenog ponašanja.

Set varijabli – Uslovi i načini sprovođenja korektivne discipline

Uslovi i načini sprovođenja korektivne discipline od strane oba roditelja operacionalizovani su Skalom za procenu uslova i načina u okviru kojih se odvijalo disciplinovanje dece, Inventara dimenzija disciplinovanja-forma za odrasle (Dimension Discipline Inventory-Adult Form, DDI-A, Straus & Fauchier, 2007). Ovako definisan set varijabli podrazumeva procenu

od strane ispitanika kakav je bio globalni kontekst disciplinovanja (npr. prisutnost partnerskog konflikta među roditeljima, stres koji je u vezi sa neprimerenim ponašanjem deteta i dr.) i kako su roditelji pristupali disciplinovanju (npr. doslednost u pristupu, emotivna toplina i dr.). U određenim situacijama uslovi i načini u kojima se sprovodi disciplinovanje mogu imati veću važnost i snagu od specifičnih disciplinskih metoda, odnosno postupaka kojima roditelji koriguju neželjena ponašanja kod dece. Načini sprovođenja korektivne discipline obuhvaćeni operacionalizacijom varijable u originalnom instrument su: konzistentnost sprovođenja discipline, jasnoća roditeljskih zahteva, impulsivnost prilikom disciplinovanja, prilagođavanje metoda disciplinovanja uzrastu deteta, toplina/podrška koju roditelj daje detetu i upozoravanje deteta na neprimereno ponašanje. Uslovi sprovođenja korektivne discipline obuhvaćeni operacionalizacijom varijable u ovom istraživanju su: uverenost u ispravnost disciplinske metode, međupartnerski konflikti roditelja, opažena neefikasnost disciplinovanja i stres usled neprimerenog ponašanja deteta. Proverom instrumenta (rezultati su prikazani u delu rada posvećenom instrumentu) utvrđene su izvesne razlike u strukturi dimenzija kada su uslovi i načini disciplinovanja u pitanju, pa su zbog toga korišćene sledeće varijable:

- *Uslovi disciplinovanja:* opažena neefikasnost disciplinovanja, konflikti među partnerima i emocionalna klima.
- *Načini disciplinovanja:* toplina i doslednost, fleksibilnost u disciplinovanju i taktičnost naspram impulsivnosti.

Set varijabli - Sociodemografske varijable

Od sociodemografskih varijabli u istraživanje su uključeni: pol, uzrast, struktura i potpunost porodice, obrazovni status roditelja, ekonomski status porodice, struktura porodice i sibling pozicija. Sociodemografska varijabla *uzrast* je operacionalizovana preko razvojnog stadijuma *mlađeg odraslog doba*, tj. godina života za koje se pretpostavlja da ispitanici nisu ostaveraleni u roditeljskoj ulozi. Ovakav način operacionalizacije uzrasta odabran je sa namerom utvrđivanja isključivo efekata iskustva disciplinovanja i aktuelnih uverenja o disciplinovanju ispitanika, lišenih efekata koje potencijalno ostvaruje vlastito roditeljsko iskustvo, tj. međuodnos roditelj – dete (McGillicuddy-DeLisi, 1982). Varijabla *struktura i potpunost porodice* operacionalizovana je u odnosu na to da li su *roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici* (N=220, tj. 79,4%), da li su *razvedeni ili nikad nisu živeli zajedno* (N=35, tj. 12,6%), kao i da li su *jedan ili oba roditelja preminuli* (N=22, tj. 7,9%). Potrebno je napomenuti i da su upitnikom predviđene kategorije varijable potpunost porodice, kojih je ukupno šest, sažete

na tri, jer su pojedine uključivale suviše mali broj ispitanika da bi mogle biti uzete u obradu (npr. biološki roditelji nisu nikada živeli zajedno, ili su oba roditelja preminula). *Obrazovni status* roditelja je razmatran u odnosu na njihovo *osnovno, srednje i visoko obrazovanje*. Zastupljenost ispitanika u okviru kategorija obrazovanja majki sa osnovnim obrazovanjem iznosi (N=28) 10%, sa srednjim obrazovanjem (N=176) 64% i sa visokim obrazovanjem (N=71) 26%. U okviru kategorija obrazovanja očeva, zastupljenost ispitanika je sledeća: osnovno obrazovanje (N=11) 4%, srednje obrazovanje (N=183) 68% i visoko obrazovanje (N=77) 28%. Kao i u prethodnom slučaju, sedam originalno datih kategorija je sažeto na tri, zbog malog broja ispitanika u pojedinim, tako da osnovna i nepotpuna srednja škola formiraju jednu kategoriju, završena srednja i nezavršeni fakultet ili viša škola drugu, a završen fakultet, nezavršene i završene postdiplomske studije, treću kategoriju. *Socioekonomski status porodice* je proveravan u odnosu na tri novoformirane kategorije, *prihodi niži od prosečnih* (N=62) 23%, *prosečni prihodi* (N=177) 64% i *prihodi viši od proseka* (N=37) 13%. Navedene kategorije nastale su spajanjem distribucija ispitanika iz pet originalno datih kategorija, tako što su objedinjeni oni koji su svrstani u grupu prihodi mnogo niži od prosečnih i prihodi niži od prosečnih, kao i ispitanici svrstani u grupu porodičnih prihoda viših i mnogo viših od prosečnih. Varijabla *red rođenja* je proveravana u odnosu na originalno predložene kategorije: *stariji sibling* (N=90, 32,5%), *mlađi sibling* (N=93, 33,6%), *najstarije od više dece u porodici* (N=14, 5,1%), *najmlađe od više dece u porodici* (N=16, 5,8%), *srednje* (N=21, 7,6%), ili pak *jedino dete* (N=43, 15,5%).

Primenjeni instrumenti

Za prikupljanje podataka odabrana je baterija instrumenata obuhvaćenih Inventarom dimenzija disciplinovanja - forma za odrasle (*Dimensions of Discipline Inventory Adult-recall form - DDI A*) čiji su autori Straus i Fauchier (2007). DDI A je konstruisan tako da je uz procenu ponašanja roditelja tokom praktikovanja korektivne discipline, moguće proceniti uslove i načine koji su bili dominantni u tim situacijama, a vezani su za period detinjstva ispitanika, odnosno doba kada su bili na uzrastu od 10 godina. Takođe, bateriju sačinjava i skala kognitivne procene korektivnih postupaka roditelja prema deci tokom sprovođenja korektivne discipline i skala sociodemografskih podataka. Pored forme za odrasle, postoje još dve DDI: forma za roditelje i forma za decu. U oba slučaja, ispitanici, bez obzira da li se radi o roditeljima ili deci, odgovaraju na pitanja u odnosu na aktuelni trenutak i situacije koje se dešavaju u njihovom svakodnevnom životu i koje se odnose na disciplinovanje. Specifičnost

forme za odrasle (DDI A), ogleda se u tome što se ispitanici izjašnjavaju o prošlim događajima i aktuelnim uverenjima po pitanju disciplinovanja dece. Izveštavanje u odnosu na ponašanja roditelja i opšte atmosfere u kojoj je disciplinovanje sprovedeno, a koje je zastupljeno u DDI A formi za odrasle je, dakle, retrospektivnog karaktera. Izbor tačno određenog perioda detinjstva u odnosu na koji se daju procene ponašanja roditelja prilikom sprovođenja discipline, autori su odabrali na osnovu saznanja da se na uzrastu od 10 godina i dalje dovoljno učestalo pojavljuju neprimerena ponašanja dece i njihovo korigovanje od strane roditelja, ali i da se studenti (mladi odrasli) dovoljno pouzdano sećaju tog perioda detinjstva (Strauch & Fauchier, 2007). Autori takođe sugerišu mogućnost drugačijeg izbora uzrasta u detinjstvu u odnosu na koje se vrši ispitivanje, u zavisnosti od potreba konkretnog istraživanja. Na osnovu podataka sa pilot studija, autori DDI A su utvrdili da se pouzdanost sećanja na događaje pre sedme godine života značajno umanjuje i opada, pogotovo kada se od ispitanika traži da se izjasne o događajima koji su se desili pre sedme godine, kao i da je uzrast od 8,4 godina od strane mladih odraslih označen kao najraniji za pouzdano sećanje roditeljskog disciplinovanja, a čak 75% ispitanika se izjasnilo da sa velikom preciznošću mogu da se sete roditeljskog disciplinovanja iz perioda kada su bili stari 10 godina (Fauchier & Straus, 2010).

Baterija *DDI A* sastoji se od pet odeljaka: (A) Skala sociodemografskih podataka, (B) Neprimerena (nepoželjna) ponašanja u detinjstvu, (C) Skala disciplinskih postupaka roditelja, (D) Skala za procenu uslova i načini u okviru kojih se odvijalo disciplinovanja dece i (E) Skala kognitivne procene (uverenja o disciplinovanju). Za administriranje *DDI A* je potrebno između 10 i 20 minuta.

S obzirom da je *DDI A* inventar kod nas prvi put upotrebljen³ upravo za potrebe ovog istraživanja bilo je potrebno uraditi prevod i proveru metrijskih karakteristika. Prevod skale urađen je sa engleskog na srpski, a zatim ponovo na engleski jezik, kako bi se osigurala verodostojnost ajtema.

Provera metrijskih karakteristika skale i faktorske strukture na domaćem uzorku urađena je posebno za skalu disciplinskih postupaka, skalu za procenu uslova i načina u okviru kojih se

³ Celokupno istraživanje, kao i procedura prevoda, provere prevoda i pilot provere psihometrijskih karakteristika instrumenta, sprovedeni su u okviru međunarodne studije „*International parenting study*“ kojim rukovodi Family Research Laboratory, University of New Hampshire, a u Srbiji se realizuje uz finansijsku podršku Pokrajinskog sekretarijata za nauku i tehnološki razvoj AP Vojvodine u okviru projekta „Vrednosti, uloge i stavovi: transgeneracijska perspektiva“. Detaljnije razmatranje metodologije sprovedenog istraživanja biće prikazano u odeljku rada posvećenom uzorku i toku istraživanja.

odvijalo disciplinovanje dece, te skalu kognitivne procene. Pregled rezultata sledi u nastavku teksta u okviru predstavljanja svake od subskala.

(A) *Skala sociodemografskih podataka* uključuje standardna pitanja o polu, uzrastu, obrazovnom nivou roditelja, strukturi porodice i socioekonomskom statusu. Ranija istraživanja pokazuju da su pol (Siegal & Barclay, 1985; Sorbring, Rodholm-Funnemark, & Palmerus, 2003), struktura porodice (Wolchik, 2000), socioekonomski status porodice (Hoff-Ginsberg & Tardif, 1995; Tudge, Hogan, Snezhkova, Kulakova, & Etz, 2000) i obrazovni nivo roditelja (Simons, Beaman et al., 1993; Tocu, 2014) u vezi za efektima disciplinovanja. Autori nude i mogućnost organizovanja podataka preko Sociodemografskog riziko indeksa koji je povezan sa problemima u funkcionalnosti dece (Moore, Vandivere, & Redd, 2006, prema Stauch & Fauchier, 2007, prema Strauch & Fauchier, 2007), kao i sa tendencijom upotrebe stroge i kažnjavajuće discipline. Ipak, Strauch i Fauchier (2007) napominju da izdvojenih pet riziko faktora (visina prihoda/siromaštvo, samohrano roditeljstvo, nizak stepen edukacije roditelja, velike porodice i neposedovanje vlasništva nad prostorom za život), koji su identifikovani kao nepovoljne okolnosti za razvoj dece, mogu predstavljati efekat sam za sebe, koji nije posledica stroge i kažnjavajuće discipline. S obzirom da skala do sada nije korišćena kod nas, dodatne podatke o adekvatnosti korišćenja pomenutog riziko indeksa bi bilo neophodno posebno proveriti.

(B) *Neprimerena ponašanja dece* su polazna osnova za roditeljske disciplinujuće postupke, kojim pribegavaju u nameri da ih koriguju ili eliminišu. Na pitanja⁴ o neprimerenim ponašanjima, ispitanici se izjašnjavaju o blažim i izrazito neprimerenim ponašanjima, u slobodnoj formi, tj. bez ponuđenih odgovora. U verziji upitnika za roditelje, ispitanici se izjašnjavaju o neprimerenim ponašanjima deteta u odnosu na koga izveštavaju na upitniku, dok se u formi za odrasle i decu ispitanici izjašnjavaju o vlastitim neprimerenim ponašanjima. Autori napominju da je kod drugih instrumenata za merenje discipline ovaj podatak izostavljen i da u tom smislu DDI donosi značajno unapređenje, „dajući uvid u roditeljsku percepciju deteta i problema sa kojima se sreću kada je disciplinovanje u pitanju“ (Straus & Fauchier, 2007, str. 13). Najčešći odgovori za blaža i izrazito neprimerena ponašanja na uzrastu od 10 godina, prikazana su u prilogu 6.

(C) *Skalom disciplinskih postupaka* se procenjuju roditeljska disciplinujuća ponašanja, tj. koliko često su majka i otac upotrebljavali određene disciplinske metode, kada su ispitanici

⁴ Podaci dobijeni na ovoj skali nisu obrađeni zbog velikog procenta nedostajućih odgovora, pa tako za blaža neprimerena ponašanja on iznosi 55%, a za izrazito nerimerena ponašanja iznosi 67%. Funkcija ovog dela upitnika, ipak, je pre svega u „podsećanju“ ispitanika na iskustva za koja se vezuju dalja pitanja.

imali 10 godina (*primer ajtema: Koliko često su Vas pustili da se neprimereno ponašate kako biste se suočili s posledicama?*). Ukoliko subjekti, na ispitivanom uzrastu, nisu živeli sa jednim ili oba roditelja (usled razvoda, smrti i sl.), dobijaju direkciju da odgovore daju za odraslu sobu koja je preuzela ulogu majke ili oca. Učestalost roditeljskih ponašanja meri se jedanaestostepenom skalom (*N = Nikada, 0 = Nisu u toj godini, ali jesu u nekoj drugoj, 1 = 1-2 puta u toj godini, 2 = 3-5 puta u toj godini, 3 = 6-9 puta u toj godini, 4 = Mesečno (10-14 puta u toj godini), 5 = Par puta mesečno (2-3 puta u toku meseca), 6 = Nedeljno (1-2 puta nedeljno), 7 = Nekoliko puta nedeljno (3-4 puta), 8 = Svakodnevno (5 ili više puta nedeljno), 9 = Dva ili više puta na dan*). Skala je namenjena za procenu korektivne discipline, tj. postupaka koje roditelji koriste za korekciju neprimerenog ponašanja dece, nakon što je ono ispoljeno. Ukupno 26 ponašanja roditelja omogućava procenu **9 metoda disciplinovanja**, od čega su **4 kažnjavajuća**: (a) ukidanje privilegija (*Koliko su Vam često roditelji uskraćivali džeparac, igračke ili druge privilegije zbog neprimerenog ponašanja?*), (b) kazneni zadaci i ponašanja kojima se popravlja učinjeno (*Koliko često su Vam roditelji davali dodatne kućne poslove kao posledicu neprimerenog ponašanja?*), (c) fizička kazna (*Koliko često su Vas protresli ili zgrabili kako bi privukli Vašu pažnju?*) i (d) psihološka agresivnost (*Koliko su često povisili glas ili vikali na Vas?*) i **5 nekažnjavajućih**: (e) nagrađivanje (*Koliko često su Vas roditelji proveravali da bi mogli da Vam kažu da nešto radite dobro?*), (f) objašnjavanje/podučavanje (*Koliko često su Vam roditelji objašnjavali pravila kako bi pokušali da spreče da ponovite neprimereno ponašanje?*), (g) skretanje pažnje (*Koliko su Vam često roditelji dali da radite nešto drugo, što bi Vam se moglo dopasti, umesto onoga što ste radili loše?*), (h) nadgledanje i kontrolisanje (*Koliko često su roditelji proveravali da li se neprimereno ponašate?*), (i) ignorisanje nepimerenog ponašanja (*Koliko često su namerno ignorisali Vaše neprimereno ponašanje?*).

Skorovanje Skale disciplinskih postupaka za računanje učestalosti (frekvence) i prevalence (procenti) se vrši rekodiranjem odgovora sa jedanaestostepene skale, tako što se date kategorije pretvaraju u brojčane vrednosti od 0 do 700. Na ovaj način se kategorija „N“ (nikada) pretvara u vrednost 0, što znači da se roditelji nikada nisu ponašali na takav nači; kategoriji „0“ (nisu u toj godini, ali jesu u nekoj drugoj) se takođe daje vrednost 0, jer se određena tehnika disciplinovanja nije ispoljila u godini za koju se procenjuju ponašanja roditelja tokom disciplinovanja; vrednosti na skali disciplinovanja označenoj kao „1“ dodeljuje se vrednost 2, što znači da se ponašanje ispoljilo dva puta u toj godini; odgovori označeni kao „3“ na skali se pretvaraju u vrednost 4, što znači da se ponašanje ispoljilo 3-5 puta u toj godini, a srednja vrednost iznosi četiri; ukoliko je na skali zaokružen odgovor pod

„4“, dodeljuje mu se vrednost 12, a to znači da se ponašanje ponovilo 10-14 puta te godine, tj. dvanaest puta, ukoliko se izračuna srednja vrednost; odgovor na skali označen kao „5“ nosi brojčanu vrednost 36, tj. broj učestalost određenog ponašanja koje se registruje 2-3 puta tokom meseca; ukoliko je ispitanik zaokružio „6“ na skali za disciplinujuća ponašanja, biće mu dodeljena vrednost 50, što brojčano predstavlja prosečnu vrednost onih ponašanja koja su se ispoljila 1-2 puta nedeljno; odgovor označen sa „7“ nosi vrednost 200 i dobija se proračunom da se neko ponašanje roditelja tokom korigovanja neprimerenog ponašanja ispoljilo 3-4 puta mesečno; zaokruživanjem broja „8“ ispitanici se izjašnjavaju da se određena tehnika disciplinovanja javljala na dnevnom nivou, tj. pet ili više dana tokom nedelje, pa se vrednuje kao 350; ukoliko se neko ponašanje roditelja javljalo dva ili više puta na dan, biće zaokruženo „9“, a dodeljena vrednost će iznositi 700.

Pilot istraživanja sprovedena u okviru projekta „Vrednosti, uloge i stavovi: transgeneracijska perspektiva“ uz podršku Pokrajinskog sekretarijata za nauku i tehnološki razvoj AP Vojvodine, kao pripremna faza izrade ove disertacije, na srpskom prevodu instrumenta pokazuju zadovoljavajuću pouzdanost ove skale, sa Kronbah alfa koeficijent od .84 za procenjena disciplinska ponašanja i očeva i majki (Isaković, Mihić i Karić, 2013), odnosno .89 za skalu disciplinskih ponašanja roditelja oba pola (Karić, Isaković, Mihić i Mihić, 2014), dok na aktuelnom uzorku ona iznosi .91 i za majke i za očeve.

Faktorska analiza skale disciplinskih postupaka majki

Faktorskom analizom sa Promax rotacijom izolovano je (prema karakterističnim vrednostima) *šest faktora prvog reda* za deo upitnika koji se odnosi na **disciplinske postupke** koje upotrebljavaju *majke* (skala disciplinskih postupaka majki) i koji zajedno opisuju 61,38% ukupne varijanse (Tabela 1). Izloveni su sledeći faktori: induktivna disciplina, fizička i psihološka agresivnost, suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja, hostilno disciplinovanje, nekažnjavajuće disciplinovanje i materijalno nagrađivanje i kažnjavanje.

Tabela 1. Karakteristične vrednosti primarnih faktora

	<i>karakteristična vrednost</i>	<i>% procenat objašnjene varijanse</i>
FAKTOR 1	8.06	31.01
FAKTOR 2	2.47	9.53
FAKTOR 3	1.81	6.99
FAKTOR 4	1.34	5.18

FAKTOR 5	1.16	4.46
FAKTOR 6	1.08	4.18

Prvi izolovani faktor (Tabela 2) zasićen je stavkama koje originalno pripadaju dimenzijama nadgledanje/kontrolisanje, nagrađivanje, objašnjavanje/podučavanje i kazneni zadaci. U kontekstu ovog faktora, navedene dimenzije su organizovane tako da gotovo u potpunosti (sa izuzetkom samo jednog ajtema) odgovaraju originalnoj skali (višeg reda) induktivne discipline, koju sačinjavaju roditeljska ponašanja koja ukazuju na taktičan, empatičan i na dete usmeren pristup prilikom disciplinovanja. Faktor je zato nazvan *induktivna disciplina*.

Tabela 2. Struktura I izolovanog faktora za majke - *Induktivna disciplina*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	<i>r</i>
Koliko često su roditelji proveravali da li se neprimereno ponašate?	.76
Koliko često su Vas roditelji proveravali da bi mogli da Vam kažu da nešto dobro radite?	.75
Koliko često su Vam roditelji pokazivali ili demonstrirali šta treba uraditi?	.72
Koliko često su Vam roditelji govorili da Vas posmatraju ili proveravaju da li ste nešto uradili?	.56
Koliko su Vam često roditelji objašnjavali pravila kako bi pokušali da spreče da ponovite neprimereno ponašanje?	.53
Koliko često su Vas terali da se izvinjavate ili da kažete da Vam je žao zbog neprimerenog ponašanja?	.49

U Tabeli 3, predstavljene su stavke koje čine II faktor. Na osnovu njihovog sadržaja vidi se da je reč o ajtemima kojima se proverava zastupljenost fizičkog kažnjavanja i psihološke agresivnosti u kontekstu disciplinskih postupaka roditelja, u ovom slučaju majki. S obzirom da je faktor zasićen gotovo svim raspoloživim ajtemima obe navedene dimenzije disciplinovanja, konstatuje se da on opisuje *fizičku i psihološku agresivnost*, tj. moć koju majke kao odrasle, fizički i psihički snažnije osobe u odnosu na decu, koriste tokom disciplinovanja.

Tabela 3. Struktura II izolovanog faktora za majke - *Fizička i psihološka agresivnost*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	r
Koliko često su Vam roditelji uskraćivali ljubav tako što su se ponašali hladno ili Vas nisu grlili i ljubili?	.73
Koliko često su Vas lupili po zadnjici, ćušnuli, ošamarili ili udarili?	.71
Koliko često su Vaši roditelji koristili varjaču, četku za kosu, kaiš ili neki drugi predmet?	.71
Koliko su često povisili glas ili vikali na Vas?	.68
Koliko često su nastojali da osetite stid ili krivicu?	.53
Kada ste se neprimereno ponašali, koliko često su Vam roditelji rekli da ste lenji, neuredni, nepromišljeni ili nešto slično?	.51
Koliko su Vas često protresli ili zgrabili kako bi privukli Vašu pažnju?	.49

Oko III faktora (Tabela 4) skoncentrisane su stavke iz nekoliko originalnih dimenzija disciplinovanja: ukidanje privilegija, skretanje pažnje, ignorisanje i kazneni zadaci. Ovaj faktor opisuje disciplinujuća ponašanja majki koja se odnose na *suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja*.

Tabela 4. Struktura III izolovanog faktora za majke - *Suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	r
Koliko su Vam često uskraćivali džeparac, igračke ili druge privilegije zbog neprimerenog ponašanja?	.79
Koliko su Vas često stavili u kaznu na hladjenje ili poslali u sobu na neko vreme?	.72
Koliko često su Vam ukinuli džeparac, uskratili igračke ili druge privilegije dok niste uradili ono što su želeli da uradite?	.72
Koliko su Vam često zabranili izlazak ili Vam ograničili aktivnosti izvan kuće zbog neprimerenog ponašanja?	.54
Koliko često su Vam roditelji davali dodatne kućne poslove kao posledicu	.39

neprimerenog ponašanja?

Koliko često su Vas pustili da se neprimereno ponašate kako biste se suočili s
posledicama? .35

Struktura četvrtog izolovanog faktora, prikazana je u Tabeli 5. Iako je ovaj faktor sastavljen od samo dve čestice, stavke koje ga definišu spadaju u domen fizičke kazne i ukidanje privilegija. Ovako grupisane stavke, strogih i nasilnih ponašanja roditelja tokom korigovanja neprimerenog ponašanja, nedvosmisleno spadaju u grupu nedozvoljenih i neprihvatljivih postupanja. Ovaj faktor je nazvan *hostilno disciplinovanje*.

Tabela 5. Struktura IV izolovanog faktora za majke - *Hostilno disciplinovanje*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	<i>r</i>
Koliko često su Vam roditelji isprali usta sapunom, stavili nešto ljuto na jezik ili uradili nešto slično?	.95
Koliko često su Vas poslali na spavanje bez večere?	.91

Peti faktor čine stavke koje originalno pripadaju dimenzijama preusmeravnje pažnje, pohvale i ignorisanje neprimerenog ponašanja. Ovaj faktor opisuje *nekažnjavajuće disciplinovanje*, te je tako i nazvan.

Tabela 6. Struktura V izolovanog faktora za majke - *Nekažnjavajuće disciplinovanje*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	<i>r</i>
Koliko su Vam često dali da radite nešto drugo što bi Vam se moglo dopasti umesto onoga što ste radili loše?	.78
Koliko često su Vas roditelji pohvalili nakon što ste konačno prestali s lošim ponašanjem ili što ste se lepo ponašali?	.63
Koliko često su namerno ignorisali Vaše neprimereno ponašanje?	.34

U Tabeli 7 predstavljene su stavke šestog i poslednjeg faktora za disciplinujuća ponašanja majki. Ovaj faktor čine dve stavke koje originalno pripadaju dimenzijama nagrađivanje i kazneni zadaci/popravljavanje učinjene štete, a opisuje *materijalno nagrađivanje i kažnjavanje*.

Tabela 7. Struktura VI izolovanog faktora za majke - *Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	r
Koliko često su Vam dali novac ili druge stvari nakon sto ste konačno prestali sa lošim ponašanjem ili zato sto ste se dobro ponašali?	.69
Koliko često su Vas naterali da nešto uradite kako biste nadoknadili štetu uzrokovanu neprimerenim ponašanjem, npr. da platite za razbijanje prozora?	.68

Korelacije među faktorima koji objašnjavaju disciplinujuća ponašanja majki su značajne, umerene do niske, i kreću se od .62 do .19 ($p < .01$). Faktorskom analizom II reda izolovan je samo jedan faktor koji opisuje 48,57% ukupne varijanse, koji ukazuje da svi faktori prvog reda zasićuju jednu globalnu dimenziju, imenovanu kao *Korektivna disciplina*. Korelacije primarnih faktora sa faktorom II reda prikazane su u Tabeli 8, gde se vidi da su njihove vrednosti niske. Najveću korelaciju sa faktorom višeg reda ostvaruje induktivna disciplina (.29), a najnižu hostilnost (.17). U verziji upitnika koju predlažu sami autori, postoje dve dimenzije višeg reda, te je moguće napraviti distinkciju između stroge/grube i induktivne discipline kod majki. Iako se pregledom primarnih faktora načelno može napraviti ovakva razlika, daljom faktorskom analizom, na ispitanom uzorku, nije potvrđeno postojanje dva faktora višeg reda, tj. u postupcima koje koriste majke tokom korigovanja neprimerenih ponašanja dece ne postoji izražena razlika po pitanju blažih i strogih, grubih, te agresivnih postupaka.

Tabela 8. Korelacije primarnih faktora sa faktorom višeg reda

<i>Faktor II reda</i>	r
Suočavanje sa posledicama neprimerenih ponašanja	.27**
Fizička i psihološka agresivnost	.26**
Induktivna disciplina	.29**
Hostilnost	.17**
Nekažnjavajuće disciplinovanje	.20**
Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje	.19**

* Koeficijent pouzdanosti $p < 0.05$

** Koeficijent pouzdanosti $p < 0.01$

Faktorska analiza skale disciplinskih postupaka očeva

Faktorskom analizom podataka, dobijenih na osnovu retrospektivnih izveštaja ispitanika o disciplinskim ponašanjima roditelja, sa Promax rotacijom izolovano je prema karakterističnim vrednostima *pet faktora prvog reda*, za deo upitnika koji se odnosi na disciplinske postupke koje upotrebljavaju očevi i koji zajedno opisuju 58,91% ukupne varijanse (Tabela 9). Izolovani su sledeći faktori: strogo i restriktivno disciplinovanje, blaži korektivni postupci disciplinovanja, hostilno disciplinovanje, nekažnjavajuće disciplinovanje i emocionalno hladan i nezainteresovan pristup

Tabela 9. Karakteristične vrednosti primarnih faktora

	<i>karakteristična vrednost</i>	<i>% procenat objašnjene varijanse</i>
FAKTOR 1	8.57	32.97
FAKTOR 2	2.34	9.00
FAKTOR 3	1.90	7.32
FAKTOR 4	1.38	5.31
FAKTOR 5	1.11	4.29

Prvi izolovani faktor sačinjavaju elementi više različitih dimenzija koje originalno pripadaju fizičkom kažnjavanju, ukidanju privilegija, psihološkoj agresivnosti i skretanju pažnje. Organizovane na ovakav način, dimenzije ukazuju na korektivna ponašanja očeva koja se mogu imenovati kao *strogo i restriktivno disciplinovanje*. Sadržaj stavki prikazan je u Tabeli 10.

Tabela 10. Struktura I izolovanog faktora za očeve - *Strogo i restriktivno disciplinovanje*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	<i>r</i>
Koliko su često povisili glas ili vikali na Vas?	.78
Koliko često su Vas lupili po zadnjici, čušnuli, ošamarili ili udarili?	.77
Koliko su Vam često zabranili izlazak ili Vam ograničili aktivnosti izvan kuće zbog neprimerenog ponašanja?	.76
Koliko su Vam često uskraćivali džeparac, igračke ili druge privilegije zbog neprimerenog ponašanja?	.63
Koliko često su Vaši roditelji koristili varjaču, četku za kosu, kaiš ili neki drugi	.62

predmet?	
Koliko su Vas često protresli ili zgrabili kako bi privukli Vašu pažnju?	.61
Koliko često su Vam ukinuli džeparac, uskratili igračke ili druge privilegije dok niste uradili ono što su želeli da uradite?	.55
Koliko su Vas često stavili u kaznu na hlađenje ili poslali u sobu na neko vreme?	.40

Faktor II čine stavke koje originalno pripadaju različitim dimenzijama: objašnjavanje/podučavanje, nagrađivanje, psihološka agresivnost, ignorisanje neprimerenog ponašanja, kazneni zadaci/popravljavanje štete i nadgledanje. Radi se o širokom repertoaru roditeljskih disciplinujućih ponašanja (Tabela 11), od kažnjavajućih do nekažnjavajućih metoda korigovanja ponašnja. Zajedničko im je odsustvo fizičke kazne i fizičke agresivnosti. Ovaj faktor opisuje *blaže korektivne postupke disciplinovanja*.

Tabela 11. Struktura II izolovanog faktora za očeve - *Blaži korektivni postupci disciplinovanja*

Struktura izolovanog faktora	r
Koliko često su Vas roditelji proveravali da bi mogli da Vam kažu da nešto dobro radite?	.70
Koliko često su Vas terali da se izvinjavate ili da kažete da Vam je žao zbog neprimerenog ponašanja?	.69
Kada ste se neprimereno ponašali, koliko često su Vam roditelji rekli da ste lenji, neuredni, nepromišljeni ili nešto slično?	.64
Koliko često su Vas naterali da nešto uradite kako biste nadoknadili štetu uzrokovanu neprimerenim ponašanjem, npr. da platite za razbijanje prozora?	.63
Koliko često su Vas pustili da se nepr. ponašate kako biste se suocili s posledicama?	.60
Koliko često su roditelji proveravali da li se neprimereno ponašate?	.57
Koliko često su Vam roditelji davali dodatne kućne poslove kao posledicu neprimerenog ponašanja?	.57
Koliko često su nastojali da osetite stid ili krivicu?	.48
Koliko su Vam često roditelji objašnjavali pravila kako bi pokušali da spreče da ponovite neprimereno ponašanje?	.45
Koliko često su Vam roditelji govorili da Vas posmatraju ili proveravaju da li ste nešto uradili?	.37

Treći izolovani faktor opisuje *hostilno disciplinovanje*. Definišu ga stavke koje ukazuju na strog, kažnjavajuć i nadmoćan pristup očeva korektivnoj disciplini. Sadržaj stavki je takav da do izvesne mere može da ukazuje na ponašanja koja mogu biti svrstana u zlostavljanje i zanemarivanje, a ukazuju na izrazitu hostilnost u disciplinskoj praksi. Struktura faktora predstavljena je u Tabeli 12.

Tabela 12. Struktura III izolovanog faktora za očeve - *Hostilno disciplinovanje*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	r
Koliko često su Vam roditelji isprali usta sapunom, stavili nešto ljuto na jezik ili uradili nešto slično?	.90
Koliko često su Vas poslali na spavanje bez večere?	.86

Naredni izolovani, IV faktor, sačinjavaju čestice sa originalnih dimenzija preusmeravanja pažnje, nagrađivanja i objašnjavanje/podučavanje, predstavljene u Tabeli 13 i one opisuju blage i na dete usmerene postupke disciplinovanja. Ovaj faktor je imenovan kao *nekažnjavanje*.

Tabela 13. Struktura IV izolovanog faktora za očeve - *Nekažnjavajuće disciplinovanje*

<i>Struktura izolovanog faktora (primeri)</i>	r
Koliko su Vam često dali da radite nešto drugo što bi Vam se moglo dopasti umesto onoga što ste radili loše?	.74
Koliko često su Vas roditelji pohvalili nakon što ste konačno prestali s lošim ponašanjem ili što ste se lepo ponašali?	.70
Koliko često su Vam roditelji pokazivali ili demonstrirali šta treba uraditi?	.62
Koliko često su Vam dali novac ili druge stvari nakon što ste konačno prestali sa lošim ponašanjem ili zato što ste se dobro ponašali?	.57

Peti i poslednji izolovani faktor za očeve sastoji se iz dve stavke⁵. Sadržaj stavki se nalazi u Tabeli 14, gde se vidi da se radi o po jednom ajtemu iz originalnih dimenzija psihološka agresivnost i ignorisanje neprimerenog ponašanja. Faktor V opisuje ponašanja tokom

⁵ Autori DDI A upitnika predviđaju postojanje dimenzija koje su sastavljene od dva faktora (Straus & Fauchier, 2007; Bell & Romano, 2012)

disciplinovanja koja dominantno ukazuju na emocionalno hladan i nezainteresovan roditeljski pristup. Ova forma nezainteresovanosti, ne odnosi se samo na ignorisanje detetovih postupaka, nego i na psihološku agresivnosti i ignorisanje samog deteta. Faktor je imenovan kao *emocionalno hladan i nezainteresovan pristup* disciplinovanju.

Tabela 14. Struktura V izolovanog faktora za očeve - *Emocionalno hladan i nezainteresovan pristup*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	r
Koliko često su Vam roditelji uskraćivali ljubav tako što su se ponašali hladno ili Vas nisu grlili i ljubili?	.77
Koliko često su namerno ignorisali Vaše neprimereno ponašanje?	.52

Korelacije svih faktora prvog reda su značajne i kreću se od .27 do .69, $p < .01$. Daljom analizom izdvajaju se dva faktora drugog reda koji zajedno objašnjavaju 67.52% ukupne varijanse, pri čemu prvi faktor objašnjava 47,13%. Međusobna korelacija faktora višeg reda je .34, $p < .05$. U Tabeli 15 prikazani su koeficijenti korelacije faktora prvog reda sa faktorima višeg reda, gde se vidi da se ona kreće od visoke (.88) do umerene (.64). U istoj tabeli prikazana je i struktura faktora drugog reda za disciplinujuća ponašanja očeva. Izdvojila su se dva faktora. Prvi faktor višeg reda značajno zasićuju: blaže, strogo (restriktivno) i nekažnjavajuće disciplinovanje. Drugi faktor višeg reda korelira sa ponašanjima očeva tokom disciplinovanja koja su opisana kao emocionalno hladna i hostilna. Na osnovu uvida u strukturu svakog od faktora višeg reda, primećuje se da prvi faktor predstavlja *angažovan i aktivan pristup disciplinovanju*, koji se kreće od nekažnjavanja, preko blažeg korigovanja do strogih i restriktivnih postupaka. Za razliku od toga, drugi faktor višeg reda čine emocionalna hladnoća i nezainteresovanost/hostilnost, pa je on imenovan kao *pasivan i odbacujući (hostilan) pristup disciplinovanju*.

U daljoj analizi, za dimenzije disciplinskih ponašanja majki i očeva biće korišćeni sumativni skorovi (rekodovane mere učestalosti izražene u danima, od 0 što znači nikad, do 700 što znači dva ili više puta dnevno). S obzirom na razlike u strukturi instrumenta (nejednaka struktura dimenzija disciplinovanja), dalje analize u okviru provere postavljenih ciljeva istraživanja, će u odnosu na varijablu disciplinskih ponašanja očeva i majki biti rađene odvojeno.

Tabela 15. Korelacija sa faktorima II reda – disciplinska ponašanja očeva

	<i>Faktori</i>	
	I	II
Blaži korektivni postupci disciplinovanja	.88**	.42
Strogo i restriktivno disciplinovanje	.77**	.55
Nekažnjavajuće disciplinovanje	.74*	.05
Emocionalno hladan i nezainteresovan pristup	.10	.83**
Hostilno disciplinovanje	.48	.64**

* Koeficijent pouzdanosti $p < 0.05$ ** Koeficijent pouzdanosti $p < 0.01$

(D) Skala za procenu uslova i načini u okviru kojih se odvijalo disciplinovanje dece daje podatke o bitnim aspektima disciplinskog procesa, koji u određenim situacijama mogu imati veći značaj od konkretnih disciplinskih ponašanja. Ispitanici se preko petostepene skale (0 = Nikad, 1 = Skoro nikad, 2 = Ponekad, 3 = Često, 4 = Uvek ili skoro uvek) izjašnjavaju o tome koliko često su se u okviru disciplinskog procesa očevi i majke ponašali na određeni način (primer ajtema: *Kada ste se neprimereno ponašali Vaši roditelji su se jako ljutili zbog toga*). Sastoji se od 23 ajtema, a po dva ili tri ajtema formiraju subskale za 4 dimenzije uslova disciplinovanja i 5 dimenzija načina na koji se ono sprovodi. Mere uslova implementacije disciplinovanja se dobijaju preko procene *uverenosti u ispravnost primenjenog disciplinovanja, međupartnerskih konflikata, opažene neefikasnosti disciplinovanja i stresa koji je u vezi sa neprimerenim ponašanjem deteta*. Mere načina implementacije discipline se dobijaju preko *konzistentnosti kognitivnog okvira, impulsivnosti, prilagodljivosti, topline/podrške i upozoravanja*. Procenjuje se posebno za oca, posebno za majku. Pouzdanost ove skale je u originalnim radovima opisana kao zadovoljavajuća (Straus & Fauchier, 2007). Na uzorku ovog istraživanja, pouzdanost skale kojom se proveravaju uslovi disciplinovanja za majke iznosi .69, a za očeve .65, dok Kronbah alfa za skalu načina disciplinovanja za majke iznosi .75, a za očeve .80.

Faktorska analiza skale za procenu uslova i načini u okviru kojih se odvijalo disciplinovanja dece, sprovedena je sa ciljem provere faktorske strukture konkretne subskale na domaćoj populaciji. Rezultati, čiji pregled sledi u nastavku, prikazani su posebno za uslove, odnosno načine disciplinovanja, za roditelje oba pola.

Rezultati faktorske analize skale za procenu uslova i načini u okviru kojih se odvijalo disciplinovanja dece

Faktorska analiza skale za procenu uslova u okviru kojih se odvijalo disciplinovanje – majke

Za deo DDI A upitnika koji se odnosi na *uslove* pod kojima *majke* sprovode korektivnu disciplinu, eksploratornom faktorskom analizom sa Promax rotacijom, prema karakterističnim vrednostima, izolovana su *tri značajna faktora prvog reda*, koji ukupno objašnjavaju 59,46% ukupne varijanse. U Tabeli 16 su prikazane karakteristične vrednosti faktora i procenti objašnjene varijanse svakog od njih, pa se vidi da je u kontekstu prvog faktora objašnjen najveći procenat varijanse (32,32%), dok drugi faktor objašnjava 14,75%, a treći 12,39%. Izolovani su sledeći faktori: opažena neefikasnost disciplinovanja, konflikti među partnerima i emocionalna klima.

Tabela 16. Karakteristične vrednosti primarnih faktora za uslove sprovođenja discipline – majke

	<i>karakteristična vrednost</i>	<i>% procenat objašnjene varijanse</i>
FAKTOR 1	2.91	32.32
FAKTOR 2	1.33	14.75
FAKTOR 3	1.12	12.39

Prvi izolovani faktor zasićen je sa četiri stavke (Tabela 17). Tri stavke pripadaju originalnoj dimenziji *opažena neefikasnost disciplinovanja* u smislu pokazatelja da primenjene tehnike disciplinovanja ne dovode do promene neželjenog ponašanja deteta. Jedna stavka pripada originalnoj dimenziji *uverenost u ispravnost primenjenog disciplinovanja*. S obzirom da se radi o dimenziji koja uslove disciplinovanja definiše na osnovu procene mladih odraslih, konstatuje se da se pridodata stavka (četvrti ajtem) u potpunosti uklapa uz prethodna tri ajtema, tj. da opaženoj neefikasnosti primenjenih metoda disciplinovanja može da se pridoda čestica koja govori o želji da takav pristup disciplinovanju bude promenjen, te je na osnovu toga ovaj faktor imenovan kako su autori i predvideli - *opažena neefikasnost disciplinovanja*.

Tabela 17. Struktura prvog izolovanog faktora za uslove sprovođenja discipline majki - *Opažena neefikasnost disciplinovanja*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	<i>r</i>
Roditelji su imali probleme u kontrolisanju Vašeg neprimerenog ponašanja.	.77

Kada su roditelji nešto preduzimali da bi korigovali Vaše neprimereno ponašanje, Vi ste to ignorisali.	.73
Bez obzira šta su radili, roditelji nisu uspevali da Vas nateraju da se lepo ponašate.	.70
Želeli ste da roditelji drugačije postupaju prilikom korigovanja Vašeg neprimerenog ponašanja.	.62

Sa drugim izolovanim faktorom (Tabela 18) koreliraju dve stavke koje ukazuju na međusobna neslaganja roditelja po pitanju sprovođenja korektivne discipline, što se odnosi, kako na pravila, tako i na samu praksu disciplinovanja. U originalnoj verziji, kao i u ovom slučaju, radi se o *konfliktima među partnerima* kada je disciplinovanje dece u pitanju, te je faktor i imenovan na takav način.

Tabela 18. Struktura drugog izolovanog faktora za uslove sprovođenja discipline majki - *Konflikti među partnerima*

<i>Struktura izolovanog faktora (primeri)</i>	r
Vaša majka nije odobravalala način na koji je otac korigovao Vaše neprimereno ponašanje.	.87
Vaša majka nije odobravalala pravila koja je otac postavio za Vaše ponašanje.	.86

Poslednji izolovani faktor (Tabela 19) za uslove sprovođenja discipline - poduzorak majki, zasićen je sa tri stavke, koje originalno pripadaju dvema različitim dimenzijama: roditeljskom stresu i uverenosti u ispravnost primenjenih disciplinskih tehnika. Ovako organizovane, objašnjavaju emocije roditelja i slaganje/neslaganje sa izborom tehnika. Zbog toga se može reći da se radi o faktoru koji ukazuje na *emocionalnu klimu* tokom disciplinovanja neprimerenih dečijih ponašanja.

Tabela 19. Struktura trećeg izolovanog faktora za uslove sprovođenja discipline majki - *Emocionalna klima*

<i>Struktura izolovanog faktora (primeri)</i>	r
Smatrali ste da su Vaši roditelji ispravno postupali kada su korigovali Vaše neprimereno ponašanje.	.79
Kada ste se neprimereno ponašali Vaši roditelji su se jako ljutili zbog toga.	.56
Roditelji su izgledali zabrinuto zbog Vašeg neprimerenog ponašanja.	.56

Faktorska analiza skale za procenu uslova u okviru kojih se odvijalo disciplinovanje – očevi
 Upotrebom eksplanatorne faktorske analize sa Promax rotacijom, izdvojena su tri faktora koja se odnose na *uslove tokom sprovođenja disciplinovanja* od strane očeva. Ova tri faktora objašnjavaju 60,65% ukupne varijanse. Karakteristične vrednosti faktora i procenat objašnjene varijanse za svaki faktor prikazani su u Tabeli 20, gde se vidi da prvi faktor objašnjava najveći procenat varijanse i to 31,44%, drugi faktor objašnjava 15,78%, a treći 13,43% varijanse. Izolovani su sledeći faktori: opažena neefikasnost disciplinovanja, konflikti među partnerima i emocionalna klima.

Tabela 20. Karakteristične vrednosti primarnih faktora za uslove sprovođenja discipline – očevi

	<i>karakteristična vrednost</i>	<i>% procenat objašnjene varijanse</i>
FAKTOR 1	2.83	31.44
FAKTOR 2	1.42	15.78
FAKTOR 3	1.21	13.43

Prvi izolovani faktor zasićuju četiri stavke (Tabela 21), od kojih tri u originalnoj dimenziji opisuju *opaženu neefikasnost disciplinovanja* (u smislu pokazatelja da primenjene tehnike disciplinovanja ne dovode do promene neželjenog ponašanja deteta), a jedna stavka pripada originalnoj dimenziji *uverenost u ispravnost primenjenog disciplinovanja*. S obzirom da se radi o strukturi faktora koja bitno ne odstupa od originalne (i u slučaju četvrte, pridodate stavke, koja zasićuje prostor ovog faktora), zadržan je naziv faktora koji predviđaju i sami autori - *opažena neefikasnost disciplinovanja*.

Tabela 21. Struktura prvog izolovanog faktora za uslove sprovođenja discipline očeva - *Opažena neefikasnost disciplinovanja*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	<i>r</i>
Roditelji su imali probleme u kontrolisanju Vašeg neprimerenog ponašanja.	.80
Bez obzira šta su radili, roditelji nisu uspevali da Vas nateraju da se lepo ponašate.	.74
Kada su roditelji nešto preduzimali da bi korigovali Vaše neprimereno ponašanje, Vi ste to ignorisali.	.72
Želeli ste da roditelji drugačije postupaju prilikom korigovanja Vašeg neprimerenog ponašanja.	.60

Drugi faktor opisuju stavke koje govore o međusobnom neslaganju roditelja po pitanju sprovođenja korektivne discipline, što se odnosi kako na pravila, tako i na samu praksu disciplinovanja. U originalnoj verziji, kao i u ovom slučaju, radi se o *konfliktima među partnerima*, te je faktor i imenovan na ovakav način (Tabela 22).

Tabela 22. Struktura drugog izolovanog faktora za uslove sprovođenja discipline očeva - *Konflikti među partnerima*

<i>Struktura izolovanog faktora (primeri)</i>	r
Vaš otac nije odobravao način na koji je majka korigovala Vaše neprimereno ponašanje.	.87
Vaš otac nije odobravao pravila koja je majka postavila za Vaše ponašanje.	.85

Treći faktor opisuju četiri stavke (Tabela 23), koje u originalnoj verziji pripadaju dvema dimenzijama, roditeljskom stresu i uverenosti u ispravnost primenjenih disciplinskih tehnika. Ovako organizovane, objašnjavaju emocije roditelja i slaganje ili neslaganje sa izborom tehnika. Zbog toga se može reći da je u pitanju faktor koji ukazuje na *emocionalnu klimu* tokom disciplinovanja neprimerenih dečijih ponašanja.

Tabela 23. Struktura trećeg izolovanog faktora za uslove sprovođenja discipline očeva - *Emocionalna klima*

<i>Struktura izolovanog faktora (primeri)</i>	r
Smatrali ste da su Vaši roditelji ispravno postupali kada su korigovali Vaše neprimereno ponašanje.	.77
Kada ste se neprimereno ponašali Vaši roditelji su se jako ljutili zbog toga	.62
Roditelji su izgledali zabrinuto zbog Vašeg neprimerenog ponašanja.	.59

Struktura izolovanih faktora za uslove sprovođenja discipline je ista kod roditelja oba pola. Izolovani su sledeći faktori, *opažena neefikasnost disciplinovanja* - procena u kojoj meri su ispitanici disciplinske postupke svojih roditelja doživljavali kao efikasne, *konflikti među partnerima* po pitanju korektivne discipline - procena neslaganja jednog roditelja po pitanju primenjenih metoda disciplinovanja drugog roditelja, *emocionalna klima* u okviru koje je sprovođenja disciplina – zabrinutost i ljutnja roditelja, uverenost u ispravnost roditeljskih postupaka. Originalne dimenzije u DDI A upitniku za uslove sprovođenja discipline su,

uverenost u ispravnost disciplinske metode, međupartnerski konflikti roditelja, opažena neefikasnost disciplinovanja i stres usled neprimerenog ponašanja deteta. Kada se uporede dimenzije dobijene u ovom istraživanju, sa originalnim dimenzijama uslova sprovođenja discipline, primećuje se da su dve dimenzije podudarne, dok je jedna dimenzija izolovana na uzorku ispitanika ovog istraživanja, sačinjena od stavki koje pripadaju originalnim dimenzijama uverenost u ispravnost odabranih metoda disciplinovanja i stres roditelja tokom sprovođenja discipline. U narednim analizama biće korišćeni kompozitni skorovi koji su formirani uprosečavanjem sirovih skorova ispitanika na ajtemima koji pripadaju skali uslova disciplinovanja.

Faktorska analiza skale za procenu načina disciplinovanja – majke

Faktorskom analizom sa Promax rotacijom, za subskalu DDI A upitnika koja se odnosi na *načine* na koje su *majke* sprovodile korektivnu disciplinu, prema karakterističnim vrednostima izolovana su *tri faktora prvog reda*, koji objašnjavaju 51,75% ukupne varijanse. Struktura faktora prikazana je u Tabeli 24. Najveći procenat varijanse objašnjava prvi faktor i on iznosi 28,40%, dok drugi faktor objašnjava 15,34% varijanse, a treći 8,01% procenata varijanse. Izolovani su sledeći faktori: toplina i doslednost, fleksibilnost u disciplinovanju i taktičnost naspram impulsivnosti.

Tabela 24. Karakteristične vrednosti primarnih faktora za uslove načine sprovođenja discipline – majke

	<i>karakteristična vrednost</i>	<i>% procenat objašnjene varijanse</i>
FAKTOR 1	3.98	28.40
FAKTOR 2	2.15	15.34
FAKTOR 3	1.12	8.01

Prvi izolovani faktor korelira sa stavkama koje su sadržane u okviru četiri originalne dimenzije: doslednost, jasnoća, emotivna toplina i upozoravanje. Na osnovu strukture faktora (Tabela 25.), vidi se da se radi o disciplinovanju koje je zasnovano na emocionalnoj toplini, jasnoći i globalno pozitivnoj konceptualizaciji korigovanja neprimerenih ponašanja. Zbog navedenih karakteristika, faktor je imenovan kao *toplina i doslednost*.

Tabela 25. Struktura prvog izolovanog faktora za načine sprovođenja discipline majki - *Toplina i doslednost*

<i>Struktura izolovanog faktora (primeri)</i>	r
Jasno su Vam predočavali posledice Vaših neprimerenih ponašanja.	.77
Ako ste ponavljali neko neprimereno ponašanje roditelji su ga opet korigovali.	.73
Kada su korigovali Vaše neprimereno ponašanje, roditelji su radili ili govorili stvari da bi pokazali da Vas vole i podržavaju.	.70
Roditelji su Vam objašnjavali zbog čega koriguju Vaše ponašanje.	.65
Znali ste koja ponašanja od Vas očekuju roditelji.	.62
Vaši roditelji su proveravali kako bi se uverili da se lepo ponašate nakon što su korigovali neprimereno ponašanje.	.56

Stavke koje opisuju sastav drugog faktora originalno pripadaju dimenzijama impulsivnost i upozoravanje. Organizovane na ovakav način, one definišu prostor koji ukazuje na impulsivan, odnosno taktičan pristup disciplinovanju. Iz tog razloga, stavka „Roditelji su Vas upozoravali da imate određeno vreme (npr. brojali do tri) da promenite svoje ponašanje “ je reverzno skorovana, s obzirom da je viši skor ukazivao na taktične, a niži na impulsivne postupke. Faktor je imenovan *taktičnosti spram impulsivnosti u disciplinovanju*. Njegova struktura prikazana je u Tabeli 26.

Tabela 26. Struktura drugog izolovanog faktora za načine sprovođenja discipline majki – *Taktičnosti spram impulsivnosti u disciplinovanju*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	r
Kad ste se neprimereno ponašali, Vaši roditelji su reagovali ishitreno, naglo ili impulsivno	.80
Izgedalo je da Vaši roditelji gube kontrolu kad ste se neprimereno ponašali	.76
Roditelji su Vas upozoravali da imate određeno vreme (npr. brojali do tri) da promenite svoje ponašanje, pre nego što oni urade nešto da ga koriguju.	.49

Treći faktor zasićuje ukupno pet stavki. One originalno pripadaju dimenzijama emotivne topline, doslednosti i usklađenog odgovaranja na neprimerena ponašanja deteta. Pregledom strukture faktora se uviđa da se oko njega okupljaju čestice koje ukazuju na ponašanja tokom disciplinovanja, gde odrasli prilagođava svoje postupke u zavisnosti od njihove efikasnosti,

karakteristika deteta i sl. Struktura faktora je prikazana u Tabeli 27., a imenovan je kao *fleksibilnost u disciplinovanju*.

Tabela 27. Struktura trećeg izolovanog faktora za načine sprovođenja discipline majki - *Fleksibilnost u disciplinovanju*.

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	<i>r</i>
Kad su roditelji ispravljali Vaše neprimereno ponašanje, još uvek ste osećali da Vas ohrabruju i podržavaju.	.72
Vaši su roditelji su menjali pristupe disciplinovanju kako ste odrastali.	.69
Kada su roditelji korigovali Vaše neprimereno ponašanje, znali ste da Vas i dalje vole.	.64
Roditelji su menjali načine disciplinovanja kada bi ustanovili da neki nisu efikasni.	.53
Vaši roditelji su se držali onoga što su rekli da će da urade.	.50

Faktorska analiza skale za procenu načina disciplinovanja – očevi

Takođe eksplanatornom faktorskom analizom sa Promax rotacijom, prema karakterističnim vrednostima, za deo DDI A upitnika koji se odnosi na *načine disciplinovanja* od strane očeva, izolovana su *tri faktora prvog reda*, koji objašnjavaju 54.91% ukupne varijanse. Vrednosti faktora su prikazane u Tabeli 28. Najveći procenat varijanse objašnjava prvi faktor, 31,63%, zatim sledi drugi sa 14,83% objašnjene varijanse i na kraju treći sa 8,84%. Izolovani su sledeći faktori: toplina i doslednost, fleksibilnost u disciplinovanju i taktičnost naspram impulsivnosti.

Tabela 28. Karakteristične vrednosti primarnih faktora za načine sprovođenja discipline – očevi

	<i>karakteristična vrednost</i>	<i>% procenat objašnjene varijanse</i>
FAKTOR 1	4.43	31.63
FAKTOR 2	2.08	14.83
FAKTOR 3	1.18	8.45

Stavke koje pripadaju originalnim dimenzijama: doslednost, jasnoća, emotivna toplina i upozoravanje, zasićuju prvi izolovani faktor načina sprovođenja discipline od strane očeva. Na osnovu strukture faktora (Tabela 29), može se konstatovati da se radi o disciplinskom pristupu koji je zasnovan na emocionalnoj toplini, jasnoći i globalno pozitivnoj

konceptualizaciji korigovanja neprimerenih ponašanja. Zbog navedenih karakteristika, faktor je imenovan kao *toplina i doslednost*.

Tabela 29. Struktura prvog izolovanog faktora za načine sprovođenja discipline očeva - *Toplina i doslednost*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	<i>r</i>
Ako ste ponavljali neko neprimereno ponašanje roditelji su ga opet korigovali	.77
Kada su korigovali Vaše neprimereno ponašanje, roditelji su radili ili govorili stvari da bi pokazali da Vas vole i podržavaju.	.75
Jasno su Vam predočavali posledice Vaših neprimerenih ponašanja.	.74
Roditelji su Vam objašnjavali zbog čega koriguju Vaše ponašanje.	.73
Vasi roditelji su proveravali kako bi se uverili da se lepo ponašate nakon što su korigovali neprimereno ponašanje.	.66
Znali ste koja ponašanja od Vas očekuju roditelji.	.61

Drugi faktor zasićuje ukupno pet stavki, koje originalno ulaze u sastav dimenzija: emotivna toplina, doslednosti i usklađenog odgovaranja na neprimerena ponašanja deteta. Čestice okupljene oko drugog faktora načina sprovođenja discipline od strane očeva, opisuju ponašanja tokom disciplinovanja, u kojima odrasli prilagođava svoje postupke u zavisnosti od njihove efikasnosti, karakteristika deteta i sl. Struktura faktora prikazana je u Tabeli 30, a imenovan je kao *fleksibilnost u disciplinovanju*.

Tabela 30. Struktura drugog izolovanog faktora za načine sprovođenja discipline očeva - *Fleksibilnost u disciplinovanju*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	<i>r</i>
Kad su roditelji ispravljali Vaše neprimereno ponašanje, još uvek ste osećali da Vas ohrabruju i podržavaju.	.82
Kada su roditelji korigovali Vaše nepr. ponašanje, znali ste da Vas i dalje vole.	.65
Vaši su roditelji su menjali pristupe disciplinovanju kako ste odrastali.	.64
Vaši roditelji su se držali onoga što su rekli da će da urade.	.60
Roditelji su menjali načine disciplinovanja kada bi ustanovili da neki nisu efikasni.	.60

Stavke koje zasićuju treći faktor originalno pripadaju dimenzijama: impulsivnost i upozoravanje. Kao što je prethodno navedeno u opisu ovog faktora za majke, stavka „Roditelji su Vas upozoravali da imate određeno vreme (npr. brojali do tri) da promenite svoje ponašanje” je reverzno skorovana, te je na taj način dobijen faktor, čiji viši skorovi ukazuju na impulsivan način sprovođenja discipline, koji je imenovan – *taktičnosti spram impulsivnosti*. Njegova struktura prikazana je u Tabeli 31.

Tabela 31. Struktura trećeg izolovanog faktora za načine sprovođenja discipline očeva – *Taktičnosti spram impulsivnosti u disciplinovanju*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	r
Kad ste se neprimereno ponašali, Vaši roditelji su reagovali ishitreno, naglo ili impulsivno.	.81
Izgledalo je da Vaši roditelji gube kontrolu kad ste se neprimereno ponašali.	.72
Roditelji su Vas upozoravali da imate određeno vreme (npr. brojali do tri) da promenite svoje ponašanje, pre nego što oni urade nešto da ga koriguju.	.45

Izolovani faktori načina sprovođenja discipline su isti za roditelje oba pola i to su, *toplina i doslednost* – odnosi se na roditeljska ponašanja koja nedvosmisleno komuniciraju ljubav, podršku, ohrabrivanje, kao i doslednost u postavljanju pravila, *fleksibilnost u disciplinovanju* - podrazumeva ponašanja roditelja tokom disciplinovanja koji prilagođava svoje postupke u zavisnosti od njihove efikasnosti, karakteristika deteta i sl. i *Impulsivnost u disciplinovanju* – opisuje ponašanja roditelja tokom disciplinovanja u odnosu na to do koje mere su sposobni da reaguju smireno, uprkos neprimerenim ponašanjima dece. Originalne dimenzije koje predlažu autori DDI A upitnika (Straus & Fauchier, 2007) su: doslednost, kognitivni okvir, impulsivnost, responsivnost, emocionalna toplina i upozoravanje. Primetno je da je na uzorku ovog istraživanja izolovan manji broj faktora, odnosno, svaki od njih u sebe uključuje veći broj stavki (dok se u originalnoj postavci radi o dimenzijama sastavljenim mahom od po dve stavke). U daljim analizama biće korišćeni kompozitni skorovi, formirani na osnovu vrednosti prosečnih sirovih skorova ispitanika na ajtemima koji pripadaju skali načina disciplinovanja.

(E) Skalom kognitivne procene su ispitivana *uverenja o disciplinovanju dece*. Svako od prethodno opisanih 26 disciplinskih ponašanja roditelja ima svoju paralelnu stavku kojom se proverava u kojoj meri se ispitanici slažu sa takvim načinima ponašanja, tj. u kojoj meri ih

odobravaju. Odgovori se daju preko četvorostepene skale (*1 = Nikad nije u redu, 2 = Samo ponekad je u redu, 3 = Obično je u redu, 4 = Uvek ili skoro uvek je u redu*). Skala je namenjena za procenu uverenja o korektivnoj disciplini (*primer ajtema: Puštati decu tog uzrasta da se neprimereno ponašaju kako bi se suočila s posledicama?*). Pouzdanost ove skale je u originalnim radovima opisana kao zadovoljavajuća (Straus & Fauchier, 2007), a Kronbahova alpfa na ispitanom domaćem uzorku iznosi .77.

Na skali kognitivne procene, delu upitnika koji se odnosi na uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, faktorskom analizom sa Promax rotacijom izolovano je (prema karakterističnim vrednostima) *osam faktora prvog reda*, koji zajedno opisuju 61.2% ukupne varijanse (Tabela 32) i to su: naglašeno hostilna disciplina, proveravanje i kontrolisanje, nefizičko kažnjavanje, nadoknađivanje štete kroz rad ili materijalna sredstva (restorativna kazna), grubost i psihološka agresivnost, fizičko kažnjavanje, nekažnjavajuća disciplina i ignorisanje neprimerenog ponašanja.

Tabela 32. Karakteristične vrednosti primarnih faktora za uverenja o disciplinovanju kod mladih odraslih

	<i>karakteristična vrednost</i>	<i>% procenat objašnjene varijanse</i>
FAKTOR 1	5.21	20.04
FAKTOR 2	3.08	11.86
FAKTOR 3	1.64	6.32
FAKTOR 4	1.38	5.33
FAKTOR 5	1.29	4.97
FAKTOR 6	1.18	4.56
FAKTOR 7	1.09	4.21
FAKTOR 8	1.02	3.94

Stavke koje zasićuju prvi izolovani faktor originalno pripadju dimenzijama: ukidanje privilegija, psihološka agresivnost i fizičko kažnjavanje. S obzirom da sve stavke koje koreliraju sa ovim faktorom (Tabela 33) opisuju izrazito negativan i nesenzitivan pristup disciplinovanju, faktor je imenovan kao *naglašeno hostilno disciplinovanje*.

Autori DDI A upitnika, Straus i Fauchier (2007) objašnjavaju da su u sastav skale (kako roditeljskih ponašanja, tako i) uverenja o disciplinovanju uvrštene stavke koje, sa aspekta zakonodavstva i frekventnosti upotrebe, spadaju u normativne u SAD, tj. radi se o uobičajenim ponašanjima i uverenjima o disciplinovanju. Ostavljena je mogućnost da se u

svakoj od zemalja u kojima se upitnik koristi, sami istraživači opredele, na osnovu toga da li su određene tehnike disciplinovanja dozvoljene i normativne, po pitanju ajtema koji ulaze u sastav subskala (u ovom slučaju faktora). Faktor sa kojim koreliraju čestice koje ukazuju na roditeljska ponašanja uskraćivanja hrane, ispiranja usta sapunom i uskraćivanja ljubavi, opisuju prostor uverenja o disciplinovanju koji je imenovan *naglašeno hostile disciplina*. Preporuka za naredna istraživanja bi se odnosila na dodatno razmatranje ovog faktora u smislu, da li on definiše prostor disciplinovanja, ili zalazi u domen zlostavljanja i zanemarivanja.

Tabela 33. Struktura I izolovanog faktora za uverenja o disciplinovanju mladih odraslih – *Naglašeno hostile disciplinovanje*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	r
Poslati decu tog uzrasta na spavanje bez večere?	.80
Uskraćivati ljubav deci tog uzrasta tako što ćete se ponašati hladno ili ih nećete grliti i ljubiti?	.74
Isprati im usta sapunom, staviti im nešto ljuto na jezik ili im uraditi nešto slično?	.71

Naredni izolovani faktor zasićuju ukupno tri stavke, koje čine originalne dimenzije: nadgledanje/kontrolisanje i nagrađivanje. S obzirom da drugi faktor (Tabela 34) definiše uverenja koja pripadaju nekažnjavajućoj dimenziji disciplinovanja, imenovan je kao faktor *proveravanje i kontrolisanje*.

Tabela 34. Struktura II izolovanog faktora za uverenja o disciplinovanju mladih odraslih – *Proveravanje i kontrolisanje*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	r
Proveravati da li se neprimereno ponašaju?	.86
Proveravati decu tog uzrasta da biste mogli da im kažete da nešto dobro rade?	.82
Staviti do znanja deci tog uzrasta da ih posmatrate ili proveravate da li su nešto uradila?	.60

Struktura trećeg izolovanog faktora prikazana je u Tabeli 35. Pregledom stavki koje ulaze u sastav ovog faktora i uvidom u originalne dimenzije (ukidanje privilegija, skretanje pažnje i psihološka agresivnost), konstatovano je da se radi o kažnjavajućim oblicima disciplinovanja,

koje karakteriše odsustvo fizičke kazne. Na osnovu navedenih karakteristika stavki i same strukture faktora, on je imenovan kao *nefizičko kažnjavanje*.

Tabela 35. Struktura III izolovanog faktora za uverenja o disciplinovanju mladih odraslih - *Nefizičko kažnjavanje*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	<i>r</i>
Staviti decu tog uzrasta u kaznu „na hlađenje“ („time out“) ili ih poslati u sobu na neko vreme?	.73
Zabraniti deci tog uzrasta izlazak ili im ograničiti aktivnosti izvan kuće zbog neprimerenog ponašanja?	.64
Povisiti glas ili vikati na decu tog uzrasta?	.63
Uskratiti džeparac, igračke ili druge privilegije zbog neprimerenog ponašanja?	.61

Četvrti izolovani faktor čine tri stavke, koje originalno pripadaju dimenzijama, kazneni zadaci i ponašanjima kojima se popravljaju učinjeno, te ukidanju privilegija. Radi se o grupi kažnjavajućih ponašanja koja se smatraju prihvatljivim i preporučenim kod proveravanog uzrasta (deca stara 10 godina), te je četvrti faktor nazvan *nadoknađivanje štete kroz rad ili materijalna sredstva (restorativna kazna)*. Struktura faktora predstavljena je u Tabeli 36.

Tabela 36. Struktura IV izolovanog faktora za uverenja o disciplinovanju mladih odraslih - *Nadoknađivanje štete kroz rad ili materijalna sredstva (restorativna kazna)*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	<i>r</i>
Naterati decu tog uzrasta da nešto urade kako bi nadoknadila štetu uzrokovanu neprimerenim ponašanjem, npr. da plate za razbijen prozor?	.77
Davati deci tog uzrasta dodatne kućne poslove kao posledicu neprimerenog ponašanja?	.62
Ukinuti im džeparac, uskratiti igračke ili druge privilegije dok ne urade ono što želite da urade?	.59

U Tabeli 37 prikazana je struktura petog faktora uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, koji zasićuju ukupno četiri stavke iz originalnih dimenzija fizičko kažnjavanje i psihološka agresivnosti. Na osnovu uvida u strukturu faktora, imenovan je kao - *grubost i psihološka agresivnost*.

Tabela 37. Struktura V izolovanog faktora za uverenja o disciplinovanju mladih odraslih - *Grubost i psihološka agresivnost*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	r
Nastojati da deca tog uzrasta osete stid ili krivicu?	.72
Kada se deca tog uzrasta neprimereno ponašaju, reći im da su lenja, neuredna, nepromišljena ili nešto slično?	.71
Terati decu tog uzrasta da se izvinjavaju ili da kažu da im je žao zbog neprimerenog ponašanja?	.57
Protresti ili zgrabiti decu tog uzrasta kako biste privukli njihovu pažnju?	.55

Naredni izolovani faktor, šesti po redu, opisuju tri stavke, od kojih jedna pripada dimenziji objašnjavanje, a druge dve pripadaju dimenziji fizičko kažnjavanje. S obzirom da stavka „objašnjavanje” negativno korelira sa faktorom, za razliku od stavki „batine”, o strukturi faktora (Tabela 38) može se govoriti kao o kontinuumu sa ekstremnim vrednostima, koje se isključuju. Odgovori mladih se organizuju tako da razultuju uverenjem da roditelji koji objašnjavaju, ne koriste fizičku kaznu i obrnuto. Faktor je imenovan kao *fizičko kažnjavanje*.

Tabela 38. Struktura VI izolovanog faktora za uverenja o disciplinovanju mladih odraslih - *Fizičko kažnjavanje*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	r
Objasniti deci tog uzrasta pravila kako biste pokušali da sprečite nepr. ponašanje	-.77
Lupiti po zadnjici, ćušnuti, ošamariti ili udariti decu tog uzrasta?	.68
Koristiti varjaču, četku za kosu, kaiš ili neki drugi predmet?	.62

Sedmi faktor uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, zasićuju stavke, skretanje pažnje, objašnjavanje/podučavanje i nagrađivanje. Zbog njegove strukture (Tabela 39) ovaj faktor je imenovan kao *nekažnjavajuća disciplina*.

Tabela 39. Struktura VII izolovanog faktora za uverenja o disciplinovanju mladih odraslih - *Nekažnjavajuća disciplina*

<i>Struktura izolovanog faktora</i>	r
Dati deci tog uzrasta da rade nešto drugo što bi im se moglo dopasti, umesto onoga što su radili loše?	.69
Pohvaliti decu tog uzrasta nakon što su konačno prestala s lošim ponašanjem ili	.64

zato što su se lepo ponašala?	
Pokazivati ili demonstrirati deci tog uzrasta šta treba uraditi?	.62
Davati deci tog uzrasta novac ili druge stvari zato što su konačno prestala s lošim ponašanjem ili zato što su se dobro ponašala?	.53

Poslednji, tj. osmi faktor zasićuju dve stavke koje i originalno ulaze u sastav dimenzije ignorisanja neprimerenih ponašanja. Ovaj faktor nazvan je *ignorisanje neprimerenog ponašanja*, a njegova struktura je prikazana u Tabeli 40.

Tabela 40. Struktura VIII izolovanog faktora za uverenja o disciplinovanju mladih odraslih - *Ignorisanje neprimerenog ponašanja*

Struktura izolovanog faktora	r
Puštati decu tog uzrasta da se neprimereno ponašaju kako bi se suočila s posledicama?	.83
Namerno ignorisati njihovo neprimereno ponašanje?	.59

Korelacije faktora uverenja o disciplinovanju mladih odraslih I reda predstavljene su u Tabeli 41. Vrednosti faktora korelacije se kreću od statistički neznačajnih, preko niskih i umerenih, koje pokazuju statističku značajnost.

Tabela 41. Korelacija faktora I reda – uverenja o disciplinovanju

Faktori	I	II	III	IV	V	VI	VI	VIII
Ignorisanje nepr. ponaš.	1	-.09	-.02	.12*	.15*	.18**	-.03	.31**
Nekažnjavajuća disciplina		1	-.14*	-.00	.04	-.05	.26**	-.15*
Fizičko kažnjavanje			1	.35**	.27**	.34**	.09	.22**
Grubost i psihološka agr.				1	.43**	.43**	.25**	.27**
Nadoknađivanje štete					1	.53**	.30**	.33**
Nefizička kazna						1	.30**	.27**
Induktivna disciplina							1	.02
Naglašeno hostilna disc.								1

* Koeficijent pouzdanosti $p < 0.05$

** Koeficijent pouzdanosti $p < 0.01$

Daljom analizom izdvojena su tri faktora II reda, prikazana u Tabeli 42. Sa prvim faktorom višeg reda koreliraju sledeći faktori faktori I reda: fizičko kažnjavanje, nefizičko kažnjavanje, grubost/psihološka agresivnost i nadoknađivanje štete kroz rad ili materijalna sredstva (restorativna kazna), te je ovako organizovan faktor II reda imenovan – *kažnjavajuća disciplina*. Sledeći, drugi faktor, sastavljen je od dva faktora prvog reda, nekažnjavajuća disciplina i proveravanje/kontrolisanje, pa je imenovan – *pozitivna disciplina*. U sastav trećeg faktora takođe ulaze dva faktora I reda, a to su ignorisanje neprimerenog ponašanja i naglašeno hostilna disciplina, te je ovaj faktor je nazvan – *disciplinovanje uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću*.

Tabela 42. Korelacija sa faktorima II reda

	Faktori		
	I	II	III
Fizičko kažnjavanje	.74**	-.38	-.23
Nefizičko kažnjavanje	.74**		
Grubost i psihološka agresivnost	.72**		
Restorativna kazna (nadoknađivanje štete)	.69**	.22	.16
Nekažnjavajuća disciplina	-.10	.80**	
Proveravanje i kontrolisanje	.40	.67**	-.11
Ignorisanje neprimerenog ponašanja			.90**
Naglašeno hostilna disciplina	.33	-.20	.56**

Faktori uverenja o disciplinovanju mladih odraslih izolovani na osnovu originalne DDI A skale kognitivne procene, kod ispitanika u ovom istraživanju su: naglašeno hostilno disciplinovanje, proveravanje i kontrolisanje, nefizičko kažnjavanje, nadoknađivanje štete kroz rad ili materijalna sredstva (restorativna kazna), grubost i psihološka agresivnost, fizičko kažnjavanje, nekažnjavajuća disciplina i ignorisanje neprimerenog ponašanja. Pobjrojanih faktora ima ukupno osam, dok originalnih dimenzija uverenja o disciplinovanju ima devet i to su: ukidanje privilegija, kazneni zadaci i ponašanja kojima se popravljaju učinjena, fizička kazna, psihološka agresivnost, nagrađivanje, objašnjavanje/podučavanje, skretanje pažnje, nadgledanje i kontrolisanje, ignorisanje neprimerenog ponašanja. Može se zaključiti da su neke dimenzije u oba slučaja iste (restorativna kazna, grubost i psihološka agresivnost, fizičko kažnjavanje, ignorisanje neprimerenog ponašanja), dok su druge (skretanje pažnje,

objašnjavanje i podučavanje, nagrađivanje, ukidanje privilegija) raspoređene u okviru novokonstruisanih (naglašeno hostile disciplinovanje, proveravanje i kontrolisanje, nefizičko kažnjavanje, nekažnjavajuća disciplina). Odstupanja se uočavaju u tome što se kao nova dimenzija izdvaja naglašeno hostile disciplina koja originalno pripada fizičkom kažnjavanju i ukidanju privilegija, a pored toga izdvajaju se i nefizička kazna i nekažnjavajuća disciplina u okviru kojih koreliraju ajtemi sa više različitih originalnih dimenzija. U daljim analizama, za dimenzije I reda uverenja o disciplinovanju, biće korišćeni kompozitni skorovi (skorovi formirani na osnovu prosečnih sirovih skorova ispitanika na ajtemima koji pripadaju subskali uverenja o disciplinovanju), a za dimenzije II reda uverenja o disciplinovanju, biće korišćeni faktorski skorovi.

Procedura i tok istraživanja

Kako je već istaknuto, predstavljeno istraživanje je deo šire međunarodne studije „*International parenting study*“ kojim rukovodi Family Research Laboratory, University of New Hampshire, a koje je kod nas realizovano u okviru projekta „Vrednosti, uloge i stavovi: transgeneracijska perspektiva“ uz podršku Pokrajinskog sekretarijata za nauku i tehnološki razvoj AP Vojvodine. U tom smislu, sama procedura i tok istraživanja sprovedeni su u skladu sa standardima ove međunarodne studije. Celokupan projekat prvobitno je odobren je od strane Etičke komisije Filozofskog fakulteta, s obzirom da se sadržaj upitničkog materijala odnosi na specifične situacije iz detinjstva koje mogu biti „okidači“ traumatskih iskustava. Sledeći korak vezan za proceduru istraživanja odnosio se na obučavanje anketara koji su učestvovali u prikupljanju podataka. Tokom dva susreta, grupa od sedam studenata završne godine master studija psihologije, koja je pokazala posebno interesovanje za oblast disciplinovanja dece u okviru porodice, uključena je u pripremni trening za anketare. U okviru prvog susreta, anketari su informisani o problemu i ciljevima istraživanja, kao i o relevantnim teorijskim i empirijskim podacima koji se odnose na oblasti disciplinovanja dece. Drugi susret je bio posvećen upoznavanju sa strukturom i sadržajem upitnika, odnosno sa procedurom grupnog prikupljanja podataka na uzorku studenata. Takođe, formirana je i grupa profesionalaca (diplomirani psiholozi – psihoterapeuti) koja je bila na raspolaganju ispitanicima u kontekstu potencijalne provokacije traumatskih iskustava, usled participacije u istraživanju.

S obzirom da DDI A upitnik nije ranije upotrebljavan na srpskom govornom području, u pripremnim fazama za izradu disertacije sprovedena je procedura prevoda, koja je

podrazumevala prevod sa engleskog na srpski jezik, zatim ponovnu proveru prevoda, prevođenjem sa srpskog na engleski. Nakon ovog koraka organizovana je pilot provera psihometrijskih karakteristika instrumenta u okviru dva istraživanja (Isaković i sar., 2014; Karić i sar., 2014). Provera DDI A skale roditeljskog disciplinovanja, sprovedena na originalno postavljenim skalama disciplinovanja roditelja, pokazala je zadovoljavajuću pouzdanost, u iznosu Kronbahove alfe 0.84 za roditelje oba pola (Isakovic i sar., 2014). Nešto veća pouzdanost je dobijena redukcijom broja ajtema, sa originalnih 26, na 25 ajtema kod majki i 24 kod očeva, pri čemu Kronbahova alfa koeficijent iznosi .89 za obe procenjivane relacije (Karić i sar., 2014).

Istraživanje prikazano ovom disertacijom je sprovedeno neeksperimentalnom metodom, u vidu retrospektivne studije, korišćenjem baterije upitnika i psiholoških mernih instrumenata. S obzirom na instrukcije rukovodilaca međunarodnog projekta, u istraživanje su uključeni ispitanici iz studentske populacije Univerziteta u Novom Sadu, osim studenata psihologije i pedagogije, zbog mogućnosti teorijskog poznavanja materije, što je u skladu sa procedurom globalne studije. Sve upitnike su popunjavali ispitanici, u odnosu na iskustvo odrastanja u porodici, tj. u odnosu na disciplinska ponašanja roditelja, kao i uslove (kontekst) i načine (mod) u kojima je disciplinovanje sprovedeno. Retrospektivni izveštaji su prikupljeni za iskustva u relaciji i sa majkom i sa ocem, tj. osobama koje su bile u ulozi roditelja. Pored toga, ispitanici su izveštavali i o aktuelnim kognitivnim procenama (uverenjima) u odnosu na to koje su disciplinske metode više ili manje adekvatne za disciplinovanje dece. Kada su uverenja o disciplinovanju u pitanju, podaci su prikupljeni u odnosu na apstraktne, a ne na konkretne situacije. Dakle, od ispitanika je prilikom provere uverenja o disciplinovanju zatraženo da procene šta je u redu ili nije u redu uraditi u određenoj situaciji po pitanju korigovanja neprimerenih ponašanja, ali ne i šta su oni sami činili u takvim situacijama, s obzirom da nemaju roditeljsko iskustvo.

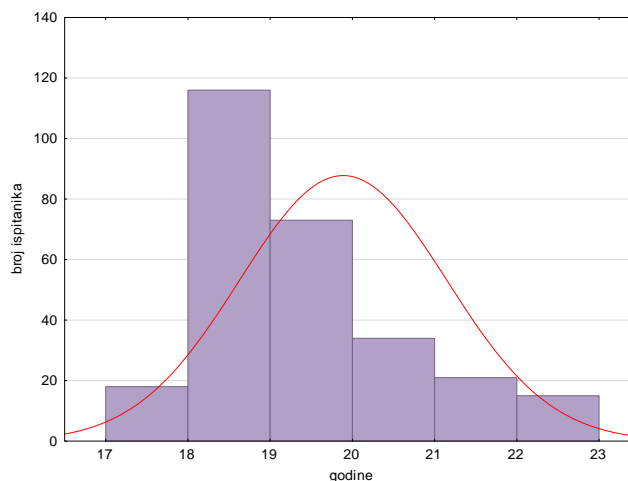
Prikupljanje podataka je organizovano grupno, na dobrovoljnoj bazi, u situacijama kada su ispitanici (student) imali pauzu između dva predavanja, ili nakon završenih dnevnih obaveza na fakultetu. Ispitani studenti su adekvatno informisani o namerama istraživača i svrsi istraživanja, a svoju saglasnost su verifikovali potpisom neposredno pre početka popunjavanja upitnika na odvojenom dokumentu kako bi se sačuvala anonimnost obrađivanih podataka. Svakom ispitaniku bila je ponuđena „debriefing” forma koja je sadržala informacije o tome kako i gde mogu da se obrate za pomoć ukoliko ih je sadržaj pitanja na bilo koji način uznemirio i/ili izložio stresu. Iako je ostavljena mogućnost da se neposredno nakon grupnog

ispitivanja, ili naknadno putem elektronske pošte ispitanici jave za pomoć (debrifing) zbog izloženosti sadržajima pitanja, nijedan ispitanik se nije obratio.

Uzorak istraživanja

U skladu sa procedurom međunarodne studije, istraživanjem su obuhvaćeni studenti dodiplomskih studija više različitih fakulteta, Univerziteta u Novom Sadu. Pored Filozofskog, uzorak su činili i studenti Fakulteta tehničkih nauka i Poljoprivrednog fakulteta.

Broj ispitanica je bio nešto veći nego ispitanika, njih 152, tj. 55%. Uzrast ispitanika je od 18 do 23 godine, i detaljno je prikazan grafikom 1. Od ukupnog broja ispitanika, njih 79% je odraslo sa oba roditelja (78% u braku i 1% u vanbračnoj zajednici), dok je 12% odrastalo samo sa ocem ili majkom, zbog toga što su se roditelji razveli. Unutar grupe ispitanika sa iskustvom razvoda, procenat roditelja koji su se razveli pre detetove desete godine života iznosi 37%, onih koji su se razveli kada su deca imala deset godina je 4%, a onih koji su se razveli nakon tog uzrasta deteta je 59%. Roditelja koji nikad nisu živeli zajedno je 0.6%, a kod 8% ispitanika su jedan ili oba roditelja preminuli. Na uzrastu od deset godina, uz zamensku figure majke (maćehu) je odrastalo 0,4% ispitanika, a uz očuha 2% ispitanika. Procenat ispitanika koji nema braće i sestara je 15, dok 9% ima po dva sibliinga. Porodice porekla najčešće (76%) imaju po dvoje dece.

Grafik 1. Distribucija ispitanika u uzorku u odnosu na uzrast

Socioekonomski status je od strane 64% ispitanika procenjen kao prosečan, dok se 16% izjasnilo da je neposredno pre početka studija porodica imala niže prihode od proseka, a 12% da je imala više prihode od proseka. Samo 1% uzorka procenjuje da potiče iz porodice čiji je

prosek prihoda bio značajno veći od proseka, nasuprot 6% ispitanika sa ispodprosečnim prihodima. Rezultati pokazuju da 94,5% porodica ima stan u sopstvenom vlasništvu ili u vlasništvu bliskog člana porodice, dok 5,5% iznajmljuje prostor u kome živi. Obrazovni status roditelja različitog pola je u velikoj meri ujednačen. Završenu srednju školu ima 48% majki i 49% očeva, završen fakultet 24% majki i 25% očeva, a 17% majki i 19% očeva nezavršen fakultet ili višu školu. Osnovnu ili nezavršenu srednju školu ima 10% majki i 5% očeva. Postdiplomske studije završilo je 1% majki i 2% očeva.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U ovom delu rada biće predstavljeni rezultati istraživanja, koji su organizovani u skladu sa postavljenim ciljevima. Prvo će biti prikazani rezultati vezani za iskustva u detinjstvu, tačnije, za iskustva disciplinovanja od strane roditelja oba pola, tako što će biti opisane dominantne metode disciplinovanja koje su koristili roditelji, kada su ispitanici bili na uzrastu od deset godina. Zatim će biti prikazani rezultati koji treba da pomognu u odgovoru da li među roditeljima različitog pola postoje razlike. Pored toga biće razmatrane i specifičnosti disciplinovanja u odnosu na set demografskih varijabli obuhvaćenih istraživanjem (potpunost porodice, red rođenja, obrzovni status roditelja i socioekonomski status porodice). Drugi cilj se odnosi na opis uverenja o disciplinovanju mladih odraslih i utvrđivanje specifičnosti u odnosu na pol ispitanika. Takođe, u okviru ovog segmenta uverenja o disciplinovanju, će biti razmatrana u odnosu na set sociodemografskih varijabli. Treći cilj dovodi u vezu prethodno opisane setove varijabli, tj. disciplinska ponašanja roditelja i uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, te će biti ispitane specifičnosti ovih relaciju u odnosu na roditelje oba pola, zatim posebno za majke, posebno za očeve i na kraju u odnosu na pol ispitanika. Četvrti cilj treba da da odgovore na pitanja koja se odnose na uslove i načine sprovođenja disciplinovanja, utvrđivanje sličnosti i razlika među roditeljima kada su ove varijable u pitanju, takođe sa osvrtom na njihovo organizovanje u odnosu na set sociodemografskih varijabli. Poslednji, peti cilj nastoji da da odgovore na pitanja koji se tiču uloge uslova i načina disciplinovanja u relaciji disciplinskih postupaka roditelja i uverenja mladih odraslih, a rezultati će biti organizovani i predstavljeni u odnosu na tri globalne grupe uverenja mladih odraslih - *kažnjavajuća disciplina, pozitivna disciplina i disciplinovanje uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću.*

Rezultati istraživanja u odnosu na ciljeve vezane za disciplinujuća ponašanja roditelja

Opisati opažena **ponašanja roditelja kojim su korigovali neprimerena ponašanja** (metode disciplinovanja):

- utvrditi i opisati dominantne metode disciplinovanja koje su koristili roditelji

Na osnovu retrospektivnih izveštaja ispitanika, dobijeni su rezultati koji pokazuju da su roditelji oba pola koristili sve upitnikom predviđene tehnike disciplinovanja, ukupno njih 26, bar jednom tokom godine. Pregledom frekvenci (učestalost ponašanja tokom godine merena u

danima) i prevalenci (procenat slučajeva u kojima je upotrebljena određena tehnika tokom godine za koju je proveravano) disciplinujućih ponašanja (Tabela 43), uočava se da su majke više od očeva uključene u disciplinovanje, bar kada je upitanju uzrast obuhvaćen studijom (uzrast dece od deset godina). Roditelji oba pola su najčešće koristili metodu objašnjavanja pravila, s tim što su majke to činile u 90% slučajeva, a očevi u 84%, što ovu tehniku disciplinovanja ujedno čini i najzastupljenijom kod roditelja oba pola na ispitanom uzorku. Disciplinsko ponašanje koje je najučestalije samo kod majki i čija prevalenca je 97%, odnosi se na situacije u kojima odrasla osoba protrese ili zgrabi dete kako bi privukla njegovu pažnju, spada u kategoriju fizičkog kažnjavanja (najblaži oblik fizičkog kažnjavanja), a kod očeva je zastupljeno sa 38%. I očevi i majke su najređe pribegavali korišćenju još jedne od tehnika disciplinovanja koja spada u domen fizičkog kažnjavanja, ali bi mogla pre biti svrstana u domen fizičkog zlostavljanja. Radi se o postupcima ispiranja usta sapunom, stavljanja nečeg ljutog na jezik i sl., koje se javlja u prevalenci od 5%.

Tabela 43. Prevalenca i frekvenca disciplinskih postupaka roditelja

	Prevalenca		Frekvenca	
	Majke	Očevi	Majke AS (Sd)	Očevi AS (Sd)
Koliko su Vam često roditelji objašnjavali pravila kako bi pokušali da spreče da ponovite neprimereno ponašanje?	90%	84%	117.1 (211.9)	90.5 (185.7)
Koliko su Vam često uskraćivali džeparac, igračke ili druge privilegije zbog neprimerenog ponašanja?	48%	46%	22.3 (96.5)	22.9 (97.2)
Koliko su Vas često stavili u kaznu na hladjenje ili poslali u sobu na neko vreme?	54%	50%	34.2 (122.3)	24.0 (97.4)
Koliko su često povisili glas ili vikali na Vas?	87%	79%	104.5 (190.8)	73.4 (165.9)
Koliko su Vas često protresli ili zgrabili kako bi privukli Vašu pažnju?	97%	38%	19.8 (85.4)	13.4 (65.4)

Koliko su Vam često dali da radite nešto drugo što bi Vam se moglo dopasti umesto onoga što ste radili loše?	67%	64%	55.5 (138)	50.8 (132.3)
Koliko često su nastojali da osetite stid ili krivicu?	69%	62%	46.1 (132.7)	41.8 (124.3)
Koliko često su namerno ignorisali Vaše neprimereno ponašanje?	35%	33%	11.5 (74.4)	11.0 (66.7)
Koliko često su Vas lupili po zadnjici, ćušnuli, ošamarili ili udarili?	65%	52%	41.0 (137.9)	27.0 (107.3)
Koliko često su Vaši roditelji koristili varjaču, četku za kosu, kaiš ili neki drugi predmet?	35%	27%	16.8 (81.6)	14.8 (83.7)
Koliko često su Vas roditelji pohvalili nakon što ste konacno prestali s lošim ponašanjem ili što ste se lepo ponašali?	86%	80%	110.1 (192.5)	98.0 (182.4)
Koliko često su Vam roditelji uskraćivali ljubav tako što su se ponašali hladno ili Vas nisu grlili i ljubili?	28%	27%	22.0 (103.1)	26.0(113.3)
Koliko često su Vas poslali na spavanje bez večere?	10%	8%	5.2 (38.5)	4.0 (28.0)
Koliko često su Vam roditelji govorili da Vas posmatraju ili proveravaju da li ste nešto uradili?	61%	56%	42.1 (134)	26.3 (99.0)
Koliko često su Vam dali novac ili druge stvari nakon što ste konačno prestali sa lošim ponašanjem ili zato što ste se dobro ponašali?	49%	48%	38.0 (114.9)	37.62(115.0)
Koliko često su Vam roditelji pokazivali ili demonstrirali šta treba uraditi?	84%	81%	106.1 (198.3)	99.04 (194.8)
Koliko često su Vas pustili da se neprimereno ponašate kako biste se suočili sa posledicama?	50%	47%	14.5 (63.1)	19.46(72.8)

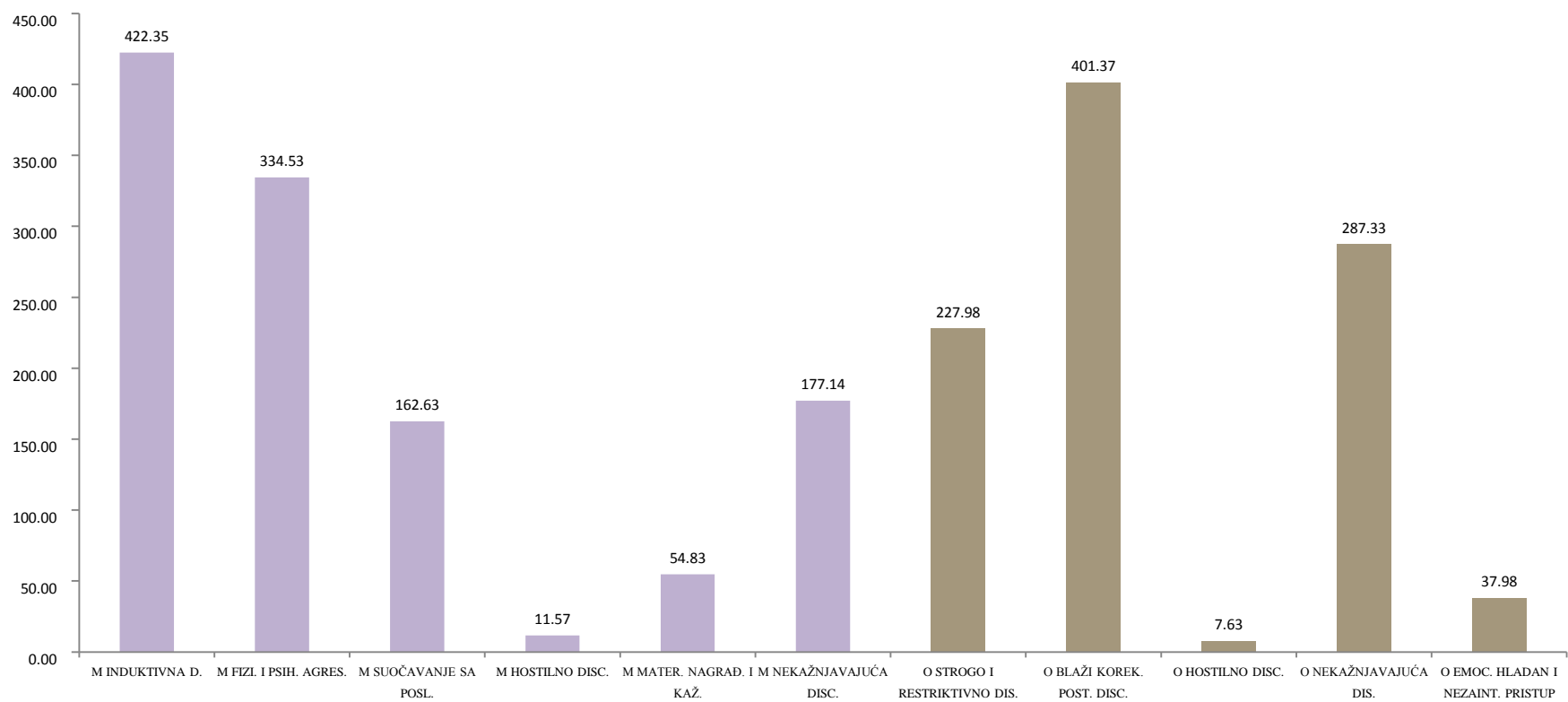
Koliko često su Vam roditelji davali dodatne kućne poslove kao posledicu neprimerenog ponašanja?	57%	43%	42.5 (127.3)	27.2 (108.4)
Koliko često su Vas naterali da nešto uradite kako biste nadoknadili štetu uzrokovanu neprimerenim ponašanjem, npr. da platite za razbijanje prozora?	22%	20%	16.4 (87.3)	17.4 (87.6)
Kada ste se neprimereno ponašali, koliko često su Vam roditelji rekli da ste lenji, neuredni, nepromišljeni ili nešto slično?	77%	67%	87.1 (194.4)	52.7 (147.2)
Koliko često su Vam ukinuli džeparac, uskratili igračke ili druge privilegije dok niste uradili ono što su želeli da uradite?	38%	35%	17.6 (85.8)	17.3 (79.4)
Koliko često su roditelji proveravali da li se neprimereno ponašate?	68%	58%	54.6 (141.5)	42.4 (126.0)
Koliko često su Vas roditelji proveravali da bi mogli da Vam kažu da nešto dobro radite?	62%	55%	42.2 (121.9)	42.5 (132.7)
Koliko često su Vas terali da se izvinjavate ili da kažete da Vam je žao zbog neprimerenog ponašanja?	64%	60%	60.6 (159.8)	46.6 (142.4)
Koliko često su Vam roditelji isprali usta sapunom, stavili nešto ljuto na jezik ili uradili nešto slično?	5%	5%	6.3 (53.4)	3.9 (32.8)
Koliko su Vam često zabranili izlazak ili Vam ograničili aktivnosti izvan kuće zbog neprimerenog ponašanja?	56%	50%	30.8 (115.1)	26.1 (99.0)

Prethodno u ovom istraživanju, faktorskom analizom je utvrđeno da su se ponašanja majki grupisala u šest, a očeva u pet dimenzija disciplinovanja. Izolovane dimenzije disciplinovanja za majke su: (1) *induktivna disciplina*, (2) *fizička i psihološka agresivnost*, (3) *suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja*, (4) *hostilno disciplinovanje*, (5) *materijalno nagrađivanje i kažnjavanje*, (6) *nekažnjavajuće disciplinovanje*; a za očeve: (1) *stroga i gruba disciplina*, (2) *blaži korektivni postupci*, (3) *hostilno disciplinovanje*, (4) *nekažnjavajuće disciplinovanje*, (5) *emocionalno hladan i nezainteresovan pristup disciplinovanju*. Grafik 2 prikazuje roditeljske dimenzije disciplinovanja i njihovu prosečnu učestalost upotrebe,

izraženu brojem dana, tokom te godine kada su ispitanici bili deca stara 10 godina. Za retrospektivne opise ponašanja majki pojedinačne tehnike disciplinovanja su se organizovale na sledeći način: *induktivna disciplina* (prosečno 422 puta tokom te godine, tj. u proseku 1,16 puta na dan), *fizička i psihološka agresivnost* (prosečno 335 puta tokom te godine, tj. u proseku 0,92 puta na dan), *suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja* (prosečno 162 puta tokom te godine, ili otprilike svaki drugi dan), *hostilno disciplinovanje* (prosečno 12 puta tokom te godine, ili jednom mesečno), *materijalno nagrađivanje i kažnjavanje* (prosečno 55 puta, ili nešto više od jednom nedeljno), *nekažnjavajuće disciplinovanje* (prosečno 177 puta tokom te godine, ili otprilike svaki drugi dan).

Kada su u pitanju očevi (Grafik 2), korišćene tehnike disciplinovanja su se grupisale nešto drugačije nego kod majki: *strogo i restriktivno disciplinovanje* (prosečno 228 puta tokom te godine, tj. 0,62 puta na dan), *blaži korektivni postupci* (prosečno 401 puta tokom te godine, tj. nešto češće od jednom dnevno), *hostilno disciplinovanje* (prosečno 8 puta tokom te godine, tj. nešto ređe od jednom mesečno), *nekažnjavajuće disciplinovanje* (prosečno 287 puta te godine, ili 0,80 puta na dan), *emocionalno hladan i nezainteresovan pristup disciplinovanju* (prosečno 38 puta tokom te godine, ili svakih nedelju i po dana).

Na osnovu pregleda metoda disciplinovanja koje su koristili roditelji tokom korigovanja neprimerenih ponašanja dece, moguće je konstatovati da se majke i očevi razlikuju u odnosu na same metode disciplinovanja (struktura dimenzija disciplinovanja), kao i po tome koliko su ih često upotrebljavali. U svrhu provere značajnosti razlika u disciplinskom pristupu roditelja, sprovedene su analize koje su predstavljene u nastavku teksta.

Grafik 2. Prikaz dimenzija disciplinovanja kod roditelja različitog pola (M – majke; O – očevi) i prosečna učestalost primene, izražena brojem dana tokom godine

- utvrditi da li postoje razlike u metodama disciplinovanja majki i očeva

Provera pretpostavke o potpuno slučajnoj raspodeli nedostajućih podataka sprovedena je putem Little-ovog MCAR testa. Rezultati ukazuju na to da nedostajući podaci ne odstupaju značajno od slučajne raspodele (skala za majke $\chi^2(836)= 606.71$, $p=1.00$, skala za očeve $\chi^2(836)= 1037.50$, $p> .05$). Nedostajući podaci tretirani su EM algoritmom.

Analiza razlika u učestalosti disciplinskih postupaka majki i očeva sprovedena je t-testom za uparene uzorke (Tabela 44), a rezultati pokazuju da se roditelji međusobno razlikuju u ukupno osam, od dvadeset i šest tehnika korigovanja neprimerenih ponašanja. Tokom disciplinovanja dece, majke značajno češće od očeva, objašnjavaju pravila, viču ili povise glas, udaraju dete (rukom ili predmetom), posmatraju i nadziru dete, daju dodatne kućne poslove, koriste psihološku agresivnost (govorile deci da su lenji, neuredni, nepromišljeni), proveravaju da li se dete neprimereno ponaša i traže izvinjenje zbog neprimerenih ponašanja.

Tabela 44. Rezultati t-testa za uparene uzorke disciplinskih postupaka roditelja različitog pola

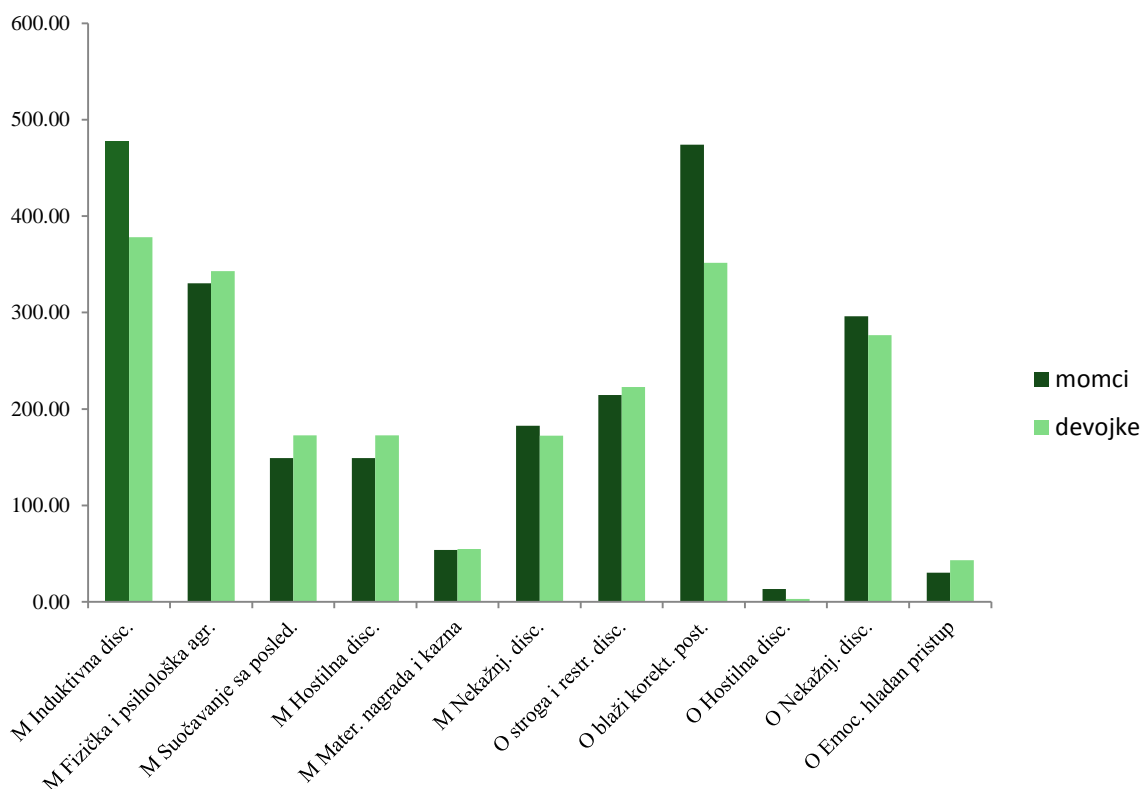
			AS	Sd	t	df	P																																																																																																						
Stavka 1	Objašnjavali pravila u cilju sprečavanja da dete ponovi neprimereno ponašanje	Majke	117.10	209.26	3.184	276	.002																																																																																																						
		Očevi	90.53	180.25				Stavka 2	Uskraćivali džeparac, igračke ili druge privilegije zbog neprimerenog ponašanja	Majke	22.32	95.80	-.100	276	.920	Očevi	22.88	95.20	Stavka 3	Stavili dete u kaznu, na hladjenje ili poslali u sobu na neko vreme	Majke	34.22	120.93	1.501	276	.135	Očevi	24.04	95.08	Stavka 4	Povisili glas ili vikali	Majke	104.51	187.66	2.928	276	.004	Očevi	73.44	161.01	Stavka 5	Protresli ili zgrabili kako bi privukli pažnju deteta	Majke	19.79	84.19	1.211	276	.227	Očevi	13.44	63.71	Stavka 6	Dali detetu da radi nesto drugo što bi mu se moglo dopasti umesto onoga je radilo loše	Majke	55.46	133.64	.925	276	.356	Očevi	50.81	126.39	Stavka 7	Nastojali da dete oseti stid ili krivicu	Majke	46.14	131.05	.717	276	.474	Očevi	41.83	121.32	Stavka 8	Ignorivali neprimereno ponašanje	Majke	11.51	73.63	.119	276	.905	Očevi	10.97	65.11	Stavka 9	Lupali dete po zadnjici, ćušnuli, ošamarili ili udarili	Majke	40.99	136.63	1.958	276	.051	Očevi	27.03	104.10	Stavka 10	Zbog neprimerenog ponašanja udarali varjačom, četkom za kosu, kaišom ili sl.	Majke	16.79	80.68	.388	276	.698	Očevi	14.78	81.50	Stavka 11	Pohvalili dete nakon prestanka sa lošim	Majke
Stavka 2	Uskraćivali džeparac, igračke ili druge privilegije zbog neprimerenog ponašanja	Majke	22.32	95.80	-.100	276	.920																																																																																																						
		Očevi	22.88	95.20				Stavka 3	Stavili dete u kaznu, na hladjenje ili poslali u sobu na neko vreme	Majke	34.22	120.93	1.501	276	.135	Očevi	24.04	95.08	Stavka 4	Povisili glas ili vikali	Majke	104.51	187.66	2.928	276	.004	Očevi	73.44	161.01	Stavka 5	Protresli ili zgrabili kako bi privukli pažnju deteta	Majke	19.79	84.19	1.211	276	.227	Očevi	13.44	63.71	Stavka 6	Dali detetu da radi nesto drugo što bi mu se moglo dopasti umesto onoga je radilo loše	Majke	55.46	133.64	.925	276	.356	Očevi	50.81	126.39	Stavka 7	Nastojali da dete oseti stid ili krivicu	Majke	46.14	131.05	.717	276	.474	Očevi	41.83	121.32	Stavka 8	Ignorivali neprimereno ponašanje	Majke	11.51	73.63	.119	276	.905	Očevi	10.97	65.11	Stavka 9	Lupali dete po zadnjici, ćušnuli, ošamarili ili udarili	Majke	40.99	136.63	1.958	276	.051	Očevi	27.03	104.10	Stavka 10	Zbog neprimerenog ponašanja udarali varjačom, četkom za kosu, kaišom ili sl.	Majke	16.79	80.68	.388	276	.698	Očevi	14.78	81.50	Stavka 11	Pohvalili dete nakon prestanka sa lošim	Majke	110.13	189.35	1.737	276	.084						
Stavka 3	Stavili dete u kaznu, na hladjenje ili poslali u sobu na neko vreme	Majke	34.22	120.93	1.501	276	.135																																																																																																						
		Očevi	24.04	95.08				Stavka 4	Povisili glas ili vikali	Majke	104.51	187.66	2.928	276	.004	Očevi	73.44	161.01	Stavka 5	Protresli ili zgrabili kako bi privukli pažnju deteta	Majke	19.79	84.19	1.211	276	.227	Očevi	13.44	63.71	Stavka 6	Dali detetu da radi nesto drugo što bi mu se moglo dopasti umesto onoga je radilo loše	Majke	55.46	133.64	.925	276	.356	Očevi	50.81	126.39	Stavka 7	Nastojali da dete oseti stid ili krivicu	Majke	46.14	131.05	.717	276	.474	Očevi	41.83	121.32	Stavka 8	Ignorivali neprimereno ponašanje	Majke	11.51	73.63	.119	276	.905	Očevi	10.97	65.11	Stavka 9	Lupali dete po zadnjici, ćušnuli, ošamarili ili udarili	Majke	40.99	136.63	1.958	276	.051	Očevi	27.03	104.10	Stavka 10	Zbog neprimerenog ponašanja udarali varjačom, četkom za kosu, kaišom ili sl.	Majke	16.79	80.68	.388	276	.698	Očevi	14.78	81.50	Stavka 11	Pohvalili dete nakon prestanka sa lošim	Majke	110.13	189.35	1.737	276	.084																	
Stavka 4	Povisili glas ili vikali	Majke	104.51	187.66	2.928	276	.004																																																																																																						
		Očevi	73.44	161.01				Stavka 5	Protresli ili zgrabili kako bi privukli pažnju deteta	Majke	19.79	84.19	1.211	276	.227	Očevi	13.44	63.71	Stavka 6	Dali detetu da radi nesto drugo što bi mu se moglo dopasti umesto onoga je radilo loše	Majke	55.46	133.64	.925	276	.356	Očevi	50.81	126.39	Stavka 7	Nastojali da dete oseti stid ili krivicu	Majke	46.14	131.05	.717	276	.474	Očevi	41.83	121.32	Stavka 8	Ignorivali neprimereno ponašanje	Majke	11.51	73.63	.119	276	.905	Očevi	10.97	65.11	Stavka 9	Lupali dete po zadnjici, ćušnuli, ošamarili ili udarili	Majke	40.99	136.63	1.958	276	.051	Očevi	27.03	104.10	Stavka 10	Zbog neprimerenog ponašanja udarali varjačom, četkom za kosu, kaišom ili sl.	Majke	16.79	80.68	.388	276	.698	Očevi	14.78	81.50	Stavka 11	Pohvalili dete nakon prestanka sa lošim	Majke	110.13	189.35	1.737	276	.084																												
Stavka 5	Protresli ili zgrabili kako bi privukli pažnju deteta	Majke	19.79	84.19	1.211	276	.227																																																																																																						
		Očevi	13.44	63.71				Stavka 6	Dali detetu da radi nesto drugo što bi mu se moglo dopasti umesto onoga je radilo loše	Majke	55.46	133.64	.925	276	.356	Očevi	50.81	126.39	Stavka 7	Nastojali da dete oseti stid ili krivicu	Majke	46.14	131.05	.717	276	.474	Očevi	41.83	121.32	Stavka 8	Ignorivali neprimereno ponašanje	Majke	11.51	73.63	.119	276	.905	Očevi	10.97	65.11	Stavka 9	Lupali dete po zadnjici, ćušnuli, ošamarili ili udarili	Majke	40.99	136.63	1.958	276	.051	Očevi	27.03	104.10	Stavka 10	Zbog neprimerenog ponašanja udarali varjačom, četkom za kosu, kaišom ili sl.	Majke	16.79	80.68	.388	276	.698	Očevi	14.78	81.50	Stavka 11	Pohvalili dete nakon prestanka sa lošim	Majke	110.13	189.35	1.737	276	.084																																							
Stavka 6	Dali detetu da radi nesto drugo što bi mu se moglo dopasti umesto onoga je radilo loše	Majke	55.46	133.64	.925	276	.356																																																																																																						
		Očevi	50.81	126.39				Stavka 7	Nastojali da dete oseti stid ili krivicu	Majke	46.14	131.05	.717	276	.474	Očevi	41.83	121.32	Stavka 8	Ignorivali neprimereno ponašanje	Majke	11.51	73.63	.119	276	.905	Očevi	10.97	65.11	Stavka 9	Lupali dete po zadnjici, ćušnuli, ošamarili ili udarili	Majke	40.99	136.63	1.958	276	.051	Očevi	27.03	104.10	Stavka 10	Zbog neprimerenog ponašanja udarali varjačom, četkom za kosu, kaišom ili sl.	Majke	16.79	80.68	.388	276	.698	Očevi	14.78	81.50	Stavka 11	Pohvalili dete nakon prestanka sa lošim	Majke	110.13	189.35	1.737	276	.084																																																		
Stavka 7	Nastojali da dete oseti stid ili krivicu	Majke	46.14	131.05	.717	276	.474																																																																																																						
		Očevi	41.83	121.32				Stavka 8	Ignorivali neprimereno ponašanje	Majke	11.51	73.63	.119	276	.905	Očevi	10.97	65.11	Stavka 9	Lupali dete po zadnjici, ćušnuli, ošamarili ili udarili	Majke	40.99	136.63	1.958	276	.051	Očevi	27.03	104.10	Stavka 10	Zbog neprimerenog ponašanja udarali varjačom, četkom za kosu, kaišom ili sl.	Majke	16.79	80.68	.388	276	.698	Očevi	14.78	81.50	Stavka 11	Pohvalili dete nakon prestanka sa lošim	Majke	110.13	189.35	1.737	276	.084																																																													
Stavka 8	Ignorivali neprimereno ponašanje	Majke	11.51	73.63	.119	276	.905																																																																																																						
		Očevi	10.97	65.11				Stavka 9	Lupali dete po zadnjici, ćušnuli, ošamarili ili udarili	Majke	40.99	136.63	1.958	276	.051	Očevi	27.03	104.10	Stavka 10	Zbog neprimerenog ponašanja udarali varjačom, četkom za kosu, kaišom ili sl.	Majke	16.79	80.68	.388	276	.698	Očevi	14.78	81.50	Stavka 11	Pohvalili dete nakon prestanka sa lošim	Majke	110.13	189.35	1.737	276	.084																																																																								
Stavka 9	Lupali dete po zadnjici, ćušnuli, ošamarili ili udarili	Majke	40.99	136.63	1.958	276	.051																																																																																																						
		Očevi	27.03	104.10				Stavka 10	Zbog neprimerenog ponašanja udarali varjačom, četkom za kosu, kaišom ili sl.	Majke	16.79	80.68	.388	276	.698	Očevi	14.78	81.50	Stavka 11	Pohvalili dete nakon prestanka sa lošim	Majke	110.13	189.35	1.737	276	.084																																																																																			
Stavka 10	Zbog neprimerenog ponašanja udarali varjačom, četkom za kosu, kaišom ili sl.	Majke	16.79	80.68	.388	276	.698																																																																																																						
		Očevi	14.78	81.50				Stavka 11	Pohvalili dete nakon prestanka sa lošim	Majke	110.13	189.35	1.737	276	.084																																																																																														
Stavka 11	Pohvalili dete nakon prestanka sa lošim	Majke	110.13	189.35	1.737	276	.084																																																																																																						

	ponašanjem ili zbog lepog ponašanja	Očevi	97.95	176.67			
Stavka 12	Uskraćivali ljubav – ponašali se hladno, nisu grlili i ljubili dete zbog neprimerenog ponašanja	Majke	21.93	101.82			
		Očevi	26.44	110.84	-.795	276	.428
Stavka 13	Poslali na spavanje bez večere	Majke	5.24	38.28			
		Očevi	3.73	27.32	.840	276	.402
Stavka 14	Govorili detetu da ga posmatraju ili proveravaju da li je nešto uradilo	Majke	42.18	133.01			
		Očevi	26.26	97.01	2.333	276	.020
Stavka 15	Dali novac i sl. nakon što je dete prestalo sa lošim ponašanjem ili zato što se dobro ponaša	Majke	38.06	113.69			
		Očevi	37.62	112.49	.248	276	.804
Stavka 16	Pokazivali ili demonstrirali šta treba uraditi	Majke	106.72	199.49			
		Očevi	99.04	194.83	1.015	276	.311
Stavka 17	Puštali detetu da se neprimereno ponaša kako bi se suočilo s posledicama	Majke	14.94	62.44			
		Očevi	19.46	71.18	-1.121	276	.263
Stavka 18	Davali dodatne kućne poslove kao posledicu neprimerenog ponašanja	Majke	42.49	126.16			
		Očevi	27.20	105.81	2.959	276	.003
Stavka 19	Naterali dete da nešto uradi kako bi se nadoknadila šteta	Majke	16.37	86.35			
		Očevi	17.36	85.40	-.416	276	.677
Stavka 20	Govorili detetu da je lenjo, neuredno, nepromišljeno i sl.	Majke	87.10	139.03			
		Očevi	52.73	149.99	3.465	276	.001
Stavka 21	Ukidali džeparac, uskraćivali igračke ili druge privilegije	Majke	17.63	84.58			
		Očevi	17.32	77.39	.087	276	.931
Stavka 22	Proveravali da li se dete neprimereno ponaša	Majke	54.64	139.96			
		Očevi	42.39	123.02	2.045	276	.042
Stavka 23	Proveravali kako bi mogli da kažu detetu da nešto radi dobro	Majke	42.19	119.17			
		Očevi	42.51	128.54	-.086	276	.932
Stavka 24	Terali dete da se izvinjava ili da kaže da mu je žao zbog neprimerenog ponašanja	Majke	60.63	158.36			
		Očevi	46.58	139.27	2.066	276	.040
Stavka 25	Isprali usta sapunom, stavili detetu nešto ljuto na jezik ili sl.	Majke	6.30	52.69			
		Očevi	3.86	32.03	.919	276	.359
Stavka 26	Zabranili izlazak ili ograničili aktivnosti izvan kuće zbog neprimerenog ponašanja	Majke	30.85	113.87			
		Očevi	26.05	97.05	1.025	276	.306

Predstavljeni rezultati ukazuju na to da se roditelji različitog pola, po pitanju učestalosti primene određenih tehnika, razlikuju u trećini proveravanih disciplinskih postupaka, koje majke upotrebljavaju češće nego očevi. Kada su u pitanju materijalno kažnjavanje, uskraćivanje privilegija, određeni oblici psihološke agresivnosti i izražena grubost i fizička agresivnost prilikom disciplinovanja, majke i očevi se ne razlikuju u svojim ponašanjima u odnosu na decu.

- utvrditi i opisati razlike u metodama disciplinovanja u relaciji roditelja i dece različitog pola

Rezultati *deskriptivne statistike* po pitanju učestalosti upotrebe svake od jedanaest (šest za majke i pet za očeve) utvrđenih metoda disciplinovanja kod roditelja oba pola u odnosu na žensku i mušku decu, predstavljeni su na Grafiku 3. Nakon primenjenog t-testa za uparene uzorke (prilog 2), pokazuje se da ova *razlika nije značajna* ni za jednu od dimenzija disciplinovanja majki i očeva, pa se može konstatovati da roditelji podjednako koriste različite metode korigovanja neprimerenih ponašanja, bez obzira na pol dece.

Grafik 3. Razlike u primeni metoda disciplinovanja kod majki i očeva u odnosu na decu različitog pola

- utvrditi i opisati razlike u metodama disciplinovanja roditelja u odnosu na sociodemografske varijable

U cilju boljeg razumevanja roditeljskih postupaka prilikom korigovanja neprimerenih ponašanja dece, sprovedene su analize i u odnosu na grupu *demografskih varijabli*, a to su: potpunost porodice, red rođenja dece (ispitanika), obrazovanje roditelja i prihodi porodice. U nastavku sledi prikaz dobijenih rezultata.

Kada je *potpunost porodice* u pitanju, sprovedena analiza varijanse (prilog 2) pokazuje da se disciplinska ponašanja roditelja međusobno ne razlikuju u odnosu na ovu varijablu. To znači da činjenica da li su roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici, razvedeni ili nikad nisu živeli zajedno, ili su jedan ili oba roditelja preminuli, ne doprinosi specifičnostima vezanim za upotrebu disciplinskih metoda, koje bi bilo koju od ovih grupa roditelja razlikovali u odnosu na ostale. Detaljni deskriptivni podaci za dimenzije disciplinovanja kod očeva i majki u odnosu na potpunost porodice, kao i analiza varijanse, dati su u prilogu 2.

Još jedna od varijabli, iz seta demografskih, za koju je proveravana povezanost sa opaženim disciplinskim preferencijama roditelja oba pola je *red rođenja* ispitanika. S obzirom da je provera rađena analizom varijanse, formirane su grupe u odnosu na disciplinske postupke roditelja na osnovu redosleda rođenja ispitanika, koji su razvrstavani na osnovu toga da li su se izjasnili kao stariji sibling, mlađi sibling, najstarije od više dece u porodici, najmlađe od više dece u porodici, srednje, ili pak jedino dete. Nakon sprovedene analize konstatovano je da ne postoji značajna razlika među grupama, pa nije moguće govoriti o tome da su disciplinska ponašanja roditelja drugačija u odnosu na red rođenja deteta. Rezultati analize varijanse i deskriptivni pokazatelji dimenzija disciplinovanja u odnosu na redosled rođenja prikazani su u prilogu 2.

Tabela 45. Analiza varijanse i deskriptivni pokazatelji za disciplinske postupke majki u odnosu na obrazovni nivo majki

	Osnovno obrazovanje (N=28) 10%		Srednje obrazovanje (N=176) 64%		Visoko Obrazovanje (N=71) 26%		df	F	P
	M	SD	M	SD	M	SD			
Induktivna disciplina	491.12	765.96	386.16	633.26	439.58	702.75	272	.39	.68
Fizička i psih. agresivnost	662.64	1147.47	278.54	549.98	<i>334.21</i>	501.87	272	4.57	.01
Suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja	176.59	339.71	158.37	436.79	147.03	441.32	272	.05	.95
Hostilno disciplinovanje	63.01	234.24	7.60	58.74	1.33	5.44	272	5.50	.01
Materijalno nagrađ. i kažnj.	68.73	191.70	49.23	135.44	63.20	181.78	272	.33	.72
Nekažnjavajuće disciplina	213.91	375.32	188.00	275.95	130.63	205.96	272	1.43	.24

Sledeća analiza varijanse je sprovedena za varijablu *obrazovanje majki*, a rezultati pokazuju da se grupe majki međusobno razliku po pitanju dve metode disciplinovanja, fizičkoj i psihološkoj agresivnosti ($F(2,272) = .39, p < .01$), te hostilnom disciplinovanju ($F(2,272) =$

5.50, $p < .01$). Deskriptivni pokazatelji za dimenzije disciplinovanja majki u odnosu na njihov obrazovni nivo, predstavljeni su u Tabeli 45. Scheffe post hoc analiza (prilog 2) pokazuje da su majke osnovnoškolskog obrazovnog nivoa tokom korigovanja neprimerenih ponašanja dece sklonije upotrebi fizičke i psihološke agresivnosti u odnosu na majke koje imaju srednje obrazovanje, a na nivou trenda ova razlika se pokazuje i u odnosu na majke visokog obrazovanja. Pored toga, majke sa najnižim stepenom obrazovanja češće koriste hostilnu disciplinu u odnosu na majke srednjeg i visokog nivoa obrazovanja.

Analizom varijanse za dimenzije disciplinovanja u odnosu na *obrazovni status očeva*, razlika se uočava za dimenziju emocionalno hladan i nezainteresovanog pristup disciplinovanju. U grupama sačinjenih u odnosu na obrazovni nivo, uočavaju se razlike između osnovnog i srednjeg, te osnovnog i visokog obrazovanja očeva. Očevi svrstani u kategoriju najnižeg obrazovnog nivoa su opaženi kao skloniji upotrebi emocionalno hladnog i nezainteresovanog pristupa prilikom disciplinovanja, u odnosu na očeve iz druge dve kategorije. Rezultati analize varijanse i deskriptivni pokazatelji dimenzija disciplinovanja u odnosu na kategorije obrazovanja prikazani su u Tabeli 46, a rezultati Scheffe post hoc analize se nalaze prilogu 2.

Tabela 46. Analiza varijanse za disciplinske postupke očeva u odnosu na obrazovni nivo očeva

	Osnovno obrazovanje (N=11) 4%		Srednje obrazovanje (N=183) 68%		Visoko obrazovanje (N=77) 28%		df	F	P
	M	SD	M	SD	M	SD			
Strogo i restr. discipl.	266.63	407.93	210.50	452.97	235.74	681.48	268	.11	.90
Blaži korek. postupci	404.62	628.59	392.95	696.72	449.01	966.11	268	.14	.87
Hostilno disciplin.	6.35	18.50	9.58	68.06	3.22	22.92	268	.34	.72
Nekažnjavajuće disc.	320.07	423.11	260.29	401.34	346.81	450.15	268	1.20	.30
Emoc. hladan i nezaint. pristup	155.09	256.52	34.69	124.41	27.90	113.61	268	4.83	.01

U cilju provere relacije između *prihoda* porodice, tj. socioekonomskog statusa, i roditeljskog disciplinovanja, sprovedena je analiza varijanse (Tabela 47), kojom je potvrđeno postojanje značajne razlike za dimenziju *fizička i psihološka agresivnost majki*, zatim za dimenziju *blaži korektivni postupci očeva*, kao i postojanje razlike na granici značajnosti za dimenziju *emocionalna hladnoća i nezainteresovanost očeva*. Rezultati Scheffe post hoc analize (prilog 2) pokazuju da majke u okviru grupe „prihodi porodice niži od prosečnih“ značajno češće

pribegavaju disciplinskim metodama opisanim kao psihološka i fizička agresivnost, u odnosu na majke iz grupe prosečni prihodi i grupe prihodi viši od proseka. Blaže korektivne postupke češće primenjuju očevi u porodicama sa prihodima nižim od proseka, u odnosu na očeve iz grupe „prosečni prihodi porodice”. Kada je u pitanju dimenzija *emocionalno hladan i nezainteresovan pristup disciplini* kod roditelja muškog pola, uočava se postojanje trenda ka češćoj upotrebi ove metode kod očeva iz grupe „prihodi viši od proseka”, te „prihodi niži od proseka” u odnosu na grupu koja ima srednje prihode.

Tabela 47. Analiza varijanse i deskriptivni pokazatelji za disciplinske postupke roditelja u odnosu na socioekonomski status porodice

	Niži od prosečnih (N=62) 23%		Prosečni (N=177) 64%		Viši od prosečnih (N=37) 13%		df	F	P
	M	SD	M	SD	M	SD			
OČEVI									
Strogo i rest. disc.	334.44	807.65	194.68	417.91	147.02	275.04	273	2.09	.13
Blaži kor. postupci	639.33	1300.58	339.53	521.78	349.75	475.00	273	3.66	.03
Hostilno disciplinovanje	11.98	88.83	7.25	47.86	2.04	7.27	273	.36	.70
Nekažnjavajuće disc.	298.35	409.96	275.32	410.70	291.40	424.79	273	.08	.92
<i>Emoc. hladan pristup</i>	<i>56.83</i>	<i>166.03</i>	<i>24.11</i>	<i>91.89</i>	<i>69.50</i>	<i>194.12</i>	273	2.80	.06
MAJKE									
Induktivna disciplina	581.53	976.78	396.45	606.94	285.23	526.83	273	2.45	.09
Fizička i psih. agr.	582.64	962.04	275.66	513.56	229.09	376.58	273	6.12	.00
Suočavanje sa posled.	208.05	551.85	160.97	424.23	94.03	218.64	273	.80	.45
Hostilno disciplinovanje	11.83	88.85	13.57	97.82	1.62	7.27	273	.28	.76
Materijalno nagr. i kažnj.	68.59	189.88	46.07	127.71	53.14	168.38	273	.52	.59
Nekažnjavajuća disciplina	185.86	292.72	184.34	273.71	132.43	240.67	273	.58	.56

Rezime rezultata za ciljeve istraživanja koji se odnose na disciplinske postupke roditelja pokazuje da se između očeva i majki uočavaju određene razlike kada su u pitanju postupci prilikom korigovanja neprimerenih dečijih ponašanja. Majke su, generalno, više od očeva uključene u disciplinovanje dece, a trećinu od ukupno 26 proveranih disciplinskih postupaka, upotrebljavaju češće nego očevi (objašnjavanje, vikanje, udaranje/ćuškanje, upozoravanje, proveravanje, kazneni zadaci, uvrede na račun ponašanja, traženje izvinjenja). Postupci roditelja tokom korigovanja neprimerenih ponašanja ne razlikuju se u odnosu na pol dece i potpunost porodice, ali se razlike uviđaju kada se u obzir uzmu obrazovanje roditelja i

socioekonomski status porodice. Majke najnižeg obrazovnog nivoa sklonije su upotrebi fizičke i psihološke agresivnosti, kao i hostile discipline, u poređenju sa majkama srednjeg i visokog obrazovanja. Pored toga, upravo fizičku i psihološku agresivnost kao metodu disciplinovanja značajno više koriste majke u porodicama sa ispodprosečnim primanjima. Očevi najnižeg obrazovnog nivoa, češće posežu za emocionalno hladnim i nezainteresovanim pristupom prilikom disciplinovanja, nego što to čine očevi srednjeg i visokog obrazovanja. U porodicama niskog socioekonomskog statusa, očevi češće prilikom disciplinovanja koriste blaže korektivne postupke, nego što to čine očevi iz porodica sa prosečnim primanjima.

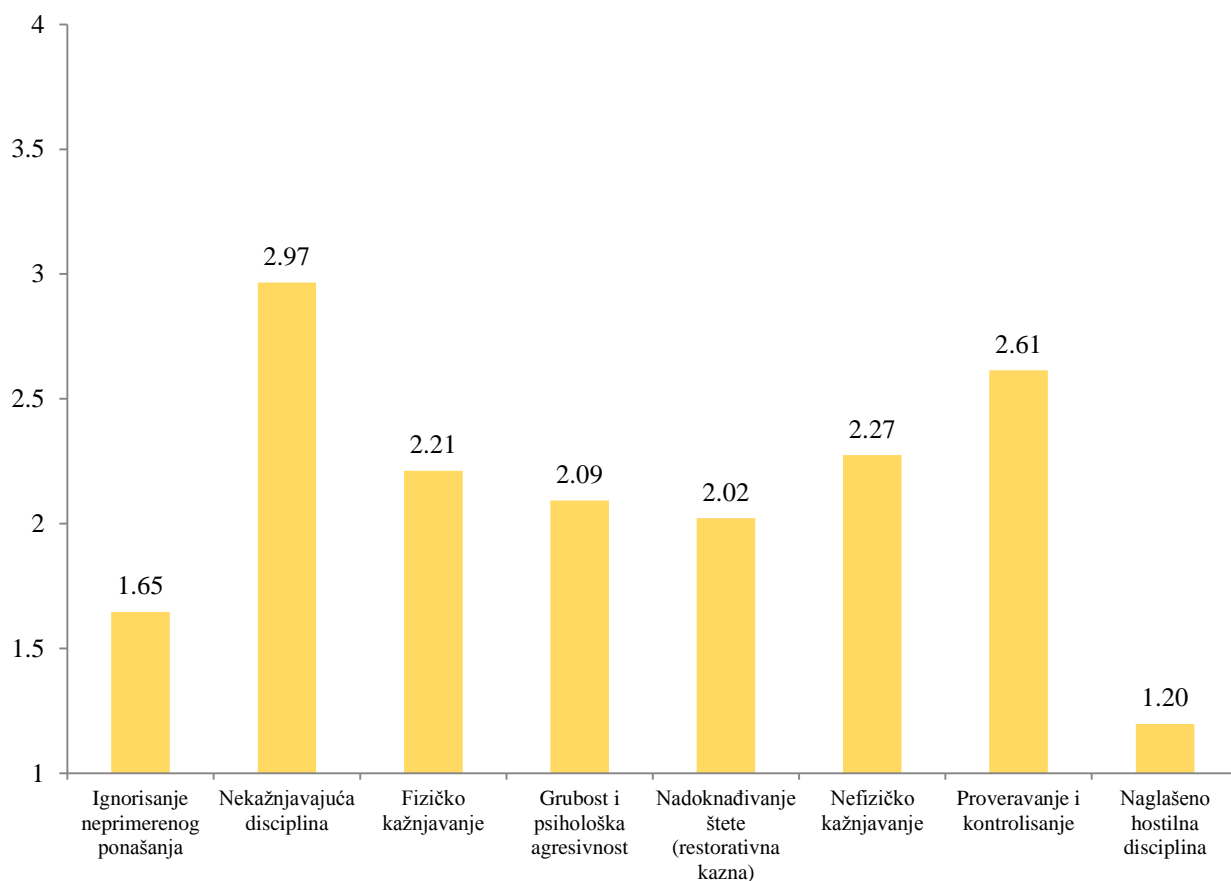
Rezultati istraživanja za ciljeve vezane za uverenja o disciplinovanju

Utvrđiti i ispitati **uverenja o disciplinovanju kod mladih odraslih**

- opisati uverenja o disciplinovanju dece na uzorku ispitanika

Eksplorativnom faktorskom analizom (čiji su postupak i rezultati prikazani u delu rada posvećenom instrumentima primenjenim u istraživanju), izolovani su sledeći faktori kojima su operacionalizovana uverenja o disciplinovanju dece u ovom istraživanju: *naglašeno hostile disciplina, proveravanje i kontrolisanje, nefizičko kažnjavanje, nadoknađivanje štete kroz rad ili materijana sredstva (restorativna kazna), grubost i psihološka agresivnost, fizičko kažnjavanje, nekažnjavanje i ignorisanje neprimerenog ponašanja.*

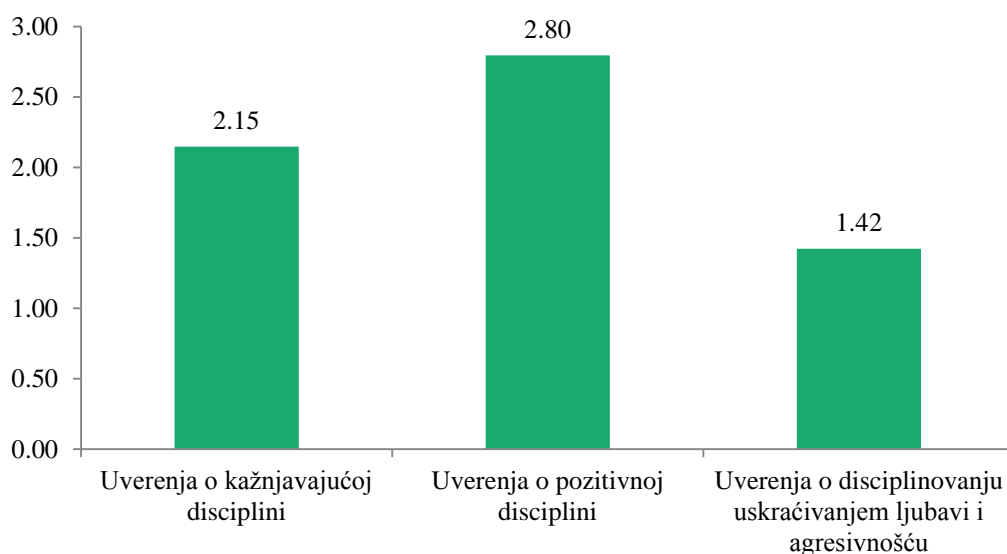
Prosečne vrednosti skorova na svakom od faktora uverenja mladih o disciplinovanju predstavljene su na Grafiku 4. Kao što je opisano u delu rada posvećenom instrumentu, na skali uverenja ispitanici su davali odgovore u rasponu od 1 do 4 (od nikada do uvek). Mladi odrasli na nivou uverenja u najvećoj meri odobravaju upotrebu nekažnjavajuće discipline i metode proveravanja i kontrolisanja prilikom korigovanja neprimerenih ponašanja dece, dok se u najmanjoj meri uvereni da su upotreba hostile discipline i ignorisanja neprimerenog ponašanja, adekvatne tehnike disciplinovanja. Ostale prosečne vrednosti za dimenzije uverenja o disciplinovanju pokazuju da u podjednako meri mladi odobravaju fizičko i nefizičko kažnjavanje, te fizičku i psihološku agresivnost i restorativnu kaznu.

Grafik 4. Prosečni skorovi na dimenzijama uverenja o disciplinovanju na uzorku mladih odraslih

Takođe, faktorskom analizom uverenja o disciplinovanju kod mladih odraslih, potvrđeno je postojanje tri faktora višeg reda: *uverenja o kažnjavajućoj disciplini*, *uverenja o pozitivnoj disciplini* i *uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću*.

Kada su u pitanju uverenja o disciplinovanju faktora višeg reda, mladi se u najvećoj meri opredeljuju za pozitivan disciplinski pristup, u nešto manjoj meri su opredeljeni za kažnjavanje, a najmanje su uvereni u to da je primena uskraćivanja ljubavi i agresivnosti u disciplinovanju opravdana (Grafik 5).

Grafik 5. Prosečni skorovi na dimenzijama višeg reda uverenja mladih odraslih o disciplinovanju

- utvrditi da li u poduzorku muških i ženskih ispitanika postoji razlika po pitanju uverenja o disciplinovanju dece

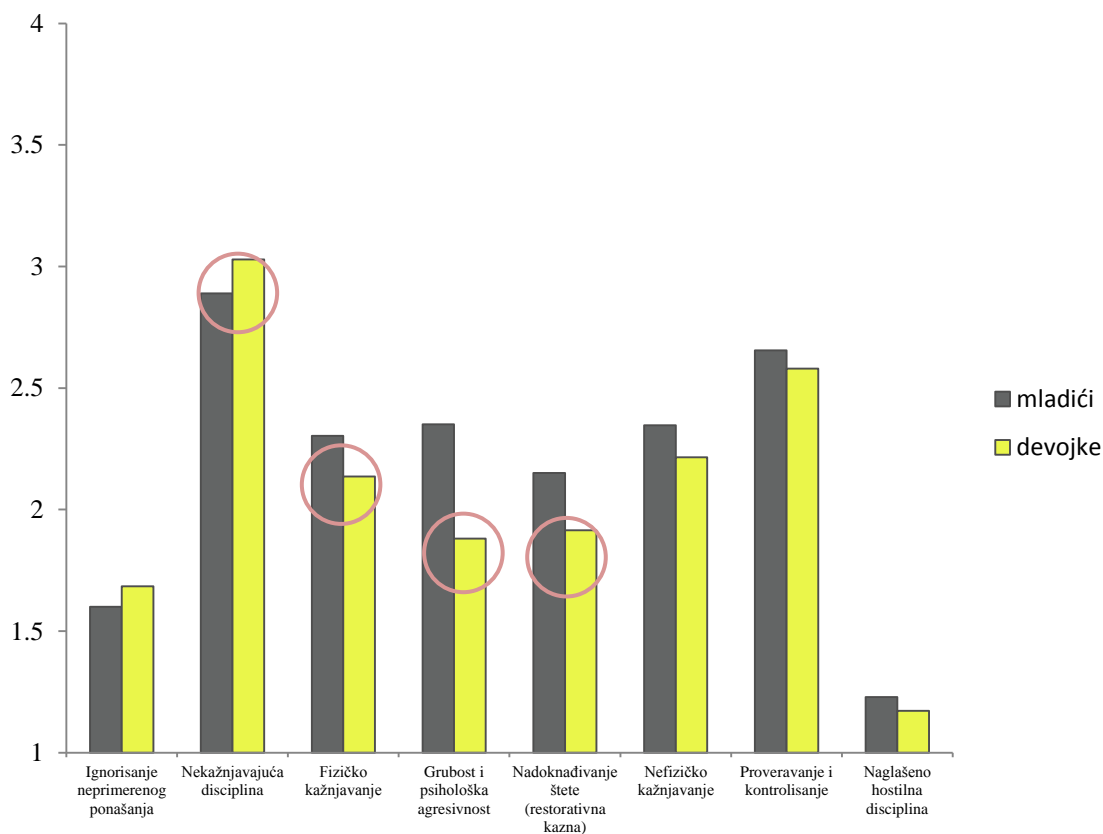
U svrhu utvrđivanja da li se uverenja o disciplinovanju ispitanika različitog pola međusobno razlikuju, sproveden je t-test, kojim je konstatovano da mladići i devojke imaju različita uverenja po pitanju četiri načina korigovanja neprimerenih ponašanja dece, u koja spadaju nekažnjavajuće disciplinovanje, fizičko kažnjavanje, grubost i psihološka agresivnost, te restorativna kazna. Ispitanice izražavaju uverenja koja idu u prilog nefizičkom kažnjavanju, dok su ispitanici u većoj meri opredeljeni za fizičku kaznu, grubost i psihološku agresivnost, kao i restorativnu kaznu.

Tabela 48. Rezultati t-testa za muške i ženske ispitanike po pitanju uverenja o disciplinovanju

		As	SD	t	df	p
Ignorisanje neprimerenih ponašanja	mladići	1.60	.58	-1.23	275	.22
	devojke	1.69	.57			
Nekažnjavanje	mladići	2.90	.52	-2.24	275	.02
	devojke	3.02	.47			
Fizička kazna	mladići	2.30	.44	3.61	275	.00
	devojke	2.14	.32			

Grubost i psihološka agresivnost	mladići	2.34	.57	7.02	275	.00
	devojke	1.88	.54			
Nadoknađivanje štete	mladići	2.13	.66	3.01	275	.00
	devojke	1.91	.61			
Nefizička kazna	mladići	2.35	.61	1.81	275	.07
	devojke	2.22	.60			
Proveravanje i kontrolisanje	mladići	2.65	.69	.74	275	.46
	devojke	2.59	.68			
Naglašeno hostilna disciplina	mladići	1.23	.39	1.12	275	.26
	devojke	1.17	.43			

U Tabeli 48, dat je pregled rezultata za statistički značajne razlike između muških i ženskih ispitanika na faktorima uverenja o disciplinovanju, dok su u prilogu 4 predstavljeni deskriptivni pokazatelji uverenja o disciplinovanju mladića i devojaka, koji daju detaljnije rezultate prikazane Grafikom 6.

Grafik 6. Razlike između mladića i devojaka u odnosu na uverenja o disciplinovanju

- utvrditi i opisati razlike u uverenjima o disciplinovanju dece u odnosu na demografske varijable: potpunost porodice, red rođenja, obrzovni status roditelja i socioekonomski status porodice

Rezultati sprovedene analize varijanse za uverenja o disciplinovanju mladih odraslih u odnosu na *potpunost porodice*, pokazuju razlike među grupama u okviru dimenzije *fizičko kažnjavanje* i tendenciju u okviru dimenzije *nekažnjavajuća disciplina*. Mladi koji potiču iz porodica u kojima su roditelji razvedeni ili razdvojeni, češće zastupaju uverenja o disciplinovanju koja se protive fizičkoj kazni, što ih razlikuje od grupe ispitanika koji potiču iz potpunih porodica. Kada je nekažnjavajuća disciplina u pitanju, post hoc (Scheffe) analiza (prilog 3) pokazuje tendenciju razlike između mladih koji potiču iz porodica u kojima su roditelji razvedeni/razvojeni u odnosu na mlade čiji je jedan ili oba roditelja preminuo, tako što mladi iz prve grupe u većoj meri podržavaju upotrebu nekažnjavajuće discipline. Rezultati analize varijanse i deskriptivnih pokazatelja uverenja o disciplinovanju nalaze se u tabeli 49.

Tabela 49. Deskriptivni pokazatelji i analiza varijanse za uverenja o disciplinovanju u odnosu na potpunost porodice

	Roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici (N=220) 79,4%		Roditelji rastavljeni (N=35) 12,6%		Jedno ili oboje roditelja umrlo (N=22) 7,9%		df	F	P
	M	SD	M	SD	M	SD			
Ignorisanje neprimerenog ponašanja	1.62	.56	1.81	.54	1.68	.70	2 274	1.885	.154
<i>Nekažnjavajuća disciplina</i>	2.97	.50	3.08	.44	2.76	.55	2 274	2.747	.066
Fizičko kažnjavanje	2.23	.40	2.06	.29	2.24	.43	2 274	3.027	.050
Grubost i psihološka agresivnost	2.12	.61	1.94	.60	2.03	.42	2 274	1.594	.205
Nadoknađivanje štete (restorativna kazna)	1.99	.63	2.11	.75	2.05	.62	2 274	.370	.691
Nefizičko kažnjavanje	2.28	.61	2.33	.57	2.08	.58	2 274	1.313	.271
Proveravanje i kontrolisanje	2.58	.70	2.81	.69	2.65	.57	2 274	1.728	.180
Naglašeno hostilna disciplina	1.18	.39	1.23	.46	1.30	.57	2 274	.939	.392

Kada je u pitanju *red rođenja* ispitanika, analiza varijanse, kao i u prethodnom slučaju, ne potvrđuje postojanje razlika kod uverenja o disciplinovanju mladih odraslih u odnosu na grupe formirane na osnovu podataka o tome da li su ispitanici stariji (N=90) ili mlađi siblizi (N=93) od dvoje dece, najstariji (N=14) ili najmlađi (N=16) od troje i više dece, te da li su srednje (N=21) ili jedino dete u porodici (N=43). Ipak, moguće je govoriti o postojanju trenda ($F(5.264) = 2.20, p=.06$) po pitanju grubosti i psihološke agresivnosti, za koju se procenjuje da je na nivou uverenja najmanje zastupljena kod ispitanika koji su u porodici najmlađi od troje dece. Rezultati analize varijanse i prikaz deskriptivnih pokazatelja uverenja o disciplinovanju u odnosu na redosled rođenja prikazani su u prilogu 3.

Analiza varijanse za uverenja o disciplinovanju mladih odraslih u odnosu na *socioekonomski status porodice* nije izdvojila značajne razlike među formiranim grupama, a rezultati su prikazani u prilogu 3. Ipak, zapaža se tendencija ($F(2.273)=2.93, p=.06$) da u porodicama sa nižim socioekonomskim statusom mladi u većoj meri na nivou uverenja odobravaju upotrebu fizičke kazne. Ove pokazatelje potrebno je dodatno proveriti, ponovnim merenjem, kako bi bilo moguće utvrditi da li se radi o pravilnosti ili je zabeležena tendencija posledica delovanja drugih izvora varijabilnosti. Deskriptivni pokazatelji za kategorije ispitanika na osnovu kojih je sprovedena analiza varijanse za dimenzije uverenja disciplinovanja u odnosu na socioekonomski status porodica iz kojih potiču mladi predstavljene su u prilogu 3.

Za varijablu *obrazovanje majki* je takođe sprovedena analiza varijanse kojom je proveravano da li ispitanici pokazuju razlike u uverenjima o disciplinovanju u zavisnosti od stepena obrazovanja majki. Rezultati nisu potvrdili postojanje razlike u zavisnosti od toga da li mladi potiču iz porodica u kojima majke imaju osnovno, srednje ili visoko obrazovanje. Analiza varijanse i deskriptivni podaci za varijable uverenja o disciplinovanju u odnosu na obrazovanje majki nalaze se u prilogu 3.

Razlike u uverenjima o disciplinovanju mladih odraslih u odnosu na *obrazovni nivo njihovih očeva*, proveravane su analizom varijanse. Rezultati pokazuju da među grupama ispitanika organizovanih u odnosu na stepen obrazovanja očeva, ne postoje značajna razlika u odnosu na uverenja o disciplinovanju. Dakle, obrazovni status očeva nije moguće dovesti u vezu sa kasnijim uverenjima o disciplinovanju njihove dece u mladom odraslom dobu. Rezultati analize varijanse i deskriptivni pokazatelji za dimenzije uverenja o disciplinovanju u odnosu obrazovanje očeva se nalaze u prilogu 3.

Ukratko, rezultati za *ciljeve istraživanja vezane za uverenja mladih odraslih o disciplinovanju dece* pokazuju da mladići i devojke u najvećoj meri odobravaju upotrebu nekažnjavajuće discipline i metode proveravanja i kontrolisanja prilikom korigovanja neprimerenih

ponašanja, a u najmanjoj meri upotrebu hostile discipline i ignorisanja neprimerenog ponašanja. Kada su u pitanju uverenja o disciplinovanju faktora višeg reda, mladi odrasli u najvećoj meri podržavaju pozitivan disciplinski pristup, u nešto manjoj meri su opredeljeni za kažnjavanje, a najmanje su uvereni u opravdanost primene disciplinovanja uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću. Između mladića i devojaka postoje razlike u uverenjima o disciplinovanju. Ispitanice izražavaju uverenja koja idu u prilog nefizičkom kažnjavanju, dok su ispitanici u većoj meri opredeljeni za fizičku kaznu, fizičku i psihološku agresivnost, kao i restorativnu kaznu. Kada je u pitanju demografska varijabla potpunost porodice, rezultati pokazuju da mladi koji potiču iz porodica u kojima su roditelji razvedeni ili razdvojeni, na nivo uverenja preferiraju disciplinovanje koje se protivi fizičkoj kazni, za razliku od ispitanika iz potpunih porodica, koji na nivou uverenja u većoj meri podržavaju fizičko kažnjavanje dece. Postojanje trenda, bez značajne statističke razlike, registruje se kod uverenja o nekažnjavajućoj disciplini, između grupe mladih čiji roditelji su razvedeni ili rastavljeni i koji u većoj meri podržavaju nekažnjavanje u odnosu na mlade čiji su roditelji preminuli. Takođe, na nivou trenda zapaža se tendencija da u porodicama sa nižim socioekonomskim statusom mladi u većoj meri na nivou uverenja odobravaju upotrebu fizičke kazne. Razlike u uverenjima o disciplinovanju mladih odraslih se ne registruju kada se u obzir uzmu obrazovanje očeva i majki.

Prikaz rezultata u odnosu na ciljeve vezane za relaciju iskustava disciplinovanja u detinjstvu i uverenja o disciplinovanju

Ispitati **povezanost uverenja o disciplinovanju sa iskustvom disciplinovanja u detinjstvu:**

- ispitati povezanost iskustva disciplinovanja u detinjstvu i aktuelnih uverenja o disciplinovanju

Struktura povezanosti uverenja o disciplinovanju mladih odraslih i iskustava disciplinovanja od strane roditelja, kada su ispitanici bili na uzrastu od 10 godina, ispitana je kanoničkom korelacionom analizom. U levi set uključene su varijable iz seta iskustava disciplinovanja u detinjstvu, tj. dimenzije disciplinovanja *očeva i majki*, dok su u desni set uključene varijable iz seta dimenzije uverenja o disciplinovanju mladih odraslih. Analizom su izolovane četiri značajne kanoničke funkcije (Tabela 50).

Tabela 50. Koeficijenti korelacija kanoničkih faktora i njihova značajnost – roditeljsko disciplinovanje i uverenja o disciplinovanju mladih odraslih

	R	R ²	χ^2	df	p	Lambda
0	0.59	0.35	325.68	88	0.00	0.29
1	0.49	0.24	210.29	70	0.00	0.45
2	0.45	0.20	136.26	54	0.00	0.60
3	0.37	0.14	76.59	40	0.00	0.75
4	0.23	0.05	37.01	28	0.12	0.87
5	0.22	0.05	22.16	18	0.23	0.92
6	0.17	0.03	9.43	10	0.50	0.97
7	0.06	0.00	1.17	4	0.89	0.99

Prvi faktor (Tabela 51), iz levog seta varijabli, zasićuju varijable *hostilnog disciplinovanja od strane očeva* (.89) i *emocionalno hladan i nezainteresovan pristup od strane očeva* (.42), a iz desnog seta varijabli *uverenja mladih odraslih - ignorisanja neprimerenih ponašanja* (.46). Zasićenje prvog faktora dimenzijama iz desnog seta je visoko, odnosno umereno, a zasićenje dimenzijom iz levog seta je umereno. Ova kanonička funkcija objašnjava vezu između negativnog iskustva disciplinovanja u detinjstvu i aktuelnih pozitivnih uverenja o disciplinovanju mladih na sledeći način: uverenja o tome da je ignorisanje neprimerenih ponašanja dece adekvatna metoda disciplinovanja, u vezi je sa iskustvima hostilnog i odbacujućeg pristupa korigovanju neprimerenih ponašanja, od strane očeva. Faktor je imenovan kao *Iskustvo hostilnosti u disciplinovanju od strane oca – uverenja koja idu u prilog ignorisanju neprimerenih ponašanja*. Nazivom je predstavljena veza između roditeljskih korektivnih ponašanja i aktuelnih uverenja, u kom se prepoznaje da je hostilan i odbacujući pristup očeva povezan sa uverenjima koja podržavaju ignorisanje neprimerenih ponašanja dece kao metodu disciplinovanja.

Drugi kanonički faktor (Tabela 51), iz levog seta zasićuje varijabla *strogo i restriktivno disciplinovanje očeva* (-.69), a iz desnog seta *uverenjima mladih – fizičko kažnjavanje* (-.40) i *proveravanje i kontrolisanje* (-.55). Ovaj kanonički faktor objašnjava vezu između iskustva disciplinovanja od strane očeva u kome odsustvuje strog i restriktivan pristup i dve vrste aktuelnih uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, od kojih se jedno uverenje odnosi na protivljenje fizičkom kažnjavanju, a drugi na nepodržavanje upotrebe proveravanja i kontrolisanja kao metode disciplinovanja. Faktor je imenovan *Pozitivan pristup očeva – pozitivna uverenja o disciplinovanju*.

Treći kanonički faktor (Tabela 51) zasićen je, iz levog seta, varijablama *blaži korektivni postupci očeva* (.66), *fizička i psihološka agresivnost majki* (.59) i *induktivna disciplina majki*

(-.87), a iz desnog seta, varijablama pozitivna *uverenja o nefizičkom kažnjavanju* (.72), kao i odsustvo podrške *uverenjima o naglašenoj hostilej disciplini* (-.71). Ponašanja očeva, koji koriste blaže korektivne postupke, zajedno sa majkama koje decu disciplinuju uz upotrebu fizičke i psihološke agresivnosti i pri tome (majke) nisu opredeljene za induktivnu disciplinu, povezano je sa uverenjima koja podržavaju nefizičko kažnjavanje i protivna su uverenjima opravdanosti upotrebe naglašene hostile discipline. Dakle, uviđa se da mladi koji su tokom detinjstva imali iskustvo blage korektivne discipline od strane jednog roditelja (oca) i iskustvo fizičke kazne i psihološke agresivnosti od strane drugog roditelja (majke), koji pri tome nije bio opredeljen za induktivne metode disciplinovanja, poseduju uverenja koja idu u prilog nefizičkoj kazni i protivljenju izrazito hostile pristupu disciplinovanju. Faktor je imenovan *Fizičko kažnjavanje od strane majki i blag pristup disciplinovanju od strane očeva – nefizičko kažnjavanje*.

Četvrti kanonički faktor (Tabela 51) zasićuju, sa levog seta varijabli, *hostilno disciplinovanje od strane majki* (-.79), *suočavanje sa posledicama od strane majki* (.80) i *materijalno nagrađivanje i kažnjavanje od strane majki* (.73), a sa desnog seta, *uverenja o grubosti i psihološkoj agresivnosti* (-.77), *uverenja o nekažnjavanju* (.54) i *uverenja o materijalnom nagrađivanju i kažnjavanju, tj. restorativnoj kazni* (.72). Uočava se veza između iskustva disciplinovanja koga čine dimenzije niske hostilenosti, suočavanja sa posledicama neprimerenog ponašanja i materijalnog nagrađivanja i kažnjavanja, i dimenzija uverenja o disciplinovanju kod mladih koja promovišu nekažnjavanje, restorativnu kaznu i nisku grubost i agresivnost. Ovaj faktor je imenovan kao *Nagrada i kazna od strane majki – uverenja o nenasilnoj disciplini*.

Kada se razmatra relacioni odnos roditeljskih disciplinskih postupaka i uverenja mladih, može se zaključiti da se hostilenost, pozitivan i blag pristup očeva, te fizičko kažnjavanje i nagrada i kazna od strane majki, izdvajaju kao značajni u odnosu na formirana uverenja o disciplinovanju kod mladih odraslih. Iskustvo hostilenog disciplinovanja (fizička agresivnost, uskraćivanje hrane, ignorisanje, uskraćivanje ljubavi) od strane očeva, povezano je sa uverenjima mladih koja idu u prilog ignorisanju neprimerenih ponašanja (namerno ignorisanje i insistiranje na suočavanju sa neprimerenim postupcima). Kombinacija fizičkog kažnjavanja koje primenjuju majke i blagog pristupa disciplinovanju koje primenjuju očevi, u relaciji je sa uverenjima koja promovišu nefizičku kaznu, pa se može zaključiti da u ovakvoj specifičnoj konstelaciji, blagost u disciplinovanju od strane očeva, verovatno ima protektivnu ulogu u odnosu na disciplinsku praksu majki, koja spada u (načelno) osporavanu kategoriju korigovanja neprimerenih ponašanja. Pored toga, pozitivan disciplinski pristup očeva, u vezi

je sa pozitivnim uverenjima o disciplinovanju kod mladih. Iskustvo nagrađivanja i kažnjavanja od strane majki, povezano je sa uverenjima koja favorizuju nenasilno disciplinovanje (preusmeravanje pažnje, pohvala, nagrada, demonstracija ispravnog ponašanja i dr.).

Tabela 51. Značajni kanonički faktori levog (disciplinujuća ponašanja **roditelja**) i desnog skupa varijabli (uverenja o disciplinovanju mladih)

	Levi set Disciplinujuća ponašanja roditelja				Desni set Uverenja mladih odraslih o disciplinovanju dece				
	1	2	3	4	1	2	3	4	
<i>Očevi</i> Stroga/restriktivna disciplina	0.07	-0.69	-0.23	-0.10	Ignorisanje neprimerenog ponašanja	0.46	0.07	0.08	0.11
<i>Očevi</i> Blaži korektivni postupci	0.11	-0.08	0.66	-0.21	Nekažnjavajuća disciplina	-0.32	-0.09	-0.48	0.54
<i>Očevi</i> Hostilno disciplinovanje	0.89	-0.03	-0.59	0.53	Fizičko kažnjavanje	0.13	-0.40	-0.17	0.16
<i>Očevi</i> Nekažnjavajuće disciplinovanje	-0.37	0.21	-0.36	0.34	Grubost i psihološka agresivnost	-0.10	-0.35	0.05	-0.77
<i>Očevi</i> Emocionalno hladan i nezainteresovan pristup	0.42	0.02	-0.33	-0.15	Nadoknađivanje štete (restorativna kazna)	0.07	-0.09	0.15	0.72
<i>Majke</i> Induktivna disciplina	-0.20	-0.69	-0.87	-0.70	Nefizičko kažnjavanje	0.06	-0.12	0.72	0.26
<i>Majke</i> Fizička i psihološka agresivnost	-0.06	-0.14	0.59	-0.04	Proveravanje i kontrolisanje	0.02	-0.55	-0.37	-0.27
<i>Majke</i> Suočavanje sa posledicama	0.21	0.37	0.58	0.80	Naglašeno hostilna disciplina	0.58	0.22	-0.71	-0.05
<i>Majke</i> Hostilno disciplinovanje	-0.31	0.54	0.37	-0.79					
<i>Majke</i> Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje	0.07	-0.27	-0.30	0.73					
<i>Majke</i> Nekažnjavajuća disciplina	-0.00	0.26	0.09	-0.20					

- proveriti da li se razlikuju strukture povezanosti uverenja o disciplinovanju sa iskustvom disciplinovanja od strane majke, odnosno oca

Kao i kod prethodno prikazanih rezultata, i ovde je kanonička korelaciona analiza sprovedena sa namerom utvrđivanja strukture povezanosti ponašanja roditelja, sa jedne i uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, sa druge strane, s tim što su ovog puta analize sprovedene posebno za iskustvo disciplinovanja majki i očeva.

- *struktura povezanosti uverenja o disciplinovanju sa iskustvom disciplinovanja od strane majke*

Analizom su izolovane četiri značajne kanoničke funkcije (Tabela 52).

Tabela 52. Koeficijenti korelacija kanoničkih faktora i njihova značajnost – disciplinovanje od strane majki i uverenja o disciplinovanju mladih odraslih

	R	R ²	χ^2	df	P	Lambda
0	0,49	0,24	204,54	48	0,00	0,46
1	0,41	0,17	127,75	35	0,00	0,62
2	0,34	0,11	77,13	24	0,00	0,75
3	0,33	0,11	43,49	15	0,00	0,85
4	0,18	0,03	10,74	8	0,21	0,96
5	0,08	0,00	1,87	3	0,59	0,99

Prvi kanonički faktor (Tabela 53) zasićuju dva varijable, *hostilno disciplinovanje* od strane majki (-.77) sa levog seta, te uverenja mladih koja idu u prilog *proveravanju i kontrolisanju* (.43) sa desnog seta. Ovakva raspodela doprinosa među faktorima ukazuje da su iskustva disciplinovanja koja podrazumevaju nisku hostilnost od strane majki u vezi sa pozitivnim uverenjima o induktivnoj disciplini, zbog čega je faktor imenovan *Niska hostilnost majki - zalaganje za induktivne pristupe u disciplinovanju*.

U sastav drugog kanoničkog faktora (Tabela 53) sa levog seta ulaze varijable *fizička i psihološka agresivnost* (-.59) i *suočavaje sa posledicama neprimerenih ponašanja* (-.78), dok iz desnog seta, značajan doprinos daju *uverenja o nefizičkoj kazni* (-.65). Iskustva niske agresivnosti u disciplinovanju i mala verovatnoća suočavanja sa posledicama, su povezani sa uverenjima koja podržavaju nefizičku kaznu. Faktor je imenovan *Blag pristup majki – promovisanje nekažnjavanja*.

Struktura trećeg kanoničkog faktora (Tabela 53), zasićena je sa levog seta *induktivnom* (.83) i *hostilnom disciplinom majki* (.56), a sa desnog seta *uverenjima o naglašenoj hostilnoj disciplini* mladih odraslih (.73). Iskustva induktivnog, kao i strogog, grubog i agresivnog

disciplinovanja od strane majki, povezana su sa odobravanjem naglašene hostilnosti u disciplinovanju. Faktor je imenovan *Iskustvo induktivne i hostile discipline od strane majki – hostile uverenja o disciplini*. Prikazani rezultat ukazuje na izraženije efekte iskustva hostilnosti na aktuelna uverenja, koja su istog kvaliteta, tj. podržavaju hostilnost u disciplinovanju. Na osnovu toga se može zaključiti da kada se dimenzije optimalne disciplinske strategije nađu u istom prostoru sa dimenzijom izrazito nepovoljnog disciplinskog pristupa, one oko sebe „okupljaju” uverenja koja podržavaju hostilnost, tj. grubost i nasilje. Stiče se utisak da je efekat iskustva induktivnog disciplinskog pristupa, na uverenja o disciplinovanju, u potpunosti „poništen” hostilnošću.

Četvrti kanonički faktora (Tabela 53) zasićen je sa levog seta varijablom *materijalno nagrađivanje i kažnjavanje* (.94), a sa desnog seta, uverenjima o *grubosti i psihološkoj agresivnosti* (-.80), uverenjima o *nekažnjavajućoj disciplini* (.57) i uverenjima o *nadoknađivanju štete (restorativna kazna)* (.64). Struktura veze pokazuje da su oko dimenzija disciplinovanja od strane majki - nagrađivanje i kažnjavanje, organizovana uverenja o disciplinovanju koja promovišu nisku agresivnosti i pozitivan pristup discipline, koji podrazumeva da dete preuzme odgovornost za neprimerena ponašanja u kontekstu nadoknađivanja štete i popravljavanja učinjenog. Faktor je imenovan *Nagrada i kazna od strane majki – uverenja o pozitivnoj disciplini*.

Tabela 53. Značajni kanonički faktori levog (disciplinujuća ponašanja **majki**) i desnog skupa varijabli (uverenja o disciplinovanju mladih)

	Levi set Disciplinujuća ponašanja majki				Desni set Uverenja mladih odraslih o disciplinovanju dece				
	1	2	3	4	1	2	3	4	
Induktivna disciplina	0.80	0.31	0.83	-0.40	Ignorisanje neprimerenog ponašanja	-0.28	-0.19	-0.12	0.00
Fizička i psihološka agresivnost	-0.12	-0.59	0.14	-0.50	Nekažnjavajuća disciplina	0.38	0.11	0.08	0.57
Suočavanje sa posledicama	-0.37	-0.78	-0.58	0.27	Fizičko kažnjavanje	0.24	-0.19	0.17	0.11
Hostilno disciplinovanje	-0.77	0.46	0.56	-0.09	Grubost i psihološka agresivnost	0.21	0.02	0.44	-0.80
Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje	0.19	-0.20	0.32	0.94	Nadoknađivanje štete (restorativna kazna)	0.01	-0.42	-0.10	0.64
Nekažnjavajuća disciplina	-0.10	0.39	-0.13	0.09	Nefizičko kažnjavanje	-0.33	-0.65	-0.25	-0.06
					Proveravanje i kontrolisanje	0.43	-0.02	0.43	-0.08
					Naglašeno hostilna disciplina	-0.49	0.53	0.73	0.34

- povezanosti uverenja o disciplinovanju sa iskustvom disciplinovanja od strane očeva

Analizom su izolovane četiri značajne kanoničke funkcije (Tabela 54).

Tabela 54. Koeficijenti korelacija kanoničkih faktora i njihova značajnost – disciplinujuća ponašanja očeva i uverenja o disciplinovanju mladih odraslih

	R	R ²	χ^2	df	P	Lambda
0	0.65	0.42	133.50	40	0.00	0.40
1	0.46	0.21	54.16	28	0.00	0.69
2	0.29	0.08	20.05	18	0.33	0.87
3	0.18	0.03	7.58	10	0.67	0.95
4	0.13	0.02	2.68	4	0.61	0.98

Prvi kanonički faktor (Tabela 55) zasićen je, iz levog seta, varijablama *hostilnog disciplinovanja* od strane očeva (.80) i *nekažnjavajućeg disciplinovanja* od strane očeva (-.47), a iz desnog seta *uverenjima mladih o naglašeno hostilnoj disciplini* (.56), što je predstavljeno u Tabeli 70. Ovaj faktor objašnjava vezu između dimenzija negativnog iskustva disciplinovanja u detinjstvu i dimenzija uverenja u mladom odraslom dobu, koja odobravaju ignorisanje detetovih emotivnih i fizičkih potreba, okarakterisanih kao hostilnost. Faktor je imenovan kao *Iskustvo hostilnosti od strane očeva – aktuelna hostilna uverenja*.

Drugi kanonički faktor (Tabela 55) sa levog seta varijabli, zasićen je *strogim i restriktivnim disciplinovanjem očeva* (.54) i *blažim korektivnim postupcima očeva* (.77), a sa desnog seta uverenja o *nefizičkom kažnjavanju* (.40) daju pozitivan i nizak, a uverenja koja podržavaju *proveravanje i kontrolisanje*, daju pozitivan i umeren doprinos (.52). Dimenzije disciplinovanja koje podrazumevaju jasna pravila, strogost i restriktivnost, u kombinaciji sa blagim pristupom u disciplinovanju od strane očeva, povezana su sa dimenzijama uverenja kod mladih koja podržavaju nefizičke oblike korigovanja neprimerenih ponašanja, uz odsustvo bilo koje vrste agresivnosti. Faktor je imenovan *Stroga i blaga disciplina očeva – uverenja o blagoj disciplini*.

Tabela 55. Značajni kanonički faktori levog (disciplinujuća ponašanja **očeva**) i desnog skupa varijabli (uverenja o disciplinovanju mladih)

	Levi set		Desni set		
	Disciplinujuća ponašanja očeva		Uverenja mladih odraslih o disciplinovanju dece		
	1	2		1	2
Stroga i restriktivna disciplina	0.11	0.54	Ignorisanje neprimerenog ponaš.	0.16	-0.15
Blaži korektivni postupci	0.04	0.77	Nekažnjavajuća disciplina	-0.50	0.03
Hostilno disciplinovanje	0.80	-0.42	Fizičko kažnjavanje	0.04	0.20
Nekažnjavajuće disciplinovanje	-0.47	-0.20	Grubost i psihološka agresivnost	0.03	0.37
Emocionalno hladan i nezainteresovan pristup	0.14	-0.17	Nadoknađivanje štete (restorativna kazna)	0.08	0.05
			Nefizičko kažnjavanje	0.15	0.40
			Proveravanje i kontrolisanje	-0.12	0.52
			Naglašeno hostilna disciplina	0.56	-0.31

Pregledom dobijenih funkcija kanoničke korelacije za faktore disciplinovanja od strane očeva i majki i uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, može se konstatovati da dimenzije ponašanja majki u većoj meri definišu relaciju iskustva i aktuelnih uverenja o disciplinovanju, te da su u pitanju faktori koji mahom pripadaju ponašanjima koja su zasnovana na metodama koje isključuju agresivnost, fizičku kaznu i grubost. Pored toga, može se zaključiti i da je hostilan pristup u disciplinovanju, i kod očeva i kod majki, u relaciji sa uverenjima o disciplinovanju koja podržavaju ovaj način korigovanja neprimerenih ponašanja. Na ovom mestu bi se moglo polemisati o međuodnosu roditeljskih disciplinskih postupaka i ulozi koju blag pristup disciplinovanju od strane očeva pokazuje, u odnosu na hostile postupke majki, koji su se u prethodno prikazanoj analizi pokazali kao značajni u relacionoj strukturi za uverenja o hostilnoj disciplini mladih. Kada se dimenzije blažih disciplinskih postupaka očeva nađu u istom prostoru sa hostilnom disciplinom majki, uočava se njihova povezanost sa uverenjima koja pripadaju nekažnjavajućoj disciplini. Može se zaključiti da dimenzije pozitivnog disciplinskog pristupa očeva i pored dimenzija negativnog pristupa majki imaju „snagu” da oko sebe „okupe” uverenja o disciplinovanju koja su zasnovana na popravljaju učinjenog.

- proveriti da li postoji razlika u strukturi povezanosti uverenja o disciplinovanju sa iskustvom disciplinovanja u detinjstvu, posebno kod mladića i posebno kod devojaka.

Kanonička korelaciona analiza sprovedena sa namerom utvrđivanja strukture povezanosti disciplinskih ponašanja roditelja i uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, a analize su sprovedene posebno u odnosu na uverenja mladića i devojaka.

- *struktura povezanosti uverenja o disciplinovanju mladića sa iskustvom disciplinovanja od strane roditelja*

Analizom su izolovane četiri značajne kanoničke funkcije, prikazane u Tabeli 56.

Prvi kanonički faktor (Tabela 57) je sa levog seta zasićen varijablom *materijalno nagrađivanje i kažnjavanje od strane majki* (-.59), a sa desnog seta, *uverenjima mladih o naglašeno hostilnoj disciplini* (-.72) i *uverenjima mladih o fizičkom kažnjavanju* (-.42). Faktor je imenovan *Niska upotreba materijalne nagrade i kazne majki – niska hostilnost i agresivnost sinova*. Struktura faktora ukazuje na vezu između dimenzije koja definiše disciplinske postupke majki, koje su u maloj meri koristile metodu materijalnog potkrepljenja, i dimenzija uverenja o disciplinovanju koja su protivna fizičkoj kazni i psihološkoj i fizičkoj agresivnosti.

Tabela 56. Koeficijenti korelacija kanoničkih faktora i njihova značajnost – roditeljsko disciplinovanje i uverenja o disciplinovanju kod **mladića**

	R	R ²	χ^2	df	P	Lambda
0	0.75	0.56	244.59	88	0.00	0.12
1	0.61	0.37	151.91	70	0.00	0.26
2	0.54	0.29	98.67	54	0.00	0.42
3	0.46	0.21	60.14	40	0.02	0.60
4	0.36	0.13	32.67	28	0.25	0.75
5	0.30	0.09	16.90	18	0.53	0.86
6	0.21	0.05	6.72	10	0.75	0.94
7	0.11	0.01	1.45	4	0.84	0.99

Drugi kanonički faktor (Tabela 57) zasićuju sa levog seta varijable *nekažnjavajuća disciplina očeva* (.68) i *induktivna disciplina majki* (.57), *suočavanje sa posledicama – majke* (-.84) i *blaži korektivni postupci očeva* (-.55), a sa desnog seta *nefizičko kažnjavanje* (-.50) i *nekažnjavajuća disciplina* (.44). Faktor je imenovan *Permisivna disciplina roditelja – nekažnjavajuća uverenja kod sinova*. Dimenzije koje definišu blag disciplinski pristup roditelja oba pola, uz odsustvo kažnjavanja i koji se može opisati kao permisivan u vezi je sa dimenzijama uverenja mladića koja promovišu nekažnjavanje.

Treći kanonički faktor (Tabela 57) sa levog seta zasićuje varijabla *hostilno disciplinovanje majki* (-.92), a sa desnog seta *ignorisanje neprimerenog ponašanja* (.47). Faktor je imenovan *Niska hostilnost majki – ignorisanje neprimerenog ponašanja kod sinova*. Faktor opisuje povezanost dimenzije disciplinovanja niske hostilnost i dimenzije uverenja o disciplinovanju koja ide u prilog ignorisanju neprimerenog ponašanja.

Četvrti kanonički faktor (Tabela 57) sa levog seta varijabli zasićuju *hostilna disciplina očeva* (.75) i *fizička i psihološka agresivnost majki* (-.92), dok ga sa desnog seta varijabli zasićuju *uverenja o nadoknađivanju štete, tj. restorativnoj kazni* (.59). Faktor je imenovan *Hostilnosti i odsustvo otvorene agresivnosti roditelja – zalaganje za restorativnu kaznu od strane sinova*.

Tabela 57. Značajni kanonički faktori levog (disciplinujuća ponašanja **roditelja**) i desnog skupa varijabli (uverenja o disciplinovanju kod **mladića**)

	Levi set Disciplinujuća ponašanja roditelja					Desni set Uverenja mladića o disciplinovanju dece			
	1	2	3	4		1	2	3	4
<i>Očevi</i> Stroga/restriktivna disciplina	-0.24	0.25	-0.34	0.15	Ignorisanje neprimerenog ponašanja	-0.23	-0.56	0.47	0.06
<i>Očevi</i> Blaži korektivni postupci	0.48	-0.55	0.24	-0.32	Nekažnjavajuća disciplina	-0.29	0.44	-0.35	0.32
<i>Očevi</i> Hostilno disciplinovanje	0.01	0.51	0.57	0.75	Fizičko kažnjavanje	-0.42	-0.18	-0.13	0.05
<i>Očevi</i> Nekažnjavajuće disciplinovanje	-0.12	0.68	-0.12	0.37	Grubost i psihološka agresivnost	-0.23	0.13	-0.18	-1.09
<i>Očevi</i> Emocionalno hladan i nezainteresovan pristup	-0.19	-0.22	0.29	-0.05	Nadoknađivanje štete (restorativna kazna)	0.03	-0.53	-0.25	0.59
<i>Majke</i> Induktivna disciplina	-0.31	0.57	-0.54	-0.25	Nefizičko kažnjavanje	0.18	-0.51	-0.21	0.05
<i>Majke</i> Fizička i psihološka agresivnost	-0.53	-0.18	-0.12	-0.92	Proveravanje i kontrolisanje	-0.17	0.09	-0.22	0.20
<i>Majke</i> Suočavanje sa posledicama	0.24	-0.84	0.01	0.73	Naglašeno hostilna disciplina	-0.72	0.67	0.37	0.08
<i>Majke</i> Hostilno disciplinovanje	-0.20	-0.27	-0.92	-0.64					
<i>Majke</i> Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje	-0.59	-0.18	-0.25	0.51					
<i>Majke</i> Nekažnjavajuća disciplina	0.34	-0.02	0.36	-0.17					

Rezultati kanoničke korelacione analize, usmereni na ispitivanje strukture faktora sačinjenih od iskustva disciplinovanja od strane oba roditelja i aktuelnih uverenja o disciplinovanju kod mladića, pokazuju da su faktori organizovani oko, uglavnom, pozitivnih roditeljskih ponašanja (nekažnjavanje, induktivna disciplina, retka upotreba fizičke i psihološke agresivnosti i dr.) i uverenja koja promovišu nekažnjavanje, odsustvo ili nisko prisustvo fizičke kazne, kažnjavanje kroz nadoknadu štete i/ili ignorisanje neprimerenih ponašanja.

- *struktura povezanosti uverenja o disciplinovanju devojaka sa iskustvom disciplinovanja od strane roditelja*

Analizom su izolovane tri značajne kanoničke funkcije (Tabela 58).

Tabela 58. Koeficijenti korelacija kanoničkih faktora i njihova značajnost – roditeljsko disciplinovanje i uverenja o disciplinovanju kod devojaka

	R	R ²	χ^2	df	P	Lambda
0	0.66	0.44	205.63	88	0.00	0.23
1	0.50	0.25	123.91	70	0.00	0.42
2	0.49	0.24	82.93	54	0.01	0.56
3	0.38	0.14	44.55	40	0.29	0.73
4	0.26	0.07	23.00	28	0.73	0.85
5	0.22	0.05	13.19	18	0.78	0.91
6	0.18	0.03	6.41	10	0.78	0.96
7	0.12	0.01	1.91	4	0.75	0.99

Prvi kanonički faktor (Tabela 59) iz levog seta zasićen je varijablom *hostilno disciplinovanje očeva* (.80), a sa desnog uverenjima devojaka o *naglašenom hostilnom disciplinovanju* (.57) i *nekažnjavajućoj disciplini* (-.43). Faktor je imenovan *Hostilnost očeva – hostilna uverenja kod ćerki*. Struktura faktora ukazuje na vezu između dimenzija disciplinske hostilnosti u detinjstvu i aktuelnih uverenja o disciplinovanju koja takođe promovišu hostilnost i protivna su nekažnjavanju.

Drugi faktor (Tabela 59) zasićuju, iz levog seta, *emocionalno hladan i nezainteresovan pristup disciplini od strane očeva* (-.69), *induktivno disciplinovanje od strane majki* (-0.88), prisustvo *fizičke i psihološke agresivnosti majki* tokom disciplinovanja (.77), te *hostilno disciplinovanje od strane majki* (.52), dok iz desnog seta faktor zasićuju *uverenja devojaka o nefizičkom kažnjavanju* (.68) i *proveravanju i kontrolisanju* (-.72). Faktor je imenovan *Agresivnost majki – zalaganje za pasivnost u disciplinovanju kod ćerki*. Dimenzije disciplinovanja koje ulaze u sastav ovog faktora organizovane su u konstelaciji dimenzija disciplinske hostilnosti i agresivnosti od strane majke, distanciranosti i niske hladnoće tokom

disciplinovanja od strane očeva, kao i odsustva induktivne discipline od strane majke. Struktura faktora ukazuje na vezu između nepovoljnog (grubog i agresivnog) disciplinskog iskustva tokom detinjstva od strane majki i aktuelnih uverenja koja naglašavaju slobodu vaspitanika kroz odsustvo nadzora i odsustvo fizičke kazne.

Treći faktor (Tabela 59), sa levog seta zasićuje varijabla *blaži korektivni postupci očeva* (.69) i *stroga i restriktivna disciplina očeva* (.48), a sa desnog seta *uverenja o nefizičkom kažnjavanju* (.57). Faktor je imenovan kao *Stroga i blaga disciplina očeva – uverenja ćerki koja isključuju fizičku kaznu*. Struktura faktora ukazuje da je kod devojaka koje su imale iskustvo blaže i stroge discipline od strane očeva postoji veza sa aktuelnim uverenjima u okviru kojih se preferira kazna nefizičkog tipa.

Kada su devojke u pitanju, struktura kanoničkih faktora pokazuje da se kao značajne dimenzije disciplinovanja izdvajaju hostilnost očeva, agresivnost majki i kombinacija strogog i blagog pristupa očeva, te se uviđa nešto istaknutija relacija uverenja o disciplinovanju sa postupcima očeva, u odnosu na majke. Iskustvo hostilnog disciplinovanja od strane očeva povezano je sa hostilnim uverenjima ćerki, dok se ovakva ponašanja majki ne izdvajaju kao značajna. Iskustvo agresivne discipline sa majkama, povezano je sa zauzimanjem pasivnog pristupa disciplinovanju na nivou uverenja kod ćerki. Pored toga, strog i blag disciplinski pristup očeva je u relacionom odnosu sa uverenjima kod ćerki koja na nivou disciplinovanja promovisu nenasilne metode, tj. odsustvo fizičkog kažnjavanja.

Poređenjem faktora kanoničke korelacije za varijable iskustva disciplinovanja i aktuelnih uverenja o disciplinovanju, izolovanih posebno za devojke i posebno za mladiće, primećuju se izvesne sličnosti, ali i razlike. Ono što karakteriše strukturu veze iskustva disciplinovanja i uverenja o disciplinovanju kod mladića je, da bez obzira da li se radi o blažim ili strožim iskustvima disciplinovanja, varijable koje definišu uverenja pripadaju blažim metodama disciplinovanja. Za razliku od njih, struktura veze iskustva hostilnog disciplinovanja od strane roditelja (i očeva i majki) i uverenja o disciplinovanju devojaka, ukazuje na povezanost dimenzija izrazito nepovoljnog iskustva i dimenzija uverenja koja podržavaju takav način disciplinovanja, ili pak zastupanje pasivnog pristupa u disciplinovanju.

Tabela 59. Značajni kanonički faktori levog (disciplinujuća ponašanja **roditelja**) i desnog skupa varijabli (uverenja o disciplinovanju kod **devojaka**)

	Levi set Disciplinujuća ponašanja roditelja				Desni set Uverenja devojaka o disciplinovanju dece		
	1	2	3		1	2	3
<i>Očevi</i> Stroga/restriktivna disciplina	-0.01	-0.24	0.48	Ignorisanje neprimerenog ponašanja	0.20	-0.34	-0.30
<i>Očevi</i> Blaži korektivni postupci	0.20	-0.05	0.69	Nekažnjavajuća disciplina	-0.43	-0.17	0.05
<i>Očevi</i> Hostilno disciplinovanje	0.81	-0.21	-0.07	Fizičko kažnjavanje	0.03	-0.38	0.18
<i>Očevi</i> Nekažnjavajuće disciplinovanje	-0.36	0.22	-0.26	Grubost i psihološka agresivnost	-0.01	-0.16	0.32
<i>Očevi</i> Emocionalno hladan i nezainteresovan pristup	0.14	-0.69	-0.48	Nadoknađivanje štete (restorativna kazna)	0.10	0.10	0.20
<i>Majke</i> Induktivna disciplina	-0.34	-0.88	-0.29	Nefizičko kažnjavanje	0.22	0.68	0.57
<i>Majke</i> Fizička i psihološka agresivnost	0.01	0.77	0.54	Proveravanje i kontrolisanje	-0.19	-0.72	0.23
<i>Majke</i> Suočavanje sa posledicama	0.25	0.29	-0.16	Naglašeno hostilna disciplina	0.57	-0.24	-0.36
<i>Majke</i> Hostilno disciplinovanje	-0.08	0.52	-0.33				
<i>Majke</i> Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje	-0.12	0.09	0.19				
<i>Majke</i> Nekažnjavajuća disciplina	0.05	-0.02	0.08				

***Prikaz rezultata kod ciljeva vezanih za uslove i načine sprovođenja
disciplinskih ponašanja roditelja***

Utvrđiti i opisati **uslove i načine u okviru kojih je disciplinovanje sprovedeno**

- koji su dominantni uslovi u okviru kojih je disciplinovanje dece sprovedeno

Faktorskom analizom, izolovana su tri faktora uslova sprovođenja disciplinovanja za majke i očeve. To su: *opažena neefikasnost disciplinovanja*⁶ - procena u kojoj meri su ispitanici disciplinske postupke svojih roditelja doživljavali kao efikasne, *konflikti među partnerima* po pitanju korektivne discipline - procena neslaganja između majki i očeva po pitanju primenjenih metoda disciplinovanja, *emocionalna klima* u okviru koje je sprovedena disciplina, tj. kvalitet emocionalnog odgovora roditelja tokom disciplinovanja.

Tabela 60. Deskriptivni pokazatelji za dimenzije uslova disciplinovanja kod roditelja oba pola

		N	Minimalna vrednost	Maksimalna vrednost	M	SD
Majke	Opažena neefikasnost disc.	255	.00	4.00	1.15	.81
Očevi	Opažena neefikasnost disc.	255	.00	4.00	1.15	.76
Majke	Partnerski konflikt	259	.00	4.00	1.40	1.24
Očevi	Partnerski konflikt	259	.00	4.00	1.27	1.24
Majke	Emocionalna klima	260	.00	4.00	2.27	.76
Očevi	Emocionalna klima	260	.00	4.00	2.16	.79

U Tabeli 60 su predstavljene srednje vrednosti i standardne devijacije skorova na dimenzijama uslova disciplinovanja za majke i očeve. Prosečne vrednosti odgovora mladih odraslih ispitanika za dimenzije opažene neefikasnosti i partnerskih konflikata, ukazuju da su ovi uslovi disciplinovanja bili uglavnom retko („skoro nikad”) prisutni tokom disciplinovanja, dok su zabrinutost i ljutnja zbog neprimerenog ponašanja dece bili povremeno („ponekad”) prisutni kao kontekstualni faktor disciplinskih sekvenci.

Koeficijenti korelacije za dimenzije uslova disciplinovanja uparenih uzoraka su visoki i statistički značajni u sva tri slučaja, tj. kod uparenih dimenzija uslova sprovođenja discipline između grupa roditelja različitog pola (Tabela 61).

⁶ Viši skorovi na dimenziji *opažene neefikasnosti disciplinovanja* ukazuju na percepciju roditeljskih ponašanja kao manje efikasnih, a viši skorovi na dimenziji *konflikti sa partnerom* govore o tome da su roditelji opaženi kao manje zadovoljni disciplinskim strategijama drugog roditelja. Viši skorovi na dimenziji *emocionalna klima*, upućuju na prisustvo nezadovoljstva i zabrinutost u vezi sa neprimerenim ponašanjima deteta.

Tabela 61. Koeficijenti korelacije za uparene uzorke roditelja oba pola kod uslova sprovođenja disciplinovanja

	N	r	p
Majke i očevi Opažena neefikasnost disc.	255	.80	.00
Majke i očevi Konflikti među partnerima	259	.79	.00
Majke i očevi Emocionalna klima	260	.80	.00

- utvrditi da li postoji razlika između očeva i majki u odnosu na uslove sprovođenja discipline

U cilju utvrđivanja značajnosti razlika između očeva i majki (Tabela 62), po pitanju uslova u kojima je sprovedeno disciplinovanje dece, primenjen je t-test za uparene uzorke u odnosu na sve tri dimenzije, a to su *opažena neefikasnost disciplinovanja*, *konflikti među partnerima* i *emocionalna klima*. Kao i u prethodnim analizama, provera pretpostavke o potpuno slučajnoj raspodeli nedostajućih podataka sprovedena je putem Little-ovog MCAR testa. Rezultati pokazuju da nedostajući podaci ne odstupaju značajno od slučajne raspodele i za skalu uslova disciplinovanja za majke iznose $\chi^2(95) = 104.96$, $p > .05$, a za skalu uslova disciplinovanja za očeve iznosi $\chi^2(86) = 99.84$, $p > .05$. Nedostajući podaci tretirani su EM algoritmom. Rezultati t-testa za uparene uzorke, za dimenzije uslova disciplinovanja, Tabela 62, pokazuju da se između roditelja različitog pola ne registruju razlike za dimenziju *opažene efikasnost sprovođenja discipline* ($t = -.02$, $p > .05$). Kada su *konflikti među partnerima* po pitanju disciplinovanja dece u pitanju, razlika je značajna ($t = 2.75$, $p < .01$) i pokazuje da se majke opažaju kao manje saglasne sa disciplinskim postupcima koje sprovodi drugi roditelj, nego što je to slučaj sa očevima. U odnosu na *emocionalnu klimu* kao uslov disciplinovanja, između majki i očeva je takođe ustanovljena značajna razlika ($t = 3.58$, $p < .001$), tako što se očevi opažaju kao manje nezadovoljni i zabrinuti zbog neprimerenog ponašanja dece, nego što su to majke.

Prilikom razmatranja uslova disciplinovanja u odnosu na *demografske varijable*, u obzir su uzeti pol ispitanika, potpunost porodice, red rođenja u porodici, socioekonomski status porodice i obrazovanje očeva i majki.

Primenom t-testa je utvđeno da se unutar različitih uslova u kojima se odvija disciplina ne registruju razlike kada je *pol ispitanika* u pitanju (prilog 4).

Tabela 62. Razlike između majki i očeva na dimenzijama uslova disciplinovanja

		M	Sd	t	df	p																
Opažena neefikasnost	Majke	1.15	.81	-.02	276	.99																
	Očevi	1.15	.88				Partnerski konflikt	Majke	1.40	1.24	2.75	276	.01	Očevi	1.27	1.24	Emocionalna klima	Majke	2.27	.76	3.58	276
Partnerski konflikt	Majke	1.40	1.24	2.75	276	.01																
	Očevi	1.27	1.24				Emocionalna klima	Majke	2.27	.76	3.58	276	.00	Očevi	2.16	.79						
Emocionalna klima	Majke	2.27	.76	3.58	276	.00																
	Očevi	2.16	.79																			

Prilikom provere postojanja razlika u odnosu na *potpunost porodice* ispitanika za dimenzije uslova disciplinovanja, analiza varijanse pokazuje statističku značajnost u odnosu na *opaženu neefikasnost* i *partnerske konflikte* i kod očeva i kod majki (Tabela 63). Razlike u opažanju uslova u kojima je disciplinovanje sprovedeno proveravano je između kategorija ispitanika iz bračnih i vanbračnih zajednica (N=220, 79.4%), razvedenih i razdvojenih roditelja (N=35, 12.6%), te onih u kojima je preminuo jedan ili oba roditelja (N=22, 7.9%). Post hoc testom Scheffe (rezultati su prikazani u prilogu 4) pokazalo se da su statistički značajne sledeće razlike: Unutar dimenzija *opažena neefikasnost disciplinovanja* i *partnerski konflikti*, kod majki, uočava se razlika između grupa ispitanika koji potiču iz potpunih porodica i onih u kojima su jedan ili oba roditelja preminuli, u smislu da je efikasnost disciplinovanja veća, a konflikti povodom disciplinovanja manje prisutni u porodicama sa oba roditelja, u odnosu na porodice u kojima su jedan ili oba roditelja preminuli. Za očeve se, na dimenziji *opažena neefikasnost disciplinovanja*, uočavaju razlike između grupa ispitanika iz potpunih i razvedenih porodica, u odnosu na porodice u kojima su jedan ili oba roditelja preminuli. Razlike u efikasnosti sprovođenja discipline od strane očeva nije značajna između porodica u kojima su roditelji u braku ili su razvedeni. Najmanja efikasnost je prisutna u porodicama sa jednim ili oba preminula roditelja, zatim u porodicama sa razvodom, a najefikasnije su porodice u kojima su roditelji bili u braku ili vanbračnoj zajednici. Za dimenziju *partnerski konflikti*, Scheffe post hoc analiza (prilog 4) pokazuje trend razlike između grupe ispitanika iz potpunih i porodica u kojima je roditelj preminuo, u smislu da se češći konflikti po pitanju disciplinskih postupaka evidentiraju kod očeva čije partnerke su preminule, odnosno kod osoba koje su nakon smrti oca preuzele njegovu ulogu u brizi, nezi, podizanju i

disciplinovanju dece. Dakle, kada je potpunost porodice u pitanju, konkretni uslovi disciplinovanja se od strane ispitanika procenjuju kao povoljniji, u potpunim porodicama, za razliku od porodica u kojima je osoba koja nije biološki roditelj obavljala tu funkciju.

Tabela 63. Deskriptivni pokazatelji i analiza varijanse za dimenzije uslova disciplinovanja u odnosu na potpunost porodice

	Roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici (N=220) 79.4%		Roditelji rastavljeni (N=35) 12.6%		Jedno ili oboje roditelja umrlo (N=22) 7.9%		df	F	p
	M	Sd	M	Sd	M	Sd			
Opažena neefikasnost - majke	1.12	.81	1.09	.88	1.58	,61	2 274	3.42	.03
Partnerski konflikt - majke	1.27	.18	1.77	1.38	2.04	1,28	2 274	5.92	.00
Emocionalna klima - majke	2.24	.77	2.41	.74	2.41	,63	2 274	1.18	.31
Opažena neefikasnost - očevi	1.11	.82	.91	.86	1.87	,12	2 274	9.19	.00
Partnerski konflikt - očevi	<i>1.18</i>	1.19	1.49	1.41	<i>1.78</i>	1,33	2 274	3.04	.05
Emocionalna klima - očevi	2.14	.81	2.11	.65	2.41	,80	2 274	1.21	.30

Analiza varijanse sprovedena među grupama sačinjenim u odnosu na *obrazovni status očeva* nije se pokazala značajnom po pitanju različitih uslova sprovođenja disciplinovanja. Prikaz rezultata analize varijanse, srednjih vrednosti i standardne devijacije poduzoraka koji su ušli u sastav analize varijanse, prikazani su u prilogu 4.

U odnosu na *obrazovanje majki*, analiza varijanse (Tabela 64) pokazuje da se grupe ispitanika unutar dimenzije *opažena neefikasnosti disciplinovanja*, međusobno razlikuju. Ovi rezultati ukazuju na trend da se majke koje imaju viši obrazovni nivo (fakultet) percipiraju kao manje efikasne u sprovođenju discipline, u odnosu na majke sa nešto nižim obrazovnim nivoom (srednja škola). Deskriptivni pokazatelji dimenzija uslova disciplinovanja u odnosu na obrazovni status majki su predstavljeni u Tabeli 64, a rezultati Scheffe post hoc analize se nalaze u prilogu 4.

Rezultati analize varijanse pokazuju da *socioekonomski status* ne doprinosi razlici među grupama ispitanika kada su u pitanju uslovi disciplinovanja. Analiza varijanse i detaljni deskriptivni pokazatelji za dimenzije uslova disciplinovanja u odnosu na socioekonomski status porodice dati su u prilogu 4.

Tabela 64. Rezultati analize varijanse i deskriptivni pokazatelji za dimenzije uslova disciplinovanja u odnosu na obrazovanje majki

	Osnovno obrazovanje (N=28) 10%		Srednje obrazovanje (N=176) 64%		Visoko obrazovanje (N=71) 26%		df	F	p
	M	Sd	M	Sd	M	Sd			
Opazena neefikasnost disciplinovanja	1.27	.70	1.06	.76	1.32	.94	$\frac{2}{272}$	3.00	.05
Partnerski konflikt	1.27	1.09	1.36	1.24	1.55	1.29	$\frac{2}{272}$.78	.46
Emocionalna klima	2.15	.93	2.26	.78	2.36	.62	$\frac{2}{272}$.83	.44

Prilikom provere razlika u opažanju uslova disciplinovanja kod ispitanika različitog *reda rođenja*, takođe nisu utvrđene značajne razlike. Rezultati analize varijanse i demografski pokazatelji kategorija reda rođenja nalaze se u prilogu 4.

Rezime rezultata, dobijenih eksploracijom dimenzija uslova disciplinovanja, ukazuje na postojanje bitnih karakteristika u vezi sa polom roditelja i demografskih odlika porodice, koji kreiraju specifične uslove u situacijama korigovanja neprimerenih ponašanja dece. Majke su opažene kao manje zadovoljne disciplinskim strategijama očeva i više zabrinute i ljute kada su neprimerena ponašanja dece u pitanju, tj. sklonije češćim *partnerskim konfliktima* (po pitanju disciplinovanja dece) i ispoljenoj negativnijoj *emocionalnoj klimi* tokom disciplinovanja. Pored toga, kada je potpunost porodice u pitanju, majke koje žive sa biološkim roditeljem svog deteta, procenjene su kao zadovoljnije vlastitim disciplinskim strategijama (*opažena efikasnost disciplinovanja*) i disciplinskim strategijama partnera (*partnerski konflikti*), u poređenju sa majkama čiji partner je preminuo, ili koje se nalaze u ulozi zamenskog roditelja zbog smrti biološkog roditelja. Kod očeva (ili zamenskim figurama oca), najmanja opažena *efikasnost* je prisutna u porodicama sa jednim ili oba preminula roditelja, zatim u porodicama sa razvodom, a najefikasniji su očevi u porodicama u kojima su roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici. U odnosu na dimenziju obrazovanja, majke srednjeg obrazovnog nivoa se opažaju kao *efikasnije* u uspostavljanju discipline u odnosu na visokoobrazovane majke, dok se razlika ne uočava u odnosu majke sa osnovnim stepenom obrazovanja.

- koji su dominantni načini sprovođenja disciplinovanja

Prilikom provere instrumenta utvrđeno je postojanje tri faktora za načine sprovođenja disciplinovanja i to su: *toplina i doslednost*⁷, *taktičnost/impulsivnost u disciplinovanju* i *fleksibilnost u disciplinovanju*. U Tabeli 65 su prikazani deskriptivni podaci za svaku od dimenzija načina disciplinovanja za roditelje oba pola.

Tabela 65. Deskriptivni pokazatelji za dimenzije načina sprovođenja disciplinovanja za roditelje oba pola

		N	Minimalna vrednost	Maksimalna vrednost	Srednja vrednost	Standardna devijacija
Majke	Toplina i doslednost	277	.67	4.00	2.92	.68
Očevi	Toplina i doslednost	277	.00	4.00	2.79	.77
Majke	Taktičnost/impulsivnost	277	.00	4.00	1.45	.87
Očevi	Taktičnost/impulsivnost	277	.00	4.00	1.48	.94
Majke	Fleksibilnost	277	.40	4.80	2.87	.71
Očevi	Fleksibilnost	277	.00	4.60	2.78	.79

Na osnovu prosečnih srednjih vrednosti na dimenzijama načina disciplinovanja (Tabela 65), vidi se da su najzastupljeniji načini disciplinovanja toplina i doslednost, zatim fleksibilnost, dok su najmanje zastupljeni načini disciplinovanja, onaj koji je operacionalizovan preko impulsivnog ponašanja roditelja. Na dimenzijama toplina i doslednos, odnosno fleksibilnost, majke postižu više skorove, dok na dimenziji taktičnost/impulsivnost, očevi postižu nešto više skorove.

Koeficijenti korelacije za dimenzije načina disciplinovanja uparenih uzoraka su visoki i statistički značajni u sva tri slučaja, tj. između uparenih dimenzija načina sprovođenja discipline između grupa roditelja različitog pola (Tabela 66).

Tabela 66. Koeficijenti korelacije za uparene uzorke roditelja oba pola kod načina sprovođenja disciplinovanja

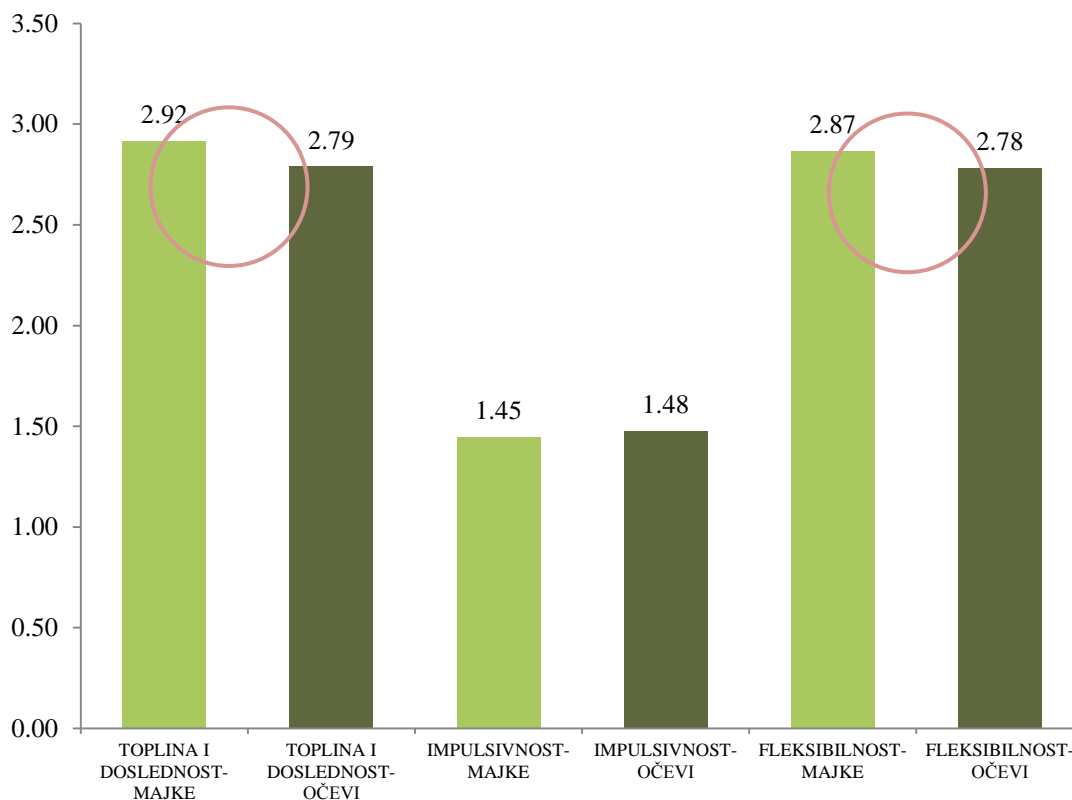
	N	r	p
Majke i očevi Toplina i doslednost	237	.73	.00
Majke i očevi Taktičnost/impulsivnost	259	.72	.00
Majke i očevi Fleksibilnost	254	.81	.00

⁷ Kod dimenzija *toplina/doslednost* i *fleksibilnost*, viši skorovi ukazuju na toplije, doslednije i fleksibilnije načine ponašanja (a niži na „hladnija“ i manje dosledna, nefleksibilna). Za razliku od toga, na dimenziji *taktičnost/impulsivnost*, viši skorovi govore o netaktičnosti i impulsivnom ponašanju roditelja tokom disciplinovanja, a niži o taktičnosti.

- utvrditi da li postoji razlika između očeva i majki u odnosu na načine sprovođenja disciplinovanja dece

Za utvrđivanje značajnosti razlika između očeva i majki, po pitanju načina sprovođenja discipline, primenjen je t-test za uparene uzorke. Kako je već napomenuto u prethodnim analizama, provera pretpostavke o potpuno slučajnoj raspodeli nedostajućih podataka sprovedena je putem Little-ovog MCAR testa. Rezultati pokazuju da nedostajući podaci ne odstupaju značajno od slučajne raspodele, te da vrednost za skalu načina disciplinovanja majki iznosi $\chi^2(243) = 251.70$, $p > .05$, a za skalu načina disciplinovanja očeva iznosi $\chi^2(252) = 253.48$, $p > .05$. Nedostajući podaci tretirani su EM algoritmom.

Rezultati t-testa (prilog 4) pokazuju da između očeva i majki, u odnosu na načine disciplinovanja, postoji značajna razlika kada su u pitanju *toplina i doslednost* ($t = 3.90$, $p < .00$), te *fleksibilnost* ($t = 3.00$, $p < .00$), dok razlika nije utvrđena za *taktičnost/impulsivnost* sprovođenja discipline ($t = -.60$, $p > .05$). Na osnovu rezultata, konstatuje se da kada su načini disciplinovanja u pitanju, majke su toplije/doslednije i fleksibilnije od očeva, dok se po pitanju taktičnosti/impulsivnosti roditelji suprotnog pola međusobno ne razlikuju, što je ilustrovano Grafikom 7.

Grafik 7. Zastupljenost i razlike u dimenzijama načina disciplinovanja kod roditelja oba pola

Prilikom razmatranja opažanja načina disciplinovanja od strane ispitanika u odnosu na *demografske varijable*, analiza je sprovedena za pol ispitanika, i njihov red rođenja, zatim u odnosu na potpunost porodice, obrazovni status roditelja i socioekonomski status porodice.

Analiza t-testa za dimenzije načina disciplinovanja (prilog 4), u odnosu na *pol ispitanika*, pokazuje da između mladića i devojaka ne postoje razlike u načinu sprovođenja discipline u zavisnosti od pola detete, osim u slučaju *taktičnost/impulsivnost*, u okviru koje se uočava postojanje trenda ($t = -1.81$, $p = .07$), da majke na impulsivniji način disciplinuju ćerke, nego sinove. Ipak, radi se o razlici čija pouzdanost je na granici značajnosti, pa je ovu konstataciju moguće uzeti u obzir kao bitnu za naredna istraživanja.

Prilikom provere postojanja eventualnih razlika u načinima disciplinovanja u odnosu na *red rođenja ispitanika*, rezultati analize varijanse pokazuju da razlike nisu značajne. Rezultati analize varijanse, kao i deskriptivni pokazatelji dimenzija načina disciplinovanja roditelja u odnosu na red rođenja dece, nalaze se u prilogu 4.

Kada je u pitanju *potpunost porodice*, analiza varijanse (Tabela 67) pokazuje da impulsivnost očeva značajno varira u odnosu na ovu demografsku varijablu, te da u porodicama sa jednim ili oba preminula roditelja, očevi (ili osobe koje su menjale figure oca) pokazuju veću implustivnost prilikom disciplinovanja, nego u onim koje su potpune ili razvedene. Deskriptivni pokazatelji dimenzija načina disciplinovanja roditelja oba pola u odnosu na potpunost porodice se nalaze u Tabeli 67, a rezultati post hoc analize prikazani su u prilogu 4.

Tabela 67. Rezultati analize varijanse i deskriptivni pokazatelji za dimenzije načina disciplinovanja u odnosu na potpunost porodice

	Roditelji u braku ili vanbr. zajednici (N=220) 79.4%		Roditelji razvedeni ili rastavljeni (N=35) 12.6%		Jedan ili oba roditelja umrli (N=22) 7.9%		df	F	p
	M	Sd	M	Sd	M	Sd			
Majke Toplina i doslednost	2.93	.70	2.85	.57	2.88	.68	2/274	.24	.79
Majke Impulsivnost	1.43	.88	1.55	.88	1.47	.85	2/274	.27	.76
Majke Fleksibilnost	2.90	.71	2.69	.71	2.82	.79	2/274	1.35	.26
Očevi Toplina i doslednost	2.81	.76	2.65	.84	2.78	.79	2/274	.71	.49
Očevi Takt./ impulsivnost	1.45	.92	1.27	.97	2.04	.94	2/274	4.88	.01
Očevi Fleksibilnost	2.79	.79	2.73	.74	2.78	.96	2/274	.09	.92

Sledeća analiza varijanse (Tabela 68) sprovedena je u cilju utvrđivanja razlika u načinu disciplinovanja u zavisnosti od *majčinog obrazovnog nivoa*. Rezultati Scheffe post hoc analize (prilog 4) pokazuju da su majke najnižeg obrazovnog nivoa manje *tople i dosledne* prilikom implementiranja korektivne discipline, u poređenju sa majkama srednjeg i visokog obrazovanja. Deskriptivni pokazatelji su predstavljeni takođe u Tabeli 68.

Tabela 68. Rezultati analize varijanse i deskriptivni pokazatelji za dimenzije načina disciplinovanja, u odnosu na obrazovanje majki

	Osnovno obrazovanje (N=28) 10%		Srednje obrazovanje (N=176) 64%		Visoko obrazovanje (N=71) 26%		df	F	p
	M	Sd	M	Sd	M	Sd			
Toplina i doslednost	2.55	.83	2.92	.66	3.04	.62	² / ₂₇₂	5.41	.01
Taktičnost/impulsivnost	1.74	.89	1.39	.86	1.47	.88	² / ₂₇₂	1.97	.14
Fleksibilnost	2.59	.92	2.88	.71	2.92	.64	² / ₂₇₂	1.20	1.00

Analiza varijanse sprovedena kako bi se utvrdilo da li postoje razlike u načinu disciplinovanja, u zavisnosti od *obrazovnog statusa očeva* (Tabela 69), pokazuje da percipirana *toplina i doslednost*, kao i *fleksibilnost* variraju u zavisnosti od toga da li su očevi manje ili više obrazovani. Ispitanici procenjuju da tokom disciplinovanja, očevi višeg obrazovnog statusa pokazuju veću toplinu i doslednost, u odnosu na očeve osnovnog obrazovanja, dok se ova razlika ne uočava između grupa očeva koji su osnovnog ili srednjeg obrazovanja. *Fleksibilnost* u disciplinovanju značajno se razlikuje između grupe očeva najnižeg obrazovnog nivoa i onih sa srednjim i visokim obrazovanjem, pri čemu su visokoobrazovani očevi najfleksibilniji, a očevi osnovnoškolskog obrazovanja su najmanje fleksibilni. Deskriptivni pokazatelji prikazani su u Tabeli 69, a rezultati Scheffe post hoc analize su dati u prilogu 4.

Kada je *socioekonomski status* porodice u pitanju, analizom varijanse nije potvrđeno da se načini disciplinovanja menjaju u zavisnosti od toga da li ispitanici procenjuju da potiču iz porodice koja ima ispodprosečne, prosečne, odnosno, prihode više od proseka. Rezultati analize varijanse i deskriptivni podaci za kategorije socioekonomskog statusa porodice dati su u prilogu 4.

Tabela 69. Rezultati analize varijanse i deskriptivni pokazatelji za dimenzije načina disciplinovanja u odnosu na obrazovanje očeva

	Osnovno obrazovanje (N=11) 4%		Srednje obrazovanje (N=183) 68%		Visoko obrazovanje (N=77) 28%		df	F	p
	M	Sd	M	Sd	M	Sd			
Toplina i doslednost	2.23	1.07	2.75	.82	2.97	.56	2 268	5.38	.01
Taktičnost/impulsivnost	2.09	.80	1.45	.91	1.41	.98	2 268	2.67	.07
Fleksibilnost	2.13	1.11	2.73	.81	2.99	.65	2 268	6.89	.00

U odnosu na dimenzije načina disciplinovanja, ispitanici opažaju da su majke toplije/doslednije i fleksibilnije od očeva, dok se po pitanju taktičnosti/impulsivnosti roditelji međusobno ne razlikuju. Međutim, u porodicama u kojima je preminula majka (ili oba roditelja), očevi (ili osobe koje su menjale figure oca) se opažaju impulsivnijim u odnosu na očeve iz potpunih ili razvedenih porodica. Majke najnižeg obrazovnog nivoa su „hladne” tokom disciplinovanja, za razliku od majki srednjeg i visokog obrazovanja, koje su toplije i doslednije (sa obrazovanjem raste toplina). Pored toga, očevi visokog obrazovanja su značajno topliji i dosledniji tokom disciplinovanja, u odnosu na očeve osnovnoškolskog obrazovanja. Dodatno, očevi osnovnog obrazovanja prilikom disciplinovanja dece pokazuju najmanju fleksibilnost i značajno se u odnosu na ovu dimenziju razlikuju od očeva srednjeg i visokog obrazovanja (kod očeva sa obrazovanjem raste toplina i fleksibilnost)

Prikaz rezultata kod ciljeva vezanih za ispitivanje glavnih efekata iskustva iz detinjstva i moderirajuće efekte uslova i načina implementacije discipline, na uverenja o disciplinovanju

Ispitati glavne efekte iskustva iz detinjstva i moderirajuće efekte uslova i načina implementacije discipline, na uverenja o disciplinovanju mladih

Hipotetski model ovog istraživanja konstruisan je tako da omogući proveru efekata iskustva u porodici, u užem smislu - efekata disciplinskih postupaka roditelja na aktuelna uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, a pored toga da utvrdi da li i na koji način specifične

kontekstualne varijable, tj. uslovi i načini disciplinovanja, moderiraju pomenutu vezu. U tu svrhu, konstruisani su sledeći setovi varijabli uključenih u model: (a) *Iskustva korektivne discipline*, tj. postupci roditelja tokom korigovanja neprimerenih ponašanja dece, operacionalizovani preko dimenzija disciplinovanja za majke (*Induktivna disciplina, Nekažnjavajuće disciplinovanje, Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje, Fizička i psihološka agresivnost, Suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja, Hostilno disciplinovanje*;) i očeve (*Blaži korektivni postupci disciplinovanja, Nekažnjavajuće disciplinovanje, Strogo i restriktivno disciplinovanje, Emocionalno hladan i nezainteresovan pristup, Hostilno disciplinovanje*) (b) *Kognitivne procene adekvatnosti upotrebe različitih tehnika disciplinovanja dece*, tj. uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, operacionalizovana je preko dimezija uverenja o disciplinovanju (c) *Specifičnosti uslova i načina u okviru kojih se praktikuje disciplinovanje dece - Uslovi disciplinovanja*, predstavljaju karakteristike disciplinskih okolnosti koje su u neposrednoj vezi sa kognitivno-emocionalnim setom uključenim u roditeljska ponašanja po pitanju disciplinske interakcije sa samim detetom i partnerom, koji su u okviru ovog istraživanja operacionalizovani preko dimenzija uslova disciplinovan - *Opažene neefikasnost roditeljskog disciplinovanja, Partnerskih konflikata roditelja po pitanju disciplinovanja i Emocionalne klime tokom disciplinovanja* (roditelji se ljutili na dete, bili zabrinuti zbog neprimerenih ponašanja deteta i sl.); dok *Načini disciplinovanja* bliže određuju same postupke, u smislu kako su se roditelji ponašali u situacijama u kojima su korigovali neprimerena ponašanja, a operacionalizovani su preko dimenzija *Topline i doslednost roditelja tokom disciplinovanja*, zatim *Taktičnosti naspram impulsivnosti tokom sprovođenja discipline* i *Fleksibilnost u disciplinovanju*. (d) *Demografske varijable* – pol, struktura porodice, socioekonomski status i nivo obrazovanja roditelja.

Ranije dobijeni empirijski podaci pokazuju da su roditeljska ponašanja prilikom korigovanja neprimerenih ponašanja dece u neposrednoj vezi sa uverenjima o disciplinovanju (Socolar & Stain, 1995). Shodno tome, uverenja mladih odraslih o disciplinovanju, koji se još uvek nisu ostvarili u roditeljskoj ulozi, predstavljaju osnov budućih disciplinskih ponašanja u porodici prokreacije, a ujedno su i reprezent iskustva iz primarne porodice. Predstavljeni hipotetski model služi boljem razumevanju uloge roditeljskih ponašanja u formiranju specifičnih kognitivnih komponenti potomaka po pitanju korektivne discipline (za pregled: Holden & Zambarano, 1992). Pored toga, uvođenjem varijabli uslova i načina disciplinovanja, moguće je ispitati globalnije efekte većeg broja faktora koji daju doprinos formiranju uverenja o disciplinovanju (Socolar, 1997; Socolar & Stein, 1995). Kako navode Straus i Fauchier (2007), upravo uslovi i načini disciplinovanja mogu imati značajniju ulogu u odnosu na

funkcionalnost i uverenja dece, nego same metode disciplinovanja, koje primenjuju roditelji prilikom korigovanja neprimerenog ponašanja dece. Takođe, Bell i Romano (2012) navode da upravo toplina i impulsivnost menjaju odnos direktne veze iskustva i uverenja o disciplinovanju. U ovom istraživanju, model je proveravan za dimenzije uverenja koje čine faktori višeg reda: *kažnjavajuća disciplina*, *pozitivna disciplina* i *disciplinovanje uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću*. Prediktori su uključeni metodom korak po korak, te je na taj način proveravano kako svaki set prediktorskih varijabli ostvaruje doprinos pri objašnjavanju kriterijumske varijable. Shodno tome sprovedene su ukupno tri hijerarhijske regresione analize.

- *Provera multikolinearnosti prediktorskih varijabli*

Korak koji je prethodio proveri prediktorskog modela za svaku od tri kriterijumske varijable (kažnjavajuća disciplina, pozitivna disciplina, disciplinovanje uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću), podrazumevao je proveru međusobne korelacije prediktorskih varijabli, za koje je planirano da budu uvedene u model. U tu svrhu sprovedena je analiza multikolinearnosti, na osnovu koje su isključene one prediktorske varijable kod kojih je faktor inflacije varijanse (variance inflation factor, VIF) bio veći od 5, u skladu sa preporukama koje daje Menard (1995). U prilogu 5 su prikazani podaci na osnovu kojih se vidi da isključene varijable potiču iz dva prediktorska seta, *iskustva disciplinovanja u detinjstvu* i *uslova i načina sprovođenja korektivne discipline*.

Prediktorske varijable koje ne ostvaruju visoku korelaciju sa ostalim prediktorskim varijablama i koje su zadovoljile uslove za uključivanje u dalju analizu, tj. u prediktorski model, prikazane su u prilogu 5. Iz seta *demografskih varijabli* (koje su u model uključene u prvom koraku) uvrštene su varijable: pol ispitanika, obrazovanje očeva i majki, te prihodi domaćinstva. Iz seta varijabli *iskustvo disciplinovanja u detinjstvu* (koje su u model uključene u drugom koraku) uvršteni su prediktori: strogo i restriktivno disciplinovanje – očevi, emocionalno hladan i nezainteresovan pristup – očevi, induktivna disciplina – majke, fizička i psihološka agresivnost – majke, suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja – majke, materijalno nagrađivanje i kažnjavanje – majke, nekažnjavajuće disciplinovanje – majke. Iz seta varijabli *uslovi i načini disciplinovanja* (uključenih u treći korak prediktorskog modela) uvrštene su varijable konflikti među partnerima za majke i očeve, kao i varijabla taktičnost/impulsivnost, takođe za majke i očeve. Pored navedenih setova varijabli, u model su u poslednjem, četvrtom koraku, uključene varijable dobijene ukrštanjem (interakcijom) varijabli iz seta prediktora *iskustva disciplinovanja u detinjstvu* (stroga i restriktivna

disciplina, emocionalno hladan i nezainteresovan pristup disciplinovanju, induktivna disciplina, fizička i psihološka agresivnost, suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja, materijalna nagrada i kazna, nekažnjavajuća disciplina) i potencijalnih moderatora iz seta *uslova i načina disciplinovanja* (partnerski konflikti i taktičnost/impulsivnost).

- *Hijerarhijska regresiona analiza za kriterijum uverenja o kažnjavajućoj disciplini*

Metodom korak po korak uključene su prediktorske varijable iz seta *demografskih varijabli*, iz seta varijabli *iskustvo disciplinovanja u detinjstvu*, a zatim iz seta varijabli *uslovi i načini disciplinovanja*. U četvrtom, završnom koraku, uključene su *interakcije* varijabli iz seta iskustva disciplinovanja u detinjstvu i varijabli iz seta uslovi i načini disciplinovanja.

Tabela 70. Rezultati značajnosti modela za kriterijum kažnjavajuće discipline

	R	R ²	F	p	značajnost doprinosa
Korak 1	.318	.101	6.771	.000	.000
Korak 2	.519	.270	7.862	.000	.000
Korak 3	.551	.304	6.683	.000	.028
Korak 4	.622	.387	4.699	.000	.013

Korak 1 Prediktori: Sociodemografske varijable (prihodi porodice, pol ispitanika, obrazovanje oca, obrazovanje majke)

Korak 2 Prediktori: Sociodemografske varijable, iskustva disciplinovanja od strane roditelja

Korak 3 Prediktori: Sociodemografske varijable, iskustva disciplinovanja od strane roditelja, uslovi u okviru kojih je sprovedeno disciplinovanje od strane majki i očeva i načini na koji je sprovedena disciplina od strane majki i očeva

Korak 4 Prediktori: Sociodemografske varijable, iskustva disciplinovanja od strane roditelja, uslovi u okviru kojih je sprovedeno disciplinovanje od strane majki i očeva i načini na koji je sprovedena disciplina od strane majki i očeva, interakcije značajnih prediktorskih varijabli iz seta iskustva disciplinovanja, sa značajnim moderatorskim varijablama iz seta uslovi i načini disciplinovanja

Kriterijumska varijabla: Uverenja o disciplinovanju mladih odraslih koja se odnose na kažnjavajuću disciplinu (dimenzija višeg reda)

Na osnovu pregleda podataka navedenih u Tabeli 70, vidi se da je model u celini značajan, kao i da svaki prediktorski set daje značajan doprinos prediktorskom modelu za kriterijum kažnjavajuće discipline.

U prvi korak hijerarhijske regresione analize (Tabela 71), kao prediktori, uvedene su varijable iz sociodemografskog seta. Ovaj model prediktora je statistički značajan i objašnjava 10% varijanse. Samostalan doprinos na uverenja koja idu u prilog odobravanju korišćenja kažnjavajuće discipline imaju *muški pol ispitanika* i *nizak socioekonomski status porodice*.

Tabela 71. Prediktori uverenja o kažnjavajućoj disciplini iz prvog koraka hijerarhijske regresione analize

	β	nivo značajnosti
Pol ispitanika	-.290	.000
Obrazovanje majke	.046	.499
Obrazovanje oca	.052	.433
Prihodi porodice	-.142	.026

Drugi korak objašnjava ukupno 27% varijanse (Tabela 72), što predstavlja značajno povećanje procenta objašnjene varijanse u odnosu na prethodni korak. U ovom koraku su uvedene varijable iz seta iskustva disciplinovanja u detinjstvu i to dimenzije disciplinovanja majki (ukupno 5 varijabli disciplinujućih ponašanja) i očeva (ukupno 2 varijable disciplinujućih ponašanja). U odnosu na uverenja o disciplinovanju koja idu u prilog kažnjavajućoj discipline, samostalan doprinos imaju *muški pol ispitanika, učestala stroga i restriktivna disciplina* od strane očeva, i *nisko učestala nekažnjavajuća disciplina* od strane majki.

Tabela 72. Prediktori uverenja o kažnjavajućoj disciplini iz drugog koraka hijerarhijske regresione analize

	β	nivo značajnosti
Pol ispitanika	-.263	.000
Obrazovanje majke	.026	.679
Obrazovanje oca	.061	.320
Prihodi porodice	-.071	.249
Očevi Stroga i restriktivna disciplina	.292	.001
Očevi Emoc. hladan i nezaint. pristup disc.	.056	.425
Majke Induktivna disciplina	-.014	.854
Majke Fizička i psihološka agresivnost	.149	.070
Majke Suočavanje sa posledicama nepr. ponaš.	.008	.932
Majke Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje	.059	.372
Majke Nekažnjavajuća disciplina	-.165	.014

U trećem koraku, uvođenjem varijabli *uslova i načina disciplinovanja*, procenat objašnjene varijanse narasta na 30% i ova promena je statistički značajna (Tabela 70). Pojedinačni doprinos u ovom koraku prediktorskog modela (Tabela 73) daju *muški pol ispitanika, učestala stroga i restriktivna disciplina očeva, nisko učestala primena nekažnjavajuće discipline* od strane majki i *nisko učestali partnerski konflikti po pitanju disciplinovanja dece za majke*.

Tabela 73. Prediktori uverenja o kažnjavajućoj disciplini iz trećeg koraka hijerarhijske regresione analize

	β	nivo značajnosti
Pol ispitanika	-.254	.000
Obrazovanje majke	.052	.415
Obrazovanje oca	.047	.444
Prihodi porodice	-.065	.289
Očevi Stroga i restriktivna disciplina	.332	.000
Očevi Emoc. hladan i nezaint. pristup disc.	.082	.240
Majke Induktivna disciplina	-.042	.578
Majke Fizička i psihološka agresivnost	.143	.093
Majke Suočavanje sa posled. nepr. ponašanja	-.032	.733
Majke Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje	.061	.349
Majke Nekažnjavajuća disciplina	-.141	.034
Majke Partnerski konflikt po pitanju disc.	-.255	.010
Očevi Partnerski konflikt po pitanju disc.	.105	.280
Majke Taktičnost/impulsivnost	.125	.195
Očevi Taktičnost/impulsivnost	-.029	.754

U završnom koraku hijerarhijske regresione analize za kriterijum uverenja o kažnjavajućoj disciplini mladih, konstatuje se da procenat objašnjene varijanse narasta na 38%, a ova promena je statistički značajna (Tabela 70). Pored prethodno proveravane značajnosti prediktora iz setova demografskih varijabli, varijabli iskustava disciplinovanja u detinjstvu i varijabli uslova i načina u okviru kojih je disciplinovanje sprovedeno, u završnom koraku su uvedne i interakcije kako bi se testirali efekti moderatora. Interakcije su formirane ukrštanjem varijabli iz seta prediktora iskustva disciplinovanja u detinjstvu i potencijalnih moderatora iz seta *uslova i načina disciplinovanja*. Značajnu prediktorsku snagu (Tabela 74),

tj. samostalni doprinos u ovom koraku, imaju *muški pol ispitanika, učestao strog i restriktivan pristup disciplini od strane očeva* i *učestala upotreba fizičke i psihološke agresivnosti od strane majki*. Pored toga, značajne efekte u predikciji pozitivnih uverenja o kažnjavajućoj disciplini ostvaruju i četiri interakcije. Varjabla *strog i restriktivan disciplinski pristup očeva* i varijabla *partnerski konflikti očeva* su u pozitivnoj interakciji, što ukazuje na to da je efekat ovakvog disciplinskog pristupa očeva u odnosu na uverenja o kažnjavanju veći, što su izraženiji partnerski konflikti po pitanju disciplinovanja. *Disciplinovanje putem suočavanja sa posledicama od strane majki* i *partnerski konflikti majki*, su u negativnoj interakciji, tj. što su majke više sklone partnerskim konfliktima, to je manji efekat ove disciplinske metode na kriterijumsku varijablu (uverenja o kažnjavajućoj disciplini). *Fizička i psihološka agresivnost majki* i *taktičnost/impulsivnost*, ostvaruju negativni efekat interakcije na kriterijumsku varijablu, pa to ukazuje da što su majke impulsivnije prilikom implementacije korektivne discipline, to su efekti fizičke i psihološke agresivnosti na uverenja o disciplinovanju manji. Na kraju, prediktor *suočavanje sa posledicama kao disciplinska strategija majki* i moderator *taktičnost/impulsivnost* ostvaruju pozitivan interakcijski efekat, tako što se usled visoko ispoljene impulsivnosti tokom disciplinovanja povećava efekat metode suočavanja, tj. mladi se u većoj meri zalažu za kažnjavanje.

Tabela 74. Prediktori uverenja o kažnjavajućoj disciplini iz četvrtog (završnog) koraka hijerarhijske regresione analize

	β	nivo značajnosti
Pol ispitanika	-.225	.000
Obrazovanje majke	.069	.278
Obrazovanje oca	.034	.584
Prihodi porodice	-.067	.276
Očevi Stroga i restriktivna disciplina	.237	.012
Očevi Emoc. hladan i nezainteresovan pristup disc.	.050	.526
Majke Induktivna disciplina	-.036	.651
Majke Fizička i psihološka agresivnost	.230	.013
Majke Suočavanje sa posledicama nepr. ponašanja	.024	.812
Majke Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje	.031	.658
Majke Nekažnjavajuća disciplina	-.104	.122
Majke Partnerski konflikt po pitanju disc.	-.153	.153

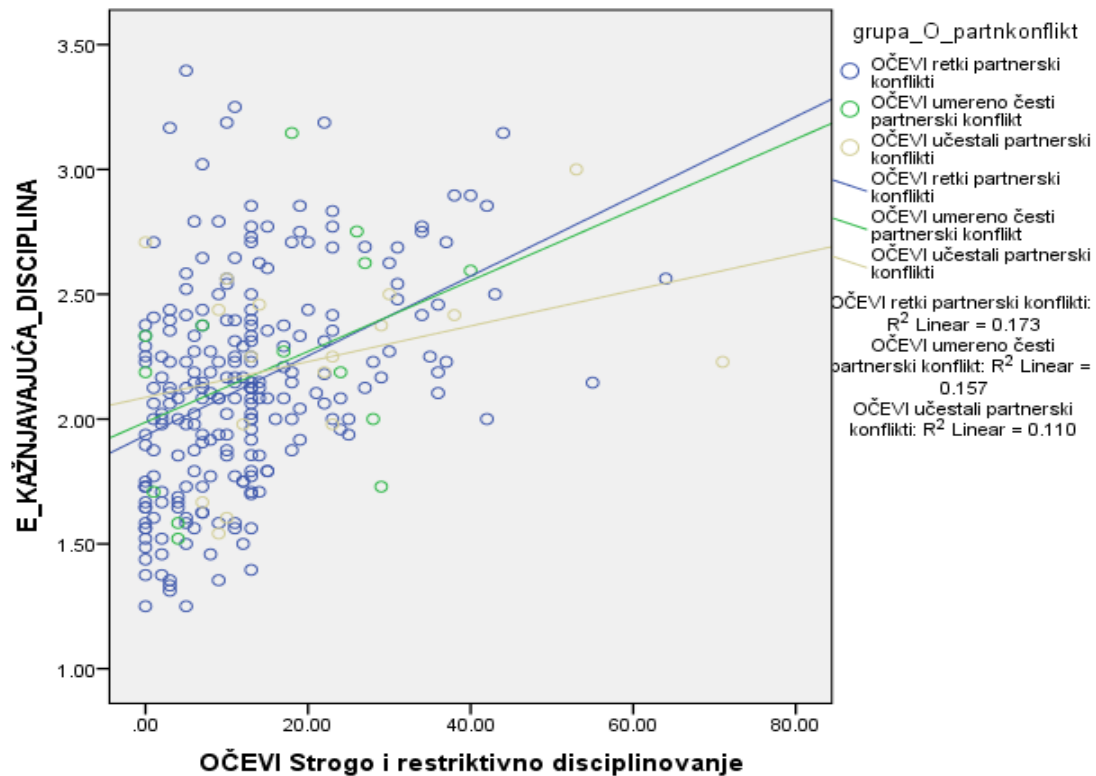
Očevi Partnerski konflikt po pitanju disc.	-.001	.996
Majke Taktičnost/impulsivnost	.174	.103
Očevi Taktičnost/impulsivnost	-.073	.468
Očevi Stroga i rest. disc. X Partnerski konflikti	.218	.028
Očevi Emoc. hladan pristup X Partnerski konflikti	-.091	.184
Majke Induktivna disc. X Partnerski konflikti	.066	.436
Majke Fiz. i psihološka agr. X Partnerski konflikti	.007	.929
Majke Suočavanje sa posled. X Part. konflikti	-.334	.001
Majke Mater. nagrada i kazna X Part. konflikti	-.098	.199
Majke Nekažnjavajuća disc. X Partnerski konflikti	.092	.168
Očevi Stroga i restr. disc. X Takt./impulsivnost	-.063	.481
Očevi Emoc. hladan prist. X Takt./impulsivnost	.123	.098
Majke Nekažnj. disc. X Taktičnost/impulsivnost	.083	.217
Majke Induktivna disc. X Taktičnost/impulsivnost	-.060	.446
Majke Fiz. i psih. agr. X Taktičnost/impuls.	-.240	.012
Majke Suoč. sa posled. X Taktičnost/impuls.	.224	.048
Majke Mat. nagr. i kazna X Taktičnost/impuls.	-.002	.983

Kako bi bili dobijeni detaljniji podaci o interakcijama prediktorskih i moderatorskih varijabli koje pokazuju značajnost u okviru modela, sprovedeno je testiranje jednakosti regresionih nagiba između grupa F-testom. Svaka od moderatorskih varijabli podeljena je na tri nivoa učestalosti, pa se i partnerski konflikti po pitanju disciplinovanja i taktičnost/impulsivnost razmatraju u kategorijama *nisko*, *umereno* i *visoko*, uz napomenu da je niska impulsivnost operacionalizovana kao taktičnost.

Tabela 75. Rezultati F testa za testiranje jednakosti regresionih nagiba za interakcijsku varijablu strog i restriktivan pristup očeva - partnerski konflikti očeva

	df	F	p
Niski naspram umereni partnerski konflikti	1 256	.04	.83
Niski naspram visoki partnerski konflikti	1 256	2.29	.13
Umereni naspram visoki partnerski konflikti	1 256	.52	.47

Na osnovu analize podataka prikazanih u Tabeli 75, može se videti da rezultati F testa za proveru regresionih nagiba interakcija stroge i restriktivne discipline očeva i visoko, nisko ili umereno prisutnih partnerskih konflikata po pitanju disciplinovanja dece, ne pokazuju statističku značajnost. Zbog toga je moguće govoriti o umerenom efektu interakcije.

Grafik 8. Interakcija između stroge i restriktivne discipline očeva i partnerskih konflikata

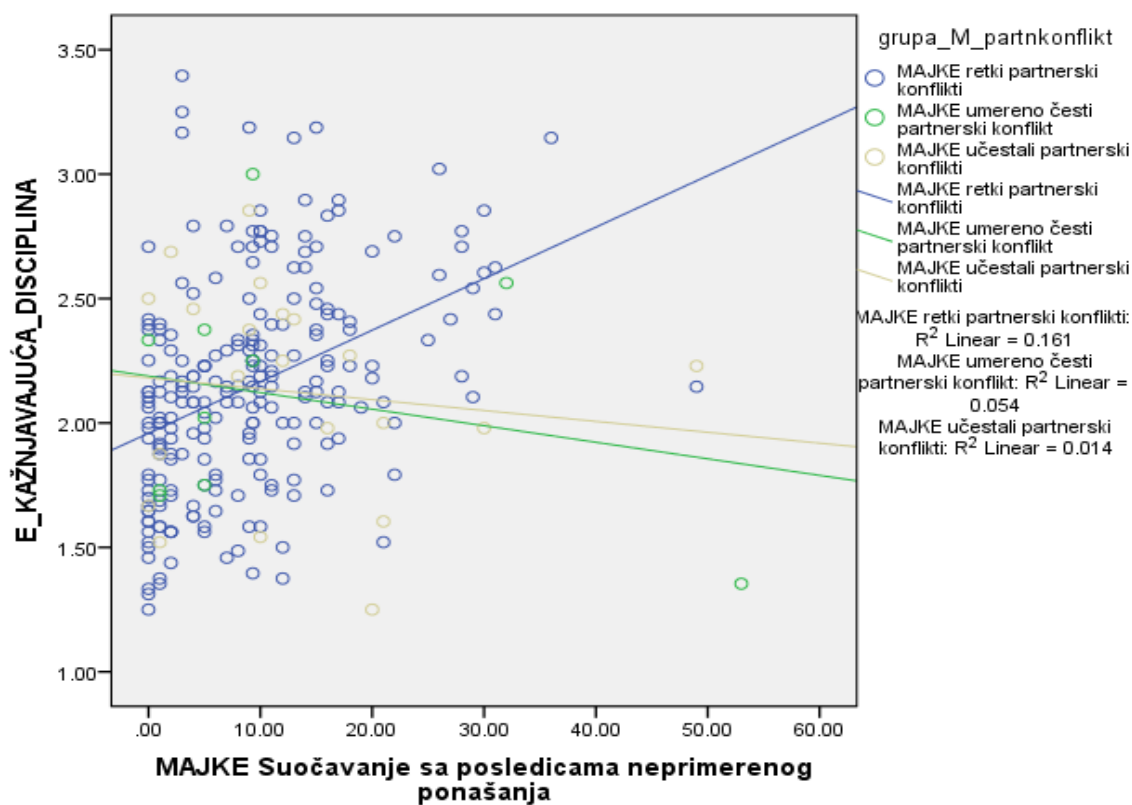
Naime, kako se vidi na Grafiku 8, mladi koji potiču iz porodica u kojima su očevi češće upotrebljavali strogu i restriktivnu disciplinu i retko ulazili u konflikte povodom disciplinovanja sa majkama, na nivou uverenja, u nešto većoj meri se zalažu za kažnjavajuću disciplinu, za razliku od mladih čiji su očevi takođe retko pribegavali ovoj disciplinskoj metodi i retko ulazili u konflikte sa svojim partnerkama zbog pitanja oko disciplinovanja dece, a koji pokazuju nešto manje zastupanje kažnjavajućih uverenja. Pored toga, kada je percepcija disciplinskih ponašanja očeva ukazivala na često prisutnu strogost i restriktivnost, uz učestale konflikte po pitanju disciplinovanja, uverenja mladih su u manjoj meri bila naklonjena kažnjavajućoj disciplini, nego što je to slučaj kod mladih čiji su očevi takođe često koristili ovakav disciplinski pristup, ali su retko do umereno bili u konfliktima sa partnerkama

povodom disciplinovanja dece. Ipak, navedena razlika nije statistički značajna, nego ukazuje na trend.

Tabela 76. Rezultati F- testa kod testiranja jednakosti regresionih nagiba za interakcijsku varijablu suočavanje sa posledicama majke - partnerski konflikti majke

	df	F	p
Niski naspram umereni partnerski konflikti	1 213	6.91	.01
Niski naspram visoki partnerski konflikti	1 213	3.93	.05
Umereni naspram visoki partnerski konflikti	1 213	.28	.47

Prilikom testiranja jednakosti regresionih nagiba kod interakcija prediktorske varijable suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja majki i moderatorske varijable partnerskih konflikata majki (Tabela 76), utvrđeno je postojanje razlika između interakcija sa nisko prisutnim partnerskim konfliktima u odnosu na umereno i visoko prisutne konflikte.

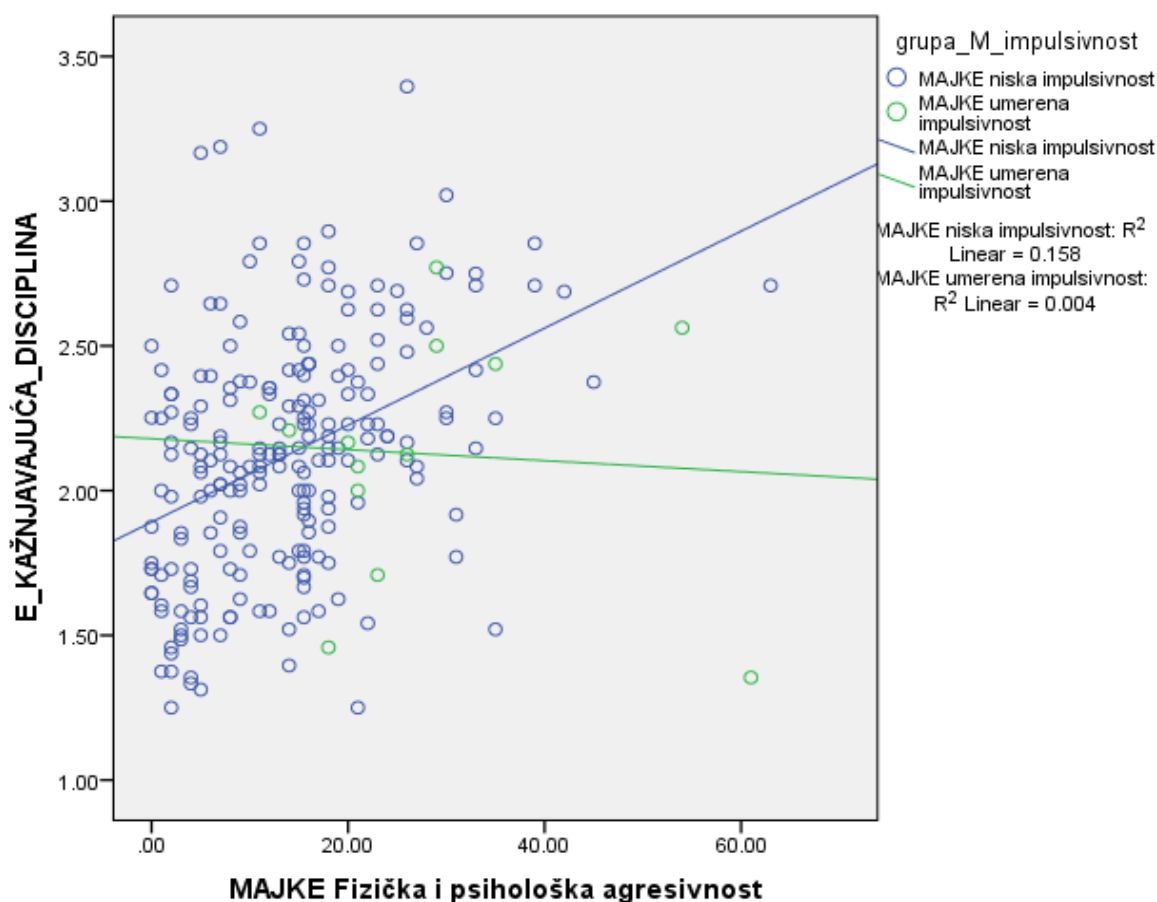
Grafik 9. Interakcija između suočavanja sa posledicama od strane majki i partnerskih konflikata

Deca majki koje **rede** koriste disciplinsku strategiju suočavanja sa posledicama neprimerenih ponašanja, u manjoj meri podržavaju kažnjavanje, ukoliko opažaju da majke takođe retko ulaze u konflikte sa partnerom po pitanju disciplinovanja dece, u poređenju sa mladima čije majke su umereno ili često ulazile u ovu vrstu partnerskih konflikata i koji nešto više podržavaju kažnjavanje (Grafik 9). Naspram toga, pozitivnija uverenja o kažnjavajućoj disciplini poseduju mladi čije majke su često koristile ovu metodu disciplinovanja i pri tome retko ulazile u konflikte sa partnerom (po pitanju disciplinovanja dece), dok su ovakva uverenja o disciplinovanju značajno manje zastupljena kod mladih čije majke su takođe često koristile suočavanje sa posledicama i pri tome umereno ili često ulazile u partnerske konflikte po pitanju disciplinovanja dece.

Tabela 77. Rezultati F- testa kod testiranja jednakosti regresionih nagiba za interakcijsku varijablu fizička i psihološka agresivnost majki - taktičnost/impulsivnost majki

	df	F	p
Niska naspram umerena taktičnost/impulsivnost	1	5.39	.02
	226		
Niska naspram visoke taktičnosti/impulsivnosti	1	.16	.69
	226		
Umerena naspram visoke taktičnosti/impulsivnosti	1	.39	.53
	226		

Iz Tabele 77 se vidi da se kod interakcije varijabli fizička i psihološka agresivnost majki - taktičnost/impulsivnost majki, značajna razlika uočava u situacijama u kojima je moderatorska varijabla nisko ili umereno učestala. Mladi čije majke u maloj meri posežu za fizičkom i psihološkom agresivnošću tokom disciplinovanja i pri tome su taktične (nisko impulsivne), u manjoj meri podržavaju kažnjavanje na nivou uverenja u odnosu na mlade čije majke su umereno impulsivne. U situacijama u kojima su majke taktične, ali sklone upražnjavanju fizičke i psihološke agresivnosti, mladi podržavaju kažnjavanje u većoj meri, za razliku od mladih (manje podržavaju kažnjavanje) čije majke takođe učestalo koriste ovu metodu disciplinovanja, ali su umereno impulsivne. Rezultati su predstavljeni Grafikom 10.

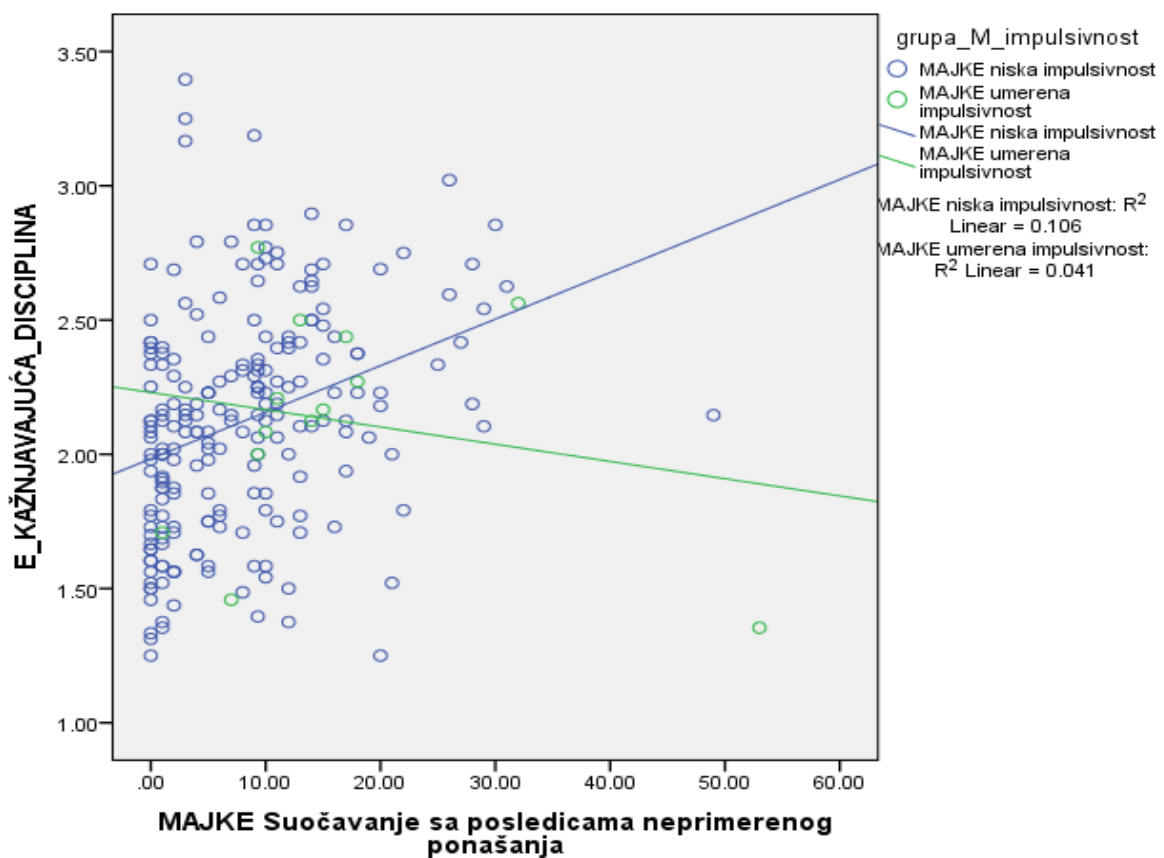
Grafik 10. Interakcija fizičke i psihološke agresivnosti kao metode disciplinovanja majki i taktičnosti/impulsivnosti majki

Tabela 78. Rezultati F- testa kod testiranja jednakosti regresionih nagiba za interakcijsku varijablu suočavanje sa posledicama X taktičnost/impulsivnost majki

	df	F	p
Niska naspram umerena taktičnost/impulsivnosti	1	6.50	.01
	226		
Niska naspram visoke taktičnosti/impulsivnosti	1	.060	.81
	226		
Umerena naspram visoke taktičnosti/impulsivnosti	1	6.30	.43
	226		

Iz Tabele 78 se vidi da za značajne razlike postoje jedino između kategorije (taktičnosti) niske i umerene impulsivnosti. Grafik 11 ilustruje interakcijski odnos prediktorske varijable, suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja, koju kao metodu disciplinovanja

sprovode majke i moderatorske varijable taktičnost/impulsivnost takođe od strane majki. U situacijama u kojima su majke u manjoj meri koristile suočavanja sa posledicama neprimerenog ponašanja i pri tome bile nisko impulsivne, podrška kažnjavajućoj disciplini je niža, u poređenju sa mladima čije majke su takođe retko koristile ovu metodu disciplinovanja i pri tome ispoljavale umerenu impulsivnost. Kod učestale upotrebe ove disciplinske metode od strane majki i ispoljene niske impulsivnosti od strane majki, mladi zastupaju uverenja, koja podržavaju kažnjavanje u većoj meri, u odnosu na mlade čije majke su takođe često koristile metodu suočavanja sa posledicama i pri tome su bile umereno impulsivne.

Grafik 11. Interakcija disciplinske tehnike suočavanja sa posledicama neprimerenog ponašanja od strane majki i taktičnosti/impulsivnosti

- Hijerarhijska regresiona analiza za kriterijum uverenja o pozitivnoj disciplini

Izbor prediktorskih varijabli je, kao i u prethodnoj proveru značajnosti modela, sačinjen na osnovu provere multikolinearnosti, pa su u model uključeni samo oni prediktori koji ne ostvaruju značajnu međusobnu povezanost. Metodom korak po korak, uključene su *varijable iz demografskog seta*, iz seta *iskustvo disciplinovanja u detinjstvu*, a zatim iz seta *uslovi i*

načini disciplinovanja. Završni korak, pored navedenih, obuhvata i varijable nastale interakcijom varijabli iz seta iskustva disciplinovanja u detinjstvu i iz seta uslovi i načini disciplinovanja.

Tabela 79. Rezultati značajnosti modela za kriterijum uverenja o pozitivnoj disciplini

	R	R ²	F	p	značajnost doprinosa
Korak 1	.059	.003	.209	.933	.933
Korak 2	.404	.163	4.137	.000	.000
Korak 3	.479	.229	4.564	.000	.001
Korak 4	.531	.281	2.918	.000	.343

Korak 1 Prediktori: Sociodemografske varijable (prihodi porodice, pol ispitanika, obrazovanje oca, obrazovanje majke)

Korak 2 Prediktori: Sociodemografske varijable, iskustva disciplinovanja od strane roditelja

Korak 3 Prediktori: Sociodemografske varijable, iskustva disciplinovanja od strane roditelja, uslovi u okviru kojih je sprovedeno disciplinovanje od strane majki i očeva i načini na koji je sprovedena disciplina od strane majki i očeva

Korak 4 Prediktori: Sociodemografske varijable, iskustva disciplinovanja od strane roditelja, uslovi u okviru kojih je sprovedeno disciplinovanje od strane majki i očeva i načini na koji je sprovedena disciplina od strane majki i očeva, interakcije značajnih prediktorskih varijabli iz seta iskustva disciplinovanja sa značajnim moderatorskim varijablama iz seta uslovi i načini disciplinovanja

Kriterijumska varijabla: Uverenja o disciplinovanju mladih odraslih koja se odnose na pozitivnu disciplinu (dimenzija višeg reda)

Na osnovu pregleda podataka navedenih u Tabeli 79, vidi se da je, osim u prvom koraku, model značajan i u ostala dva koraka, dok značajnost doprinosa izostaje kada se u završni korak uvedu interakcijske varijable. Dakle, značajan doprinos prediktorskom modelu, za kriterijum uverenja o pozitivnoj disciplini, daju dva seta varijabli, iskustvo disciplinovanja u detinjstvu, te uslovi i načini disciplinovanja.

U prvi korak hijerarhijske regresione analize (Tabela 80) uvedene su varijable iz sociodemografskog seta. Ovaj model prediktora ne pokazuje statističku značajnost i objašnjava 0.3% varijanse.

Tabela 80. Prediktori uverenja o pozitivnoj disciplini iz prvog koraka hijerarhijske regresione analize

	β	nivo značajnosti
Pol ispitanika	.028	.655
Obrazovanje majke	.015	.608
Obrazovanje oca	-.006	.919
Prihodi porodice	-.030	.479

U drugom koraku, uvođenjem varijabli iz seta iskustva disciplinovanja u detinjstvu, procenat objašnjene varijanse pokazuje se kao značajan i raste na 16%. Samostalni doprinos imaju *stroga i restriktivna disciplina očeva, induktivna disciplina majki, suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja od strane majki i materijalno nagrađivanje i kažnjavanje*, takode od strane majki (Tabela 81).

Tabela 81. Prediktori uverenja o pozitivnoj disciplini iz drugog koraka hijerarhijske regresione analize

	β	nivo značajnosti
Pol ispitanika	.082	.170
Obrazovanje majke	.004	.894
Obrazovanje oca	-.024	.689
Prihodi porodice	.002	.968
Očevi Stroga i restriktivna disciplina	.010	.009
Očevi Emoc. hladan i nezaint. pristup disc.	-.008	.518
Majke Induktivna disciplina	.018	.000
Majke Fizička i psihološka agresivnost	-.007	.070
Majke Suoč. sa posledicama nepr. ponašanja	-.014	.008
Majke Mater. nagrađivanje i kažnjavanje	.022	.027
Majke Nekažnjavajuća disciplina	-.005	.436

U trećem koraku, uvođenjem varijabli iz seta uslova i načina disciplinovanja (Tabela 79), procenat objašnjene varijanse statistički značajno raste na 23%. Samostalan doprinos daju varijable (Tabela 82), *stroga i restriktivna disciplina očeva, induktivna disciplina majki, fizička i psihološka agresivnost majki, suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja od strane majki i materijalno nagrađivanje i kažnjavanje* od strane majki, *partnerski konflikt po pitanju disciplinovanja* i za majke i za očeve, kao i *taktičnost/impulsivnost* i za majke i za očeve.

Tabela 82. Prediktori uverenja o pozitivnoj disciplini iz trećeg koraka hijerarhijske regresione analize

	β	nivo značajnosti
Pol ispitanika	.065	.278
Obrazovanje majke	.019	.479
Obrazovanje oca	-.023	.700
Prihodi porodice	.033	.421
Očevi Stroga i restriktivna disciplina	.014	.000
Očevi Emoc. hladan i nezaint. pristup disc.	-.007	.532
Majke Induktivna disciplina	.018	.000
Majke Fizička i psihološka agresivnost	-.010	.013
Majke Suočavanje sa posled. nepr. ponašanja	-.018	.001
Majke Mater. nagrađivanje i kažnjavanje	.022	.022
Majke Nekažnjavajuća disciplina	-.003	.673
Majke Partnerski konflikt po pitanju disc.	.080	.052
Očevi Partnerski konflikt po pitanju disc.	-.093	.030
Majke Taktičnost/impulsivnost	.166	.001
Očevi Taktičnost/impulsivnost	-.173	.000

U završnom koraku, uvođenjem interakcija, formiranih od varijabli iskustva disciplinovanja i varijabli uslova i načina disciplinovanja, procenat objašnjene varijanse narasta na 28%. Promena koju unose novouvedene varijable, ne pravi značajnu razliku u odnosu na prethodna tri koraka, za kriterijum uverenja o pozitivnoj disciplini. U završnom koraku (Tabela 83), samostalni doprinos uverenjima koja idu u prilog pozitivnoj disciplini imaju, *stroga i restriktivna disciplina očeva, induktivna disciplina majki, suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja od strane majki i materijalno nagrađivanje i kažnjavanje od strane majki, te partnerski konflikt po pitanju disciplinovanja i za majke i za očeve, kao i taktičnost/impulsivnost i za majke i za očeve*. Nijedna od interakcija ne daju značajan doprinos u završnom koraku modela.

Tabela 83. Prediktori uverenja o pozitivnoj disciplini iz četvrtog (završnog) koraka hijerarhijske regresione analize

	β	nivo značajnosti
Pol ispitanika	.067	.291
Obrazovanje majke	.030	.289
Obrazovanje oca	-.033	.591
Prihodi porodice	.021	.619
Očevi Stroga i restriktivna disciplina	.011	.009
Očevi Emoc. hladan i nezainteresovan pristup disc.	-.009	.487
Majke Induktivna disciplina	.016	.000
Majke Fizička i psihološka agresivnost	-.008	.073
Majke Suočavanje sa posled. nepr. ponašanja	-.014	.021
Majke Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje	.021	.042
Majke Nekažnjavajuća disciplina	.001	.907
Majke Partnerski konflikt po pitanju disc.	.088	.057
Očevi Partnerski konflikt po pitanju disc.	-.111	.023
Majke Taktičnost/impulsivnost	.194	.001
Očevi Taktičnost/impulsivnost	-.201	.000
Očevi Stroga i rest. disc. X Partnerski konflikti	.005	.102
Očevi Emoc. hladan pristup X Partnerski konflikti	.009	.297
Majke Induktivna disc. X Partnerski konflikti	-.004	.197
Majke Fiz. i psihološka agr. X Partnerski konflikti	.001	.686
Majke Suočavanje sa posled. X Part. konflikti	-.005	.238
Majke Mater. nagrada i kazna X Part. konflikti	-.013	.172
Majke Nekažnjavajuća disc. X Partnerski konflikti	.006	.245
Očevi Stroga i restr. disc. X Takt./impulsivnost	.000	.969
Očevi Emoc. hladan prist. X Takt./impulsivnost	-.013	.324
Majke Nekažnj. disc. X Taktičnost/impulsivnost	.005	.474
Majke Induktivna disc. X Taktičnost/impulsivnost	.005	.222
Majke Fiz. i psih. agr. X Taktičnost/impulsivnost	-.003	.447
Majke Suoč. sa posled. X Taktičnost/impulsivnost	.000	.965
Majke Mat. nagr. i kazna X Takt./impulsivnost	-.005	.689

- Hijerarhijska regresiona analiza za kriterijum uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću

Kao i u prethodnim proverama značajnosti modela, izbor prediktorskih varijabli, sačinjen je na osnovu prethodne provere multikolinearnosti. Metodom korak po korak, uključene su varijable iz seta *demografskih varijabli*, iz seta varijabli *iskustvo disciplinovanja u detinjstvu* i zatim iz seta varijabli *uslovi i načini disciplinovanja*. U završni korak uključene su i interakcije značajnih prediktorskih varijabli (varijable iz seta iskustva disciplinovanja u detinjstvu) i značajnih moderatorskih varijabli (uslovi i načini disciplinovanja).

Tabela 84. Rezultati značajnosti modela za kriterijum uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću

	R	R ²	F	p	značajnost doprinosa
Korak 1	.106	.011	.686	.602	.602
Korak 2	.448	.201	5.340	.000	.000
Korak 3	.489	.239	4.818	.000	.023
Korak 4	.554	.307	3.298	.000	.109

Korak 1 Prediktori: Sociodemografske varijable (prihodi porodice, pol ispitanika, obrazovanje oca, obrazovanje majke)

Korak 2 Prediktori: Sociodemografske varijable, iskustva disciplinovanja od strane roditelja

Korak 3 Prediktori: Sociodemografske varijable, iskustva disciplinovanja od strane roditelja, uslovi u okviru kojih je sprovedeno disciplinovanje od strane majki i očeva i načini na koji je sprovedena disciplina od strane majki i očeva

Korak 4 Prediktori: Sociodemografske varijable, iskustva disciplinovanja od strane roditelja, uslovi u okviru kojih je sprovedeno disciplinovanje od strane majki i očeva i načini na koji je sprovedena disciplina od strane majki i očeva, interakcije značajnih prediktorskih varijabli iz seta iskustva disciplinovanja sa značajnim moderatorskim varijablama iz seta uslovi i načini disciplinovanja

Kriterijumska varijabla: Uverenja o disciplinovanju mladih odraslih koja se odnose na disciplinovanje uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću (dimenzija višeg reda)

Na osnovu pregleda podataka navedenih u Tabeli 84, uočava se da je model osim u prvom koraku, značajan u ostala tri koraka, s tim što izostaje statistička značajnost doprinosa interakcijskih varijabli u završnom koraku. Značajan doprinos prediktorskom modelu za kriterijum uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću, daju dva seta varijabli, iskustvo disciplinovanja u detinjstvu, kao i uslovi i načini disciplinovanja.

U prvi korak hijerarhijske regresione analize (Tabela 85) uvedene su varijable iz sociodemografskog seta. Ovaj model prediktora ne pokazuje statističku značajnost i objašnjava 1% varijanse.

Tabela 85. Prediktori uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću iz prvog koraka hijerarhijske regresione analize

	β	nivo značajnosti
Pol ispitanika	.025	.701
Obrazovanje majke	.035	.608
Obrazovanje oca	-.062	.353
Prihodi porodice	.081	.226

U drugom koraku, uvođenjem varijabli iz seta iskustva disciplinovanja u detinjstvu, procenat objašnjene varijanse pokazuje se kao značajan i raste na 21%. Samostalni doprinos imaju *emocionalno hladan i nezainteresovan pristup u disciplinovanju od strane očeva* i *induktivna disciplina od strane majki* (Tabela 86).

Tabela 86. Prediktori uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću iz drugog koraka hijerarhijske regresione analize

	β	nivo značajnosti
Pol ispitanika	.010	.865
Obrazovanje majke	.122	.060
Obrazovanje oca	-.044	.466
Prihodi porodice	.034	.599
Očevi Stroga i restriktivna disciplina	.085	.334
Očevi Emoc. hladan i nezainter. pristup disc.	.386	.000
Majke Induktivna disciplina	-.193	.016
Majke Fizička i psihološka agresivnost	-.045	.600
Majke Suočavanje sa posledicama nepr. ponaš.	.164	.094
Majke Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje	-.071	.305
Majke Nekažnjavajuća disciplina	.028	.684

U trećem koraku, uvođenjem varijabli iz seta uslova i načina disciplinovanja (Tabela 87), procenat objašnjene varijanse statistički značajno raste na 24%. Samostalan doprinos daju varijable, *obrazovni nivo majki*, *emocionalno hladan i nezainteresovan pristup disciplini od strane očeva*, *induktivna disciplina od strane majki* i *taktičnost/impulsivnost od strane majki*.

Tabela 87. Prediktori uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću iz trećeg koraka hijerarhijske regresione analize

	β	nivo značajnosti
Pol ispitanika	-.020	.742
Obrazovanje majke	.137	.035
Obrazovanje oca	-.045	.457
Prihodi porodice	.037	.561
Očevi Stroga i restriktivna disciplina	.090	.322
Očevi Emoc. hladan i nezaint. pristup disc.	.370	.000
Majke Induktivna disciplina	-.191	.017
Majke Fizička i psihološka agresivnost	-.098	.269
Majke Suočavanje sa posledicama nepr. ponašanja	.102	.304
Majke Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje	-.069	.311
Majke Nekažnjavajuća disciplina	.056	.419
Majke Partnerski konflikt po pitanju disc.	-.021	.837
Očevi Partnerski konflikt po pitanju disc.	-.007	.945
Majke Taktičnost/impulsivnost	.233	.021
Očevi Taktičnost/impulsivnost	-.004	.966

U završnom koraku (Tabela 88), uvođenjem varijabli formiranih interakcijom iskustva disciplinovanja i uslova i načina disciplinovanja, procenat objašnjene varijanse narasta na 31%. Ipak, promena koju unose novouvedene varijable, ne pravi značajnu razliku u odnosu na prethodna tri seta varijabli, kada je kriterijum uverenja o agresivnoj disciplini u pitanju. U završnom koraku, samostalni doprinos uverenjima koja idu u prilog disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću, imaju *obrazovni nivo majki, emocionalno hladan i nezainteresovan pristup očeva, induktivna disciplina majki i impulsivnost majki*. Zapaža se da moderatorska varijabla *taktičnost/impulsivnost* daje samostalan doprinos prediktivnom modelu, ali da nema snagu promene kada su u pitanju postupci roditelja tokom disciplinovanja.

Tabela 88. Prediktori uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću iz četvrtog koraka hijerarhijske regresione analize

	β	nivo značajnosti
Pol ispitanika	.005	.933
Obrazovanje majke	.147	.027
Obrazovanje oca	-.070	.273
Prihodi porodice	.066	.315
Očevi Stroga i restriktivna disciplina	.089	.376
Očevi Emoc. hladan i nezaint. pristup disc.	.328	.000
Majke Induktivna disciplina	-.214	.011
Majke Fizička i psihološka agresivnost	-.014	.884
Majke Suočavanje sa posledicama nepr. ponašanja	.083	.450
Majke Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje	-.064	.381
Majke Nekažnjavajuća disciplina	.069	.333
Majke Partnerski konflikt po pitanju disc.	.015	.893
Očevi Partnerski konflikt po pitanju disc.	-.009	.938
Majke Taktičnost/impulsivnost	.263	.020
Očevi Taktičnost/impulsivnost	-.045	.671
Očevi Stroga i rest. disc. X Partnerski konflikti	-.089	.396
Očevi Emoc. hladan pristup X Partnerski konflikti	-.116	.114
Majke Induktivna disc. X Partnerski konflikti	-.059	.513
Majke Fiz. i psihološka agr. X Partnerski konflikti	-.083	.332
Majke Suočavanje sa posled. X Partnerski konflikti	.063	.566
Majke Mater. nagrada i kazna X Partn. konflikti	-.025	.764
Majke Nekažnjavajuća disc. X Partnerski konflikti	.027	.707
Očevi Stroga i restr. disc. X Takt./impulsivnost	.095	.315
Očevi Emoc. hladan prist. X Takt./impulsivnost	.131	.097
Majke Nekažnj. disc. X Taktičnost/impulsivnost	.114	.108
Majke Induktivna disc. X Taktičnost/impulsivnost	-.112	.182
Majke Fiz. i psih. agr. X Taktičnost/impulsivnost	-.117	.249
Majke Suoč. sa posled. X Taktičnost/impulsivnost	.078	.516
Majke Mat. nagr. i kaž. X Taktičnost/impulsivnost	-.018	.823

Rezultati provere značajnih prediktora u odnosu na kriterijumsku varijablu *uverenja o kažnjavajućoj disciplini* mladih odraslih, pokazuju da direktne efekte na pozitivna uverenja o kažnjavanju ostvaruje pol ispitanika (mladići), zatim učestala upotreba stroge i restriktivne discipline od strane očeva, kao i učestala upotreba fizičke i psihološke agresivnosti od strane majki. Pored toga, značajnim se pokazuju i sledeće interakcije varijabli iz seta iskustva disciplinovanja u detinjstvu i seta uslova i načina disciplinovanja: pozitivna interakcija strogog i restriktivnog pristupa očeva sa partnerskim konfliktima po pitanju disciplinovanja dece, negativna interakcija disciplinovanja uz pomoć suočavanja sa posledicama od strane majki sa partnerskim konfliktima po pitanju disciplinovanja dece, negativna interakcija fizičke i psihološke agresivnosti majki sa taktičnošću/impulsivnošću majki, i na kraju pozitivan interakcijski efekat suočavanja sa posledicama kao disciplinskom strategijom majki sa taktičnošću/impulsivnošću majki.

Proverom hipotetskog modela za kriterijum *pozitivna disciplina*, utvrđeno je da samostalan doprinos pokazuju, strogo i restriktivno disciplinovanje očeva, induktivna disciplina majki, nagrađivanje i kažnjavanje od strane majki, retka upotreba tehnike suočavanja sa posledicama od strane majki, zatim retko prisutni partnerski konflikti očeva, taktičan pristup disciplinovanju kod očeva i impulsivno disciplinovanje od strane majki. Proverom ovog modela nije utvrđen prediktivni značaj interakcija varijabli koje pripadaju setu roditeljskog disciplinovanja i varijabli iz seta uslova i načina sprovođenja discipline.

Takođe, utvrđena su i četiri prediktora koja ostvaruju direktne efekte u odnosu na kriterijum *uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću*. Pomenuti prediktori pripadaju različitim setovima varijabli (sociodemografske, disciplinski postupci roditelja, uslovi i načini disciplinovanja), a direktne doprinose daju: viši obrazovni nivo majki, emocionalno hladan i nezainteresovan pristup očeva, retka upotreba induktivnog disciplinovanja od strane majki i majčina impulsivnost tokom disciplinovanja. Interakcije roditeljskih disciplinskih postupaka sa uslovima i načinima na koje je disciplinovanje sprovedeno, ne pokazuju značajne prediktivne vrednosti u modelu.

ANALIZA I DISKUSIJA REZULTATA

Istraživanje prikazano ovim radom sprovedeno je u okviru međunarodne studije *International parenting study*, kojom rukovodi Family Research Laboratory, University of New Hampshire i proučava značaj iskustva roditeljskog disciplinovanja i njegove efekte u odnosu na formiranje specifičnih individualnih kvaliteta i karakteristika mladih odraslih, relevantnih za roditeljstvo - uverenja o disciplinovanju dece. U fokusu istraživanja se nalaze *uverenja*, tj. kognitivne procene mladih po pitanju disciplinovanja dece. Istraživački nalazi pokazuju da je jedan od ključnih faktora kod formiranja uverenja o disciplinovanju, upravo specifično iskustvo odrastanja u kontekstu primenjene disciplinske prakse od strane roditelja (Bell & Romano, 2012; Deater-Deckard, et al., 2003; Durrant, Rose-Krasnor, & Broberg, 2003; Gagné, et al., 2007; Graziano & Namaste, 1990; Holden & Zambarano, 1992; Poljak Lukek, 2015; Simons et al., 1991, 1993). Dovođenjem u vezu iskustva disciplinovanja u detinjstvu i aktuelnih uverenja o disciplinovanju dece, moguće je posmatrati na koji način se određene roditeljske karakteristike prenose sa jedne generacije na drugu. Pored toga, novija istraživanja ukazuju i na značaj okolnosti u okviru kojih se dešava disciplinovanje, kao još jedan od bitnih činilaca koji ostvaruje efekte kod formiranja uverenja o disciplinskoj praksi (Bell & Romano, 2012; Deater-Deckard, et al., 2003; Durrant, Rose-Krasnor, & Broberg, 2003). U skladu sa tim, uslovi i načini disciplinovanja se posmatraju kao integrativni deo disciplinske prakse roditelja, a u ovom istraživanju se na njih gleda kao na potencijalne moderatore relacionog odnosa roditeljske disciplinske prakse i uverenja mladih o disciplinovanju.

Podaci korišćeni za ovo istraživanje su retrospektivne prirode. Prikupljeni su uz pomoć upitničke baterije DDI-A (Straus & Fauchier, 2007) i odnose se na konkretno disciplinsko iskustvo ispitanika u okviru primarne porodice (disciplinska ponašanja roditelja, uslovi i načini u okviru kojih je disciplinovanje sprovedeno), kao i na aktuelna uverenja ispitanika po pitanju disciplinovanja dece. Procene ponašanja roditelja, kao i uslove i načine u okviru kojih je sprovedena disciplina, ispitanici su davali u odnosu na period detinjstva, kada su imali deset godina. Autori instrumenta, Straus i Fauchier (2007), navode da je konkretan uzrast retrospekcije odabran na osnovu saznanja koja pokazuju, da je pouzdanost sećanja na konkretan period detinjstva (10 godina) u ranom odraslom dobu dovoljno visoka, kao i da se sva (ispitivana) roditeljska disciplinujuća ponašanja na ovom uzrastu pojavljuju dovoljno učestalo. Oba navedena podatka idu u prilog objektivnosti i pouzdanosti prilikom merenja podataka na osnovu sećanja. U odnosu na aktuelna uverenja o disciplinovanju dece, ispitanici su se izjašnjavali takođe u okviru upitničke baterije, DDI-A. Kada se podaci o uverenjima po pitanju disciplinovanja dece prikupljaju na uzorku mladih odraslih, koji se još uvek nisu ostvarili u roditeljskoj ulozi, polazi se od pretpostavke da je na ovaj način moguće vršiti bolju

kontrolu efekata roditeljskih ponašanja na uverenja potomaka, nego u nekim kasnijim fazama životnog ciklusa, jer i samo iskustvo roditeljstva doprinosi izvesnoj varijansi u roditeljskim uverenjima (McGillicuddy-DeLisi, 1982).

Istraživanje prikazano u ovoj disertaciji, odobreno je od strane Etičke komisije Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Upitnička baterija sadrži pitanja koja se smatraju potencijalnim „okidačima” traumatskog iskustva iz detinjstva, te je formiran tim profesionalaca kom su se ispitanici mogli obratiti, ukoliko su zbog sadržaja upitnika prepoznali potrebu za susret sa terapeutom. Podatke je prikupila grupa obučениh anketara, studenata završne godine master studija psihologije, koja je pokazala posebno interesovanje za oblast disciplinovanja dece u okviru porodice. Anketari su prethodno obučeni, tj. upoznati sa strukturom i sadržajem upitnika, procedurom grupnog prikupljanja podataka, kao i o problemu i ciljevima istraživanja, te relevantnim teorijskim i empirijskim podacima, koji se odnose na oblasti disciplinovanja dece. Takođe, formirana je i grupa profesionalaca (diplomirani psiholozi – psihoterapeuti) koja je bila na raspolaganju ispitanicima u kontekstu potencijalne provokacije traumatskih iskustava, usled participacije u istraživanju. Procedura uzorkovanja usklađena je sa procedurom koju nalaže *International parenting study*. Uzorak čine mladi odrasli ispitanici, studenti dodiplomskih studija, koji se nisu ostvarili u roditeljskoj ulozi. Podaci su prikupljeni na tri fakulteta Univerziteta u Novom Sadu: Filozofskom fakultetu, Fakultetu tehničkih nauka i Poljoprivrednom fakultetu. Prilikom sprovođenja ispitivanja, vođeno je računa da studenti studijskih grupa psihologije i pedagogije budu izostavljeni iz uzorka, zbog pretpostavke da bi oni mogli biti upoznati sa ciljevima istraživanja i na taj način narušiti objektivnost istraživačkih podataka.

Diskusija rezultata je organizovana u skladu sa postavljenim ciljevima istraživanja, kojih ima ukupno pet.

Analiza rezultata vezanih za proveru strukture primenjenog instrumentarijuma

Dosadašnja istraživačka praksa, globalno je opredeljena za pristup merenju disciplinovanja roditelja koji uključuje jednu ili manji broj dimenzija, tj. metoda disciplinovanja (Gershoff, 2002a; Gershoff, 2010; Locke & Prinz, 2002). Ovakav način ispitivanja roditeljskih disciplinskih postupaka pruža delimičan i nedovoljno informativan uvid u metode korigovanja neprimerenih ponašanja (tip disciplinovanja) i kontekstualnih činilaca

disciplinovanja (načini i uslovi sprovođenja discipline), sa jedne, te njihovih efekata na adaptiranost dece, sa druge strane. Straus i Fauchier (2007) su u nastojanju prevazilaženja navedenog problema konstruisali Inventar dimenzija disciplinovanja (*Discipline Dimension Inventory*) koji pomoću 26 različitih postupaka roditelja tokom korigovanja neprimerenog ponašanja dece, prepoznaje devet tehnika disciplinovanja, svrstanih u dve globalne kategorije, kažnjavajuću i nekažnjavajuću disciplinu. Na ovaj način, uz pomoć instrumenta koji ne zahtevna ospežno administriranje, dobijeno je korisno oruđe za prikupljanje podataka o ponašanjima roditelja tokom disciplinovanja, uz uvažavanje mogućih varijeteta, od blagog i pozitivnog pristupa, do onih koji zadiru u domen neadekvatnog, odnosno grubog i nisko senzitivnog. Pored toga, predviđena je i verzija upitnika za odrasle ispitanike (DDI A), koja služi dobijanju retrospektivnih podataka o ponašanjima roditelja tokom korigovanja dečijih neprimerenih ponašanja, kada su ispitanici bili na uzrastu od deset godina. Prema mišljenju autora (Straus & Fauchier, 2007, str.8) „deca na tom uzrastu još uvek pokazuju ponašanja koja podležu disciplinovanju od strane roditelja, uključujući i one disciplinske postupke koji nisu uobičajeni za decu starijeg uzrasta (poput fizičke kazne)“, a u isto vreme ovaj uzrast se smatra optimalnim za retrospektivna izveštavanja, jer je pouzdanost da će se ispitanici sopstvenih i ponašanja svojih roditelja adekvatno setiti, veća u odnosu na neke još ranije periode života (Henry, Moffitt, Caspy, & Silvam 1994, prema Straus & Fauchier, 2007). Preliminarni psihometrijski rezultati za DDI (Straus & Fauchier, 2007, str. 23), zasnovani na retrospektivnim odgovorima odraslih ispitanika (studenta), su pokazali da upitnik poseduje strukturu osnovnog i višeg reda, tj. da su teorijske pretpostavke i empirijski podaci međusobno usaglašeni. Za roditelje oba pola, u originalnim istraživanjima, izdvojene su sledeće dimenzije disciplinovanja: *ukidanje privilegija, kazneni zadaci i ponašanja kojima se popravlja učinjeno, fizička kazna, psihološka agresivnost, nagrađivanje, objašnjavanje i podučavanje, skretanje pažnje, nadgledanje i kontrolisanje, te ignorisanje nepimerenog ponašanja*. Takođe, uočeno je i postojanje skale višeg reda, a to su *induktivna disciplina* koja koristi metode nagrađivanja i kažnjavanja poštujući psihofizički integritet i prava deteta, *nekažnjavajuća disciplina* koja predstavlja pozitivan roditeljski pristup, te *strog i grub disciplinski pristup* zasnovan na psihološkoj i fizičkoj nadmoći odrasle osobe. Potvrdu ovakvih rezultata, kada su dimenzije disciplinovanja u pitanju, dobili su i Van Leeuwen, Fauchier i Straus (2012), na uzorku belgijskih ispitanika, takođe studenata univerziteta, po metodologiji koja je primenjena i u ovom istraživanju. Potvrda teorijskog modela (Van Leeuwen, Fauchier & Straus, 2012), dobijena je po pitanju faktorske strukture instrumenta, a konstatovano je da su dobijene razlike između belgijskih i američkih studenata u odnosu na

roditeljsko disciplinovanje minimalne, te da se pre mogu pripisati samim stavkama i njihovom kapacitetu za merenje discipline („isprali usta sapunom, stavili nešto ljuto na jezik“, „koristili palicu, četku, kaiš ili neki drugi predmet“), nego kulturološkim razlikama.

Instrument DDI A je prvi put upotrebljen kod nas upravo u okviru ovog istraživanja. U cilju provere instrumenta i provere stabilnosti faktorske strukture na uzorku studenata Univerziteta u Novom Sadu, primenjena je eksploratorna faktorska analiza. Rezultati ukazuju na manje stabilnu strukturu na domaćem uzorku. Faktorska struktura instrumenta se razlikuje u odnosu na originalnu, a pored toga, razlika se beleži i u odnosu na pol roditelja ispitanika. Rezultati faktorske analize na domaćem uzorku potvrđuju šest faktora prvog reda za majke, odnosno pet faktora prvog reda za očeve. Dvadeset i šest stavki kojima se procenjuju disciplinujuća ponašanja majki, na osnovu retrospektivnog izveštaja ispitanika (tj. percepcije i sećanja na roditeljska ponašanja tokom korigovanja neprimerenih ponašanja) grupisalo se u okviru šest dimenzija disciplinovanja: *induktivna disciplina, fizička i psihološka agresivnost, suočavanje sa posledicama neprimerenih ponašanja, hostilno disciplinovanje, nekažnjavajuća disciplina i materijalno nagrađivanje i kažnjavanje*. Disciplinujuća ponašanja očeva rasporedila su se u okviru pet dimenzija: *stroga i restriktivna disciplina, blaži korektivni postupci, hostilno disciplinovanje, nekažnjavajuća disciplina, emocionalno hladan i nezainteresovan pristup*. Primećuje se da su izolovane dimenzije disciplinovanja, posebno za majke i posebno za očeve, različite od onih koje navode Straus & Fauchier (2007) i Van Leeuwen, Fauchier i Straus (2012). Dimenzije izolovane na domaćem uzorku ispitanika i one koje potvrđuju teorijski model koji predviđa DDI upitnik, razlikuju se i kvantitativno (po broju dimenzija) i kvalitativno (po strukturi). Naime, u ovom istraživanju dobijen je manji broj dimenzija, a njihov sastav je drugačiji od onih originalnih (Straus & Fauchier, 2007). Kada su u pitanju majke, izolovane dimenzije disciplinovanja ukazuju da su kažnjavajuća i nekažnjavajuća ponašanja podjednako zastupljena, sa po tri dimenzije za svaku disciplinsku metodu. Dominantna kažnjavajuća ponašanja majki su definisana preko dve globalne tehnike disciplinovanja, one koja ne podrazumeva fizičku kaznu i one koja uz fizičku kaznu uključuje i psihološku agresivnost. Materijalna nagrada i kazna su ponašanja koja su prepoznata kao set ponašanja u okviru iste tehnike, dok se kod originalnih dimenzija, pravi jasna distinkcija između kažnjavanja i nekažnjavanja. Dimenzije disciplinovanja očeva su organizovane tako, da su četiri dimenzije svrstane u grupu kažnjavajućih, a jedna u grupu nekažnjavajućih. Pored stroge i restriktivne discipline, za očeve je karakterističan i hostilan pristup disciplinovanju, kao i emocionalna hladnoća i nezainteresovanost. Daljom analizom je potvrđeno da svi faktori prvog reda koji se odnose na ponašanja prilikom disciplinovanja od strane majki

zasićuju jednu globalnu dimenziju, imenovanu kao *korektivna disciplina majki*, dok su za disciplinujuće postupke očeva izolovana dva faktora drugog reda, *angažovan i aktivan pristup disciplinovanju*, kao i *pasivan i odbacujući pristup disciplinovanju*. Razlike u izolovanim dimenzijama disciplinovanja majki i očeva, u odnosu na originalne, mogu biti objašnjenje preko kulturološke specifičnosti disciplinovanja, a ovakvo objašnjenje dato je i u drugim studijama koje su se bavile kulturnim specifičnostima roditeljskog disciplinovanja (Bornstein, 2013; Lansford & Deater-Deckard, 2012; Sigel & McGillicuddy-De Lisi, 2002). Uvidom u dimenzije disciplinovanja izolovanih u ovom istraživanju može se zaključiti da su određeni oblici grubosti i agresivnosti od strane roditelja oba pola pridruženi normativnim kažnjavajućim disciplinskih tehnikama, pa fizičko kažnjavanje od strane majki „deli” isti prostor sa psihološkom agresivnošću, a restriktivno disciplinovanju od strane očeva sa strogoćom, tj. fizičkom i psihološkom agresivnošću. I kod očeva i kod majki se izdvaja dimenzija hostile discipline, koja može biti razmatrana kao nenormativna i neubičajena tehnika disciplinovanja za našu kulturu (poslati na spavanje bez večere, isprati usta sapunom). Na kraju, kada su dimenzije disciplinovanja u pitanju, prepoznaje se osobenost u disciplinskom pristupu očeva i majki, gde su očevi prepoznati i kao strogi/grubi emocionalno hladni/nezainteresovani, za razliku od majki kod kojih je „grubost” skoncentrisana u okviru jedne dimenzije, fizička kazna i psihološka agresivnost, dok su ostale tehnike disciplinovanja u većoj meri adekvatno izbalansirane i mogu se svrstati u red efikasnih.

Na osnovu većeg broja istraživanja sprovedenih u različitim kulturama, zaključeno je da iako izvori roditeljskih uverenja mogu biti različiti, oni su svojstveni određenoj kulturi, a sistem verovanja i osnova uverenja o roditeljstvu počivaju na opštim i specifičnim aspektima kulture (za pregled: Sigel & McGillicuddy-De Lisi, 2002). Kros-kulturne studije pokazuju da su brojni aspekti roditeljstva pod uticajem kulture, poput načina na koji roditelji brinu o deci, koja očekivanja od dece imaju, kako vrednuju konkretna ponašanja, kako podstiču i nagrađuju ili obeshrabruju i kažnjavaju (Bornstein, 2013). Kada se govori o uverenjima i specifičnostima određene kulture, neminovno se misli i na ponašanja, koja su u tesnoj vezi sa uverenjima i koja se mogu smatrati „vidljivim” i transparentnim segmentom sklopa roditeljskih karakteristika. Očekivanja da se na određen način vlada, ponaša i vrednuje mogu biti različita od kulture do kulture, kao što je to na primer slučaj sa disciplinovanjem dece (Durrant, Rose-Krasnor, & Broberg, 2003; Holden & Zambarano, 1992). Postojanje razlika u izolovanim dimenzijama disciplinovanja roditelja kod srpskog uzorka, u odnosu na one koji pripadaju drugim kulturama, potvrđuje prethodne navode. Naime, kada se uporede dimenzije disciplinovanja očeva i majki, na američkom (Straus & Fauchier, 2007), belgijskom (Van

Leeuwen, Fauchier & Straus, 2012) i domaćem uzorku, primećuju se razlike. Funkcionisanje pojedinca u okviru porodice, ili bilo koje druge manje ili veće organizovane grupe, okupljeno je oko istih ili sličnih sistema vrednosti i ponašanja, koji su svojstveni *kulturi* kojoj pojedinac ili grupa pripadaju. Kultura se sastoji od različitih normi, ideja, vrednosti, ponašanja i simboličkih reprezentacija o životu, do kojih drži određena grupa ljudi, odlikuje ih postojanost tokom vremena, prisutne su u svakodnevnom životu i sastavni su deo kompetenci koje se očekuju od novog člana grupe (Bornstein, 2013). Pregledom brojnih istraživanja i stručne literature, nisu uočeni primeri da se određeno društvo deklarise ili prepoznae kao indiferentno prema nameri da različitim pristupima i postupcima, decu pripremi za samostalan život u odraslom dobu, te da im prenese i usadi vrednosti i nasleđe zajednice kojoj pripada. Shodno tome, vrednosne norme, stavovi i uverenja o roditeljstvu, pa i sama praksa koja iz njih proizilazi, specifične su za društvo, kulturu ili etničku zajednicu kojoj osoba pripada. Brojna istraživanja pokazuju da su roditeljska uverenja u neposrednoj vezi sa kulturom (Bornstein, 2013; Bornstein, Putnick, & Lansford, 2011; Lansford et al., 2011a; Melendez, 2005; Suizzo, 2008; Ziehm, Trommsdorff, Heikamp, & Park, 2013), što se ujedno odnosi i na uverenja o disciplinovanju (Lansford & Deater-Deckard, 2012). Disciplinska praksa nije univerzalna, te se roditelji u različitim kulturama mogu razlikovati po uverenjima i disciplinskim ponašanjima (Gershoff et al., 2010, prema VanLeeuwe et al., 2012). Kultura može doprineti specifičnim obrascima porodičnog funkcionisanja, pa i podeli uloga i odnosima u porodici (Mihic, 2010). Istraživanja sprovedena kod nas, na teritoriji Vojvodine, ukazuju da se topao i popustljiv vaspitni stil prepoznaje kao dominantan (Zotović, 2007; Jerković, 2007; Petrović, 2007), da je briga o deci i dalje primarni zadatak majke (Mihic, Zotović & Petrović, 2006), koje su prepoznate kao nešto toplije od očeva u odnosu sa decom (Petrović, 2007), te da je među supružnicima prisutan visok stepen slaganja i ujednačenosti po pitanju vaspitnog pristupa, kada o njemu izeštavaju deca (Jerković, 2007; Petrović, 2007). Manji broj dimenzija i kod majki (ukupno šest) i kod očeva (ukupno pet) u odnosu na devet koliko je definisano teorijskim modelom (Straush & Fauchier, 2007), u sebe uključuje veći broj pojedinačnih disciplinskih postupaka. Zbog različitog sastava dimenzija, tj. njihove strukture, dati su i različiti nazivi od onih koje su predvideli autori. Originalna dimenzija *fizičko kažnjavanje*, u ovakvom obliku nije prepoznata ni kod majki, ni kod očeva. Gotovo sve stavke ove dimenzije su ušle u sastav disciplinujućeg ponašanja majki koje je nazvano *fizička i psihološka agresivnost* i disciplinujućeg ponašanja očeva, imenovanog kao *strogo i restriktivno disciplinovanje*, dok je jedna stavka iz *fizičkog kažnjavanja* („...stavili nešto ljuto na jezik, isprali sapunom“) i jedna stavka iz originalne dimenzije *ukidanje privilegija*

„...poslali na spavanje bez večere“) kod roditelja oba pola prepoznata kao *hostilno disciplinovanje*, tj. postupci koji su u maloj meri povezani sa disciplinovanjem, a u većoj meri oslikavaju neprijateljski odnos prema detetu u situaciji korektivnog disciplinovanja. Dimenzija *nekažnjavajuće discipline* i kod očeva i kod majki, sastoji se od stavki preusmeravnje pažnje, pohvale/nagrade i ignorisanje neprimerenog ponašanja, a zasnovana je na instrumentalnom učenju, blagom pristupu i prilagođavanju detetovim aktuelnim potrebama, raspoloženju i sl. Dakle, na ispitanom uzorku, upotreba fizičke discipline pridružena je drugim agresivnim, strogim i grubim pristupima, pa oslikava disciplinovanje koje je restriktivno, dominantno zasnovano na psihološkoj i fizičkoj nadmoći odraslog, kao i niskoj senzitivnosti. Pored toga, izolovana je i dimenzija *hostilno disciplinovanje*, što ukazuje na to da fizička kazna ulazi u sastav dimenzije koja pripada agresivnom disciplinskom pristupu, a hostilnost bi se mogla svrstati u red ponašanja koji do izvesne mere više pripadaju zlostavljanju i zanemarivanju, nego disciplinovanju. Sami autori DDI A instrumenta takođe polemišu o stavkama koje ulaze u sastav originalne dimenzije „fizičko kažnjavanje“ i napominju da su sva ponašanja uključena u sastav konkretne dimenzije zakonski dozvoljena i dovoljno frekventna u SAD, da bi se mogla smatrati normativnim, te da je istraživačima iz drugih zemalja ostavljena mogućnost da u skladu sa važećim zakonima provere adekvatnost upotrebe ovakvih pitanja u instrumentu (Straus & Fauchier, 2007, str. 14). U sastav dimenzije *induktivna disciplina majki* ulaze stavke koje predstavljaju originalnu dimenziju višeg reda, sastavljenu od disciplinujućih ponašanja koja pripadaju dimenzijama *objašnjavanje/podučavanje, nadziranje, nagrađivanje, ponašanja kojima se popravljaju učinjeno* i jedna stavka koja pripada *nadgledanju*. Radi se o korektivnoj disciplinskoj strategiji koja je prvenstveno usmerena na kognitivnu komponentu (razumevanje i učenje), pozitivno potkrepljenje i preuzimanje odgovornosti odraslog za situacije i aktivnosti koje su ispod detetovih razvojnih kapaciteta (kao što je to slučaj sa monitoringom). U slučaju očeva, ova dimenzija (koja je kod majki imenovana kao *induktivna disciplina*) je „raspršena“ unutar dimenzija *blaži korektivni postupci* i *nekažnjavajuća disciplina. Suočavanje sa posledicama* (majke) i *materijalno nagrađivanje i kažnjavanje* (majke), su dve dimenzije koje pripadaju onim disciplinskim postupcima koji ne narušavaju prava deteta, niti ih na bilo koji način omalovažavaju ili povređuju njegovu ličnost. S obzirom da se radi o korektivnoj disciplini, čiji je cilj ispravljanje onoga što je po proceni roditelja neadekvatno i neprimereno u dečijem ponašanju, *suočavanje sa posledicama* (ukidanje privilegija, skretanje pažnje, ignorisanje i kazneni zadaci) i *nagrada i kazna na materijalnom nivou*, mogu se smatrati odgovarajućom kaznenom disciplinom za decu staru deset godina. Rezimiranjem rezultata dobijenih na

dimenzijama disciplinovanja očeva i majki, može se konstatovati da je izolovan manji broj dimenzija u odnosu na one pretpostavljene teorijskim modelom i potvrđene u preliminarnim ispitivanjima DDI upitnika (Starus & Fauchier, 2007), da u njihov sastav ulazi veći broj ajtema, da su dobijene dimenzije kompleksnije po strukturi, da je fizička kazna svrstana u red agresivnih, strogih i restriktivnih faktora disciplinovanja, kao i da se zasebno izdvaja dimenzija hostilnosti (o kojoj je moguće govoriti u kontekstu tendencija ka zlostavljanju i zanemarivanju). Struktura instrumenta ukazuje na razliku između očeva i majki u smislu postojanja faktora koji se kod roditelja muškog pola struktuiraju kao restriktivniji, emocionalno hladniji i stroži, nego što je to slučaj za roditelje ženskog pola. Ovu poslednju konstataciju potvrđuju i rezultati faktorske analize drugog reda. Dobijene dimenzije višeg reda su kod očeva i majki različite. Faktori prvog reda za disciplinujuća ponašanja majki zasićuju jednu globalnu dimenziju, imenovanu kao *korektivna disciplina majki*, dok su u slučaju korektivne discipline očeva izolovana dva faktora drugog reda, *angažovan i aktivan pristup disciplinovanju*, te *pasivan i odbacujući pristup disciplinovanju*.

Prethodno je objašnjeno da su uverenja (kognitivne procene) o disciplinovanju proveravana subskalom DDI A upitnika, kojom se odrasli ispitanici izjašnjavaju o tome da li je, i koliko često, primereno korišćenje određene metode disciplinovanja na skali od jedan (nikad nije u redu) do 4 (uvek je u redu). Ispitanici procenjuju sve one postupke disciplinovanja (ukupno njih 26) koji su sadržani u delu upitnika namenjenom registrovanju ponašanja koje su primenjivali roditelji, s tim što u ovom slučaju izveštavaju o vlastitim uverenjima, a ne o iskustvima iz primarne porodice. Straus i Fauchier (2007) su na ovom upitniku izolovali devet dimenzija uverenja o disciplinovanju, podudarne onim koje su dobijene za deo upitnika namenjen retrospektivnom izveštavanju (*ukidanje privilegija, kazneni zadaci i ponašanja kojima se popravljaju učinjena, fizička kazna, psihološka agresivnost, nagrađivanje, objašnjavanje i podučavanje, skretanje pažnje, nadgledanje i kontrolisanje, ignorisanje nepimerenog ponašanja*). Na uzorku ovog istraživanja, situacija je nešto drugačija. Izolovano je ukupno osam dimenzija uverenja o disciplinovanju: *naglašeno hostilna disciplina, proveravanje i kontrolisanje, nefizičko kažnjavanje, restorativna kazna (nadoknađivanje štete kroz rad ili materijalna sredstva), grubost i psihološka agresivnost, fizičko kažnjavanje, nekažnjavajuća disciplina i ignorisanje neprimerenog ponašanja*. Dodatnom analizom višeg reda potvrđeno je postojanje tri faktora: *kažnjavanje, pozitivna disciplina i disciplinovanje uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću*. Kao što se vidi, dimenzije uverenja o disciplinovanju, razlikuju se od originalnih, ali i od izolovanih dimenzija roditeljskog disciplinovanja. Kada su u pitanju razlike između originalnih i dimenzija dobijenih na domaćem uzorku, moguće ih je

pripisati kulturološkim karakteristikama (kao što je objašnjeno u analizi rezultata posvećenoj dimenzijama disciplinovanja). Međutim, za donošenje zaključka o tome šta doprinosi ovakvoj razlici (varijabilnosti) dobijenih dimenzija disciplinovanja unutar samog uzorka bilo bi potrebno sprovesti dodatna ispitivanja, proširiti uzorak po obimu i teritorijalnoj zastupljenosti, uz razmatranje mogućnosti da on bude reprezentativan za populaciju mladih odraslih u Srbiji. Pored toga, kada su razlike u pitanju, može se konstatovati i da se dimenzije formirane na osnovu retrospektivnih izveštaja (dimenzije disciplinovanja majki i očeva) i dimenzije uverenja o disciplinovanju mladih odraslih međusobno ne podudaraju kod uzorka ovog istraživanja. U originalnoj skali, autori su predvideli da dimenzije disciplinskih ponašanja i dimenzije uverenja o disciplinovanju budu iste (podudarne), što je posebno značajno iz dva razloga: kod poređenja ponašanja i uverenja dve generacije (ponašanja roditelja – uverenja dece; uverenja roditelja – ponašanja dece) i kod ispitivanja stepena saglasnosti između uverenja i ponašanja samih roditelja, čime se proverava u kojoj meri roditelji sprovode svoja kognitivna opredeljenja (Fauchier & Straus, 2010).

Tabela 89. Originalne i dimenzije uverenja o disciplinovanju za domaći uzorak – DDI A

Originalne dimenzije	Dimenzije domaćeg uzorka
Nadgledanje i kontrolisanje	Proveravanje i kontrolisanje
Ignorisanje neprimerenog ponašanja	Ignorisanje neprimerenog ponašanja
Kazneni zadaci i ponašanja kojima se popravlja učinjeno	Restorativna kazna (nadoknađivanje štete kroz rad ili materijalna sredstva)
Fizička kazna	Fizička kazna
Psihološka agresivnost	Grubost i psihološka agresivnost
Ukidanje privilegija	Nefizičko kažnjavanje
Nagrađivanje	/
Objašnjavanje i podučavanje	/
Skretanje pažnje	/
/	Nekažnjavajuća disciplina
/	Naglašeno hostilna disciplina

Baterija DDI A pored načina sprovođenja discipline, daje mogućnost provere kontekstualnih varijabli u okviru kojih je sprovedeno disciplinovanje, operacionalizovanih u preko uslova i načina sprovođenja discipline. Upitnikom se, pomoću 23 stavke, ispitanici izjašnjavaju o

učestalosti određenih uslova i načina roditeljskih postupaka vezanih za situacije korigovanja neprimerenih ponašanja, na skali od 0 (nikada) do 4 (uvek ili skoro uvek). Autori upitnika su predvideli 11 stavki kojima se proveravaju uslovi disciplinovanja (*uverenost, konflikti sa partnerom, opažena neefikasnost disciplinovanja, stres*) i 14 stavki za načine disciplinovanja (*doslednost, jasnoća, impulsivnost, odgovaranje na potrebe, emotivna toplina i upozoravanje*), tako da veći broj dimenzija u originalnom instrumentu sadrži samo po dve stavke. Na uzorku u ovom istraživanju i za uslove i za načine disciplinovanja izolovan je manji broj dimenzija nego što to predviđaju autori, pa se njihova struktura delimično poklapa sa originalnom, a u većoj meri se razlikuje. Kod uzorka ispitanika ovog istraživanja izolovane su tri dimenzije uslova disciplinovanja i to: *opažena neefikasnost disciplinovanja, konflikti među partnerima po pitanju disciplinovanja* i *negativna emocionalna klima*. Izolovane dimenzije se u izvesnoj meri razlikuju od originalnih o kojima govore Fauchier i Straus (2007), a to su: *uverenosti u ispravnost primenjenog disciplinovanja, međupartnerski konflikti, opažena neefikasnost disciplinovanja i stres koji je u vezi sa neprimerenim ponašanjem deteta*. Uočava se da su dve dimenzije podudarne na domaćem uzorku i kod autora DDI A upitnika, dok je jedna dimenzija iz ovog istraživanja sačinjena od stavki koje u originalu pripadaju dimenzijama *uverenost u ispravnost odabranih metoda disciplinovanja* i *stres roditelja tokom sprovođenja discipline*. Ovakva razlika, može biti pripisana kulturološkim i socioekonomskim faktorima (kako je to detaljno opisano u delu analize rezultata o roditeljskim dimenzijama disciplinovanja). Ukupne roditeljske postupke, pa tako i one koji su usmereni ka korigovanju neprimerenih dečijih ponašanja, dobro je sagledati u globalnijem kontekstu, od koga onaj koji se odnosi na uže ili šire sredinske uticaje ima veoma važan značaj. Npr. način na koji se roditelji ophode prema deci, što se odnosi i na uslove u kojima se dešava disciplinovanje, različit je i među kulturama (Suizzo et al., 2008), ali i među različitim slojevima društva u okviru iste kulture (Tudge et al., 2000). Podaci za našu zemlju, konkretno za teritoriju Vojvodine, pokazuju da se u porodicama lošijeg socioekonomskog statusa registruje veći broj konflikata, pa je i zadovoljstvo porodičnom klimom u takvim porodicama niže (Zotović, 2007), a da se sa brojem godina u braku kod očeva beleži veće angažovanje po pitanju materijalne brige za porodicu (Mihčić, 2010), što može takođe uticati na „prepuštanje“ disciplinovanja majci, pa samim tim i njenim veći nezadovoljstvom partnerovom uključenošću i načinom na koji sprovodi korektivnu disciplinu. Kada su načini disciplinovanja u pitanju, izolovane su tri dimenzije: *toplina i doslednost tokom disciplinovanja*, zatim *taktičnosti spram impulsivnosti* i *fleksibilnost u disciplinovanju*. Originalne dimenzije su: *uverenosti u ispravnost primenjenog disciplinovanja*,

međupartnerski konflikti, opažena neefikasnost disciplinovanja i stres koji je u vezi sa neprimerenim ponašanjem deteta. Kao i uslovi sprovođenja discipline, načini disciplinovanja takođe imaju snagu da menjaju efekte korigovanja neprimerenih ponašanja, nezavisno od upotrebljenih metoda disciplinovanja. Zbog toga, istraživači ističu važnost kontrolisanja ove varijable u istraživačkim nacrtima i napominju da je način sprovođenja discipline podjednako važan, kao i sama tehnika disciplinovanja (Socular, 1997). U teorijskom delu rada u segmentu posvećenom definisanju roditeljske discipline, apostrofirana je manjkavost definicije disciplinovanja, ukoliko u sebe ne uključuje i širi kontekst od samih bihejvioralnih tehnika, tj. roditeljskih postupaka. Ispitivanjem načina na koji roditelji pristupaju korektivnoj disciplini, dobijaju se odgovori na pitanja da li je neka tehnika disciplinovanja nepovoljna i/ili kontraproduktivna, odnosno da li se njena potencijalna štetnost umanjuje usled načina na koji je administrirana. Na primer, Socolar (1997, str. 357) objašnjava da bi fizička kazna lako mogla biti svrstana u hostile-odbacujuću grupu disciplinskih tehnika, „međutim, ako se batine koriste na negativan način, velika je verovatnoća da upravo način (eng. *mode*) disciplinovanja doprinosi negativnim ishodom ovakve discipline“. U klasifikacionoj šemi za ispitivanje svih relevantnih komponenti disciplinovanja, ova naučnica pored tipa i uslova sprovođenja discipline, predlaže i sledeće načine disciplinovanja koje je potrebno uzeti u obzir: jačina/kvantitet, ponašanje/ton glasa roditelja, istrajnost/završavanje (Socular, 1997, str. 358).

Baterija *DDI A* sadrži pet subskala koje obezbeđuju sledeće podatke o: (A) sociodemografskim karakteristikama porodice, (B) samoproceni vlastitih neprimerenih ponašanja u detinjstvu koja su roditelji najčešće korigovali, (C) percepciji ponašanja roditelja tokom korigovanja neprimerenih ponašanja roditelja, (D) specifičnim uslovima i načinima u okviru kojih je sprovedena disciplina i (E) kognitivnim procenama samih ispitanika po pitanju opravdanosti upotrebe određenih tehnika disciplinovanja tokom korigovanja neprimerenih ponašanja dece. Podaci koje obezbeđuje ovaj instrument, bazirani su na retrospektivnim izveštajima ispitanika u odnosu na specifična roditeljska ponašanja tokom disciplinskih sekvenci, uključujući i sam kontekst disciplinovanja (procenu roditeljske topline, impulsivnosti, odnosa sa partnerom povodom disciplinovanja, roditeljski stres tokom disciplinovanja i sl.), dok se o vlastitim uverenjima ispitanici izjašnjavaju preko samoprocene. Straus i Fauchier (2007) sugerišu da je optimalni izveštajni period za koji se prikupljaju retrospektivni podaci, uzrast od deset godina. Sami autori *DDI A* instrumenta su u okviru pilot studija utvrdili da je pouzdanost sećanja na događaje pre sedme godine života značajno manja u odnosu na one kasnije, te da je uzrast od 8,4 godina od strane ispitanika (mladih

odraslih), označen kao najraniji za pouzdano sećanje roditeljskog disciplinovanja, dok se 75% ispitanika izjasnilo da sa velikom preciznošću mogu da se sete roditeljskog disciplinovanja iz perioda kada su bili stari 10 godina (Fauchier & Straus, 2010). Pored toga, Fauchier i Straus (2010) u okviru druge studije dobijaju podatke da se 8% ispitanika vrlo jasno sećalo događaja vezanih za disciplinovanje kada su imali 10 godina, 34% prilično jasno, 40% uopšteno, 9% se nekih sećalo nekih događaja, a 7% je imalo poteškoće da se seti roditeljskog disciplinovanja. Mladi koji čine uzorak ovog istraživanja se izjašnjavaju na sledeći način: 10% se sećalo roditeljskog disciplinovanja vrlo jasno, 24% jasno u velikoj meri, 32% uopšteno, 18% se sećalo nekih događaja, a 10% se teško prisećalo. Autori komentarišu da su retrospektivni izveštaji nedovoljno precizni načini prikupljanja podataka, upravo zbog toga što se ne može sa sigurnošću utvrditi do koje mere su dobijeni podaci precizni (Fauchier & Straus, 2010), jer počivaju na sećanju prošlih događaja koji potencijalno mogu biti emotivno zahtevni i stresni.

Pouzdanost instrumenta proveravana je za tri subskale, koje su prikupljale kvantitativne podatke, a to su opažena roditeljska ponašanja tokom korigovanja neprimerenih ponašanja, specifični uslovi i načini u okviru kojih je sprovedeno disciplinovanje i uverenja o disciplinovanju mladih odraslih ispitanika. Pouzdanost skala u ovom istraživanju je zadovoljavajuća, a detaljniji pregled vrednosti za svaku pojedinačnu, dat je u nastavku. Pilot istraživanja sprovedena kod nas pokazuje zadovoljavajuću pouzdanost skale disciplinujućih ponašanja roditelja, sa Kronbah alfa koeficijent od .84 za procenjena ponašanja i očeva i majki (Isaković, Mihić i Karić, 2013), odnosno .89 za istu skalu (Karić, Isaković, Mihić i Mihić, 2014), dok na aktuelnom uzorku ona za majke iznosi .91, a isto toliko i za očeve. Za skalu kojom se proveravaju uslovi disciplinovanja dobijena je pouzdanost za majke u iznosu ,69, a za očeve ,65, dok Kronbahova alfa za skalu načina disciplinovanja za majke iznosi ,75, a za očeve ,80. Rezultati za skalu uverenja o disciplinovanju u ovom uzorku iznosi ,77, dok je u originalnim radovima opisana kao zadovoljavajuća (Straus & Fauchier, 2007).

Analiza rezultata vezanih za iskustvo disciplinovanja u detinjstvu

Na osnovu procene ispitanika, iz uzorka ovog istraživanja, majke su više od očeva uključene u disciplinovanje, bar kada je u pitanju uzrast obuhvaćen konkretnom studijom (uzrast dece od deset godina). Suma prosečne upotrebe svake od disciplinskih metoda, veća je za majke, nego za očeve, što govori o tome da se majke češće bave korektivnom disciplinom. Navedeni rezultati istraživanja u skladu su sa ranijim, u kojima je utvrđeno da su majke generalno više uključene u disciplinovanje od očeva (Hart & Robinson, 1994; Power, McGrath, Hughes &

Manire, 1994), da provode više vremena sa decom u svim postupcima nege i brige (Mihčić, Zotović & Petrović, 2006), pa i oko korigovanja neprimerenih ponašanja (Sandberg & Hofferth, 2001). Pored toga, podaci ovog istraživanja ukazuju i da majke značajno češće od očeva, objašnjavaju pravila, viču ili povise glas, udaraju dete (rukom ili predmetom), posmatraju i nadziru dete, daju dodatne kućne poslove, koriste psihološku agresivnost (govore deci da su lenji, neuredni, nepromišljeni), proveravaju da li se dete neprimereno ponaša i traže izvinjenje zbog neprimerenih ponašanja. Preliminarni rezultati dobijeni u okviru provere DDI instrumenta, na američkom uzorku, pokazuju da majke učestalije od očeva koriste nekažnjavajuću disciplinu, dok očevi i majke podjednako učestalo kažnjavaju decu (Fauchier & Straus, 2007). Suprotno tome, podaci druge studije pokazuju da se očevi više angažuju od majki, kada je kažnjavanje dece u pitanju, dok su majke usmerene na korektivna ponašanja koja nisu kažnjavajuća (Barnett, Quackenbush & Sinisi, 1996). Predstavljeni rezultati ovog istraživanja najpodudarniji su sa rezultatima, takođe domaće retrospektivne studije, koji pokazuju da su majke sklonije praktikovanju fizičke kazne, nego što su to očevi (Isaković, 2011). Briga o deci, kako pokazuju raniji podaci za naše područje, i dalje je primarni zadatak majki (Mihčić, Zotović & Petrović, 2006), koje su u poređenju sa očevima procenjene kao toplije u odnosu sa decom (Petrović, 2007). Porodice su u većini slučajeva tradicionalno uređene (Mihčić i sar., 2006), dok se u egalitarnijim prepoznaje bolji kvalitet porodične klime (Petrović, 2007), gde majke i očevi ispoljavaju više afektivne razmene, empatičnosti i fleksibilnosti (Mihčić, Zotović i Jerković, 2006), a ovakvo porodično uređenje dovodi se u vezu sa toplijim i popustljivijim vaspitnim stilom očeva (Mihčić i sar., 2006; Petrović, 2007). Pored toga, još neka istraživanja sprovedena na teritoriji Vojvodine pokazuju da je dominantan vaspitni stil topao i permisivan (Zotović, 2007; Jerković, 2007; Petrović, 2007), sa visokim slaganjem roditelja oba pola po pitanju vaspitnog pristupa (Jerković, 2007; Petrović, 2007).

Mladi u ispitanom uzorku opažaju da roditelji na isti način pristupaju disciplinovnju dece različitog pola. Međutim, ranija istraživanja pokazuju da fizičku kaznu (Siegal & Barclay, 1985) i strogu/grubu (eng. *power assertive*) disciplinu (Barnett, Quackenbush, & Sinisi, 1996), deca procenjuju kao efikasniju za korigovanje „neposlušnosti” kod dečaka, a induktivne metode disciplinovanja kao efikasnije za devojčice (Barnett et al., 1996). Inostrane studije pokazuju da su očevi po pitanju fizičke discipline stroži i grublji u odnosu sa sinovima nego što su to majke (Chang, Dodge, Schwartz, & McBride-Chang, 2003; McKee et al., 2007), odnosno da su stroži prema sinovima nego prema ćerkama (Straus & Stewart, 1999), što potvrđuju i tvrdnje dece da su roditelji stroži u disciplinovanju dečaka, nego devojčica

(Sorbring, Rödholm-Funnemark, & Palmerus, 2003). Na osnovu ranijih empirijskih podataka za Srbiju, Nikolić (2011) ukazuje na pravilnost da roditelji kod nas visoko vrednuju kažnjavajuće disciplinske postupke poput ograničavanja, kontrolisanja i kažnjavanja. Istraživanje iz regiona pokazuje da roditelji koji su opredeljeni za kažnjavajuće metode disciplinovanja, u značajno manjoj meri pribegavaju preventivnim metodama disciplinovanja (Delale 2009, Delale & Pećnik, 2010). Podaci za 2010. godinu, kada je na teritoriji Srbije ustanovljeno da 67% roditelja koriste fizičku kaznu, te za 2014. Godinu, kada je ovaj oblik disciplinovanja registrovan za 43% roditelja, ilustruju da upotreba fizičkog kažnjavanja pokazuje trend opadanja (Repulički zavod za statistiku, 2014). Takođe, ustanovljeno je i da očevi i majke na teritoriji Novog Sada, od ukupno devet metoda disciplinovanja (koje pripadaju originalnim dimenzijama DDI A upitnika) najčešće upotrebljavaju fizičku kaznu, kao i da je očevi koriste značajno češće nego što to čine majke (Isaković i sar., 2014). Sa druge strane, istraživanje sprovedeno u Hrvatskoj pokazuje da majke dece predškolskog uzrasta, češće koriste preventivnu nego korektivnu disciplinu, kao i da u okviru korektivne discipline češće pribegavaju nekažnjavanju od kažnjavanja (Delale & Pećnik, 2010). Upoređujući rezultate istraživanja koje navode Delale i Pećnik (2010) i onih koje prezentuje ovo istraživanje, moglo bi se konstatovati da su majke u Srbiji opažene kao sklonije upotrebi fizičke kazne (u proseku 0,92 na dan) dok su majke u Hrvatskoj manje sklone upotrebi ove disciplinske metode i u proseku to čine nekoliko puta godišnje. Postavlja se, ipak, pitanje da li je uopšte moguće porediti rezultate ova dva istraživanja (iako koriste istu skalu procene disciplinskih ponašanja roditelja) i to iz tri razloga. Prvi se odnosi na metodološku razliku prikupljanja podataka, u smislu da je u ovom istraživanju procena roditeljskih postupaka dobijena od mladih odraslih pomoću retrospektivnih izveštaja, a u istraživanju koje sprovode Delale i Pećnik (2010), takvi podaci su prikupljeni na osnovu samoprocene roditelja. Drugi razlog uzima u obzir različitu učestalost disciplinskih metoda u odnosu na uzrast deteta, u smislu da je fizička kazna kod dece ranog uzrasta zastupljena u 90% slučajeva, kod desetogodišnjaka u 50%, a kod sedamnaestogodišnjaka u 20% slučajeva (Straus & Stewart, 1999, prema Fauchier & Straus, 2010). Treći razlog se odnosi na vremenski trenutak u kome se samo disciplinovanje odigravalo, pa tako ovo istraživanje prikuplja podatke koji sežu unazad u proseku 10 godina (od 8 do 13), a istraživanje iz regiona prikuplja podatke koji su vremenski bliži sadašnjem trenutku. Na šta se zapravo želi ukazati ovim komentarom? Tranzicija i globalizacija društva dovodi do promena koje bi potencijalno bile drugačije, sporije, odložene i sl. Kada se u kontekst tranzicije umetne roditeljsko disciplinovanje, može se zaključiti da ukoliko su promene u jednom trenutku globalno inicirane, one započinju i

ubrzavaju društvene procese u okviru jednog društva, države ili regiona, pa se merenje neke pojave pre nego što je promena uvedena i nakon što je ona uvedena mogu značajno razlikovati. Dakle, ukoliko bi namera istraživača bila da poredi regionalne karakteristike roditeljstva, specifično, roditeljske disciplinske prakse, onda je dobro uzeti u obzir na koji način se odvija tranzicija u npr. smislu prelaska sa tradicionalnog na egalitarno porodično funkcionisanje, na preferiranje određenih disciplinskih metoda u odnosu na druge, do koje mere i da li su usvojeni zakoni koji regulišu upotrebu fizičke kazne i sl. Srbija je članica Saveta Evrope od 2003. godine, zbog čega je u obavezi da uvede zabranu svih oblika fizičkog kažnjavanja prema deci (Parliamentary Assembly, 2004). Hrvatska je zabranu fizičkog kažnjavanja uvela 1999. godine, dok ovaj proces u Srbiji traje duži niz godina i još uvek je neizvesnog ishoda. Dakle, za očekivati je da ukoliko se u zemlji koja sankcioniše fizičku kaznu od roditelja traži da na osnovu samoprocene izveste o učestalosti korišćenja ove metode disciplinovanja, izveštaji ukažu na njenu minimalnu prisutnost u disciplinskoj praksi. Sa druge strane, uvođenjem zakonske zabrane fizičkog kažnjavanja interveniše se, ne samo na roditeljska ponašanja, nego i na konceptualizaciju disciplinske prakse, što posledično može da dovede do promene uverenja, neposredno preko svesnosti o štetnosti ovog oblika disciplinovanja, a posredno preko onoga što postaje društvena norma. Za dodatno ilustriranje navedenih tvrdnji, moguće je uzeti u obzir i rezultate istraživanja, koje su sprovedli Passini, Pihet i Favez (2014). Roditeljska uverenja o disciplinovanju i upotreba određenih disciplinskih strategija procenjivana su na dva nivoa. Prvi nivo je podrazumevao samoprocenu na nivou uverenja i preferencija, dok je drugi nivo uključivao vođenje dnevnika i beleženje konkretnih disciplinskih postupaka tokom deset dana od strane samih majki (engl. *ecological momentary assessment*). Dobijeni rezultati ilustruju razliku između uverenja i ponašanja, tako što su se majke na nivou uverenja izjasnile da najmanje preferiraju „vikanje” i „batine”, dok je u svakodnevnim situacijama „vikanje” korišćeno podjednako često kao i „time out” (srp. „hlađenje”). Ovi rezultati ukazuju da između roditeljskih uverenja i ponašanja postoji razlika, te da u situacijama u kojima procena ova dva aspekta roditeljske disciplinske prakse dolazi od strane istog subjekta, moguće je očekivati diskrapancu, što može ukazivati na tendenciju ka davanju socijalno poželjnih odgovora kada su uverenja u pitanju, ali i činjenicu da se konkretna disciplinska sekvenca razlikuje od svake prethodne, što rezultuje ishodom koji nije identičan onom na nivou hipotetske situacije.

U okviru ispitanog uzorka, mladi opažaju da su roditelji lošijeg ekonomskog statusa i nižeg stepena obrazovanja, skloniji upotrebi disciplinovanja koje podrazumeva grubost i odbacivanje, u poređenju sa roditeljima srednjeg i visokog obrazovanja i prosečnog

materijalnog stanja. Prilikom korigovanja neprimerenih ponašanja dece, majke nižeg obrazovanja češće upotrebljavaju *fizičku i psihološku agresivnosti* i *hostilnu disciplinu* u poređenju sa majkama srednjeg i visokog obrazovnog statusa, dok majke iz kategorije „prihodi porodice niži od prosečnih“ značajno češće pribegavaju disciplinskim metodama opisanim kao *fizička i psihološka agresivnost*, nego što to čine majke iz porodica sa prosečnim prihodima i onim višim od proseka. Očevi nižeg obrazovnog nivoa su od strane ispitanika opaženi kao skloniji upotrebi *emocionalno hladnog i nezainteresovanog pristupa*, u poređenju sa očevima koji imaju srednju školu ili fakultetsko obrazovanje, dok se po pitanju iste metode disciplinovanja, kod roditelja muškog pola uočava trend češće upotrebe, ukoliko se radi o očevima iz porodica sa prihodima nižim ili višim od proseka. Ipak, rezultati pokazuju da očevi u porodicama nižeg socioekonomskog statusa u većoj meri koriste blaže korektivne postupke, nego što to čine očevi iz porodica sa prosečnim prihodima. Ranija istraživanja sprovedena kod nas pokazuju, da se majke iz porodica sa lošijim socioekonomskim statusom, u poređenju sa majkama srednjeg i optimalnog materijalnog statusa, opažaju kao manje tople u vaspitnom ponašanju (Zotović, 2007). U ovim porodicama registruje se i veći broj konflikata, pa je i zadovoljstvo porodičnom klimom u takvim porodicama niže (Zotović, 2007). Majke višeg obrazovnog nivoa su češće u egalitarnim partnerskim odnosima, dok je u tradicionalnim porodicama veći broj žena sa nižim obrazovanjem (Petrović, 2007). Prezentovani rezultati mogu se razmatrati i u svetlu istraživanja koje je sprovedla Tocu (2014), utvrdivši da roditelji višeg obrazovnog nivoa imaju progresivnija uverenja i stavove po pitanju podizanja dece. Obrazovni status roditelja, nije isključivo pokazatelj akademskog postignuća, nego potencijalno ukazuje i na druge relevantne životne okolnosti koje mogu kasnije uticati na kvalitet roditeljstva, poput socioekonomskog statusa, ranog stupanja u brak, kulturne i etničke pripadnosti i sl. Na osnovu nalaza koje prezentuju Hoff-Ginsberg i Tardif (1995) obrazovanje je jedna od najpouzdanijih sociodemografskih varijabli za razumevanje roditeljskih uverenja i prakse. Žene višeg obrazovnog nivoa, pokazuju bolju pripremljenost za roditeljstvo u odnosu na one sa nižim obrazovanjem (Simons et al., 1990). Niži socioekonomski status porodice ostvaruje negativne efekte na roditeljske postupke disciplinovanja, a ova veza je posredovana roditeljskim uverenjima o fizičkoj kazni i porodičnim stresom (Pinderhughes et al., 2000). Elder, Eccles, Ardel, i Lord (1995) su utvrdili da niski prihodi roditelja i nestabilno radno okruženje povećavaju rizik za emocionalnu nestabilnost i uverenja o neefikasnosti u roditeljskoj ulozi, usled povećanog pritiska zbog ekonomske nesigurnosti. U porodicama nižeg socioekonomskog statusa, beleži se viši nivo fizičkog kažnjavanja (Regalado, Sareen, Inkelas,

Wissow, & Halfon, 2004), a roditelji su skloni strožim metodama disciplinovanja, jer su njihova uverenja o efikasnosti ovakvih disciplinskih strategija pozitivnija, a percepcija dečijeg ponašanja negativnija, zbog toga što su oni sami češće pod stresom usled nepovoljnih materijalnih prilika (Pinderhughes et al., 2000). Na osnovu prezentovanih rezultata, može se zaključiti da niže obrazovanje i lošiji socioekonomski status roditelja mogu predstavljati riziko faktore u odnosu na disciplinsku praksu, koja u ovakvoj konstelaciji faktora može biti orijentisana ka fizičkoj i psihičkoj agresivnosti, hostilnosti, emocionalnoj hladnoći i distanciranosti. Prikazani podaci pokazuju u kojoj meri su aspekti roditeljskog obrazovanja i materijalnog statusa porodice značajni za roditeljstvo, vaspitanje i disciplinovanje.

Analiza rezultata vezanih za uverenja o disciplinovanju mladih odraslih

Rezultati pokazuju da ispitanici uključeni u uzorak generalno, na nivou uverenja, favorizuju nekažnjavajuće metode disciplinovanja u odnosu na kažnjavajuće. Mladi odrasli se u najvećoj meri slažu sa upotrebom nekažnjavajuće i induktivne discipline prilikom korigovanja dečijih neprimerenih ponašanja, dok se u najmanjoj meri zalažu za upotrebu hostile discipline i ignorisanja neprimerenog ponašanja. Ustanovljeno je i da se mladići i devojke razlikuju u odnosu na četiri dimenzije uverenja o disciplinovanju, a to su: nekažnjavajuća disciplina, fizičko kažnjavanje, fizička i psihološka agresivnost, i restorativna kazna. Mladići ostvaruju veće skorove po pitanju fizičkog kažnjavanja, fizičke i psihološke agresivnosti i restorativne kazne, dok se kod devojaka registruje veći skor u odnosu na nekažnjavajuću disciplinu. Razlika po polu, kada su uverenja o disciplinovanju u pitanju je do izvesne mere očekivana. Roditeljska disciplinujuća praksa reprezentuje roditeljska uverenja o disciplinovanju, koja se indirektno, preko ponašanja prenose na decu, i to tako da suportativno roditeljstvo u većoj meri utiče na uverenja adolescentkinja, a stroga i gruba disciplina na sinove, takođe adolescentnog uzrasta (Simons et al., 1992). Rezultati koje navode Simons i saradnici (1992) su u velikoj meri podudarni sa prikazanim rezultatima, u smislu da devojke na nivou uverenja pokazuju veću sklonost nekažnjavajućoj disciplini, a mladići grubljim i strožim metodama disciplinovanja i restorativnoj kazni. Isti autori su prilikom dodatne provere konstatovali da su uverenja o disciplinovanju sibringa istog pola visoko podudarna i da su u relaciji sa roditeljskom praksom koja „neguje porodičnu socijalnu realnost“ u zavisnosti od pola deteta (Simons, et al., 1992, str. 834).

Na nivou uverenja, ispitanici koji su po redu rođenja najmlađi od troje ili više dece u porodici, u poređenju sa ostalim grupama formiranim na osnovu ovog kriterijuma, se u najmanjoj meri

slažu sa upotrebom grubosti i psihološke agresivnosti prilikom disciplinovanja dece, s tim što u ovom slučaju dobijeni rezultati ukazuju na postojanje trenda, ali ne i pouzdanu značajnost. Može se pretpostaviti da su upravo najmlađa deca u porodici u najmanjoj meri bila izložena ovakvim oblicima disciplinovanja od strane roditelja, za šta bi bilo potrebno dodatno ispitivanje i utvrđivanje eventualnih kulturnih specifičnosti (npr. najmlađe dete kao „mezimče” i sl.).

Opaža se tendencija da u porodicama sa nižim socioekonomskim statusom, mladi u većoj meri na nivou uverenja odobravaju upotrebu fizičke kazne. Postojeći empirijski podaci pokazuju da su u porodicama nižeg socioekonomskog statusa roditelji oba pola skloniji upotrebi fizičke i psihološke agresivnosti, pa je u skladu sa prezentovanim rezultatima moguće pretpostaviti da ekonomski stres i nepovoljne životne okolnosti mogu ostvarivati efekte na različite životne situacije, kao i na adaptiranost dece (Simons, Lorenz, Conger, & Wu, 1992). Pored toga, roditeljske uloge u značajnoj meri zavise od toga da li su porodice uređene na tradicionalan ili egalitaran način (za pregled: Barnett & Hyde, 2001). Kako je ranije objašnjeno, socioekonomski status porodice i nivo obrazovanja roditelja ostvaruju značajan uticaj na roditeljska uverenja i ponašanja. Porodice kod nas su pretežno tradicionalno uređene (Mihic i sar., 2006), a u takvim porodicama žene su češće nižeg obrazovnog nivoa (Petrović, 2007). Za bolje razumevanje prezentovanih rezultata, uputno je detaljnije ispitati prirodu dobijene veze, a kako to Hoff-Ginsberg i Tardif (1995) preporučuju, detaljnijim raslojavanjem socioekonomskog statusa moguće je bolje odrediti komponente koje utiču na različita uverenja i ponašanja roditelja. Na taj način bi bilo moguće dobiti bolji uvid u transgeneracijsko prenošenje roditeljskih kvaliteta, pa i samih načela disciplinovanja dece.

Takođe, rezultati pokazuju da mladići i devojke koji potiču iz porodica u kojima su roditelji razvedeni ili razdvojeni, poseduju uverenja o disciplinovanju koja se protive upotrebi fizičkog kažnjavanja, odnosno koja promovišu nefizičko kažnjavanje. U odnosu na ostale dimenzije uverenja (naglašeno hostilna disciplina, proveravanje i kontrolisanje, restorativna kazna, grubost i psihološka agresivnost, nekažnjavajuća disciplina i ignorisanje neprimerenog ponašanja) ispitanici iz potpunih porodica, onih u kojima su roditelji razvedeni ili onih u kojima su jedan ili oba roditelja preminuli, međusobno se ne razlikuju. Podaci koje navode Leve i Fargot (1997), delimično podržavaju predstavljene rezultate. Naime, oni su utvrdili da odrasli u jednoroditeljskim porodicama koriste manje tradicionalne obrasce socijalizacije i više pozitivne discipline, nego roditelji u potpunim porodicama, dovodeći to u vezu sa prisutnim netradicionalnim vrednostima i uverenjima, koja i sam koncept podizanje dece

usmeravaju ka pozitivnom maniru (Kitson & Rashke, 1981, prema: Leve & Fargot, 1997). Prema tome, bez obzira na razloge koji utiču na nepotpunost porodice (razvod, smrt, samostalno podizanje deteta i sl.), odrastanje u jednoroditeljskoj porodici ne dovodi nužno do iskustva negativne discipline ili manjka pozitivne discipline (Leve & Fargot, 1997). Kako ističe Rutter (1981), za optimalan razvoj dece, između ostalog, potrebno je obezbediti konzistentnost u disciplinovanju. Uverenja o disciplinovanju su produkt međusobnog udruženog delovanja brojnih faktora i činilaca (McGillicuddy-De Lisi & Sigel, 1995), te je za dobijanje preciznijeg odgovora o prirodi ilustrovane veze (roditelji razvedeni – uverenja mladih o disciplinovanju podržavaju nekažnjavanje i protive se fizičkoj disciplini) potrebno dodatno ispitati uslove koji doprinose ovakvim rezultatima.

Analiza rezultata o povezanosti iskustava disciplinovanja u detinjstvu i aktuelnih uverenja o disciplinovanju

Struktura povezanosti između iskustava u detinjstvu i aktuelnih uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, ispitivana je u odnosu na dimenzije iskustva disciplinovanja vezana za oba roditelja, zatim posebno za očeve i posebno za majke, te u zavisnosti od pola ispitanika.

Kada je u pitanju struktura veze disciplinskih ponašanja roditelja oba pola i aktuelnih uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, može se konstatovati da dobijeni rezultati ukazuju na četiri značajna faktora sačinjena od dimenzija roditeljskih postupaka korigovanja neprimerenih ponašanja sa jedne i dimenzija kognitivnih procena ispitanika o opravdanosti upotrebe različitih disciplinskih tehnika, sa druge strane. Dobijeni faktori su imenovani tako da se u prvom delu naziva nalaze dominantne karakteristike roditeljskih ponašanja, a drugi deo naziva opisuje dominantna uverenja o disciplinovanju mladića i devojaka. Sledi pregled i analiza svakog od izolovanih faktora za strukturu veze disciplinskih ponašanja roditelja oba pola i uverenja o disciplinovanju mladih odraslih.

(I faktor) Iskustvo hostilnosti u disciplinovanju od strane oca – uverenja koja idu u prilog ignorisanju neprimerenih ponašanja

Rezultati kanoničke korelacione analize ukazuju na pravilnost da su uverenja o ignorisanju neprimerenih ponašanja svojstvena za mlade koji svoje očeve opažaju kao sklone upotrebi hostilnog („stavili nešto ljuto na jezik“, „poslali na spavanje bez večere“) korigovanja neprimerenog ponašanja. U nastojanju da se razume struktura relacije između hostilnog disciplinovanja i uverenja mladih o disciplinovanju, potrebno je uzeti u obzir i druge

(potencijalne) uticaje na modelovanje uverenja i ponašanja kod potomaka. U prilog tome govore Rutter i Quinton (1984), napominjući da su prodice u kojima je prisutna roditeljska hostilnost najšeeće opterećene i drugim stresorima, te da je pre donošenja zaključaka o efektima hostilnosti na adaptiranost dece, potrebno ustanoviti da li neprijateljsko i grubo ponašanje roditelja ima nezavisan rizik ili je sastavni deo veće grupe riziko faktora. Pored toga, kada se u razmatranje uzima konkretan faktor „iskustvo hostilnosti u disciplinovanju od strane oca – uverenja koja idu u prilog ignorisanju neprimerenih ponašanja”, potrebno je razumeti do koje mere se radi o roditeljskim ponašanjima koja su uobičajena i normativna za određenu kulturu, odnosno koliko od toga odstupaju, s obzirom da su, kako to objašnjavaju Straus i Fauchier (2007), u sastav subskale za proveru disciplinskih ponašanja roditelja, uvrštena samo ona korektivna ponašanja, koja se (dovoljno) često koriste (da bi se smatrala uobičajenim) i nisu protivzakonita. Metode disciplinovanja nisu univerzalne i roditelji u različitim kulturama razlikuju se po pitanju disciplinskih uverenja i prakse (Gershoff et al., 2010, prema VanLeeuwe et al., 2012), pa shodno tome i deca iz različitih kultura različito evaluiraju roditeljske postupke u zavisnosti da li su oni normativni ili ne. Problemi u funkcionisanju dece u situacijama kada roditelji pribegavaju strogom/grubom disciplinovanju, manje su izraženi, ako te metode disciplinovanja deca opažaju kao normativne (Van Leeuwen et al., 2012). O strukturi konkretne veze (*hostilnosti u disciplinovanju od strane oca – uverenja o ignorisanju neprimerenih ponašanja*) moguće je razmišljati na više nivoa, razmatrajući potencijalne razloge koji bi išli u prilog objašnjenju ovakvog odnosa. Od toga da postoje protektivni faktori koji ublažavaju efekte hostilnog disciplinovanja i oblikuju iskustvo i kogniciju mlade osobe (suprotno od hostilnosti roditelja), do toga da mladi donose „odluke“ da budu drugačiji od roditelja koji su okarakterisani i percipirani kao grubi ili odbacujući. Za donošenje preciznijeg zaključka o prirodi opisane strukture povezanosti bili bi potrebni detaljniji podaci, koji bi doprineli boljem razumevanju ove relacije. Ipak, ono što je svakako moguće zaključiti na osnovu prikazanih rezultata je, da određena nepovoljna iskustva tokom detinjstva ne postaju nužno sastavni deo kognitivnog i bihevioralnog repertoara u odraslom dobu, te da kod formiranja uverenja o disciplinovanju ne dolazi isključivo do pukog prenošenja karakteristika i kvaliteta sa jedne generacije na drugu, nego su u pitanju daleko složeniji procesi u koji su uključeni efekti brojnih faktora, koji (očigledno) mogu ostvariti i pozitivne efekte i imati protektivnu ulogu.

(II faktor) Pozitivan pristup očeva – pozitivna uverenja o disciplinovanju

Rezultati kanoničke korelacione analize pokazuju da mladi odrasli čiji očevi nisu bili strogi i restriktivni (retko su galamili, retko udarali, nisu zabranjivali i uskraćivali, retko su koristili

fizičku snagu i prisilu), poseduju uverenja o disciplinovanju koja promovišu odsustvo fizičke kazne, ali i odsustvo proveravanja i kontrolisanja kao preferiranih metoda disciplinovanja. Struktura veze u ovom slučaju je takva, da je moguće govoriti o odnosu koji se „preslikava”, odnosno o uverenjima o disciplinovanju koja podržavaju i oponašaju roditeljski model ponašanja, koji je blag i nisko agresivan. Ono što kod dece dovodi do internalizacije roditeljskog vrednosnog sistema, kada je blag disciplinski pristup u pitanju, su procesi koji podstiču dete da u obzir uzme perspektivu druge osobe, a ne da se striktno povinuje zahtevima roditelja (Hoffman, 1994). Kod dece čiji roditelji su u većoj meri koristili induktivnu, a u manjoj meri strogu i grubu disciplinu, opaža se adekvatan moralni razvoj (Hoffman & Saltzstein, 1967), razvijenija emocionalna inteligencija (Alegre, 2011) i optimalna adaptiranost (Amato & Fowler, 2002). Takođe, deca čiji roditelji su u okviru disciplinovanja pribegavali blagom pristupu, objašnjavali uzročno-posledične veze i pravila, „počinju da se oslanjaju na vlastite emocije i kognicije kako bi razlučila da li i zašto je njihovo ponašanje neprihvatljivo, što ih ujedno i „sprečava” da u odsustvu autoriteta ispolje ili ponove neko neprimereno ponašanje” (Horton et al., 2001, str. 72). Dakle, mladi koji kao preferirane disciplinske metode promovišu odsustvo fizičke kazne, proveravanja i kontrole, svojih očeva se sećaju kao blagih, odmerenih i neagresivnih figura. Ovakva relacija odrasli – dete pokazuje se kao optimalna za formiranje uverenja o disciplinovanju koji nisu zasnovani na disbalansu moći i „zloupotrebi” fizičke i psihološke snage koju roditelji (neminovno) poseduju u poređenju sa decom.

(III faktor) Fizičko kažnjavanje od strane majki i blag pristup disciplinovanju od strane očeva – nefizičko kažnjavanje

Rezultati kanoničke korelacione analize pokazuju da mladi koje svoje majke opažaju kao sklone upotrebi fizičke kazne i u čijem disciplinskom repertoru se retko sreću metode induktivne discipline, dok su očevo orijentisani na upotrebu blažih korektivnih postupaka, poseduju uverenja o disciplinovanju koja idu u prilog nefizičkoj kazni i niskoj hostilnosti. Fizička kazna je disciplinska metoda za koju se može reći da pobuđuje oprečna stanovišta stručnjaka i da o njenim efektima na adaptiranost dece postoje različiti i suprotstavljeni empirijski podaci. Jedna grupa naučnika ističe da se radi o neminovno štetnom obliku disciplinovanja, koji je potrebno „udaljiti” iz disciplinske prakse roditelja (Durrant, 1999; Freeman & Saunders, 2014; Gershoff 2002a; Gershoff, 2010; Gershoff, 2013; Haeuser, 1992; Pollard-Sacks, 2002; Keyes et al., 2015; Zolotor, Theodore, Chang, Berkoff, & Runyan, 2008), dok druga grupa ukazuje na neophodno razlikovanje efikasnog i kontraproduktivnog fizičkog kažnjavanja (Baumrind, 2001; Larzelere, 2000; Larzelere, & Kuhn, 2005; Paolucci &

Violato, 2004), tj. jasnog izolovanja samo onih disciplinskih postupaka koji reprezentuju fizički kaznu (blago udaranje po stražnjici deteta uzrasta od 2 do 12, bez korišćenja predmeta ili udaraca po drugim delovima tela) (Baumrind, 2001; Baumrind, Larzelere, & Cowan, 2002; Parke, 2002). Pored toga, empirijski podaci pokazuju da je relacija iskustva fizičkog kažnjavanja i uverenja o fizičkoj kazni u neposrednoj vezi sa vrednosnim sistemom konkretnog društva, te da su efekti ovog korektivnog disciplinskog postupka povezani sa načinom na koje ih dete percipira u okviru opšteprihvaćenih i normativnih metoda disciplinovanja (Gershoff et al., 2010). Ukoliko roditelj pribegava fizičkom disciplinovanju u sredinama u kojima to nije normativno ponašanje, onda se ono može tumačiti kao gubitak kontrole i može imati štetan uticaj na dete, ali ukoliko je fizička disciplina normativna, onda je njena upotreba smeštena u kontrolisani kontekst negujućeg i podržavajućeg odnosa roditelj-dete i ne mora imati negativne efekte (Deater-Deckard & Dodge, 1997). Pored toga, Bell i Romano (2012) ukazuju da je specifična emocionalna klima tokom disciplinovanja prepoznata kao značajni faktor po pitanju uverenja o disciplinovanju, u smislu da osobe čiji roditelji su pokazivali toplinu u kombinaciji sa fizičkom kaznom, poseduju pozitivna uverenja o ovom obliku disciplinovanja, za razliku od onih čiji roditelji su se ponašali na impulsivan način i koji se na nivou uverenja ne opredeljuju za fizičku kaznu kao metodu izbora. Kod izolovanog faktora, samom disciplinovanju fizičkom kaznom, pridružena je i fizička i psihološka agresivnost, pa se može govoriti o kažnjavanju od strane majki koje je verovatno ispunjeno negativnim emocionalnim nabojem. Dakle, razmatrajući strukturu veze ovog kanoničkog faktora, koji sa jedne strane uključuje fizičku i psihološku agresivnost od strane majke i blaže korektivne postupke očeva (koji isključuju ovaj oblik disciplinovanja), a sa druge uverenja o disciplinovanju koja se zalažu za nisku primenu fizičke kazne i toplinu (niska hostilnost), može se pretpostaviti da u ovakvoj konstelaciji roditeljskih ponašanja deca zastupaju ona koja su blaža, „ograđuju se” od strožih i u maloj meri uzimaju u obzir ona kojim nisu dominantno izložena (kao što je to npr. induktivna disciplina). Na ovom mestu je moguće otvoriti pitanje protektivne uloge drugog roditelja i rezilijentnosti dece u smislu pravljenja „boljeg izbora” i preuzimanja onog disciplinskog modela, koji u manjoj meri uključuje poziciju moći odraslog i agresivnost.

(IV faktor) Nagrada i kazna od strane majki – uverenja o nenasilnoj disciplini

Rezultati kanoničke korelacione analize ukazuju na strukturu relacije između dimenzija roditeljskih ponašanja (u ovom slučaju radi se isključivo o ponašanjima majki) i dimenzija uverenja mladih o disciplinovanju, sačinjenu od disciplinskih postupaka majki, koji su operacionalizovana preko *materijalne nagrade/kazne* i kognicija mladih (uverenja) po pitanju

disciplinovanja, operacionalizovanih preko *nekažnjavanja, restorativne kazne, te niske fizičke i psihološke agresivnosti*. Radi se o strukturi relacije koja bi se mogla nazvati idealom u disciplinovanju i transgeneracijskom prenosu ponašanja i vrednosnog sistema, drugim rečima, modelu disciplinovanja i posledičnih uverenja, kojima savremeno društvo teži. Ova metoda disciplinovanja detaljno je proučavana od strane teoretičara učenja, gde je ustanovljeno da nagrada i kazna mogu biti značajni motivatori ponašanja. Neki istraživači akcenat stavljaju na tradicionalne bihevioralne principe, potkrepljenje i uslovljavanje (Patterson, 1996), dok su drugi proširili ovaj koncept razmatrajući kognitivne i svesne procese koji su u osnovi roditeljskih ponašanja (Bugental, Blue & Cruzcosa, 1989; Dix, 1992), odnosno njihove efekte na decu (Dodge, Pettit, Bates & Valente, 1995). Nezavisno od toga da li se primat daje ponašanju ili kogniciji, teorija socijalnog učenja smatra da različite strategije ponašanja deca uče, ne samo na vlastitom iskustvu, nego i na osnovu toga kakav je bio odgovor na njihovu reakciju. Ipak, potrebno je obratiti pažnju da se ovde radi o specifičnom vidu nagrađivanja i kažnjavanja (materijalno), koje je u većoj meri svojstveno za decu školskog uzrasta i potpuno primereno periodu detinjstva za koji su ispitanici davali retrospektivne procene (uzrast od 10 godina). Pored ovakvog načina potkrepljenja ponašanja, postoje i brojni drugi, nematerijalni, u smislu roditeljskih pohvala, komentara, odobravanja, neverbalne komunikacije (pogled, klimanje glavom, zagrljaj i sl.). Mladi čije majke su koristile tehniku materijalnog nagrađivanja i kažnjavanja i sami na kognitivnom planu odobravaju ovakav način disciplinovanja dece, a preferiraju i druge metode disciplinovanja koje su lišene disbalansa moći, agresivnosti i bazirane su na principima nekažnjavanja. Bilo bi zanimljivo ispitati na koji način su majke koje su kada je dete imalo 10 godina, koristile sistem materijalnog nagrađivanja i kažnjavanja, disciplinovale svoju decu na mlađem uzrastu, ali je moguće pretpostaviti da su i tada repertoarom korektivnih postupaka dominirale metode pozitivne discipline.

Povezanost disciplinskih ponašanja i aktuelnih uverenja o disciplinovanju mladih odraslih je u daljim analizama proveravana posebno za majke i posebno za očeve. U odnosu na prethodno opisane relacije, izdvajaju se određene specifičnosti. Rezultati pokazuju da su se za iskustva u odnosu na disciplinske postupke majki izdvojili sledeći faktori: *(I faktor) Niska hostilnost majki - zalaganje za induktivne pristupe u disciplinovanju* ukazuje na vezu između nekažnjavajućeg disciplinovanja i nekažnjavajućih uverenja. *(II faktor) Blag disciplinski pristup – promovisanje nekažnjavanja* ukazuje na vezu između permisivnog stila u disciplinovanju (niska fizička i psihološka agresivnost i odsustvo suočavanja sa posledicama) i uverenja mladih koja su gotovo u potpunosti podudarna sa iskustvom disciplinovanja iz

detinjstva, na način da se na kognitivnom nivou zalažu za disciplinovanje koje isključuje „time out“ tehniku, zatim različite vrste zabrana zbog neprimerenih ponašanja, ne podržavaju vikanje na decu, kao ni uskraćivanje igračaka ili džeparca zbog nesaradljivog ili neprimerenog ponašanja. *(III faktor) Iskustvo induktivne i hostile discipline od strane majki – hostile uverenja o disciplini* čine disciplinska ponašanja majki koja su operacionalizovana preko postupaka proveravanja, nadzora, demonstriranja, objašnjavanja, traženja izvinjenja, kao i preko strogih, nasilnih i agresivnih postupaka roditelja tokom korigovanja neprimerenog ponašanja i uverenja mladih, koja podržavaju upotrebu hostilnosti u disciplinovanju, poput uskraćivanja obroka, uskraćivanje ljubavi, ispiranje usta sapunom i sl. Struktura navedenog kanoničkog faktora ukazuje na snagu i prevagu nepovoljnog iskustva (hostilna disciplina) u detinjstvu u odnosu na pozitivno iskustvo (induktivna disciplina). Navedeni postupci, koje je moguće svrstati u red nasilnih roditeljskih ponašanja (isprati usta sapunom, staviti nešto ljuto na jezik, poslati na spavanje bez večere) i svakako su u domenu nenormativne disciplinske prakse kod nas, povezani su sa istim i/ili sličnim setom uverenja o disciplinovanju kod mladih odraslih, čak i kada je takvo iskustvo disciplinovanja ispunjeno dobrim i preporučenim strategijama za korigovanje neprimerenih ponašanja kod dece. Na ovom mestu, potrebno je istaći značaj hostilnosti u disciplinovanju koji potiče od strane majki, tj. ulogu koju majke imaju u odnosu na formiranje uverenja o roditeljstvu, tj. disciplinovanju. *(IV faktor) Nagrada i kazna od strane majki – uverenja o pozitivnoj disciplini* predstavljaju relaciju ponašanja i uverenja, koja sa jedne strane počiva na disciplinskim taktikama materijalnog nagrađivanja i kažnjavanja, a sa druge strane na ukupno tri dimenzije uverenja o disciplinovanju koja se organizuju u pozitivan disciplinski pristup (uverenja o nekažnjavanju, restorativnoj kazni i neodobravanju upotrebe fizičke i psihološke kazne). Nakon provere povezanosti disciplinskih ponašanja očeva i uverenja mladih o disciplinovanju, izdvojila su se dva značajna kanonička faktora. *(I faktor) Iskustvo hostilnosti od strane očeva – aktuelna hostile uverenja* gde se vidi direktna veza između, u osnovi istih ponašanja očeva i uverenja mladih, nepovoljnog iskustva tokom odrastanja i aktuelnih kognitivnih procena koje odobravaju i podržavaju ovakav način disciplinovanja. Struktura ove veze je ista kao i u prethodnoj analizi, kada je relacioni odnos proveravan u odnosu na disciplinske postupke majki. *(II faktor) Stroga i blaga disciplina očeva – uverenja o blagoj disciplini*, ova veza ukazuje na relaciju između disciplinskih postupaka očeva, koji se kreću duž kontinuuma od stroge/grube do blage discipline, i uverenja o disciplinovanju, koja podržavaju nefizičku kaznu i monitoring.

Značajne relacije predstavljene kanoničkim faktorima, ukazuju na nekoliko pravilnosti kada je povezanost iskustva u detinjstvu i aktuelnih uverenja o disciplinovanju u pitanju, u odnosu

na pol roditelja. Naime, uverenja o disciplinovanju mladih odraslih u određenim relacionim odnosima gotovo da „preslikavaju“ ponašanja svojih roditelja (npr. uverenja koja promovišu nekažnjavanje i iskustvo blagog disciplinskog pristupa tokom detinjstva), dok su u drugim, u potpunoj suprotnosti sa njima (npr. protivljenje hostilej disciplini i iskustvo fizičkog kažnjavanja). Takođe, podaci različitih studija pokazuju da se iskustvo stroge, grube i agresivne discipline od strane roditelja prenosi na narednu generaciju (Egeland, Jacobvitz & Papatola, 1987; Herrenkohl, Herrenkohl & Toedter, 1983; Straus, 1983), kao i da izloženost ovakvoj nesenzitivnoj disciplinskoj strategiji (engl. *power assertive*) ima i direktan i indirektan uticaj na potomke (Simons et al., 1991), pri čemu se *direktan efekat* ostvaruju *modelovanjem* (kao oblikom socijalnog učenja), a *indirektan efekat* preko *uticaja na formiranje uverenja o disciplinovanju* (procesi koji oblikuju kogniciju, percepciju i vrednosni okvir). Pored toga, istraživanje pokazuje da se na isti način prenose i pozitivni obrasci roditeljstva (Simons, Beaman et al., 1993). Navedeni autori objašnjavaju da očevi i majke koji su kao deca bili blago, toplo i podržavajuće tretirani od strane svojih roditelja, pokazuju veće zadovoljstvo vlastitom decom. Negujuć i uključeni roditelji prenose ideju da je roditeljstvo prijatno iskustvo, što povećava verovatnoću kod potomaka da obaveze i zahteve roditeljstva dožive kao ispunjavajuće iskustvo vredno truda (Simons, Beaman et al., 1993). Pored toga, rezultati studije o prenosu pozitivnih roditeljskih karakteristika sa jedne generacije na drugu, ističu da iskustvo iz primarne porodice ostvaruje indirektan uticaj na aktuelno roditeljstvo, preko uverenja o roditeljstvu, opšteg emocionalnog blagostanja i osećanja zadovoljstva detetom, kao i da dominantan kvalitet i tip roditeljstva u prvoj generaciji, direktno utiče na potomke treće generacije i to preko roditeljske prakse očeva i majki iz druge generacije.

Pored prikazanih rezultata, veza između iskustava u detinjstvu i aktuelnih uverenja, proveravana je i u odnosu na pol ispitanika, posebno za mladiće i posebno za devojke. Struktura relacije dimenzija disciplinskih postupaka roditelja i dimenzija aktuelnih **uverenja mladića** objašnjena je preko četiri značajna kanonička faktora. (*I faktor*) *Niska upotreba materijalne nagrade i kazne majki – niska hostilnost i agresivnost sinova* ukazuje na odsustvo instrumentalizacije dečijeg ponašanja i korelat koji ukazuje na protivljenje svakoj vrsti grubosti i nasilja od strane mladića (*II faktor*) *Permisivna disciplina roditelja – nekažnjavajuća uverenja kod sinova* ukazuju na komplementarnost iskustva i uverenja u smislu direktnog prenosa permisivnog disciplinskog pristupa. (*III faktor*) *Niska hostilnost majki – ignorisanje neprimerenog ponašanja kod sinova* je veza koja ukazuje da iskustvo disciplinovanja koje nije podrazumevalo otpisivanje detetovih fizičkih i emocionalnih potreba, promoviše uverenja koja podržavaju ignorisanje neprimerenih ponašanja. (*IV faktor*)

Hostilnost i odsustvo otvorene agresivnosti roditelja – zalaganje za restorativnu kaznu od strane sinova ukazuje na balansiranje između očeve hostilnosti i majčine niske agresivnosti, što doprinosi uverenjima koja počivaju na popravljajući i nadoknađivanju štete. Kada su muški ispitanici u pitanju, evidentno je dominantno prisustvo uverenja o disciplinovanju koja promovišu poštovanje ličnosti deteta i onih metoda koja prvenstveno počivaju na nenasilnom i induktivnom disciplinovanju. Kada su **devojke** u pitanju, izdvojila su se tri značajna kanonička faktora. *(I faktor) Hostilnost očeva – hostilna uverenja kod ćerki* koja ukazuju da su nepovoljna iskustva tokom detinjstva povezana sa kognitivnim procenama organizovanim, tako da ne dovode u pitanje njihovu adekvatnost, već kao da „preslikavaju“ doživljeno. *(II faktor) Agresivnost majki – zalaganje za pasivnost u disciplinovanju ćerki* ukazuje na konstelaciju iskustva (očevi nisko hladni i nezainteresovani, a majke visoko agresivne) i aktuelnih uverenja (nisko proveravanje i kontrolisanje), u kojoj dominiraju agresivnost ženskog roditelja sa jedne i pasivnost ženskog deteta sa druge strane, kada je disciplinovanje u pitanju. *(III faktor) Stroga i blaga disciplina očeva – uverenja ćerki koja isključuju fizičku kaznu*, ukazuju na postojanje veze između strožih i blagih iskustava po pitanju korigovanja neprimerenih ponašanja od strane očeva i aktuelnih uverenja koja se zalažu za blag pristup, tj. odsustvo fizičke kazne. Na osnovu uvida u strukturu faktora kanoničke korelacije, može se konstatovati da su za formiranje uverenja kod devojaka, značajna negativna i nepovoljna iskustva, koja se dovode u vezu sa aktuelnim uverenjima, koja na izvestan način podržavaju roditeljski stil koji uključuje grubost, agresivnost i hostilnost. Pored toga, kada su pozitivna iskustva u pitanju i tu je veza jednoznačna i ukazuje da ono što je proživljeno u detinjstvu, sada na nivou uverenja „prelazi“ na novu generaciju. Iako na ovom mestu ne možemo govoriti o transgeneracijskom prenosu, već samo o vezama između iskustva i aktuelnih uverenja, stiče se utisak da se, kada su ispitanice u pitanju i povoljna i nepovoljna iskustva direktno „prenose“ na nivo uverenja, bez dodatnih modifikacija. Kao što je napomenuto, ovu eksplanaciju treba uzeti sa rezervom, jer je za ovakvu tvrdnju neophodno sprovesti opsežnija i metodološki složenija istraživanja, koja bi uključivala praćenje većeg broja varijabli i to na longitudinalnom planu.

Na osnovu izolovanih kanoničkih faktora, zaključuje se da u formiranju uverenja o disciplinovanju, kod mladića, nešto značajniju ulogu ostvaruju ponašanja majki (po broju dimenzija od strane majki koje ulaze u sastav kanoničkih faktora), a kod devojaka je nešto veći broj disciplinskih iskustava vezanih za očeve. Muški deo uzorka pokazuje veću rezilijentnost na uslove odrastanja, te shodno tome bolje balansira na nivou potencijalnih nepovoljnih iskustava i aktuelnih uverenja koja su i od strane stručne javnosti procenjena kao

adekvatna, prihvatljiva i preporučena (blaga kazna, učenje na greškama, odsustvo bilo kog vida nasilja i sl.). Iako ovim istraživanjem nije predviđeno ispitivanje funkcionalnosti mladih odraslih i dovođenje aktuelne adaptiranosti u vezu sa iskustvima disciplinovanja iz detinjstva, raniji empirijski podaci napominju da su ženska deca vunerabilnija na kontinuiranu upotrebu fizičke kazne, uskraćivanje topline od strane majke (Smit & Brooks-Gunn, 1997), izostanak pozitivnog disciplinskog pristupa (Gryczkowski, 2010), kao i da se usled strogog i grubog disciplinovanja, ukoliko ono potiče od roditelja istog pola, zapažaju izraženiji eksternalizujući problemi na planu funkcionalnosti dece (Deater-Deckard & Dodge, 1997).

Pored povezanosti roditeljskih disciplinskih ponašanja u detinjstvu i aktuelnih uverenja o disciplinovanju kod potomaka, naučnici apostrofiraju važnost više različitih faktora u formiranju kognitivnih i emocionalnih obrazaca funkcionisanja kod dece. Neki, poput Hoffman i Levy-Shiff (1994) ističu važnost učenja po modelu, Cashmore i Goodnow (1985) ukazuju na važnost sredinskih činilaca i vanporodičnih uticaja, dok Grusec i Kuczynski (1997) ističu ulogu percepcije i evaluacije roditeljskih postupaka, kao ključne za procese socijalizacije i internalizacije. Ipak, ograničavanje eksplanacije na izolovane faktore čini se nedovoljno precizno, pa se najprihvatljivijom čini objašnjenje koje daju Vittrup i Holden (2010), o postojanju najmanje pet varijabli koje doprinose načinu kognitivno-emocionalnog reagovanja dece, prilikom evaluiranja disciplinskih postupaka roditelja, a to su: tip neprimerenog ponašanja koji je prethodio disciplinovanju, ko je sprovodio disciplinovanje, pol deteta, uzrast deteta i ranije iskustvo izloženosti određenoj tehnici disciplinovanja. Zbog toga, disciplinovanje je neophodno sagledavati kao dinamički proces i interakciju koja se odvija u dijadi roditelj – dete, pre nego ga ograničiti isključivo na proučavanje roditeljskih postupaka i različitih tehnika. Iako ovim istraživanjem nije neposredno (direktno) evaluirano roditeljsko postupanje prilikom disciplinovanja, već percepcija i prisećanje o situacijama korektivne discipline u porodici, aktuelna uverenja o disciplinovanju, dovode se u vezu sa iskustvom tokom odrastanja u kontekstu roditeljske disciplinske prakse, kao najprisutnijim i najučestalijim izvorom iz koga se „crpe“ informacije o tome „kako se vaspitavaju deca“. Dakle, kao što je već napomenuto, na aktuelnom uzorku se opaža postojanje dva različita tipa odnosa između iskustava disciplinovanja i aktuelnih uverenja o disciplinovanju. Prvi se odnosi na uverenja koja su slična, ili ista u odnosu na iskustvo, a u drugi tip spadaju uverenja koja su suprotna iskustvima u detinjstvu. Relaciju koja odražava podudarnost između roditeljskih postupaka i aktuelnih uverenja objašnjavaju i brojna istraživanja, koja ukazuju na ovakvu pravilnost (Barnet et al., 1996; Deater-Deckard et al., 2006; Graziano & Namaste, 1990; Holden & Zambarano, 1992; Wolfe et al., 1982). Ipak, postoje i slučajevi u kojima, bez

obrzira na vrstu disciplinske prakse kojoj su roditelji pribegavali, deca zauzimaju suprotno stanovište na planu vlastitih uverenja. Dakle, nije uvek slučaj da deca čiji su roditelji bili opredeljeni za, na primer, induktivne metode disciplinovanja odabiraju ovakva ponašanja kao najadekvatnija, niti da deca čiji su roditelji pribegavali strogo i grubom disciplinovanju i fizičkoj kazni, smatraju da su ovo odgovarajuće metode za korigovanje neprimerenih ponašanja. Vittrup i Holden (2010) saopštavaju da kada su deca podeljena u tri grupe, u zavisnosti od toga da li su bila retko, povremeno ili često fizički kažnjavana, samo ona deca koja su povremeno „dobijala batine” smatrala su ovu tehniku adekvatnim vidom disciplinovanja, za razliku od dece koja su u manjoj meri ili često bila kažnjavana na ovakav način. Na osnovu rezultata ovog istraživanja po pitanju povezanosti roditeljskih ponašanja i aktuelnih uverenja, najmanje jasna (i najintragantnija) su ona koja ukazuju da mladi odrasli sa percipiranim iskustvom blažih oblika disciplinovanja (u smislu odsustva hostilnosti, agresivnosti, grubosti i sl.), na planu uverenja podržavaju disciplinovanje koje sadrži elemente hostilnosti, grubosti, neosteljivosti za dete i sl. Ipak, potrebno je napomenuti da su ovakve relacije dobijene samo u situacijama kada su roditeljska ponašanja posmatrana odvojeno (povezanost iskustva i uverenja, posebno za očeve, posebno za majke).

Iako se uverenja o roditeljstvu dovode u neposrednu vezu sa ponašanjem u različitim situacijama brige o deci (McGillicuddy-DeLisi, 1982; Stevens, 1984), posedovanje određenog sklopa uverenja, ne znači i da će se osoba u konkretnoj situaciji (koja može biti iznenadna, stresna, emocionalno zahtevna ili izazovna), u potpunosti ponašati na način na koji o tome saopštava u situaciji ispitivanja (Goodnow, 1988; Passini, Pihet, & Favez, 2014). Pored toga, na uverenja i ponašanja u roditeljskoj ulozi, ne utiče isključivo iskustvo odrastanja, nego i brojni drugi situacioni faktori, kao i interakcija sa detetom (McGillicuddy-DeLisi, 1982). Murphey (1992, str. 222) ističe, da kada su roditeljska uverenja u pitanju „način na koji se doživljava dete, predstavlja značajan samostalni činilac razvojnog procesa, koji predstavlja predmet interesovanja različitih teorijskih perspektiva i empirijskih studija”. To znači da će uverenja o disciplinovanju mladih odraslih (iz ovog istraživanja), vrlo verovatno pretrpeti promenu u trenutku tranzicije u roditeljstvo, jer su roditeljska uverenja, posledična ponašanja dece i ponašanja roditelja, organizovana u okviru međusobno isprepletenog sistem delovanja (Murphey, 1992), o čemu bliže govore Sigel i McGillicuddy-DeLisi (2002), u okviru Dinamičkog modela sistema uverenja. Pored porodičnog okruženja, autori su u okviru ovog modela u obzir uzeli i neposredno socijalno okruženje, uticaj kulture, pripadnost određenoj nacionalnoj ili etničkoj grupi, s obzirom da su na svakom od ovih nivoa prepoznata ograničenja i mogućnosti, za aktivnosti koje su usko povezane sa uverenjima. Roditeljska

uverenja o odgajanju i podizanju dece u nekim slučajevima mogu biti proizvod međusobnog uticaja bliskih (kao što su uverenja o razvoju deteta, roditeljska praksa, porodične vrednosti i ciljevi), ili udaljenijih komponenti (različite institucije, obrazovno iskustvo i religija). Pored toga, u obzir se uzimaju i uloga i značaj samog deteta na roditeljske postupke i ponašanja, koji su opet neposredno povezani sa uverenjima o odgajanju dece. Na osnovu rezultata ovog istraživanja, moguće je donositi dalje zaključke isključivo u odnosu na uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, koji se još uvek nisu ostvarili u roditeljskoj ulozi. Preporuka za naredna istraživanja išla bi u pravcu ispitivanja uverenja o disciplinovanju kod osoba koje su prošle kroz tranziciju roditeljstva (uzimajući u obzir i njihova disciplinska iskustva iz detinjstva), gde bi bilo moguće utvrditi u kojoj meri samo iskustvo roditeljstva, partnerska relacija i karakteristike deteta, ostvaruju efekte na uverenja o disciplinovanju.

Analiza podataka o uslovima i načinima sprovođenja disciplinskih postupaka roditelja

Uslovi disciplinovanja

Uslovi sprovođenja discipline su važan segment disciplinskih okolnosti i odnose se na činioce koji su u neposrednoj vezi sa ponašanjem deteta, ličnom strategijom disciplinovanja, slaganjem sa supružnikom po pitanju disciplinovanja, doživljajem uspešnosti u korigovanju neprimerenog ponašanja deteta i sl. Iako uslove, u okviru kojih se odvija korigovanje neprimerenih ponašanja, nije u potpunosti moguće izjednačiti sa generalnim kontekstom roditeljstva, oni predstavljaju njegov sastavni deo. Socolar (1997) ukazuje da se metode i način disciplinovanja odnose na to šta i kako roditelji čine tokom korigovanja neprimerenih ponašanja deteta, dok uslovi u kojima se sprovodi disciplina opisuje sve ostalo. Grusec i Goodnow (1994) ističu da su efekti određenog tipa disciplinovanja različiti, u okviru različitih kontekstualnih faktora, tj. uslova sprovođenja discipline, kao i da imaju važnu ulogu u samom disciplinovanju, uz očekivanje da poseduju snagu da menjaju odnos efekata disciplinovanja na uverenja o disciplinovanju. Na uzorku ispitanika ovog istraživanja izolovane su tri dimenzije uslova disciplinovanja i to su: *opažena neefikasnost disciplinovanja, konflikti među partnerima po pitanju disciplinovanja i negativna emocionalna klima.*

Opažena neefikasnost disciplinovanja merena je preko percepcije ispitanika do koje mere su roditeljski postupci korektivne discipline doveli do promene ponašanja deteta u smeru u kome su to roditelji nameravali. Dimenziju opažene neefikasnosti disciplinovanja, čine stavke

kojima se procenjuju eventualni problemi i poteškoće u kontrolisanju detetovog neprimerenog ponašanja, zatim do koje mere su se deca povinovale roditeljskim korektivnim zahtevima, te da li su ispitanici želeli da su njihovi roditelji drugačije postupali prilikom disciplinovanja. Na efikasnost u disciplinovanju utiču brojni faktori, poput načina na koji roditelji opažaju ponašanje deteta (Day, Factor, & Szkiba-Day, 1994; Meunier, Roskam, & Browne, 2011), izbora adekvatnih metoda disciplinovanja na osnovu postojećih uverenja (Russa, Rodriguez, & Silvia, 2014), iscrpljenosti u roditeljskoj ulozi (Lesniowska, Gent, & Watson, 2015), a podizanjem doživljaja samoeфикаsnosti roditelja, kako pokazuju empirijski podaci, posledično se jačaju roditeljske kompetence i regulišu se eksternalizujući problemi u ponašanju dece (Sofronoff & Farbotko, 2002). Pregledom rezultata dobijenih na osnovu retrospektivnih izveštaja ispitanika iz ovog uzorka, može se zaključiti da se od strane dece, roditelji u našoj zemlji retko opažaju kao neefikasni u disciplinovanju, kao i da se među roditeljima različitog pola ne uviđa razlika kada je ova dimenzija uslova disciplinovanja u pitanju, tj. mladi izveštavaju da su majke i očevi podjednako efikasni kada je disciplinovanje dece u pitanju. Majke koje spadaju u kategoriju najvišeg obrazovnog nivoa (završene postdiplomske studije) se od strane mladih odraslih ispitanika opažaju kao najmanje efikasne u disciplinovanju, za razliku od majki koje su srednjoškolskog obrazovnog nivoa i za koje ispitanici procenjuju da pokazuju najveću efikasnost u disciplinovanju. Pored toga, u odnosu na socioekonomski status porodice, očevi koji su svrstani u kategoriju porodičnih prihoda mnogo viših od prosečnih, opažaju se kao najmanje efikasni u disciplinovanju. Za detaljnije zaključke o razlozima ovakvih rezultata (kada su sociodemografske varijable u pitanju) bile bi potrebne dodatne analize, te je na ovom nivou moguće samo pretpostaviti neke od odgovora, a potencijalna objašnjenja potražiti u ranijim istraživanjima. Dobijeni rezultati mogu se posmatrati u svetlu rezultata domaće studije, koja ukazuje da je u ranim fazama životnog ciklusa braka (iako brak u kome su deca stara 10 godina ne može nužno da se svrsta u ovu kategoriju), prisutno nisko slaganje u onim relacijama, koje prevashodno treba da obezbede podršku u balansiranju profesionalnih i porodičnih uloga (Mihić, 2010). Pored relacionog razumevanja, moguće je fokus staviti i na globalne promene koje se neposredno reflektuju na porodičnu organizaciju i funkcionisanje. Tranzicija od tradicionalne raspodele porodičnih i partnerskih uloga, ka egalitarnoj, može se smatrati tekovinom savremenog društva u okviru koje se roditeljska, koroditeljska i profesionalna uloga na nov način organizuju kako na individualnom, tako i nivou partnerske relacije (za pregled: Dragišić Labaš, 2002; Milivojević, 2014). Raniji podaci za našu zemlju pokazuju da su porodice u Vojvodini mahom tradicionalne (Mihić i sar., 2006), kao i da su majke u egalitarno uređenim

porodicama višeg obrazovanja (Petrović, 2007), te da je u egalitarnim porodicama vaspitni stil očeva topao i popustljiv (Mihić i sar., 2006; Petrović, 2007). Pomenuti rezultati koji ukazuju na to da se majke sa završenim studijama i očevi čije porodice imaju najviše prihode, od strane svoje odrasle dece opažaju kao najmanje efikasni u disciplinovanju, mogu voditi do zaključka da su roditelji u takvim porodicama pred sebe stavljali viša očekivanja kada su obrazovanje i poslovni uspeh u pitanju, što im je (verovatno) ostavljalo manje vremena i prostora za bavljenje decom, (potencijalno) uslovljavajući i veću izloženost stresu, što je posledično moglo voditi do manje efikasnosti prilikom korektivno-disciplinskih postupaka.

Dimenzija partnerskog neslaganja (*konflikti među partnerima*), ukazuje na neodobravanje i neslaganje sa partnerovim disciplinskim strategijama. Rezultati pokazuju da kada je ova dimenzija uslova disciplinovanja u pitanju, majke su od strane ispitanika oba pola opažene kao roditelji koji pokazuju veće nezadovoljstvo partnerovim postupcima prilikom korektivne discipline (ne slaže se sa očevim postupcima i pravilima u odnosu na disciplinovanje dece). Pored toga, u poređenju sa mladićima, devojke uočavaju prisustvo većeg stepena neslaganja među roditeljima po pitanju pristupa disciplinovanju (i kod majki i kod očeva). Neusaglašenost roditelja po pitanju tehnika disciplinovanja je do izvesne mere očekivano, s obzirom da uloga majki i očeva u podizanju dece (Lewis & Lamb, 2003), pa samim tim i disciplinovanju, nije uniformna. Ova „prećutna” i kulturološki uslovljena razlika u pristupima disciplinovanju može se smatrati normativnom. Kada je kvalitet roditeljske saradnje u pitanju, u porodicama u našoj zemlji, majke (u odnosu na očeve) procenjuju veće prisustvo tenzije vezane za saradnju po pitanju vaspitanja i podele odgovornosti oko deteta, kao i manje poverenja u podršku i saradnju po pitanju brige o detetu i ostvarivanja roditeljske uloge (Mihić, 2010). Međutim, ako je stepen neslaganja toliki da dovodi do konflikta među roditeljima, onda kvalitet roditeljskog odnosa više nije zasnovan na različitostima koje čine celinu, nego na asinhronicitetu koji utiče i na porodičnu funkcionalnost, pa tako i na efikasnost u disciplinovanju. Komunikacija među supružnicima i zadovoljstvo/nezadovoljstvo koje proizilazi iz takvog odnosa, utiču na kvalitet relacije između roditelja i deteta i povezan je sa pozitivnim ili negativnim iskustvom koje dete „crpi” iz njega (Shamir, Schudlich, & Cummings, 2001). Ne samo međusobno neslaganje, nego i nedoslednost i izostanak podrške za određenu vrstu disciplinovanja, može dovesti do nejasnoće i dvostrukih pravila i poruka koje se šalju detetu, a koje mogu biti zbunjujuće i konfuzne. Takođe, stvara se prostor da u raskoraku roditeljskih pravila i zahteva, dete nastavlja sa neprimerenim ponašanjima, jer je umesto na disciplinovanju, fokus roditelja na konfliktu po pitanju izbora adekvatnih tehnika disciplinovanja.

Treća dimenzija vezana za uslove u kojima je sprovedeno disciplinovanje, je *emocionalna klima*, novouvedena je i razlikuje se od originalnih koje predlažu Straus i Fauchier (2007), čine je elementi dve originalne, tj. uverenosti u ispravnost primenjenog disciplinovanja i stres u vezi sa neprimerenim ponašanjem deteta. Prosečna vrednost na ovoj dimenziji je na nivou teorijskog proseka i ukazuje da se roditelji ponekad tokom disciplinovanja ponašaju uznemireno i zabrinuto, kao i da majke značajno više od očeva pokazuju „emocionalnu uznemirenost” tokom disciplinovanja dece, što se može dovesti u vezu sa činjenicom da su majke više i češće uključene u disciplinovanje dece, kao i u druge postupke brige o deci (Aunola & Nurmi, 2005). Emocionalna klima vezana za disciplinovanje dece je deo sveukupne porodične klime, vezane za sve druge aspekte funkcionisanja porodice. Disciplinska sekvenca u nekim situacijama može da provocira manje senzitivne i grublje odgovore roditelja, pogotovo u situacijama povećanog stresa. Na primer, nazaposlene majke ispoljavaju povišene simptome depresivnosti, što je ujedno i prediktor učestalijeg kažnjavajućeg disciplinovanja u odnosu na decu adolescentnog uzrasta (McLoyd, Jayaratne, Ceballo, & Borquez, 1994). Takođe, majke sklone fizičkom kažnjavanju dece, izveštavaju o učestalijem stresu tokom dana i imaju negativniju percepciju svakodnevnih događaja, nezadovoljne su bračnim odnosima i imaju manju podršku iz okruženja u poređenju sa majkama koje nisu sklone ovom obliku disciplinovanja (Whipple & Webster-Stratton, 1991). Istraživanja pokazuju i da je uloga oca u porodici izuzetno značajna u smislu njegove uključenosti u različite porodične procese, pa tako i u vezi brige o deci (Coltrane, 2000; Mihić, 2007; Shamir et al., 2001). Konstelacijom porodičnih uloga, koja podrazumeva egalitarnost u odnosima roditelja oba pola (što utiče na smanjenje stresa), profitiraju i žena i muškarac i deca (Sabattini & Leaper, 2004). Kada je u pitanju emocionalna klima, ispitanici u ovom istraživanju su procenili da su majke u značajno većoj meri zabrinute ili ljute kada je ponašanje dece u pitanju, nego što je to slučaj kod očeva, što je moguće razumeti preko već pomenute majčine uloge u brizi o deci, koja je istaknutija i prisutnija, nego očeva (Aunola & Nurmi, 2005).

Načini disciplinovanja

Na uzorku ovog istraživanja izolovane su tri dimenzije načina sprovođenja discipline za majke i očeve: *toplina i doslednost, taktičnost spram impulsivnosti i fleksibilnost u disciplinovanju*. Dimenzija *toplina i doslednost* se odnosi na roditeljska ponašanja koja nedvosmisleno komuniciraju ljubav, podršku, ohrabrivanje, kao i doslednost u postavljanju pravila i primeni korektivnih postupaka, a u evolutivnom smislu se konceptualizuje kao

„sistem nagrađivanja koji se razvio u cilju održavanja porodične kohezivnosti i roditeljskog investiranja u dete... i ima važnu motivacionu ulogu za dečije ponašanje, jer obezbeđuje saradljivost i prihvatanje sistema vrednosti odrasle osobe“ (MacDonald, 1992, str. 753). Istraživanje koje je ispitivalo postrazvodne stresore i ulogu načina ophođenja majki prema detetu, kao potencijalnog „prigušivača“ nepovoljnih ishoda na dečiju adaptiranost utvrdilo je, da se visok stepen prihvatanja i visoka doslednost prilikom disciplinovanja, dovodi u vezu sa niskim stepenom problema u funkcionisanju dece (Wolchik, Wilcox, Tein, & Sandler, 2000). Takođe, strog pristup disciplinovanju, uz prisutnu toplinu, prihvatanje, doslednost i objašnjavanje od strane roditelja, ne pokazuje negativne efekte na funkcionalnost dece (Simons, Johnson, & Conger, 1994). Ovim nalazima idu u prilog i podaci studije koja je potvrdila vezu između fizičkog kažnjavanja i maladaptiranosti samo kod dece koja su svoje roditelje doživljavala kao odbacujuće (Rohner, Bourque, & Elordi, 1996). Odnos u relaciji roditelj – dete, više nego sami postupci ili nepovoljne i stresne okolnosti, doprinosi boljoj adaptiranosti dece. Dimenzija *impulsivnost*, takođe spada u jedan od mogućih načina na koji roditelji koriste određene tehnike disciplinovanja. Podrazumeva ishitreno reagovanje, praćeno emotivnim sadržajima koji ne moraju isključivo biti povezani sa detetom i njegovim ponašanjem, već dodatno potkrepljeni nezadovoljstvom detetovim ponašanjem, nesaradljivošću deteta i sl. Kako je Delale sa saradnicima (2012) utvrdila, majke u ispitanom uzorku generalno češće koriste nekažnjavanje od kažnjavanja, ali u odnosu na izrazito neprimerena ponašanja dece, značajno češće koriste upravo metode kažnjavanja, što po autorima ukazuje na mogući „gubitak kontrole“ uz koji, može se pretpostaviti, vrlo verovatno ide i impulsivnost. Dakle, ne samo izbor tehnike disciplinovanja, nego i način njegove primene, bitni su za razumevanje efekata disciplinske prakse na dete. S obzirom da, kako Larzelere (2000) napominje, efekti bilo koje disciplinske taktike zavise od globalnog stila roditeljstva, on predlaže model uslovnog niza (eng. conditional sequence model) prilikom administriranja fizičke kazne, kako bi se izbegla impulsivna i netaktična primena ovog oblika kažnjavanja, ali i prekinula disciplinska sekvenca koja ne daje očekivane rezultate i potencijalno povećava nivo stresa i frustriranosti kod roditelja (Larzelere, 2001). Model uslovnog niza na dobar način ilustruje dimenziju *taktičnost/impulsivnost u disciplinovanju*, kao jedan od načina implementacije discipline u odnosu na neprimerena ponašanja dece. Naime, u okviru ovog pristupa, sugerise se da roditelji disciplinsku sekvencu započnu najblažim tehnikama disciplinovanja, za koje procenjuju da bi bile efikasne (poput objašnjavanja), zatim, ukoliko one ne dovedu do očekivane promene u ponašanju deteta, uključuje nešto strože postupke (poput „hlađenja“), pa tek na kraju da posegnu za fizičkim ili

nefizičkim oblicima kažnjavanja, kako bi obezbedili detetovo počinovanje pravilima. Larzalere (2001) objašnjava da se sekvenca uslovnog niza koristi u onim situacijama, kada je neophodno obezbediti visok nivo saradljivosti od strane deteta, poput situacija u vezi pravila o kojima se ne pregovara, te da svakoj od navedenih sekvenci treba da prethodi upozorenje, kako bi dete imalo vremena da se pripremi na konsekvence koje slede, ukoliko ne promeni ponašanje koje je predmet konkretne situacije. Po preporuci autora, ovakva disciplinska strategija upotrebljava se od druge do šeste godine, kada roditelji treba postepeno da ukidaju krajnju taktiku (batine), a zatim i središnju taktiku (nefizičku kaznu). Na ovaj način će blage disciplinske taktike, kao što su objašnjavanje i argumentovanje, biti moguće koristiti za većinu disciplinskih incidenata i biće efikasne za održavanje adekvatnih granica detetovog ponašanja. Dimenzije *jasnoće i fleksibilnosti* u disciplinovanju su delimično razjašnjene u okviru prethodnih dimenzija. Fleksibilnost podrazumeva roditeljsku sposobnost da proceni i odabere adekvatnu metodu disciplinovanja u zavisnosti od uzrasta i razvojnog statusa deteta, ranijih iskustava sa detetom, situacije i konkretnih okolnosti, a pre svega pristupom koji u obzir uzima i samo dete, a ne prethodno postavljen cilj (koji bi trebao da opravda bilo koje disciplinsko sredstvo za njegovo postizanje). Dobro je razlikovati fleksibilnost od doslednosti. Doslednost bi mogla da se posmatra kao šira konceptualizacija načina sprovođenja discipline, dok se fleksibilnost odnosi na svaku pojedinačnu situaciju. Moguće je istovremeno biti dosledan i fleksibilan, roditelj koji „bira svoje bitke“ i disciplinovanje sagledava u okviru šireg koncepta roditeljstva, građenja i održavanja tople i posvećene relacije sa detetom, prati njegove potrebe i nenametljivo mu pomaže u socijalizaciji i internalizaciji opšteprihvaćenih vrednosti društva.

Po pitanju načina sprovođenja korektivne discipline, ispitanici uzorak mladih odraslih ispitanika procenjuje da su najzastupljeniji načini disciplinovanja, za roditelja oba pola, toplina i doslednost, zatim fleksibilnost, dok su najmanje zastupljeni načini koji su operacionalizovani preko impulsivnog ponašanja roditelja. Mladići i devojke percipiraju majke kao roditelja koji se tokom disciplinovanja ponaša toplije i doslednije, te fleksibilnije u odnosu na očeve. Kada je impulsivnost u pitanju, ne uviđa se značajna razlika u odnosu na pol roditelja. Ovi nalazi idu u prilog prethodno navedenim, koji se odnose na opšti utisak roditeljske disciplinske prakse, gde su majke prepoznate kao roditelji skloni blažim i manje agresivnim pristupima disciplinovanju, u odnosu na očeve, ali i kao roditelji koji su u većoj meri uključeni u disciplinovanje dece. Pored toga, obrazovni status roditelja se može dovesti u vezu sa načinima sprovođenja discipline, pa se tako kod majki sa višim stepenom obrazovanja, konstatuje prisutnija toplina i doslednost u pristupu disciplinovanju, dok je kod

očeva sa višim stepenom obrazovanja, pored navedene dimenzije topline i doslednost, primećena i veća fleksibilnost u pristupu disciplinovanju. Ovi nalazi potvrđuju rezultate ranijih istraživanja koji ukazuju da je obrazovni nivo majki jedan od faktora, tesno povezanih sa disciplinskim stilom (Kelley, Powe & Wimbush, 1992), a obrazovanje se pokazuje i kao najpouzdanija sociodemografska varijabla kada su roditeljska uverenja i praksa u pitanju (Hoff-Ginsberg & Tardif, 1995). O eventualnim prediktorima topline, taktičnosti i fleksibilnosti u disciplinovanju, moguće je govoriti tek nakon opsežnog razmatranja značajnog broja faktora koji bi se mogli dovesti u vezu sa samim načinima sprovođenja discipline, pa istraživači sugerišu uzimanje u obzir razvojne istorije roditelja, uverenja i stavova, personalnih karakteristika, kao i religioznih i ideoloških uverenja (Jackson et al., 1999). Ipak, obrazovni nivo u značajnoj meri doprinosi boljoj pripremljenosti za roditeljstvo, što se dovodi u vezu sa informisanjem o aktuelnim trendovima u roditeljstvu i razvoju dece kroz različite edukativne sadržaje, od čitanja stručne i popularne literature o roditeljstvu, do pohađanja treninga i kurseva na ovu temu (Simons et al., 1990). Ipak, pored navedenih rezultata, beleži se i trend da majke na impulsivniji način disciplinuju ćerke, nego sinove, što je u suprotnosti ranijim nalazima koji pokazuju da su očevi po pitanju fizičke discipline stroži i grublji u odnosu na sinove, nego što su to majke (Chang, Dodge, Schwartz, & McBride-Chang, 2003; McKee et al., 2007), odnosno da su stroži prema sinovima nego prema ćerkama (Straus & Stewart, 1999), što potvrđuju i tvrdnje dece da su roditelji stroži u disciplinovanju dečaka, nego devojčica (Sorbring, Rödholm-Funnemark, & Palmerus, 2003). Podaci pokazuju i da u poređenju sa devojčicama, dečaci ispoljavaju agresivnije ponašanje i češće bivaju kažnjavani od strane roditelja (Martin, 1989).

Ne samo u kontekstu disciplinovanja, nego i u opštim strategijama podizanja i odgajanja dece, roditeljska toplina je povezana sa boljom samoregulacijom i visokim stepenom interpersonalne adaptiranosti i akademske prilagođenosti u mladom odraslom dobu, dok su odbijanje i preterana roditeljska kontrola povezane sa poteškoćama u svim navedenim domenima funkcionisanja (Baker & Hoerger, 2012). Na osnovu navedenih empirijskih podataka i preporuka koje daju istraživači iz ove oblasti, u istraživanju efekata disciplinovanja na funkcionalnost dece, neophodno je kontrolisati sve one varijable koje daju značajan doprinos krajnjoj meri na planu ponašanja i doživljavanja kod dece. Uloga moderatora na direktne efekte iskustva disciplinovanja u detinjstvu i aktuelnih uverenja o disciplinovanju kod mladih odraslih, biće detaljno razmatrana u narednom odeljku, koji je posvećen proveru hipotetskog modela.

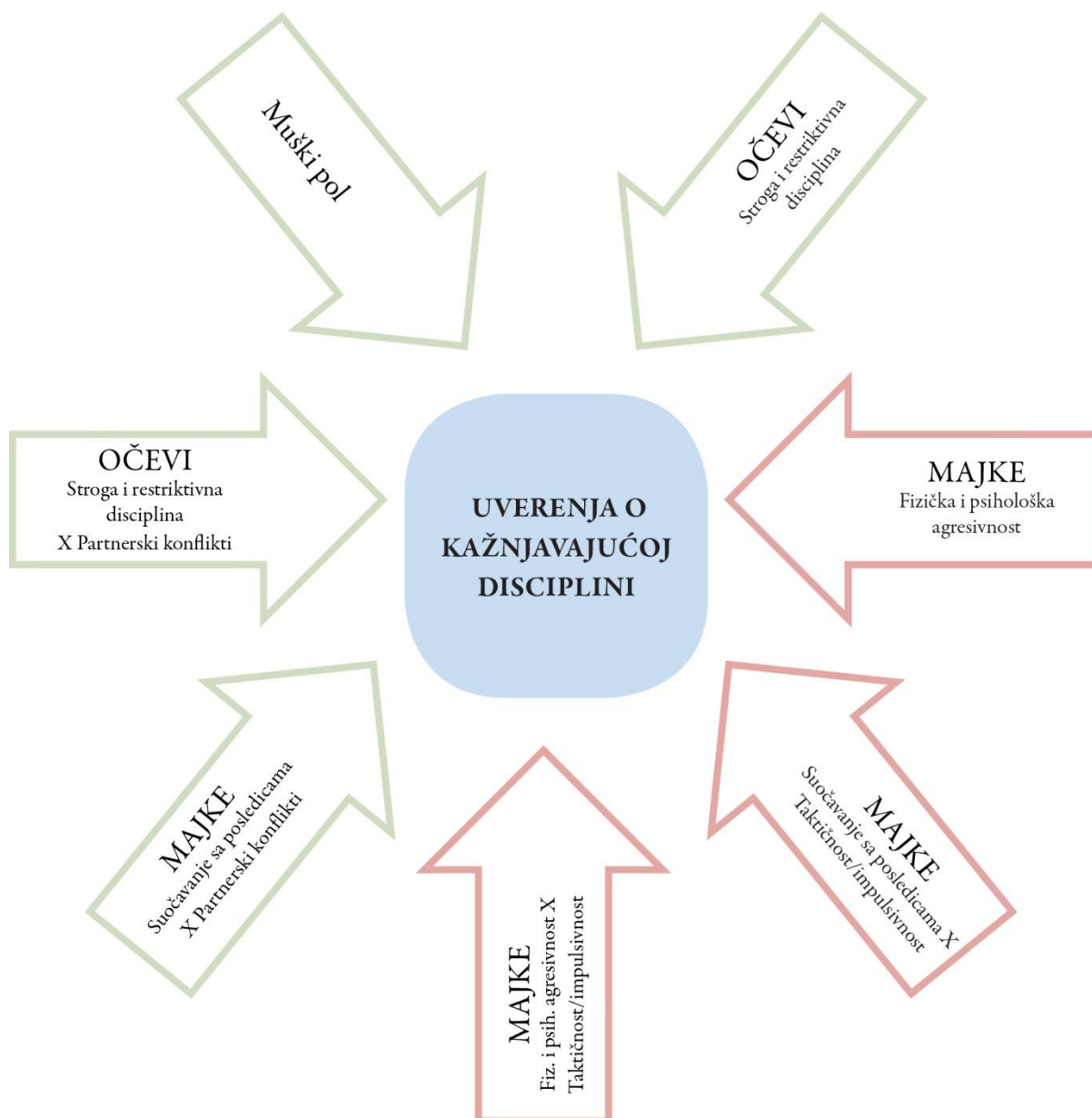
***Analiza podataka vezanih za proveru hipotetskog modela o direktnim efektima
iskustava disciplinovanja u detinjstvu na aktuelna uverenja u mladom
odraslom dobu i ulozi uslova i načina u okviru kojih je sprovedeno
disciplinovanje dece***

Prilikom konstruisanja hipotetskog modela u okviru ovog istraživanja, u obzir su uzeti raniji teorijski i empirijski podaci koji bliže objašnjavaju mehanizme prenosa obrazaca roditeljskih ponašanja na potomke, odnosno ukazuju na značajne kontekstualne varijable koje doprinose dodatnom kvalitetu ove relacije. *Model determinanti roditeljskog ponašanja* koji su predložili Simons i saradnici (1991) razmatra mehanizme prenosa prvenstveno strogog i grubog roditeljstva. Prema ovom modelu, koji je i empirijski potvrđen, *direktan efekat* prenosa roditeljskih ponašanja ostvaruje se *modelovanjem* kao oblikom socijalnog učenja, dok se *indirektan* efekat prenosa ostvaruje putem *uticaja na formiranje uverenja o disciplinovanju*. U kasnijim fazama model je proširen i na proučavanje dodatnih faktora koji posreduju u transgeneracijskoj transmisiji, kako strogih/kažnjavajućih, tako i pozitivnih/podržavajućih roditeljskih ponašanja. U obzir su uzeti činioci poput, suportativnog i kažnjavajućeg pristupa roditelja u prvoj generaciji, obrazovnog nivoa i depresivnosti roditelja u drugoj generaciji, vlastitog zadovoljstva ponašanjem deteta, partnerovog zadovoljstva ponašanjem deteta, uverenja o disciplinovanju dece kod oba roditelja i sl. (Simons, Beaman et al., 1993). Potvrđeno je da se kvalitet roditeljstva prenosi direktnim putem preko učenja po modelu, odnosno indirektnim putem preko roditeljskih uverenja i opšteg emotivnog stanja. Pored toga, kada je hipotetski model istraživanja u pitanju, u obzir je uzet i *Model aspekata disciplinskog procesa* u skladu sa kojim je konstruisan DDI upitnik (Straus & Fauchier, 2007) i koji pored dve glavne komponente i njihove relacije, a to su roditeljska ponašanja prilikom disciplinovanja i posledična ponašanja deteta, u obzir uzima roditeljske i porodične moderatorske varijable, tj. uverenja o disciplinovanju, načine sprovođenja discipline i uslove u okviru kojih je disciplina primenjivana. Na primer, ranija empirijska provera pokazuje da mladi odrasli koji su u detinjstvu bili fizički kažnjavani, a koji su svoje roditelje doživeli kao tople i podržavajuće, imaju pozitivnija uverenja prema ovom obliku kažnjavanja u odnosu na mlade koji su svoje roditelje opisivali kao impulsivne i nepredvidive (Bell & Romano, 2012). Pored toga, ovi rezultati potvrđuju nalaze prethodnih istraživanja koja pored iskustva same disciplinske prakse, ističu i značaj kognitivno-emocionalnog doživljaja i percepcije tipičnih roditeljskih postupanja prilikom korigovanja neprimerenih ponašanja (Bell & Romano, 2012, str. 2225). Ključni cilj ovog istraživanja skoncentrisan je oko pitanja koje su to karakteristike

porodične konstelacije (demografske varijable), roditeljskih disciplinskih postupaka i disciplinskih okolnosti (uslovi i načini disciplinovanja), koje predviđaju favorizaciju određenog disciplinskog stila (skup različitih disciplinskih tehnika) u drugoj generaciji.

Rezultati istraživanja u okviru provere značajnih prediktora u odnosu na (prvu) kriterijumsku varijablu - uverenja o kažnjavajućoj disciplini mladih odraslih pokazuju, da direktne efekte na odobravanje kažnjavajućeg pristupa u disciplinovanju ostvaruju *pol ispitanika* (mladići), *učestala upotreba stroge i restriktivne discipline od strane očeva* i *učestala upotreba fizičke i psihološke agresivnosti od strane majki*. Uverenja o kažnjavajućoj disciplini mladih odraslih, kao dimenzija višeg reda, sačinjena je od dimenzija koje podrazumevaju saglasnost sa disciplinskim strategijama nadoknađivanja štete (restorativna kazna), fizičkog i nefizičkog kažnjavanja, kao i grubošću i psihološkom agresivnošću. Rezultati koji pokazuju *muški pol* kao prediktor uverenja mladih o kažnjavanju, u skladu su sa prethodno prikazanim rezultatima po pitanju karakteristika uverenja o disciplinovanju u odnosu na pol ispitanika. Naime, mladići se u većoj meri zalažu za fizičko kažnjavanje, fizičku i psihološku agresivnost i restorativnu kaznu, u odnosu na devojke koje značajno više favorizuju nekažnjavajuću discipline. U prilog ovakvim rezultatima idu i nalazi istraživanja koje su sporveli Siegal i Barclay (1985), ukazujući da u nekim situacijama, dečaci u odnosu na devojčice, u većoj meri odobravaju fizičko kažnjavanje koje sprovodi otac. Bell i Romano (2012) ističu da je preferiranje fizičkog kažnjavanja na nivou uverenja, zapaženo kod ispitanika sa iskustvom učestalog fizičkog kažnjavanja u detinjstvu. Međutim, na ispitanom uzorku nije pokazano da su sinovi češće disciplinovani „strožim” metodama. Objašnjenje bi se moglo naći u empirijskim podacima, koji pokazuju da je iskustvo odrastanja manje značajno za kasnije ponašanje u roditeljskoj ulozi kod muškaraca, nego kod žena (Belsky, Jaffee, Sligo, Woodward, & Silva, 2005). Jedno od mogućih objašnjenja ovakvog rezultata može počivati na nalazima Emihovich (1984) koji ukazuju na snažnu pozitivnu povezanost uverenja očeva i sinova po pitanju očekivanja od rodne uloge, u smislu da domaći podaci pokazuju da su porodice kod nas i dalje tradicionalno uređene (Mihčić i sar., 2006), očevi nisko uključeni, (Mihčić i Petrović, 2009) i manje topli u odnosu na majke (Petrović, 2007). Pored toga, moglo bi se pretpostaviti da su aktuelna uverenja mladića i pod uticajem dinamičkog međudnosa, ne samo ispitanih proksimalnih (bliskih), nego i distalnih (udaljenih) činilaca koji nisu obuhvaćeni ovim istraživanjem, poput neposrednog okruženja, šireg društvenog i kulturnog miljea o čemu govore McGillicuddy-De Lisi i Sigel (1995). Upravo *strog i restriktivan disciplinski pristup očeva* (fizičko kažnjavanje, psihološka agresivnost, ukidanje privilegija i skretanje pažnje) daje samostalan doprinos uverenjima o kažnjavajućoj disciplini mladih, što

dodatno argumentuje navedenu eksplanaciju. Ranija istraživanja takođe potvrđuju vezu između iskustva kažnjavajuće discipline i podrške koji se daje ovakvom disciplinskom pristupu na nivou uverenja (Bell & Romano, 2012; Gagné, Tourigny, Joly, & Pouliot-Lapointe, 2007). U prilog razumevanju uloge *fizičke i psihološke agresivnosti od strane majki* prilikom disciplinovanja, u predikciji podrške kažnjavanju na nivou uverenja, govore podaci da su deca (Holden & Zambarano, 1992), adolescenti (Deater-Deckard, et al., 2003) i mladi odrasli (Graziano & Namaste, 1990) sa iskustvom fizičkog kažnjavanja, skloniji odobravanju ove metode disciplinovanja, a odrasli sa ovakvim disciplinskim iskustvom ga takođe odobravaju i primenjuju u ulozi roditelja (Poljak Lukek, 2015). Podrška fizičkoj kazni na nivou uverenja veća je u sredinama koje je smatraju normativnom metodom disciplinovanja i u kojima njena upotreba nije zakonski zabranjena (Durrant, Rose-Krasnor, & Broberg, 2003). Pored toga, empirijski podaci pokazuju i da iskustvo grubog disciplinovanja u detinjstvu može da poveća odobravanje (u odraslom dobu) disciplinskih strategija koje mogu biti potencijalno ugrožavajuće po dete, a ova veza je zasnovana na učenju konkretnih odgovora, pre nego na globalnim stavovima prema disciplinovanju (Bower-Russa et al., 2001). Dakle, može se zaključiti da je vlastito iskustvo kažnjavanja u detinjstvu od strane očeva i majki, bitan činioc za oblikovanje uverenja o kažnjavajućoj disciplini. Kada se relacija iskustva i kasnijih uverenja posmatra na ovaj način, može se zaključiti da se efekti roditeljskih postupaka direktno „prenose” na nivou uverenja potomaka, čemu u prilog govori i istraživanje sprovedeno od strane Sorbring i saradnika (2006). Ipak, ovakvo razumevanje relacije roditeljskih postupaka i aktuelnih disciplinskih preferencija ne uzima u obzir druge bitne elemente disciplinske prakse koji se takođe pokazuju značajnim, kod transgeneracijskog prenošenja kvaliteta roditeljstva. U cilju prevazilaženja ovog nedostatka, razmatrana je uloga uslova i načina disciplinovanja u svojstvu moderatora veze iskustva disciplinovanja i aktuelnih uverenja o disciplinovanju, uz napomenu da ove (moderatorne) varijable u modelu ne daju samostalan doprinos. Značajnim se pokazuju sledeće *interakcije* varijabli iz seta iskustva disciplinovanja u detinjstvu i seta uslova i načina disciplinovanja: pozitivna interakcija *strogog i restriktivnog pristupa očeva sa partnerskim konfliktima po pitanju disciplinovanja dece kod očeva*, negativna interakcija *disciplinovanja uz pomoć suočavanja sa posledicama od strane majki sa partnerskim konfliktima kod majki*, negativna interakcija *fizičke i psihološke agresivnosti majki sa taktičnošću/impulsivnošću majki*, i na kraju, pozitivan interakcijski efekat *suočavanje sa posledicama kao disciplinskom strategijom majki sa taktičnošću/impulsivnošću majki*.

Grafik 12. Činioci uverenja o disciplinovanju koja podržavaju kažnjavanje

Strog i restriktivan pristup disciplinovanju očeva i partnerski konflikti povodom disciplinovanja (očevi) ostvaruju pozitivan interakcijski efekat. Dalja analiza pokazuje da mladi u manjoj meri favorizuju kažnjavanje, ukoliko očevi retko pribegavaju strogoj i restriktivnoj disciplini i retko ulaze u konflikte sa partnerkama, dok mladi u čijim porodicama se takođe retko disciplinuju na strog i restriktivan način, ali su partnerski konflikti po pitanju disciplinovanja česti, podrška kažnjavajućim uverenjima je više izražena. Kada očevi učestalo koriste strog i restriktivan disciplinski pristup i često imaju konfliktne odnose sa partnerkama po pitanju disciplinovanja dece, onda mladi na nivou uverenja podržavaju kažnjavanje u manjoj meri, nego što je to slučaj sa mladima čiji očevi su takođe često strogi i restriktivni, ali

je nivo konflikata sa majkama nizak. Pri tome, razlika u favorizaciji kažnjavajuće discipline u odnosu na učestalost partnerskih konflikata ima snagu trenda i umerenog je efekta (analiza regresionih nagiba nije statistički značajna). Empirijski je potvrđeno da visoka roditeljska saglasnost u odnosu na principe odgajanja dece ukazuje na „dobro“ i funkcionalno roditeljstvo, dok neslaganje ukazuje na nisku roditeljsku funkcionalnost (Deal et al., 1989). Što su konflikti izraženiji i više neprijateljski, to je sigurnost i struktura okruženja nepovoljnija za dete (Holden & Ritchie, 1991), a međusobno neslaganje i omalovažavanje roditelja se pokazuje i kao prediktor psihološkog zlostavljanja dece (Zolotor, Theodore, Coyne-Beasley, & Runyan, 2007). Mladi čije majke su *retko pribegavale disciplinskoj metodi suočavanja sa posledicama*, a pri tome su umereno ili često ulazile u konflikte sa partnerima po pitanju disciplinovanja, na nivou uverenja, u većoj meri podržavaju kažnjavanje, nego što to čine mladi čije majke su takođe često koristile suočavanje sa posledicama, ali su opažene kao nisko konfliktne po pitanju disciplinskih strategija. Naspram toga, pozitivnija uverenja o kažnjavajućoj disciplini ispoljavaju oni mladi kod kojih su majke često pribegavale suočavanju sa posledicama kao tehnici disciplinovanja, ali su opažene kao nekonfliktne. Za razliku od njih, mladi čije majke su takođe često koristile suočavanje sa posledicama i pri tome umereno do često pokazivale neslaganje sa partnerom po pitanju disciplinovanja, u manjoj meri podržavaju kažnjavanje na nivou uverenja. Istraživački podaci pokazuju da prisustvo partnerskih konflikata umanjuje roditeljsku efikasnost (Krishnakumar & Buehler, 2000). S toga bi se moglo zaključiti da saglasnost sa partnerovim metodama disciplinovanja doprinosi većoj efikasnosti u implementaciji discipline, odnosno doslednosti, koja ovu metodu disciplinovanja „propagira“ kao efikasnu i prihvaćenu u narednoj generaciji, uzimajući u obzir globalni kontekst disciplinovanja (tehnika i uslovi disciplinovanja).

Pored moderatorskog efekta roditeljskih konflikata, koji spada u set varijabli uslova disciplinovanja i *taktičnost/impulsivnost* iz seta varijabli *načini disciplinovanja*, pokazuje snagu moderatora relacije iskustva disciplinovanja i uverenja o disciplinovanju. *Suočavanje sa posledicama (majke)* i *taktičnost/impulsivnost*, ostvaruju pozitivan interakcijski efekat. Kažnjavajuću disciplinu na nivou uverenja više podržavaju mladi čije majke retko koriste suočavanje sa posledicama neprimerenih ponašanja u disciplinovanju i umereno su impulsivne, u poređenju sa mladima čije majke takođe retko koriste ovu disciplinsku strategiju na taktičan način (nisko su impulsivne). U situacijama u kojima majke učestalo koriste ovu disciplinsku tehniku na taktičan način (niska impulsivnost), uverenja mladih o kažnjavanju su pozitivnija, u poređenju sa mladima čije majke su takođe često koristile metodu suočavanje sa posledicama i pri tome su bile umereno impulsivne. Suočavanje sa

posledicama spada u induktivne tehnike korektivne discipline. Ovakve metode disciplinovanja počivaju na ideji internalizacije opštih i porodičnih vrednosti i podsticanju subjektivnog prosuđivanja u odnosu na zahteve i pravila koja postavljaju roditelji. Povoljni efekti induktivne discipline ogledaju se na planu moralnog razvoja dece (Hoffman & Saltzstein, 1967), emocionalnoj inteligenciji (Alegre, 2011), optimalnom psihofizičkom razvoju (Amato & Fowler, 2002) i prosocijalnom ponašanju (Krevans & Gibbs, 1996). Kombinovanje induktivnog i strogog pristupa (povišen glas, vikanje), u nekim situacijama doprinosi bržem povinovanju zahtevima roditelja (Grusec & Goodnow, 1994). Kada se međusobna relacija tehnike suočavanja sa posledicama i aktuelnih uverenja o disciplinovanju, razmatra u kontekstu roditeljske impulsivnosti, uviđa se da upravo emocionalni ton tokom korigovanja neprimerenog ponašanja usmerava uverenja potomaka ka preferiranju kažnjavajuće discipline, pa se stiče utisak da primarno blaga i dobro izbalansirana tehnika disciplinovanja uz prisutnu roditeljsku impulsivnost dobija novi kvalitet, koji bi je mogao svrstati u red onih koji uključuju psihološku agresivnost.

U nastavku, predstavljeni su rezultati za varijable *fizička i psihološka agresivnost majki i taktičnost/impulsivnost*, koje ostvaruju negativan efekat interakcije na uverenja o kažnjavanju. Mladi čije majke u maloj meri koriste fizičku i psihološku agresivnost tokom disciplinovanja i taktične su (nisko impulsivne), u manjoj meri podržavaju kažnjavanje na nivou uverenja u odnosu na mlade čije majke su umereno impulsivne. U situacijama u kojima su majke takođe taktične (nisko impulsivne), ali učestalo upražnjavaju fizičku i psihološku agresivnosti, mladi podržavaju kažnjavanje više nego mladi čije majke takođe učestalo koriste ovu metodu disciplinovanja, ali su umereno impulsivne. Prikazani rezultati su saglasni sa rezultatima istraživanja koje su sproveli Bell i Romano (2012), gde je pokazano da su kod čestog fizičkog kažnjavanja u detinjstvu, uz visoko ispoljenu toplinu i podršku roditelja, prisutna pozitivnija uverenja mladih prema ovom obliku disciplinovanja, nego kod mladih koji su takođe iskusili više fizičke kazne, ali su roditelji pri tome ispoljavali veću impulsivnost. Takođe, u prilog navedenom međudnosu iskustva, porodične klime i aktuelnih uverenja, govore rezultati istraživanja koje su sproveli Gagne i sar. (2007), ukazujući da fizičko kažnjavanje favorizuju oni ispitanici koji su često bili kažnjavani batinama (ali ne surovo), koji pri tome nisu osećali pretnju, ponižavanje i/ili ismevanje od strane roditelja i koji smatraju da postoji mala verovatnoća da fizička kazna dovede do povređivanja deteta. Pored toga, potvrđeni su i navodi autora (Socolar, 1997; Socolar, 2007; Straus & Fauchier, 2007; Kochanska, 2000), koji ističu važnost i snagu šireg disciplinskog konteksta (uslovi i načini disciplinovanja) kod transgeneracijskog prenošenja uverenja i kvaliteta roditeljstva.

Uverenja o disciplinovanju se u literaturi navode (Goodnow & Collins, 1990; McGillicuddy-DeLisi, 1982; Miller, 1988; Murphey, 1992; Sigel, 1982, 1986; Stevens, 1984) kao sastavni deo roditeljskih ponašanja, pa su predstavljeni rezultati značajni u smislu razumevanja efekata iskustva disciplinovanja u detinjstvu, na uverenja mladih odraslih o disciplinovanju i njihovih budućih ponašanja u roditeljskoj ulozi. Na ovaj način je moguće pratiti transgeneracijski efekat i vezu između percepcije roditeljskih ponašanja i uverenja mladih o disciplinovanju, kao sastavnog elementa šireg skupa uverenja o roditeljstvu. Prilikom razmatranja prediktorskog seta varijabli koje doprinose pozitivnom evaluiranju kažnjavanja kao preferirane metode disciplinovanja, pored samostalnog doprinosa koji daju muški pol, stroga i restriktivna disciplina očeva i fizička i psihološka agresivnost majki, ustanovljen je doprinos četiri interakcije sastavljene od disciplinskih metoda i uslova, odnosno načina disciplinovanja. Razmatranje šireg disciplinskog konteksta u skladu je sa *modelom aspekata disciplinskog procesa* (Straus & Fauchier, 2007). Ovaj teorijski model ukazuje na to da je za razumevanje disciplinskog procesa neophodno razmotriti bar dva aspekta disciplinskog konteksta, od kojih se prvi odnosi na metode disciplinovanja, a drugi na uslove i načine u okviru kojih je disciplinovanje sprovedeno.

Kriterijumska varijabla uverenja o pozitivnoj disciplini kod mladih odraslih je dimenzija višeg reda, u čiji sastav ulaze dimenzije *uverenja o nekažnjavajućoj disciplini* i *uverenja o proveravanju i kontrolisanju*. U pitanju su disciplinski postupci koje karakteriše roditeljsko ponašanje koje uključuje pohvale, nagrade, preusmeravanje aktivnosti, pokazivanje kako treba nešto uraditi, prisutnost roditelja koji proverava i ukazuje šta je primereno ponašanje. Na osnovu navedene strukture dimenzija prvog reda, može se zaključiti da se radi o postupcima koje odlikuje uključenost roditelja, kontinuirano bavljenje detetom, demonstriranje i podsticanje poželjnih ponašanja, tj. posvećenost. Pozitivna roditeljska ponašanja tokom disciplinovanja Socolar i sar. (Socolar et al., 1997) operacionalizuju preko roditeljske smirenosti, podsticanja, ohrabrivanja i pokazivanja poštovanja prema detetu tokom situacija korigovanja neprimerenih ponašanja, a Durrant (2007) je definiše kao nenasilnu metodu, baziranu na razvojnim principima, skoncentrisanu na pronalaženje rešenja i poštovanju deteta. Empirijski podaci pokazuju da upotreba pozitivnog disciplinskog pristupa u poređenju sa strogom i grubom disciplinom, podstiče prosocijalna ponašanja adolescenata (Krevans & Gibbs, 1996), nivo empatije i kooperativnost male dece (Whiteside-Mansell et al., 2003), manji nivo konflikata na relaciji roditelj – dete (Durrant et al., 2014), neprihvatanje fizičke kazne na nivou uverenja kod mladih (Graziano & Namaste, 1990) i dr. Upravo iz ovih razloga, pozitivno disciplinovanje se aktuelno preporučuje kao ideal roditeljskog pristupa

korigovanju neprimerenih ponašanja i ono čemu teže savremen teorija i praksa u ovoj oblasti, uz snažno zastupanje od strane Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta (1999), odnosno Saveta Evrope, čiji je Srbija član od 2003. godine.

Grafik 13. Činioci uverenja o disciplinovanju koja podržavaju pozitivnu disciplinu

Proverom drugog hipotetskog modela za kriterijum *pozitivna disciplina*, utvrđeno je da samostalan doprinos pokazuju, *strogo i restriktivno disciplinovanje očeva, induktivna disciplina majki, nagrađivanje i kažnjavanje od strane majki, retka upotreba tehnike suočavanja sa posledicama od strane majki, zatim retko prisutni partnerski konflikti očeva, taktičan pristup disciplinovanju kod očeva i impulsivno disciplinovanje od strane majki.*

Kada je u pitanju *strogo i restriktivno disciplinovanje od strane očeva* i razumevanje direktnog doprinosa koji ova disciplinska tehnika ostvaruje u odnosu na uverenja o pozitivnoj disciplini, potrebno je napomenuti da isto ponašanje očeva ima prediktivnu snagu i kada su uverenja mladih o kažnjavanju u pitanju. Bell i Romano (2012, str. 2225) napominju da su „uverenja o disciplinovanju pod snažnim uticajem značenja i percepcije u odnosu na iskustvo disciplinovanja koje je osoba imala u detinjstvu, čak u većoj meri nego što su povezana sa konkretnim disciplinskim strategijama koje su roditelji koristili“. Zbog toga je moguće pretpostaviti da kada je u pitanju stroga i restriktivna disciplina očeva, njen efekat na formiranje uverenja može biti na nivou prihvatanja i odobravanja, odnosno distanciranja od ovakvog iskustva i zauzimanja drugačijeg stanovišta. Takođe, verovatno je da se u konkretnom slučaju radi o mladima koji imaju snagu i veštinu da vlastito iskustvo disciplinovanja, sada na nivou uverenja, nadgrade i unaprede. Može se pretpostaviti da se iza prediktivne snage konkretne varijable prepoznaju i latentni efekti koji mogu poticati od rezlijence mlade osobe, pozitivnijeg disciplinskog iskustva sa drugim roditeljem, te od uticaja distalnih faktora poput vršnjačke grupe, kulture i medija koji poslednjih nekoliko godina promovišu pozitivno disciplinovanje, odnosno zabranu fizičkog kažnjavanja. Posmatrano kroz prizmu normativnosti, strogo i restriktivno disciplinovanje očeva, iako na ispitanom uzorku po učestalosti dolazi tek posle blažih korektivnih postupaka i nekažnjavajuće discipline očeva, može se smatrati uobičajenim za naše podneblje. Slika „strogog, ali pravednog oca“ uklapa se u još uvek tradicionalnu raspodelu roditeljskih uloga (Mihic i sar., 2006), pa se u kontekstu efekata na adaptiranost, ali i na formiranje uverenja, ovakav disciplinski pristup može razumeti rezultatima istraživanja koja pokazuju, da što je određeno disciplinovanje više u skladu sa kulturnim normama, to se ono tumači i doživljava na pozitivniji način (Deater-Deckard & Dodge, 1997; Gershoff, 2010).

Prediktor *retki partnerski konflikti po pitanju disciplinovanja kod očeva*, spadaju u set varijabli koji definiše uslove u okviru kojih je disciplinovanje sprovedeno. Prisutni roditeljski konflikti u vezi su sa nižim nivoom pozitivne discipline, a ujedno su i predictor eksternalizujućih problema i doživljaja niske emocionalne sigurnosti u porodici (Schacht, Cummings, & Davies, 2009). Rezultati dobijeni u ovom istraživanju pokazuju da su ispitanici koji podržavaju pozitivnu disciplinu, opažali visok stepen slaganja očeva sa disciplinskim strategijama majki, odnosno malu učestalost partnerskih konfliktata povodom disciplinovanja dece. Pored toga što su pokazatelj porodične klime i međusobnog slaganja među roditeljima, mala prisutnost partnerskih konfliktata povodom korigovanja neprimerenih ponašanja dece, može ukazivati i na visoku konzistentnost disciplinskih okolnosti. Raniji istraživački rezultati

pokazuju da se visokim stepenom konzistentnosti, bez obzira da li su u pitanju metode nagrađivanja ili kažnjavanja, postižu povoljniji rezultati na planu korigovanja agresivnog ponašanja kod dece, nego što je to slučaj kod nedoslednog nagrađivanja i kažnjavanja (Deur & Parke, 1970). Takođe, konzistentnost u disciplinovanju je u pozitivnoj korelaciji sa prosocijalnim ponašanjima dece (Gryczkowski, 2010; Romano, Tremblay, Boulerice, & Swisher, 2005), dok se niska konzistentnost roditelja dovodi u vezu sa niskim samopoštvanjem adolescenata (Johnson, Shulman, & Collins, 1991), te eksternalizujućim problemima i impulsivnošću, takođe kod adolescenata (Jiménez-Barbero, Ruiz-Hernández, Llor-Esteban, & Waschgl, 2016). Uslovi disciplinovanja, koji podrazumevaju međusobnu roditeljsku saglasnost po pitanju disciplinskog stila, pokazuju se na ispitanom uzorku, kao povoljni za formiranje uverenja o disciplinovanju kod potomaka, koja odlikuje blagost, prihvatanje, odabir nekažnjavajućih tehnika i preveniranje neprimerenih ponašanja kroz roditeljsku uključenost i praćenje detetovog ponašanja.

Percepcija *taktičnosti u disciplinovanju od strane očeva i prisutne impulsivnosti od strane majki* takođe doprinosi pozitivnim uverenjima o disciplinovanju kod mladih odraslih. U pitanju je dimenzija opaženih *načina* sprovođenja discipline, koja je nazvana *taktičnost naspram impulsivnosti* i koja ukazuje na to da li su roditelji prilikom disciplinovanja koristili upozoravanje (pre nego posegnu za nekom tehnikom disciplinovanja), ili su gubili kontrolu i postupali ishitreno tokom disciplinovanja. Kada se disciplina implementira na taktičan način, to znači da roditelj detetu daje priliku da samostalno uskladi ponašanje u skladu sa očekivanjima i pravilima, dok sebi daje vreme da u narednom koraku (ukoliko je potrebno) izabere metodu koju smatra adekvatnom i primerenom u konkretnoj situaciji. Kada upozorava, roditelj je usmeren na dete, prati njegovo ponašanje i nadzire ga. Taktičnost bi se mogla razumeti i kao preventivna mera, posle koje može da usledi razgovor sa detetom, fizička kazna (Adkison-Johnson, TerpstraBurgos, & Payne, 2016), „hlađenje” (Velasquez, Cathcart, Kennedy, & Allen, 2016) ili neka druga metoda disciplinovanja. Istraživački podatak pokazuje da ukoliko se pre time-out strategije dete upozori na neprimereno ponašanje, onda je ovakav pristup disciplinovanju efikasniji od samostalne upotrebe „hlađenja” (Roberts, 1983). Razmatrajući model uslovnog niza (*engl. conditional sequence model*), kao kombinaciju nežnosti i dobro postavljenih granica od strane roditelja, Larzelere (1998) ističe da ako prvobitno primenjena najblaža disciplinska taktika (objašnjavanje) ne daje rezultate, roditelj treba da primeni sledeću, nešto strožu (nefizičku kaznu), a zatim i najstrožu u nizu (nenasilnu fizičku kaznu). Ovi navodi argumentovani su podacima da je kombinacija ovakvog disciplinskog pristupa efikasnija od bilo koje od pojedinačnih metoda,

bez obzira da li je u pitanju blag i nekažnjavajući ili strog i kažnjavajući pristup, što zapravo ukazuje na autoritativno roditeljstvo (Larzelere, 1998). Isključivo fokusiranje na blagosti izjednačava se sa permisivnim roditeljskim stilom, dok je disciplinovanje sa težištem na disbalansu moći i kažnjavanju, autoritarno (Baumrind, 1997). Na osnovu opisanih karakteristika taktičnosti prilikom disciplinovanja, samostalni doprinos ove dimenzije načina disciplinovanja očeva u predikciji pozitivnih uverenja o disciplinovanju je lako razumljiv i jasan, u smislu da su blagost i odmerenost na nivou iskustva povezani sa blagim i nekažnjavajućim uverenjima o disciplinovanju. Međutim, ono što pobuđuje pažnju i dodatnu zapitanost, je uloga majčine impulsivnosti kod uverenja o pozitivnoj disciplini. Impulsivnost kao način disciplinovanja, može se definisati preko koncepta niske samokontrole. U empirijskim podacima niska samokontrola kod roditelja (impulsivnost) najčešće se povezuje sa eksternalizujućim problemima u ponašanju dece (Janssen, Eichelsheim, Deković, & Bruinsma, 2016; Meldrum et al., 2016; Meldrum, Connolly, Flexon, & Guerette, 2016), a impulsivnost sa rizikom od zlostavljanja (Frechette et al., 2015). Pored toga, podaci dobijeni analizom prethodnog modela u ovom istraživanju, pokazuju da učestala upotreba fizičke kazne od strane majki implementirana uz prethodno upozorenje (niska impulsivnost) predstavlja prediktor favorizacije kažnjavajuće discipline kod mladih, ali da učestala upotreba fizičke kazne uz umerenu impulsivnost, ukazuje na manje zastupanje uverenja o kažnjavanju. Ipak, hijerarhijskom regresionom analizom za kriterijum uverenja o pozitivnoj disciplini nisu izvojene značajne interakcije prediktorskih i moderatorskih varijabli, pa zbog toga nije moguće zaključiti u kojim disciplinskim situacijama impulsivnost doprinosi pozitivnim uverenjima o disciplinovanju. Prilikom razumevanja prediktorske uloge dimenzije *taktičnost/impulsivnost majki*, treba imati na umu da se radi o načinu na koji je disciplina sprovedena, a ne o disciplinskoj tehnici za sebe. Na osnovu dobijenih podataka iz analize prethodnog modela za kriterijum uverenja o kažnjavajućoj disciplini, moglo bi se pretpostaviti da ovakav rezultat ukazuje da prisutna impulsivnost od strane majki, doprinosi uverenjima o pozitivnoj disciplini u kombinaciji sa blažim disciplinskim tehnikama, odnosno u situacijama kada je učestalost nepovoljnih (strogih i grubih) načina korigovanja neprimerenih ponašanja bila niska. To bi značilo da u takvom interakcijskom odnosu impulsivnost gubi na snazi i štetnosti, a da je ponašanje majke doživljeno kao dobronamerno i podržavajuće. Ipak, za ovakvu tvrdnju bi bilo neophodno dobiti podatke u okviru ponovljenih istraživanja i preciznije utvrditi ulogu roditeljske impulsivnosti, kao bitne moderatorske varijable.

Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje od strane majki i induktivna disciplina koju sprovode majke takođe ostvaruju direktan doprinos uverenjima o pozitivnoj disciplini. Induktivno disciplinovanje podrazumeva racionalan pristup, u okviru koga roditelj detetu predstavlja principe ponašanja, koristi rezonovanje i objašnjavanje veze između ponašanja i posledica (Horton, Ray, & Cohen, 2001). Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje počiva na principima teorije učenja. U pitanju su optimalni disciplinski pristupi koji svojim kvalitetom doprinose da osnove budućih roditeljskih ponašanja (uverenja) kod mladih odraslih, počivaju na pozitivnom iskustvu disciplinovanja u detinjstvu. Istraživanje pokazuje da se odsustvo nagrade (pozitivnog potkrepljenja) za socijalno prihvatljivo ponašanje kod dece, dovodi u vezu sa problemima u ponašanju (Patterson, 1986), a pozitivno potkrepljenje je u negativnoj korelaciji sa eksternalizujućim ponašanjima dece (Gryczkowski, Jordan, & Mercer, 2010). Podaci istraživanja koje su sprovedli Barnett, Quackenbush i Sinisi (1996), ukazuju na prisustvo veće senzitivnosti i pravičnosti, kod roditelja koji dominantno koriste induktivno disciplinovanje, u poređenju sa roditeljima koji su opredeljeni za strogo i grubo disciplinovanje i uskraćivanje ljubavi.

Suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja od strane majki je prediktor koji daje negativan doprinos uverenjima o pozitivnoj disciplini. Ovu dimenziju čine disciplinska ponašanja kojima se uskraćuju privilegije, igračke, novac, uvodi se „hlađenje”, ograničava kretanje, daju dodatni kućni poslovi i sl. To su postupci roditelja kojima se dete kažnjava za neprimereno ponašanje, s tim što je u pitanju kazna koja nije fizičke prirode. Dete se osujećuje u uživanju i ustaljenim pogodnostima, kako bi se suočilo sa posledicama vlastitih postupaka koje roditelj ne odobrava. Na ovaj način dete se „trenira” da poštuje pravila, preko instrumentalizacije. Za razliku od induktivnih disciplinskih metoda koje nastoje da na unutrašnjem planu izgrade sistem vrednosti koji je u skladu sa roditeljevim načelima, tehnika suočavanje sa posledicama je skoncentrisana na nivo ponašanja i oslonjena je na mehanizam teorije učenja, kažnjavanje. Polazeći od kognitivno-evaluacione teorije, Koestner, Ryan, Bernieri, i Holt (1984) konstatuju da kontrolišuće ponašanje odraslih, u poređenu sa davanjem informacija i uputstava, snižava intrističku motivaciju kod dece, kao i kreativnost. Na osnovu rezultata meta analitičke studije, Larzelere, Cox i Smith (2010) zaključuju da blaže („time out“) i strože (fizička kazna) disciplinske tehnike, mogu biti podjednako efikasne po pitanju postizanja saradljivosti deteta i njegove sveukupne funkcionalnosti, ukoliko su administrirane na odgovarajući način, ukazujući da efikasnost u većoj meri zavisi od toga kada i kako se disciplinovanje implementira, nego koja metoda se upotrebljava.

U svetlu prezentovanih rezultata, da materijalna nagrada i kazna, kao i induktivna disciplina ostvaruju pozitivne efekte na uverenja o pozitivnoj disciplini, dok suočavanje sa posledicama ima negativan doprinos, nameće se pitanje zbog čega je to tako? Uverenja o pozitivnoj disciplini kod mladih, sačinjena su od stavki koje promovišu nekažnjavanje i proveravanje i kontrolisanje, tj. od disciplinskih postupaka koji isključuju bilo koji oblik sankcije, pa bi o ovakvom pristupu disciplinovanju moglo da se govori u kontekstu permisivnosti. Može se pretpostaviti, da u konkretnom slučaju uverenja mladih „preslikavaju” ponašanja roditelja, koji su prilikom disciplinovanja dominantno koristili pozitivan pristup i u maloj meri se oslanjali na kažnjavajuće tehnike (pa čak i one najblaže), te da je takvo iskustvo disciplinovanja doprinelo orijentaciji uverenja mladih ka pozitivnim načinima korigovanja neprimerenih ponašanja, koji prepoznaju nekažnjavajuću i induktivnu disciplinu kao najefikasniju.

Iako se stiče utisak da je pozitivan disciplinski pristup, ideal kome teži savremena teorija i praksa, potrebno je istaći da Baumrind (1971, 1997) napominje da je permisivno roditeljstvo nedovoljno efikasno, kao i autoritarno, te da je preporučeni roditeljski pristup onaj koji je opisan kao autoritativan. Na sličan način Larzelere, Gunnoe, Roberts i Ferguson (2016) kritički razmatraju preporuke stručnjaka o „ekskluzivnoj” upotrebi pozitivne discipline, koja isključuje bilo koju vrstu konsekvenci za neprimerena ponašanja dece. Ova grupa autora napominje neophodnost sprovođenja dodatnih istraživanja, ne samo na nekliničkim, nego i na kliničkim uzorcima, koji bi bolje sagledali odnos pozitivne discipline i problema u ponašanju dece, koji se odlikuju oponentnošću. Kada se razmatraju aktuelna uverenja mladih o disciplinovanju, u kontekstu iskustva, ali i šireg društvenog i kulturnog uticaja, onda se može pretpostaviti da će i buduće roditeljstvo doprineti njihovoj promeni i modifikaciji. Iako se roditeljstvo i pristupi disciplinovanju uče u okviru primarne porodice, dodatni standardi se uspostavljaju kasnije, kroz različita životna iskustva i prevashodno kroz roditeljstvo (Covell, Grusec, & King, 1995).

Dimenzija *uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću* je faktor višeg reda, koju čine dve dimenzije uverenja o disciplinovanju mladih, *ignorisanje neprimerenih ponašanja* i *naglašeno hostile disciplina*. U okviru navedenih dimenzija prvog reda, sadržana su uverenja o disciplinovanju, koja opisuju disciplinske situacije u kojima se odrasli prema deci ponašaju hladno i emocionalno suzdržano, neuključeno i hostilno, uz otvorenu upotrebu agresivnosti (npr. poslati na spavanje bez večere, isprati usta sapunom). Kako navode Patrick i Gibbs (2016), strogo i restriktivno, kao i disciplinovanje uskraćivanjem ljubavi, mladi opažaju kao odbacivanje od strane roditelja, odnosno „ekspresiju stida i

razočarenja” (Patrick & Gibbs, 2016, str. 974). Disciplinovanje uskraćivanjem ljubavi i demonstracijom moći odraslog, može da utiče na doživljavanje neprijatnih emocija, poput besa, straha od kazne i straha od gubitka roditeljske ljubavi (Padilla-Walker, 2008). Na osnovu navedenih empirijskih podataka, kao i analize strukture dimenzije uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću, može se zaključiti da se radi o uverenjima kojima se podržava i odobrava pristup u disciplinovanju, koji ima karakteristike disbalansa moći i do izvesne mere favorizuje ponašanje prema deci koja, stiče se utisak, imaju kvalitete emocionalnog zanemarivanja i psihološke agresivnosti.

Proverom *trećeg modela*, utvrđena su četiri prediktora koja ostvaruju direktne efekte u odnosu na **uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću**, koji pripadaju različitim setovima varijabli (sociodemografske, disciplinski postupci roditelja, uslovi i načini disciplinovanja). Direktne doprinose odobravanju uskraćivanja ljubavi i agresivnosti u disciplinovanju na nivou uverenja, daju *viši obrazovni nivo majki, emocionalno hladan i nezainteresovan pristup očeva, retka upotreba induktivnog disciplinovanja od strane majki i majčina impulsivnost tokom disciplinovanja*. Interakcije roditeljskih disciplinskih postupaka i uslova i načina na koje je disciplinovanje sprovedeno, ne pokazuju značajne prediktivne vrednosti u modelu.

Kako je već napomenuto, rezultati pokazuju prediktivnu snagu *majčinog većeg obrazovnog nivoa* u odnosu na uverenja mladih koja podržavaju disciplinovanje uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću. Kada su u model uključene samo sociodemografske varijable (prvi korak), obrazovanje majki se ne pokazuje kao značajni prediktor. U drugom koraku, uključivanjem prediktora iz seta iskustva disciplinovanja, prediktorska snaga varijable obrazovanje majki je na granici značajnosti ($p = .06$). Tek uključivanjem varijabli u trećem koraku, kada se kontrolišu i prediktori iz seta uslova i načina disciplinovanja, prediktivna pouzdanost je značajna i ostaje nepromenjena i u četvrtom koraku. Ranija istraživanja (Lansford & Deater-Deckard, 2012; Petrović, 2007; Pinderhughes et al., 2000; Simons et al., 1990; Simons et al., 1991), visokoškolsko obrazovanje roditelja, tj. majki, dovode u vezu sa disciplinskim stilom koji je progresivniji, usklađen sa novijim trendovima u vaspitanju dece, koji je induktivan, pozitivan, zasnovan na malom stepenu korišćenja negativnih disciplinskih principa, agresivnosti, fizičke kazne i sl. Analizom varijanse i *post hoc* analizom, na ispitanom uzorku, dobijeni su podaci koji pokazuju razliku između obrazovnih grupa majki (osnovno, srednje, visoko) na jednoj od dimenzija disciplinovanja, koja je uključena kao prediktor u proveru hipotetskog modela. U pitanju je fizička i psihološka agresivnost majki, gde je značajna razlika potvrđena između majki sa osnovnim i srednjim obrazovanjem, tako što majke

najnižeg obrazovnog nivoa značajno češće upotrebljavaju ovu disciplinsku tehniku. Pri tome, razlika na nivou trenda se beleži između majki najnižeg i najvišeg obrazovnog nivoa. Zbog toga, na konkretnom uzorku nije moguće govoriti o postojanju razlike po pitanju upotrebe blažih ili grubljih metoda disciplinovanja, u odnosu na obrazovni status majki. Pored toga, utvrđeno je i da se majke visokog obrazovanja opažaju kao manje zadovoljne vlastitom efikasnošću u disciplinovanju, u odnosu na majke srednjeg obrazovanja, ali ne i u odnosu na majke osnovnog obrazovanja. Ipak, prikazani rezultati ostaju nedovoljno jasni, nedovoljno potkrepljeni i nesaglasni sa postojećim empirijskim podacima, zahtevajući dodatnu proveru u cilju boljeg razumevanja.

Emocionalno hladan i nezainteresovan disciplinski pristup očeva takođe doprinosi da uverenja mladih odraslih po pitanju disciplinovanja lišenog ljubavi i topline, uz prisutnu agresivnost, budu podržana u većoj meri. Emocionalna toplina, se naspram emocionalne hladnoće, karakteriše prihvatanjem deteta, roditeljskom responzivnošću i usmerenošću na dete (Maccoby & Martin, 1983). Buchanan i McDonald (2008) su utvrdili da su psihološka kontrola, gruba disciplina i donošenje odluka isključivo od strane roditelja (izostaje participacija deteta), u negativnoj interakciji sa roditeljskom toplinom. Isti autori (Buchanan & McDonald, 2008, str. 2) navode da se „niska roditeljska toplina dovodi u vezu sa autoritarnim stilom, koji karakteriše visoka kontrola ponašanja, visoka psihološka kontrola, upotreba grubosti, nedovoljna uključenost adolescenta u donošenje odluka i snažan uticaj roditeljskog autoriteta”. U skladu sa navedenim su i rezultati domaće studije koji potvrđuju postojanje veze između hladnog i ograničavajućeg vaspitnog pristupa očeva i autoritarnosti kod adolescenata (Kodžopeljić i sar., 2008). Takođe, istraživački podaci pokazuju da je psihološka agresivnost roditelja povezana sa većim stepenom delinkvencije i internalizujućih smetnji (Solomon & Serres, 1999; Taillien, 2011; Vissing et al., 1991), dok se izostanak topline u disciplinovanju orijentisanom ka grubosti, povezuje sa eksternalizujućim problemima kod dece (Deater-Deckard et al., 2006) i lošijim socijalnim kompetencama (Altschul, Lee, & Gershoff, 2016). Istraživanjem koje je ispitivalo odnos roditeljske topline/hostilnosti i genetske senzitivnosti dece, utvrđeno je da genetski senzitivnija, u poređenju sa manje senzitivnom decom, pokazuju lošije ishode na planu adaptiranosti (anksioznost, depresivnost, hostilnost), ukoliko su roditelji hladni i hostilni (Stocker et al., 2016). Uz to, njihova adaptiranost je optimalna, ukoliko su roditelji topli i prihvatajući. Autori pretpostavljaju da je ova grupa ispitanika osetljivija na nagradu (roditeljska toplina i podrška) i kaznu (roditeljska hostilnost i ljutnja), u odnosu na grupu koju karakteriše manja osetljivost na nivo neurobiološkog funkcionisanja (Stocker et al., 2016, str. 12).

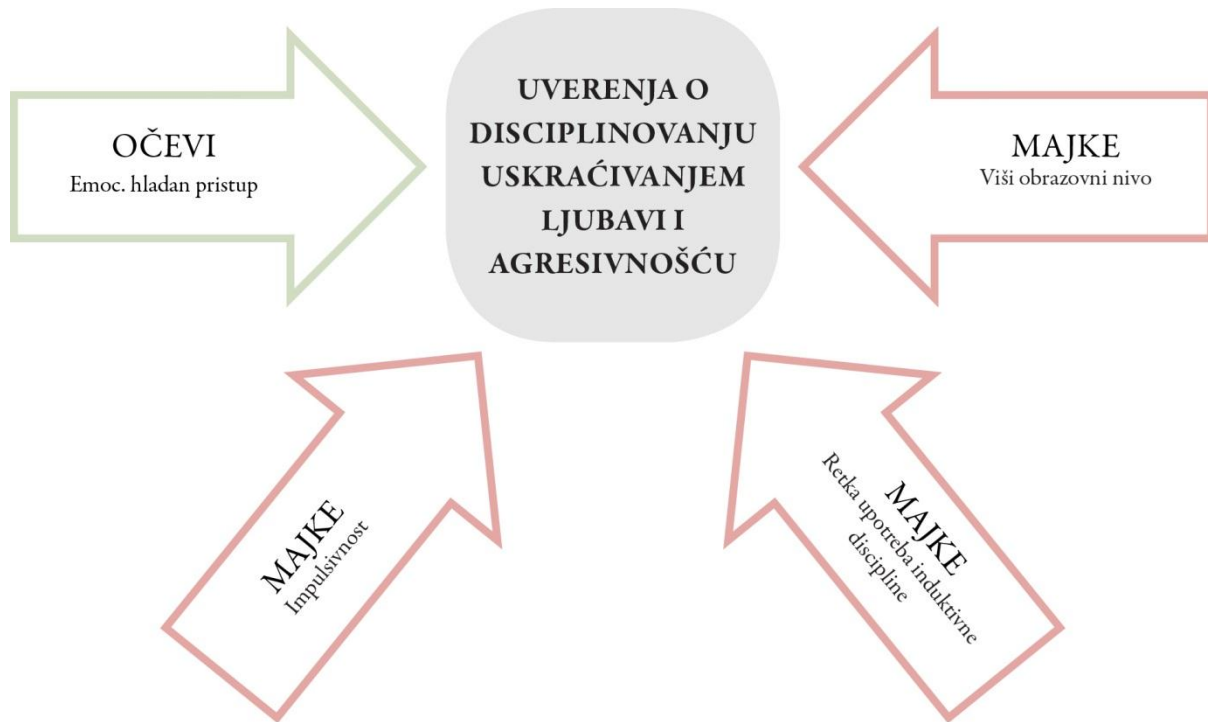
Impulsivnost je u ovom istraživanju razmatrana kao deo disciplinskih okolnosti, tj. kao način na koji su roditelji sprovodili disciplinu, koji daje određeni kvalitet i „ton” roditeljskim postupcima prilikom korigovanja neprimerenog ponašanja. Ranija istraživanja, utvrdila su da kada se impulsivnost kontroliše u eksperimentalnim nacrtima, njeno prisustvo ukazuje da kvalitet primenjenih, manje preporučljivih disciplinskih tehnika postaje snažniji, nepovoljniji i više destruktivan (Bell & Romano, 2012; Bower & Knutson, 1996; Gagne et al., 2007). Fizičko kažnjavanje implementirano na impulsivan nači, kako pokazuju empirijski podaci, ostvaruje visoku korelaciju sa impulsivnošću i antisocijalnim smetnjama kod dece, pa se o impulsivnosti i fizičkoj kazni govori kao o „značajnijem riziko faktoru za adaptiranost, u odnosu na fizičko kažnjavanje *per se*” (Straus & Mouradian, 1998, str. 373). Takođe, utvrđeno je da je prisustvo značajno ispoljene majčine impulsivnosti u brizi o deci na ranom uzrastu (starost 12 meseci), pokazatelj potencijala za zlostavljanja, kao i da se ovakva ponašanja dovode u vezu sa majčinim iskustvom zlostavljanja u detinjstvu (Möhler, 2009). Sagledana u kontekstu drugih varijabli, u okviru hipotetskog modela koji utvrđuje prediktore uverenja o disciplinovanju koje favorizuje uskraćivanje ljubavi i agresivnost, izdvaja se kao varijabla sa značajnim samostalnim doprinosom. Ovakav rezultat ukazuje na značaj, ne samo primenjenih tehnika, nego i načina na koji je disciplinovanje sprovedeno, u odnosu na aktuelna uverenja i potencijalna buduća (nepoželjna) ponašanja u roditeljskoj ulozi. Na osnovu toga, moguće je govoriti o transgeneracijskom prenošenju nepovoljnih disciplinskih iskustava na narednu generaciju, u situacijama kada je sam način disciplinovanja opažen kao impulsivan.

Pored navedenih prediktora, kao značajan, izdvaja se i *retka upotreba induktivne discipline od strane majki*. Induktivna disciplina podrazumeva upotrebu objašnjavanja, jasnog saopštavanja pravila, isticanje namera, osećanja i popravljjanje učinjene štete (Barnett et al., 1996, str. 411). Induktivno disciplinovanje se u literaturi navodi kao značajna tehnika, kojom se roditeljska pravila internalizuju i integrišu unutar detetovog vrednosnog sistema (Hoffman, 1994), a doprinosi adekvatnom moralnom razvoju (Hoffman & Saltzstein, 1967), višoj emocionalnoj inteligenciji dece (Alegre, 2011) i dobroj adaptiranosti (Amato & Fowler, 2002). Nasuprot ovoj disciplinskoj tehnici, nalazi se disciplinovanje disbalansom moći i autoritarnošću. Deca čiji roditelji koriste induktivnu disciplinu, u poređenju sa onima čiji roditelji prevashodno koriste strogo i grubo disciplinovanje, pokazuju viši nivo empatije i prosocijanog ponašanja (Krevans & Gibbs, 1996). Kako su rezultati i pokazali, deca majki koje u većoj meri koriste induktivnu disciplinu, na nivou uverenja ne opravdavaju upotrebu disciplinovanja zasnovanog na uskraćivanju ljubavi i agresivnosti. Pored toga, na osnovu prethodno prezentovanih

podataka dobijenih takođe na ovom uzorku, konstatovano je da učestala upotreba induktivne discipline od strane majki predviđa podršku uverenjima o pozitivnoj disciplini. Navedeni rezultati dodatno potvrđuje pretpostavku da je kvalitet disciplinskog ponašanja majki koje u svom repertoaru ponašanja retko posežu za induktivnom disciplinom, verovatno okarakterisan tehnikama koje su strože, grublje, emocionalno hladnije i sl. Dakle, učestalost induktivne discipline u disciplinskom repertoaru majki, pravi značajnu razliku na nivou uverenja mladih, tako što njena upotreba u većoj meri opredeljuje mlade za pozitivan disciplinski pristup, a retka upotreba ukazuje na uverenja mladih koja podržavaju disciplinovanje uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću.

Navedene dimenzije disciplinskih ponašanja i načina disciplinovanja koji predviđaju odobravanje uverenja o disciplinovanju ukidanjem ljubavi i agresivnošću, na osnovu navedenih karakteristika svake od njih, mogli bi se razmatrati (široko postavljeno) kao elementi emocionalnog (psihološkog) zanemarivanja i psihološke agresivnosti. Pri tome, potrebno je napomenuti da pojedinačne tehnike disciplinovanja, kao i pojedinačna uverenja o disciplinovanju, nužno ne sadrže elemente zanemarivanja i/ili zloupotrebe, ali da organizovane na način koji prikazuju rezultati provere ovog hipotetskog modela, izolovani prediktori ukazuju na disciplinske tehnike, koje su doživljene na specifičan način i koje u sebi nose određene kvalitete hostilnosti, agresivnosti, odbacivanja i sl. Na isti način, uverenja o disciplinovanju u okviru dimenzije višeg reda, uskraćivanje ljubavi i agresivnost, ukazuju na prisustvo emocionalne klime i ponašanja koja bi takođe mogla biti svrstana u red emocionalnog zanemarivanja i psihološke agresivnosti, s obzirom da se psihološka agresivnost definiše kao „ponašanje roditelja kojim se odbija i omalovažava dete” (Straus & Field, 2003). Kada se o rezultatima analize trećeg hipotetskog modela, za kriterijum uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću, govori na ovaj način, onda se u obzir uzima činjenica da je podrška ovoj dimenziji uverenja, neposredno povezana sa konkretnim nepovoljnim postupcima i načinima disciplinovanja, što ukazuje na transgeneracijsko prenošenje ne samo strogih i grubih disciplinskih strategija, nego i potencijala za emocionalno zlostavljanje i zanemarivanje. Podaci nacionalne studije sprovedene u Americi (Straus & Field, 2003) pokazuju da je prevalenca psihološke agresivnosti od strane roditelja 90% kod dece na uzrastu od 2 godine, 98% kod dece na uzrastu od 5 godina i 90% na uzrastu 6-17 godina. Isti autori napominju da psihološka agresivnost nema kulturološki status koji ima fizička agresivnost (u formi fizičke kazne), te da se ovom načinu sprovođenja discipline uglavnom ne poklanja pažnja u opštoj populaciji i „običnim porodicama”, već da se o njoj mahom diskutuje kada je izraženog hroniciteta i snage, odnosno tek ako je u pitanju

zlostavljanje. Upravo iz ovih razloga, neophodno je istaći značaj, ne samo štetnosti fizičke kazne, nego i drugih, manje očiglednih disciplinskih tehnika i načina disciplinovanja, koji mogu biti povezani sa nepovoljnim ishodima na planu funkcionalnosti, odnosno sa transgeneracijskim prenošenjem neadekvatnih metoda disciplinovanja, pa i zlostavljanja.

Grafik 14. Činioci uverenja o disciplinovanju koja podržavaju disciplinovanje uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću

Uverenja o disciplinovanju, predstavljaju jedan od osnova roditeljskih ponašanja prilikom korigovanja neprimerenih ponašanja i pod uticajem su većeg broja faktora, poput šireg i užeg socijalnog i kulturnog okruženja, iskustva odrastanja, aktuelne motivacije roditelja i dr. Uverenja o roditeljstvu su u neposrednoj vezi sa roditeljskim ponašanjima u interakciji sa detetom (za pregled: Miguel, Pires Valentim & Carugati, 2010) i indirektno se ispoljavaju kroz ponašanja (Simons et al., 1992). Pored toga, brojna istraživanja ukazuju na postojanje povezanosti između ponašanja u roditeljskoj ulozi kod dve generacije (Bailey, Hill, Oesterle & Hawkins, 2009; Graziano, Lindquist, Kuncce, & Munjal, 1992; Kerr, Capaldi, Pears & Owen, 2009; Kovan, Chung & Sroufe, 2009; Shaffer, Burt, Obradović, Harbers & Masten, 2009; Neppl, Conger, Scaramella & Ontai, 2009). Dakle, empirijski podaci pokazuju da postoji određena verovatnoća da će po pitanju roditeljskih kvaliteta potomci biti slični svojim

roditeljima. U ovoj disertaciji, posmatrana je veza iskustva odrastanja u kontekstu opaženih disciplinskih ponašanja roditelja oba pola i aktuelnih uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, koji se još uvek nisu ostvarili u roditeljskoj ulozi. U obzir su uzeti i specifični kontekstualni činioci disciplinskog procesa, tj. uslovi i načini u okviru kojih su roditelji sprovodili disciplinovanja. Cilj istraživanja je bio da se utvrdi priroda veze između iskustva disciplinovanja i aktuelnih uverenja o disciplinovanju kod mladih, kao i uloga uslova i načina disciplinovanja u ovom relacionom odnosu. Postojeći empirijski podaci ukazuju na značaj iskustva u formiranju uverenja (Bell & Romano, 2012; Durrant, Rose-Krasnor, & Broberg, 2003; Gagné, et al., 2007; Graziano & Namaste, 1990; Poljak Lukek, 2015; Simons et al., 1993). Pravilnost relacionog odnosa iskustva i uverenja utvrđena je i u ovom istraživanju, tako što je izdvojen značajan broj faktora kanoničke korelacije, koji su sačinjeni od opaženih roditeljskih ponašanja tokom disciplinovanja i aktuelnih uverenja o disciplinovanju kod ispitanika. Konstatovano je da ponašanja roditelja (istovremena provera za oba pola) koreliraju sa uverenjima o disciplinovanju, tako što iskustvo blage i pozitivne discipline ostvaruje relaciju sa uverenjima istog kvaliteta, iskustvo fizičkog kažnjavanja korelira sa uverenjima koja su protivna hostilnom i hladnom pristupu, dok iskustvo hostile discipline korelira sa uverenjima koja su okrenuta emocionalnoj distanciranosti i uskraćivanju ljubavi. Daljom proverom relacije iskustva disciplinovanja i uverenja o disciplinovanju, hijerarhijskom regresionom analizom, dobija se potvrda ovakvih rezultata. Naime u odnosu na sve tri grupe uverenja višeg reda (uverenja o pozitivnoj disciplini, uverenja o kažnjavajućoj disciplini i uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću), konstatuje se da se kao značajni izdvajaju prediktori koji su istog kvaliteta kao i sama uverenja. Pa tako, fizička i psihološka agresivnost majki, kao i strog i restriktivan pristup očeva predviđaju uverenja o kažnjavanju; induktivna disciplina i materijalno nagrađivanje i kažnjavanje od strane majki predviđaju pozitivna uverenja o disciplinovanju; dok emocionalna hladnoća očeva i impulsivnost majki predviđaju uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću. Dakle, na ovom mestu se može zaključiti da se u određenim slučajevima kvalitet roditeljstva „prenosi” na potomke u izvornom obliku, te da mladi favorizuju one metode disciplinovanja, koje su deo njihovog specifičnog iskustva sa roditeljima, čemu u prilog govori podatak koji navode Barnett, Quackenbush i Sinisi (1996) da se mladi odrasli ispitanici (bez dece) izjašnjavaju, da što su neku metodu disciplinovanja više koristili njihovi roditelji, to su se i oni u većoj meri opredeljivali za tu istu metodu kao disciplinsku tehniku izbora, koju bi koristili u odnosu na svoju decu. Diskutujući o načinima transmisije strogog i grubog roditeljstva na narednu generaciju, Simons objašnjava da se ono

prenosi učenjem po modelu – usvajanjem seta agresivnog disciplinskog pristupa, zatim formiranjem uverenja koja podržavaju ovakav način disciplinovanja, kao i formiranjem hostilnosti koja utiče na interpersonalnu agresivnost, pa samim tim i na agresivnost prema vlastitoj deci (Simons et al., 1991). Pomenuta grupa autora zaključuje da izloženost strogom i grubom disciplinovanju ostvaruje direktne efekte na planu ponašanja, tj. usvajanja istog disciplinskog modela, a indirektno efekte na uverenja o disciplinovanju i formiranje ličnosti (Simons et al., 1991). Dakle, razmatrajući potatke dobijene ovim istraživanjem, koji ukazuju na relaciju iskustva stroge, grube, fizički i psihološki agresivne prakse u odnosu na uverenja o disciplinovanju mladih koja podržavaju ovakve načine disciplinovanja, može se zaključiti da su u pitanju indirektni efekti koje iskustvo disciplinovanja ostvaruje na aktuelna uverenja o disciplinovanju (rezultati hijerarhijske regresione analize), ili bar njihova povezanost (rezultati kanoničke korelacione analize). Pored mehanizama prenosa negativne disciplinske prakse, Simons i saradnici su utvrdili i pravilnosti transgeneracijskog prenošenja suportativnog roditeljstva (Simons et al., 1993). Mehanizmi koji stoje u osnovi relacije pozitivnog roditeljstva tokom tri generacije objašnjeni su preko pozitivnog iskustva odrastanja, njegovih direktnih efekata na roditeljska ponašanja i indirektnih efekata na pozitivna roditeljska uverenja, emocionalno blagostanje i doživljaj zadovoljstva vlastitim detetom (Simons et al., 1993). S obzirom da je u ovom istraživanju takođe potvrđena veza između pozitivnog disciplinskog iskustva i pozitivnih uverenja o disciplinovanju, može se zaključiti da se transgeneracijski prenos efikasnog roditeljstva takođe ostvaruje indirektno, preko uverenja potomaka.

Kada se relacija iskustva i uverenja ispituje u odnosu na pol roditelja, rezultati kanoničke korelacije pokazuju, da se veći broj ponašanja majki (ukupno četiri) izdvaja kao značajan za formiranje uverenja, nego što je to slučaj kod očeva (ukupno dva). Takođe, analizom razlike u disciplinovanju očeva i majki, konstatovano je da se po ukupnom broju disciplinskih postupaka tokom godine (kada su ispitanici bili na uzrastu od 10 godina) majke više angažuju po pitanju korigovanja neprimerenih ponašanja dece, nego što je to slučaj sa očevima. Takođe, rezultati hijerarhijske regresione analize pokazuju da je ukupan broj prediktora u odnosu na pol roditelja nešto veći za majke, nego za očeve, pa bi se moglo zaključiti da je uloga majki u odnosu na uverenja o disciplinovanju mladih nešto istaknutija u poređenju sa očevima, na način da su majke više i češće uključene u disciplinovanje, nego što su to očevi. Ranija istraživanja takođe pokazuju da je uloga očeva i majki u brizi o deci različita (LaRossa, 1986), te da se očevi o deci češće brinu indirektno, a majke direktno (Gilbert, Hanson, & Davis, 1982; McBride, Schoppe, & Rane, 2002), što u velikoj meri može

zavisiti od toga da li je porodično uređenje tradicionalno ili egalitarno (za pregled: Barnett & Hyde, 2001). Za razliku od prethodno objašnjenih rezultata (za roditelje oba pola) koji ukazuju da su uverenja mladih bila komplementarna iskustvu, kada se diferencira disciplinsko iskustvo u odnosu na pol roditelja, uviđa se da su neka uverenja mladih ista ili slična kao disciplinska ponašanja majki i očeva (npr. uverenja koja promovišu nekažnjavanje i iskustvo blagog disciplinskog pristupa tokom detinjstva), dok su neka suprotna (npr. protivljenje hostilej disciplini i iskustvo fizičkog kažnjavanja), tako da u suštini nije moguće govoriti o jednoznačnoj relaciji iskustva i uverenja, u smislu da ono što je deo iskustva nužno postaje deo sadržaja uverenja. Takvi podaci su dobijeni i hijerarhijskom regresionom analizom, pa se na ovom mestu otvara novo pitanje, a to je, koji mehanizmi se nalaze u osnovi ovakvog odnosa iskustva disciplinovanja i aktuelnih uverenja o disciplinovanju, koji je nekomplementaran? Na osnovu podataka koji su raspoloživi na ovom nivou analize, može se razmišljati u okviru eksplanacija koje nude ranija istraživanja, objašnjavajući da aktuelna favorizacija određenih disciplinskih tehnika zavisi od toga u kojoj meri se disciplinsko iskustvo konotira kao normativno (Deater-Deckard & Dodge, 1997; Gershoff, 2010), odnosno kakva je percepcija tog iskustva (Bell & Romano, 2012), o čemu će više biti rečeno u diskusiji posvećenoj moderatorskoj ulozi uslova i načina disciplinovanja.

Prilikom ispitivanja razlika između muških i ženskih ispitanika po pitanju uverenja, zaključeno je da devojke u većoj meri od mladića zastupaju uverenja o nekažnjavajućoj disciplini (pohvale, nagrade, preusmeravanje, pokazivanje kako se nešto radi i dr.), dok mladići favorizuju fizičko kažnjavanje, grubost i psihološku agresivnost, kao i restorativnu kaznu. Takođe, analizom modela za kriterijum kažnjavajuće discipline, muški pol se izdvaja kao značajan prediktor ove grupe uverenja. U nastojanju razumevanja ovakvih rezultata, isključena je mogućnost da su tokom detinjstva mladići češće nego devojke fizički kažnjavani, ili tretirani na strog i grub način, s obzirom da dobijeni pokadaci ne ukazuju na takvu razliku. Iako su ranija istraživanja potvrdila relaciju iskustva fizičke kazne i njene kasnije favorizacije na nivou uverenja (Barnett et al, 1996; Deater-Deckard et al., 2003; Graziano & Namaste, 1990; Holden & Zambarano, 1992; Wolfe et al., 1982), alternativno objašnjenje je potraženo u mogućoj identifikaciji sa rodnom ulogom, tj. figurom oca. Chen, Liu i Kaplan (2008) smatraju da se roditeljstvo prvenstveno uči preko uloge partnera i supružnika, a potom i preko uloge roditelja i da je zbog toga u istraživačke nacрте potrebno uključiti veći broj intervenišućih varijabli, kako bi se dobili potpuniji i precizniji odgovori na pitanja o mehanizmima koji učestvuju u transmisiji roditeljske prakse kroz generacije. Raniji empirijski podaci ukazuju i na snažnu pozitivnu povezanost uverenja očeva i sinova po

pitanju očekivanja od rodne uloge (Emihovich, 1984), što je moguće dovesti u vezu sa podacima domaćih istraživanja, koji pokazuju da su porodice kod nas i dalje tradicionalno uređene (Mihic i sar., 2006), očevi nisko uključeni, (Mihic i Petrović, 2009) i manje topli u odnosu na majke (Petrović, 2007). Ipak, da bi se ovakav zaključak sa sigurnošću prihvatio, trebalo bi ga dodatno ispitati. Ono što navodi na razmišljanje da su očevi na izvestan način grublji i stroži u disciplinskom pristupu, nije razlika među roditeljima dobijena na osnovu pojedinačnih disciplinskih tehnika, već postojanje dimenzija disciplinovanja drugog reda za očeve, koje pokazuju da je ovaj prostor, kada su očevi u pitanju, sa jedne strane zasićen aktivnim i angažovanim pristupom, dok je sa druge opisan pasivnim i odbacujućim disciplinovanjem. Za razliku od toga, dimenzija višeg reda za disciplinska ponašanja majki je jednofaktorska i definisana je kao globalna korektivna disciplina. Zbog toga bi se moglo zaključiti da se, do izvesne mere, u našoj kulturi otac doživljava kao grublji i stroži roditelj, nego što je to majka.

Uvidom u strukturu kanoničkih faktora, sastavljenih od opaženih dimenzija disciplinovanja i aktuelnih uverenja o disciplinovanju, zapaža se da devojke pokazuju veću „osetljivost” na strogo, grubo, hostilno i agresivno disciplinovanje. Naime, izolovani faktori kod ispitanica su u većoj meri dovedeni u vezu sa iskustvom hostilne i stroge discipline od strane očeva, te agresivnosti od strane majki, nego sa blažim metodama disciplinovanja, pa se može polemizirati o tome da su devojke osjetljivije na nepovoljne i manje preporučene tehnike disciplinovanja (Deater-Deckard & Dodge, 1997; Gryczkowski, 2010), tj. na kontinuiranu upotrebu fizičke kazne i uskraćivanje topline od strane majke (Smit & Brooks-Gunn, 1997). Čak bi se, na ovom mestu, moglo otvoriti i pitanje genetske osjetljivosti koja se definiše preko anksioznosti, depresivnosti i hostilnosti. Naime, u istraživanju koje su sproveli Stocker i saradnici, pokazano je da nizak kvalitet roditeljstva pokazuje lošije ishode kod adolescenata svrstanih u grupu visoke genetske osjetljivosti, koja moderira relaciju iskustva sa roditeljima i aktuelne adaptiranosti, kada su u pitanju internalizujući i eksternalizujući problemi (Stocker et al., 2016). Proverom sprovedenom hijerarhijskom regresionom analizom, utvrđeno je da ženski pol ne vrši značajnu predikciju nijedne od tri kriterijumske varijable, pa navedenu argumentaciju treba uzeti sa rezervom i kao polaznu osnovu za dalje istraživanje.

Uslovi i načini disciplinovanja su, u relacionom odnosu iskustva disciplinovanja i aktuelnih uverenja o disciplinovanju, posmatrani kao moderatorske varijable. Njihova značajnost utvrđena je jedino kod kriterijumske varijable uverenja o kažnjavajućoj disciplini, dok u odnosu na druge dve, uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću i uverenja o pozitivnoj disciplini, uslovi i načini disciplinovanja ostvaruju direktne doprinose,

ali ne i interakcijske efekte sa disciplinskim ponašanjima roditelja. Kada su u pitanju *uverenja o kažnjavajućoj disciplini*, rezultati pokazuju da varijable *partnerski konflikti* u interakciji sa suočavanjem sa posledicama neprimerenih ponašanja majki, kao i *taktičnost/impulsivnost* u interakciji takođe sa suočavanjem sa posledicama od strane majki, odnosno fizičkom i psihološkom agresivnošću kao metodom disciplinovanja, ostvaruju značajne efekte na kriterijumsku varijablu. U tom smislu, mladi se pozitivnije izražavaju o kažnjavajućoj disciplini kada su navedene disciplinske metode kažnjavanja od strane majki (suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja i fizička i psihološka agresivnost) učestalije primenjivane, a disciplina sprovedena na taktičan način, odnosno uz retko prisustvo partnerskih konflikata povodom disciplinovanja dece. Za razliku od toga, mladi koji na nivou uverenja u manjoj meri zastupaju kažnjavanje, disciplinski proces su percipirali preko učestale upotrebe navedenih disciplinskih tehnika i uglavnom uz umereno i/ili često prisutne konflikte i umerenu impulsivnost majki. Dakle, uslovi i načini disciplinovanja značajno doprinose razumevanju specifičnosti disciplinskog procesa i efekata koji ostvaruje na uverenja o disciplinovanju. Kada je atmosfera povodom disciplinovanja „blaga”, onda je za stepen favorizacije kažnjavanja presudna učestalost upotrebe ovog oblika disciplinovanja. Stiče se utisak da niski partnerski konflikti povodom disciplinovanja i ispoljena taktičnost majki u sprovođenju discipline, podstiču poverenje u odnosu na roditeljsku disciplinsku praksu, te efekat koji roditeljska ponašanja ostvaruju na uverenja potomaka, ukazuje da su određena ponašanja roditelja podržana od strane mladih (ista ponašanja – ista uverenja). Međutim, kada je atmosfera umereno nekonzistentna i umereno ispunjena majčinom impulsivnošću, onda sa učestalošću kažnjavanja opada stepen favorizacije ovakvog disciplinovanja na nivou uverenja, proživljeno iskustvo se „kritički” razmatra i na nivou uverenja se zauzima ono koje je opozitno. Dakle, u ovakvim situacijama se ne može govoriti o jednolinijskom „prenošenju” kvaliteta roditeljstva, nego o formiranju uverenja na osnovu iskustva, koje je očigledno bilo manje pozitivno. U tom smislu, disciplinsko iskustvo je verovatno preispitano na kognitivnom i emocionalnom planu, kritički razmatrano i upravo je ovaj proces doprineo da uverenja dece budu drugačija od roditeljskih i „preokrenuta u suprotno”. Slične rezultate prikazuju Bell i Romano (2012), navodeći da mladi koji su tokom odrastanja bili više fizički kažnjavani, ali uz roditelje koji su bili topli i podržavajući, u većoj meri podržavaju ovu tehniku disciplinovanja, u poređenju sa mladima koji su u istoj meri bili fizički kažnjavani, a čiji roditelji su pri tome bili impulsivni. Dobijene rezultate, ovi istraživači objašnjavaju kroz procese percepcije i pridavanja značaja i smisla konkretnim iskustvima, navodeći da se favorizuju ona uverenja i ponašanja koja su bila deo iskustva

(fizička kazna), koja se smatraju zaslužnim (lična odgovornost za roditeljsko disciplinovanje) i uobičajenim (normativnost disciplinovanja), koja su prijatnija (topla i podržavajuća sredina). Može se zaključiti da su u osnovi uverenja o disciplinovanju složeni kognitivno-emocionalni procesi, koji iskustvo uobličavaju u set uverenja, pa se i na osnovu podataka dobijenih u ovom istraživanju može posredno zaključiti da roditeljska ponašanja tokom disciplinovanja, ostvaruju efekte na uverenja o disciplinovanju kod mladih odraslih, te da se radi o indirektnom načinu „prenošenja” roditeljskih karakteristika i kvaliteta, o čemu govore radovi Simons i saradnika (1993), oslanjajući se na teoriju socijalnog učenja. Na sličan način Dunn i Plomin (1991) objašnjavaju da socijalizacija u manjoj meri zavisi od konkretnog roditeljskog stila, a u većoj meri od detetove percepcije i evaluacije ukupnog roditeljskog ponašanja. Pored toga, Plomin, Reiss, Hetherington i Howe (1994), ukazuju na značaj koji genetske karakteristike (posmatrane kao fenotipske karakteristike), imaju kada su u pitanju efekti sredinskih činilaca na interakciju roditelj – dete, ukazujući da su toplina, podrška i empatija u većoj meri „nasledne”, nego što je to slučaj sa roditeljskom negativnošću (rasprave i agresivnosti) i kontrolom. Takođe, ovi autori objašnjavaju da karakteristike dece, koje su pod uticajem nasleđa, oblikuju način selektovanja, modifikovanja i kreiranja okruženje (Plomin et al., 1994), te da je način na koji su deca u interakciji sa okruženjem (njihovo iskustvo) pod uticajem genetskog diverziteta, što zaključuju na osnovu blizanačkih i sibling studija (Plomin, 1994). Pored navedenih perspektiva koje pripadaju teoriji socijalnog učenja i razumevanju interakcije nasleđa i sredine, teorija afektivne vezanosti se takođe prepoznaje kao značajna platforma za razumevanje transgeneracijskog prenošenja kvaliteta roditeljstva. Istraživači u okviru ovog teorijskog okvira, takođe navode da se sa jedne na drugu generaciju prenose kako pozitivni, tako i negativni roditeljski obrasci. Osobe koje su imale pozitivno iskustvo odrastanja i koje su sigurno afektivno vezane, u odraslom dobu poseduju kapacitete za razumevanje perspektive deteta, perceptivnije su na signale deteta, adekvatno tumače njegove potrebe (Main et al., 1985), te nisu sklone uskraćivanju ljubavi tokom disciplinovanja svoje dece (Bender et al., 2007). Za razliku od toga, nepovoljni uslovi odrastanja na relaciji roditelj – dete, nepovoljno utiču na formiranje unutrašnjih radnih modela, pa posredno i na roditeljske kapacitete, što ovakve osobe čini manje senzitivnim i kompetentnim u toj ulozi. Na primer, unutrašnji radni modeli roditelja koji su nasilni u odnosu na decu, su u oko 90% slučajeva nesigurnog tipa (Crittenden, Partridge & Clausen, 1991). Međutim, rano nepovoljno iskustvo odrastanja ne dovodi nužno do transgeneracijskog prenošenja zlostavljanja i zanemarivanja, ukoliko je ono adekvatno integrisano u okviru revidiranih unutrašnjih radnih modela interpersonalnih odnosa (Bowlby, 1980).

Na osnovu prethodno prikazanih rezultata, ranijih empirijskih potvrda i različitih teorijskih objašnjenja, potrebno je napomenuti da ispitani hipotetski modeli o efektima roditeljskih disciplinskih postupaka, te uslova i načina disciplinovanja, objašnjavaju oko 30% varijanse, tj. efekata na uverenja o disciplinovanju mladih odraslih. Jasno je da kontrolisane varijable tek delimično daju odgovor na pitanje o tome na koji način i pod kojim uslovima se formiraju uverenja o disciplinovanju mladih, kao sastavni deo budućeg repertoara roditeljskih ponašanja. Kompleksniji uvid pruža teorijski model koji su predložili Sigel i McGillicuddy-DeLisi (2002), koji je nazvan Dinamički model sistema uverenja. Ovi autori objašnjavaju da se uverenja sastoje od osam komponenti (izgrađena znanja (K), ograničen domen znanja (D), apsolutna/probablistička priroda (A/P), kulturna tradicija (C), osećanja (A), ciljevi/namere (G), vrednosti (V) i praksa (P)), koje su u međusobnom dinamičkom kretanju, koje je rekurzivno, a ne linearno. Pored toga, različite okolnosti utiču na brojne različite aktivnosti unutar sistema uverenja, upravo zbog toga što komponente uverenja nisu statične. Sam model zahteva dalju empirijsku proveru, a pored toga, postojeći empirijski podaci se ne uklapaju u pristup koji promovise dinamički model sistema uverenja, jer linearni i jednodimezionalni modeli ne uzimaju u obzir dinamičke procese (Wasch, 2000, prema, Sigel & McGillicuddy-DeLisi, 2002). Model uverenja koji predlažu Sigel i McGillicuddy-DeLisi (2002) može da otvori brojne nove vizure kada su uverenja o disciplinovanju u pitanju, pogotovo u delu koji se tiče uticaja kulture i tradicije na formiranje uverenja, s obzirom da širi kontekst u velikoj meri definiše karakteristike određenog društva, pa i one koje se tiču roditeljstva i disciplinovanja dece. Ovo je posebno značajno u svetlu aktuelnih zakonski promena, koje su bazirane prevashodno na etičkim i pravnim pitanjima, apstrahujući kulturne fenomene u oblasti roditeljstva, koji su, kao što je već rečeno, sastavni deo roditeljskih uverenja. Zbog toga je važno da stručna javnost bude fokusirana na sve relevantne aspekte roditeljskog funkcionisanja, uvažavajući činjenicu da se promena roditeljskog ponašanja u kontekstu disciplinovanja dece, prevashodno dešava preko promene uverenja, što je dugoročan proces koji treba pažljivo planirati i sprovoditi na sistematičan i postupan način, fokusirajući se na podršku, pre nego represiju.

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Relevantnost istraživačkog pitanja

Pored pregleda domaće naučne literature, koji pokazuje da je oblast roditeljskog disciplinovanja dece kod nas nedovoljno istražena, relevantnost istraživačkog pitanja utemeljena je i u brojnim društvenim dilemama i polemikama, koje se pre svega odnose na nameru države da u okviru Građanskog zakonika Republike Srbije zabrani fizičko kažnjavanje dece u porodici. Iako polarizovanost javnog i stručnog mnjenja po pitanju pomenute teme ne iznenađuje, dobro je da krupne društvene promene, poput preoblikovanja roditeljskog disciplinskog stila i zabrane jedne od (do sada) normativnih tehnika disciplinovanja, budu istraživački propraćene, pogotovo ako se u obzir uzme perspektiva koja ukazuje na kulturnu zasnovanost roditeljskih uverenja, za koja se zna da su u osnovi roditeljske prakse, pa tako i disciplinovanja dece.

Prethodna istraživanja sprovedena u našoj zemlji, prevashodno na teritoriji AP Vojvodine, pokazuju da su porodice, i pored prisutnih egalitarnih uverenja o ulogama (Mihić, 2006), u većoj meri tradicionalno uređene (Mihić i sar., 2006), pa je u skladu sa tim i briga o deci prevashodno poverena majkama (Mihić, sar., 2006). Toplina i popustljivost se izdvajaju kao dominantan vaspitni stil (Zotović, 2007; Jerković, 2007; Petrović, 2007). Majke su prepoznate kao nešto toplije u odnosu sa decom (Petrović, 2007), dok su stepen slaganja i ujednačenosti po pitanju vaspitnog pristupa majki i očeva, opaženi kao visoki (Jerković, 2007; Petrović, 2007). Niži socioekonomski status porodica, dovodi se u vezu sa manjom toplinom majki u vaspitnom pristupu prema deci, kao i sa prisutnijim roditeljskim konfliktima, te manjim zadovoljstvom porodičnom klimom (Zotović, 2007). Viši obrazovni nivo roditelja doprinosi većoj egalitarnosti partnerskih odnosa (Zotović, 2007). Istraživanja usmerena na proučavanje metoda roditeljskog disciplinovanja, uglavnom su fokusirana na fizičko kažnjavanje (Najdanović-Tomović, 1996; Ćorović, 2012) i promovisanje zakonske zabrane ovog oblika disciplinovanja dece od strane roditelja (Ljubojev, 2004; Stevanović & Srna, 2010). Druge tehnike disciplinovanja dece u našim porodicama su nedovoljno istražene (Nikolić, 2011).

Iako su navedeni podaci značajni i informativni, te svakako mogu poslužiti kao dobra polazna osnova za dalje proučavanje roditeljskog disciplinovanja, oni su nedovoljno sistematizovani za dublje razumevanje disciplinske prakse, karakteristične za naše područje. Ako se u obzir uzme činjenica da je roditeljska praksa, pa tako i disciplinovanje dece, utemeljena u roditeljskim uverenjima, koja se razlikuju u zavisnosti od kulture (pa i subkulture), onda se nameće zaključak o važnosti podataka dobijenih u konkretnoj sredini, državi i/ili regionu. Pored toga, aktuelne preporuke, kada je proučavanje roditeljskog disciplinovanja u pitanju, odnose se pre svega na što veći obuhvat različitih disciplinskih tehnika (Straus & Fauchier,

2007) i decentriranje od samo jedne (najčešće metode fizičkog kažnjavanja), uzimajući u obzir i širi disciplinski seting, poput uslova i načina disciplinovanja (Socolar, 1997). S tim u vezi, istraživanje predstavljeno ovim radom, usmereno je na prepoznavanje i razumevanje karakterističnih i raznorodnih obrazaca disciplinovanja očeva i majki kod nas, kao i na proučavanje relacije iskustva disciplinovanja u detinjstvu i aktuelnih uverenja o disciplinovanju kod mladih odraslih, u kontekstu specifičnosti proizašlih iz disciplinskih okolnosti, ali i globalnog vrednosnog okvira. Rezultati ranije sprovedene studije na području Vojvodine, ukazuju na kulturološku determinisanost obrazaca uloga i odnosa u porodici (Mihić, 2010), što dodatno potvrđuje relevantnost postavljenog istraživačkog pitanja, kao i njegovu prethodno objašnjenu aktuelnost.

Rezultati istraživanja

Istraživanje predstavljeno ovim radom je u prvom redu imalo za cilj da prepozna i opiše karakteristične obrasce disciplinovanja očeva i majki, kao i uverenja o disciplinovanju mladih odraslih, kako bi odgovorilo na pitanja o:

- Relacionom odnosu iskustva disciplinovanja u detinjstvu i aktuelnih uverenja od disciplinovanju mladih odraslih, odnosno prediktorima takvih uverenja.
- Ulozi specifičnih disciplinskih okolnosti u moderiranju relacije iskustva disciplinovanja i uverenja o disciplinovanju.

Proverom hipotetskog modela, utvrđeni su prediktori uverenja o disciplinovanju kod mladih, kao i pod kojim okolnostima uslovi i načini disciplinovanja moderiraju efekat iskustva, u odnosu na uverenja o disciplinovanju. Dobijeni podaci, pored teorijskog imaju i praktičan značaj, a takođe otvaraju i niz novih istraživačkih pitanja.

Najznačajniji rezultati istraživanja su:

- U poređenju sa očevima, majke su više angažovane oko disciplinovanja dece, a trećinu istraživanjem obuhvaćenih disciplinskih postupaka, češće upotrebljavaju od očeva (objašnjavanje, vikanje, udaranje/ćuškanje, upozoravanje, proveravanje, kazneni zadaci, uvrede na račun ponašanja, traženje izvinjenja).
- Majke najnižeg obrazovnog nivoa, sklonije su upotrebi fizičke i psihološke agresivnosti, kao i hostile discipline, a očeви emocionalno hladnom i nezainteresovanom pristupu disciplinovanju.
- U porodicama sa ispodprosečnim primanjima, majke češće koriste fizičku i psihološku agresivnost kao metodu disciplinovanja, a očeви blaže korektivne postupke.

- Postupci roditelja tokom korigovanja neprimerenih ponašanja, ne razlikuju se u odnosu na pol dece i potpunost porodice.
- Mladi odrasli u najvećoj meri podržavaju pozitivan disciplinski pristup, u nešto manjoj meri su opredeljeni za kažnjavanje, a najmanje su uvereni u opravdanost primene disciplinovanja uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću.
- Između mladića i devojaka postoje razlike u uverenjima o disciplinovanju, tako što ispitanice zastupaju uverenja koja idu u prilog nefizičkom kažnjavanju, dok su ispitanici u većoj meri opredeljeni za fizičku kaznu, fizičku i psihološku agresivnost, te restorativnu kaznu.
- Utvrđeno je postojanje relacionog odnosa između iskustva disciplinovanja u detinjstvu i aktuelnih uverenja o disciplinovanju kod mladih odraslih.
- Na deskriptivnom nivou je konstatovano da dimenzije disciplinskih ponašanja majki u većoj meri definišu relaciju iskustva i aktuelnih uverenja o disciplinovanju mladih odraslih (nego dimenzije disciplinskih postupaka očeva).
- Percepcija hostilnog pristupa u disciplinovanju, kod očeva i majki, u relaciji je sa uverenjima o disciplinovanju mladih odraslih, koja podržavaju ovaj način korigovanja neprimerenih ponašanja.
- Kada se dimenzije blažih disciplinskih postupaka očeva nađu u istom prostoru sa hostilnom disciplinom majki, uočava se njihova povezanost sa uverenjima koja pripadaju nekažnjavajućoj disciplini, pa se može govoriti o protektivnoj ulozi jednog roditelja (očevi).
- Na deskriptivnom nivou, konstatuje se veća osetljivost ženskog pola na iskustvo grube i hostilne discipline, procenjivane preko uverenja o disciplinovanju koja su u vezi sa ovakvim disciplinskim pristupom roditelja.
- Eksploracija dimenzija uslova disciplinovanja, ukazuje na postojanje bitnih karakteristika u vezi sa polom roditelja i demografskim odlikama.
- Majke se opažaju kao manje zadovoljne disciplinskim postupcima koje sprovodi drugi roditelj, dok se očevi opažaju kao manje ljuti i zabrinuti zbog neprimerenog ponašanja dece, pa se može pretpostaviti, da su, verovatno zbog veće angažovanosti u disciplinovanje dece, majke više emocionalno investirane u disciplinovanje.
- Disciplinska efikasnost i saglasnost po pitanju izabranih metoda disciplinovanja su prisutnije u potpunim, nego u porodicama u kojima su roditelji razvedeni ili je neko od roditelja preminuo.

- Majke visokog obrazovnog nivoa se opažaju kao manje efikasne u sprovođenju discipline, u odnosu na majke sa srednjim obrazovanjem.
- Najzastupljeniji načini disciplinovanja, za roditelje oba pola su toplina/doslednost, zatim fleksibilnost, dok je impulsivnost najmanje zastupljena. Majke se u načinu disciplinovanja opažaju kao toplije/doslednije i fleksibilnije nego očevi.
- Način sprovođenja discipline je ujednačen u odnosu na pol dece, uz beleženje trenda da su majke sklonije impulsivnijem disciplinovanju devojčica, nego dečaka.
- U potpunim i razvedenim porodicama, očevi su taktičniji prilikom disciplinovanja, u odnosu na očeve (figure oca) iz porodica sa preminulim članom.
- Najmanja toplina i doslednost prilikom disciplinovanja opaža se kod majki najnižeg obrazovnog nivoa.
- Opažanja ispitanika pokazuju da tokom disciplinovanja, visokoobrazovani očevi ispoljavaju veću toplinu i doslednost u odnosu na očeve osnovnog obrazovanja, dok se ova razlika ne uočava između grupa očeva koji su osnovnog ili srednjeg obrazovanja.
- Opažena fleksibilnost u disciplinovanju, značajno se razlikuje između očeva najnižeg obrazovnog nivoa i onih sa srednjim i visokim obrazovanjem, pri čemu su visokoobrazovani očevi najfleksibilniji, a očevi osnovnoškolskog obrazovanja su najmanje fleksibilni.
- Pojedine demografske varijable ostvaruju direktne efekte na uverenja o disciplinovanju, poput muškog pola koji je prepoznat kao prediktor uverenja o kažnjavajućoj disciplini, odnosno visokog obrazovnog nivoa majki koji je prepoznat kao prediktor uverenja o disciplinovanju uskraćivanjem ljubavi i agresivnošću.
- Pojedini roditeljski disciplinski postupci, bez obzira da li pripadaju setu kažnjavajućih ili nekažnjavajućih oblika disciplinovanja, ostvaruju direktne efekte na sve tri grupe uverenja o disciplinovanju mladih odraslih.
- Značajan samostalni doprinos u odnosu na uverenja o disciplinovanju, uočava se i kod uslova i načina disciplinovanja.
- Uslovi i načini disciplinovanja, moderiraju relacioni odnos iskustva disciplinovanja u detinjstvu i aktuelnih uverenja o disciplinovanju kod uverenja o kažnjavajućoj disciplini. Moderirajući efekat uslova i načina disciplinovanja se ne beleži kod uverenja o pozitivnoj disciplini i kod uverenja o disciplinovanju zasnovanom na uskraćivanju ljubavi i agresivnosti.

- Percepcija prisustva stroge i restriktivne discipline i partnerskih konflikata od strane očeva doprinosi favorizaciji kažnjavanja na nivou uverenja kod mladih, bez obzira da li je prisutvo konflikta nisko, umereno ili visoko.
- Mladi, čije majke učestalije upotrebljavaju metode suočavanja sa posledicama, na nivou uverenja u većoj meri se zalažu za kažnjavanje, ukoliko su partnerski konflikti u porodici retko prisutni, za razliku od mladih u čijim porodicama su konflikti po pitanju disciplinovanja umereno prisutni i koji u manjoj meri favorizuju ovaj disciplinski pristup. Pored toga, kada disciplinske okolnosti podrazumevaju interakciju suočavanja sa posledicama i niskog prisustva partnerskih konflikata, uočava se porast favorizacije kažnjavanja, sa učestalošću navedene disciplinske tehnike. Međutim, kada disciplinske okolnosti podrazumevaju prisustvo suočavanja sa posledicama i umerenih partnerskih konflikata, onda favorizacija kažnjavajuće discipline opada, sa učestalošću ove tehnike disciplinovanja.
- U situacijama u kojima majke učestalo pribegavaju fizičkoj i psihološkoj agresivnosti kao tehnici disciplinovanja i ne ispoljavaju impulsivnost, mladi se u većoj meri opredeljuju za podršku kažnjavajućoj disciplini na nivou uverenja, za razliku od mladih čije majke uz navedenu metodu disciplinovanja, pokazuju umerenu impulsivnost i koji u manjoj meri favorizuju kažnjavanje. Kada su majke taktične, onda podrška uverenjima o kažnjavajućoj disciplini raste sa učestalošću upotebe fizičke i psihološke agresivnosti. Međutim, kada su majke umereno impulsivne, sa učestalošću fizičke i psihološke agresivnosti, opada podrška kažnjavanju na nivou uverenja kod mladih odraslih.
- Učestala upotreba suočavanja sa posledicama, uz taktičan pristup disciplinovanju od strane majki, doprinosi većoj podršci kažnjavajućoj disciplini, dok učestala upotreba ove metode disciplinovanja uz umerenu impulsivnost majki, ukazuje na značajno manju podršku uverenjima o kažnjavajućoj disciplini kod mladih odraslih. Kada su majke taktične, sa učestalošću upotrebe tehnike suočavanja sa posledicama, raste podrška uverenjima o kažnjavanju kod mladih. Za razliku od toga, kada su majke umereno impulsivne, sa učestalošću upotrebe suočavanja sa posledicama opada favorizacija kažnjavajuće discipline od strane mladih odraslih.

Rezultati dobijeni u ovom istraživanju, podržavaju teorijske modele teorije socijalnog učenja, kada je u pitanju relacioni odnos disciplinskog iskustva i aktuelnih uverenja o disciplinovanju. Utvrđeni prediktori uverenja o disciplinovanju mladih, ukazuju na značaj disciplinskih

tehnika, ali i specifičnih okolnosti u okviru kojih se disciplinovanje sprovodi i koje imaju moderatorsku ulogu u relacionom odnosu iskustva i aktuelnih uverenja.

Ograničenja istraživanja

Podaci o iskustvu roditeljskog disciplinovanja, kao i uslovima i načinima u okviru kojih je disciplinovanje sprovedeno, dobijeni su na osnovu retrospektivnih iskaza ispitanika, u odnosu na period kada su bili deca stara deset godina. U cilju povećanja objektivnosti, dobro je prikupiti podatke iz više izvora, zbog čega bi u daljim istraživanjima bilo preporučljivo da se i roditelji nađu u ulozi ispitanika.

Prikupljanje podataka transferzalnim nacrtom istraživanja daje mogućnost zaključivanja o relacionom, ali ne i o kauzalnom odnosu roditeljskih ponašanja i aktuelnih uverenja o disciplinovanju. Ovo ograničenje je moguće prevazići longitudinalnim istraživanjem, što bi ujedno omogućilo praćenje razvoja uverenja o disciplinovanju u narednoj generaciji. Pored toga, longitudinalnim istraživanjem, bilo bi moguće pratiti i sam proces formiranja uverenja tokom odrastanja, kao i očekivane razlike u uverenjima o disciplinovanju dece tokom kasnijeg razvojnog ciklusa u odraslom dobu (bez dece, a potom kada se ostvare u roditeljskoj ulozi).

Još jedno od ograničenja istraživanja, tiče se i samog izbora uzorka, s obzirom da su ispitanici isključivo studenti, odnosno populacija mladih koja je na putu sticanja visokog obrazovanja. Kako pokazuju rezultati ovog istraživanja, demografska varijabla obrazovni nivo roditelja pokazuje se značajnom, kako u odnosu na samu disciplinsku praksu, tako i u odnosu na uslove i načine sprovođenja discipline. Zbog toga je, u buduća istraživanja dobro uključiti i mlade odrasle koji su nižeg obrazovnog nivoa, kako bi se povećala objektivnost rezultata.

Kako bi podaci bili primenjivi za teritoriju cele države, potrebno je uraditi standardizaciju instrumenta i sprovesti istraživanje na reprezentativnom uzorku.

Praktična primenjivost rezultata

Rezultati ovog istraživanja, daju pregled široke roditeljske disciplinske prakse kod nas, kao i značaja uverenja u roditeljskim disciplinskim ponašanjima. Istraživački podaci dobijeni na lokalnom stanovništvu su od nemerljive važnosti, kada se planira implementacija roditeljske prakse disciplinovanja i zakona, svojstvenih drugim kulturama. Zbog toga ovo istraživanje može da posluži kao svojevrsan pregled aktuelnog stanja, kada je disciplinovanje dece kod nas u pitanju, sa posebnim akcentom na značaj uverenja, koja se mogu posmatrati kao sama srž roditeljskog ponašanja prilikom korigovanja neprimerenih ponašanja dece. Ideja uvođenja zakonske regulative koja usklađuje disciplinska ponašanja (kod nas i dalje normativni

disciplinski pristup fizičkoj kazni) sa praksom razvijenih zemalja Severne Evrope, je dobro da počiva na znanjima o tome da su uverenja o roditeljstvu duboko utkana u roditeljsku praksu, te da je za postizanje očekivane i željene promene potrebno planirano, sistematično i kulturno senzitivno sprovođenje stručnih i medijskih kampanja, koje bi doprinele prevashodno promeni uverenja, pa samim tim i promeni ponašanja, smanjenoj upotrebi grubih, hostilnih i agresivnih disciplinskih taktika i preusmeravanja na one koje se smatraju efikasnim i optimalnim. Pored toga, dobijeni rezultati pružaju uvid u značaj, ne samo konkretnih disciplinskih postupaka, već i kontekstualnih činilaca, koji ukazuju na značaj sveukupne klime u porodici vezane za disciplinski proces, a takođe i na značaj psihološke agresivnosti, koja je tesno povezana sa adaptiranošću dece i kasnijim roditeljskim kapacitetima u odraslom dobu.

LITERATURA

- Acock, A. C., & Fuller, T. (1984). The attitude-behavior relationship and parental influence: circular mobility in Thailand. *Social Forces*, 62(4), 973-994
- Adkison-Johnson, C., Terpstra, J., Burgos, J., & Payne, E. D. (2016). African American Child Discipline: Differences Between Mothers and Fathers. *Family Court Review*, 54(2), 203-220.
- Alegre, A. (2012). Is there a relation between mothers' parenting styles and children's trait emotional intelligence. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 10(1), 5-34.
- Altschul, I., Lee, S. J., & Gershoff, E. T. (2016). Hugs, not hits: Warmth and spanking as predictors of child social competence. *Journal of Marriage and Family*, 78(3), 695-714.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American psychologist* 55 (5), 469.
- Andelković, V., Zlatanović, M., Vidanović, S. i Stojiljković, S. (2009). Opšta adaptacija dece u jednoroditeljskim porodicama. *Godišnjak za psihologiju*, 8, 81-93.
- Ateah, C. A., & Durrant, J. E. (2005). Maternal use of physical punishment in response to child misbehavior: implications for child abuse prevention. *Child abuse & neglect*, 29(2), 169-185.
- Aunola, K., & Nurmi, J. E. (2005). The role of parenting styles in children's problem behavior. *Child development*, 76(6), 1144-1159.
- Aunola, K., Nurmi, J. E., Niemi, P., Lerkkanen, M. K., & Rasku-Puttonen, H. (2002). Developmental dynamics of achievement strategies, reading performance, and parental beliefs. *Reading Research Quarterly*, 37 (3), 310-327.
- Bailey, J. A., Hill, K. G., Oesterle, S., & Hawkins, J. D. (2009). Parenting practice and problem behavior across three generation: Monitoring, harsh discipline, and drug use in the intergenerational transmission of externalizing behavior. *Developmental Psychology*, 45, 1214-1226.
- Baker, C. N., & Hoerger, M. (2012). Parental child-rearing strategies influence self-regulation, socio-emotional adjustment, and psychopathology in early adulthood: Evidence from a retrospective cohort study. *Personality and individual differences*, 52(7), 800-805.
- Barnett, R. C., & Hyde, J. S. (2001). Women, men, work, and family. *American Psychologist*, 56(10), 781.
- Barnett, M. A., Quackenbush, S. W., & Sinisi, C. S. (1996). Factors affecting children's, adolescents', and young adults' perceptions of parental discipline. *The Journal of genetic psychology*, 157(4), 411-424.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental psychology*, 4(1 Pt. 2), 1-103.
- Baumrind, D. (1996). The discipline controversy revisited. *Family Relations*, 45(4), 405-414.
- Baumrind, D. (1997). The discipline encounter: Contemporary issues. *Agression and Violent Behavior*, 2(4), 321-335.
- Baumrind, D. (2001). Does causally relevant research support a blanket injunction against disciplinary spanking by parents? In *Invited Address at the 109th Annual Convention of the American Psychological Association*. Preuzeto 11.09.2015. godine, sa: <http://prdupl02.yinet.co.il/ForumFiles/12221272.pdf>
- Baumrind, D., Larzelere, R. E., & Cowan, P. A. (2002). Ordinary physical punishment: is it harmful? Comment on Gershoff (2002). *Psychological Bulletin*, 128(4), 580-589.
- Baumrind, D., Larzelere, R. E., & Owens, E. B. (2010). Effects of preschool parents' power assertive patterns and practices on adolescent development. *Parenting: Science and Practice*, 10(3), 157-201.

- Bell, T., & Romano, E. (2012). Opinions about child corporal punishment and influencing factors. *Journal of interpersonal violence*, 27(11), 2208-2229.
- Berlin, L. J., Ispa, J. M., Fine, M. A., Malone, P. S., Brooks-Gunn, J., Brady-Smith, C., ... & Bai, Y. (2009). Correlates and Consequences of Spanking and Verbal Punishment for Low-Income White, African American, and Mexican American Toddlers. *Child Development*, 80(5), 1403-1420.
- Belsky, J. (1980). Child maltreatment: An ecological integration. *American Psychologist*, 35(4), 320-335.
- Belsky, J., Conger, R., & Capaldi, D. M. (2009). The intergenerational transmission of parenting: Introduction to the special section. *Developmental psychology*, 45(5), 1201-1204.
- Belsky, J. L., & Pinsky, E. (1988). Developmental history, personality and family relationships: Toward an emergent family system. In R. A. Hinde & J. Stevenson-Hinde (Eds.), *Relationships within families: Mutual influences* (pp. 193-217). Oxford, England: Clarendon Press.
- Belsky, J., Rha, J., & Park, S. (2000). Exploring reciprocal parent and child effects in the case of child inhibition in US and Korean samples. *International Journal of Behavioral Development*, 24(3), 338-347.
- Belsky, J., Jaffee, S. R., Sligo, J., Woodward, L., & Silva, P. A. (2005). Intergenerational transmission of warm-sensitive-stimulating parenting: A prospective study of mothers and fathers of 3-year-olds. *Child development*, 76(2), 384-396.
- Bender, H. L., Allen, J. P., McEelhaney, K. B., Antonishak, J., Moore, C. M., Kelly, H. O. B., & Davis, S. M. (2007). Use of harsh physical discipline and developmental outcomes in adolescence. *Development and psychopathology*, 19(01), 227-242.
- Bargholtz, H., (2004). Report: Europe-wide ban on corporal punishment of children. *Social, Health and Family Affairs Committee*. Document, 10199. Preuzeto 11.09. 2015. godine, sa: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=10558&lang=EN>
- Bitton, M. S., & David, S. B. (2014). Intergenerational Differences in Parenting Styles of Mother–Daughter Dyads Among Immigrants and Native-Born Israelis. *Journal of cross-cultural psychology*, 45(9), 1453-1470.
- Blackson, T. C., Tarter, R. E., & Mezzich, A. C. (1996). Interaction between childhood temperament and parental discipline practices on behavioral adjustment in preadolescent sons of substance abuse and normal fathers. *The American journal of drug and alcohol abuse*, 22(3), 335-348.
- Bodovski, K., & Youn, M. J. (2010). Love, discipline and elementary school achievement: The role of family emotional climate. *Social Science Research*, 39(4), 585-595.
- Booth, A., Amato, P. R. (1994). Parental marital quality, parental divorce, and relations with parents. *Jouran of Marriage and Family*, 56(1), 21-34.
- Bornstein, M. H. (2013). Parenting and child mental health: A cross-cultural perspective. *World Psychiatry*, 12(3), 258-265.
- Bornstein, M. H., Putnick, D. L., & Lansford, J. E. (2011). Parenting atributons and attitudes in cross-cultural perspective. *Parenting*, 11(2-3), 214-237.
- Bosmans, G., Braet, C., Beyers, W., Van Leeuwen, K., & Van Vlierberghe, L. (2011). Parents' power assertive discipline and internalizing problems in adolescents: The role of attachment. *Parenting: Science and Practice*, 11(1), 34-55.
- Bower, M. E., & Knutson, J. F. (1996). Attitudes toward physical discipline as a function of disciplinary history and self-labeling as physically abused. *Child Abuse & Neglect*, 20(8), 689-699.

- Bower-Russa, M. E., Knutson, J. F., & Winebarger, A. (2001). Disciplinary history, adult disciplinary attitudes, and risk for abusive parenting. *Journal of Community Psychology, 29*(3), 219-240.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Loss* (Vol. 3). New York: Basic Books.
- Brands, B., Egan, B., Györei, E., López-Robles, J. C., Gage, H., Campoy, C., & Raats, M. M. (2012). A qualitative interview study on effects of diet on children's mental state and performance: Evaluation of perceptions, attitudes and beliefs of parents in four European countries. *Appetite, 58*(2), 739-746.
- Bugental, D. B., Blue, J., & Cruzoca, M. (1989). Perceived control over caregiving outcomes: Implications for child abuse. *Developmental Psychology, 25*, 532-539.
- Cashmore, J. A., & Goodnow, J. J. (1985). Agreement between generations: A two-process approach. *Child Development, 56*, 493-501.
- Cicchetti, D., & Rizley, R. (1981). Developmental perspective on the etiology, intergenerational transmission and sequel of child maltreatment. *New Directions of Child Development, 11*, 31-56.
- Clark, K. E., & Ladd, G. W. (2000). Connectedness and autonomy support in parent-child relationships: Links to children's socioemotional orientation and peer relationships. *Developmental Psychology, 36*, 485-498.
- Chassin, L., Presson, C. C., Tod, M., Rose, J. S., & Sherman, S. J. (1998). Maternal socialization of adolescent smoking: The intergenerational transmission of parenting and smoking. *Developmental Psychology, 34*(6), 1189-1201.
- Chen, Z., & Kaplan, H. (2001). The intergenerational transmission of positive parenting. *Journal of Marriage and the Family, 63*(1), 17-31.
- Chen, Z. Y., Liu, R. X., & Kaplan, H. B. (2008). Mediating mechanisms for the intergenerational transmission of constructive parenting: A prospective longitudinal study. *Journal of Family Issues, 29*(12), 1574-1599.
- Choe, D. E., Olson, S. L., & Sameroff, A. J. (2013). The interplay of externalizing problems and physical and inductive discipline during childhood. *Developmental psychology, 49*(11), 2029.
- Cochran, M. (1988). Parental empowerment in family matters: Lessons learned from a research program. *Parent education as early childhood intervention, (23-50)*. In: D. R. Powell (ed.). *Parent education as early childhood intervention: Emerging directions in theory, research, and practice*. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation.
- Collins, W. A., Maccoby, E. E., Steinberg, L., Hetherington, E. M., & Bornstein, M. H. (2000). Contemporary research on parenting: the case for nature and nurture. *American Psychologist, 55*(2), 218.
- Conger, R. D., Neppl, T., Kim, K. J., & Scaramella, L. (2003). Angry and aggressive behavior across three generations: A prospective, longitudinal study of parents and children. *Journal of abnormal child psychology, 31*(2), 143-160.
- Covell, K., Grusec, J. E., & King, G. (1995). The intergenerational transmission of maternal discipline and standards for behavior. *Social Development, 4*(1), 32-43.
- Chang, K. S., & Song, M. Y. (2010). The stranded individualizer under compressed modernity: South Korean women in individualization without individualism. *The British Journal of Sociology, 61* (3), 539-564.
- Coltrane, S. (2000). Research on household labor: Modeling and measuring the social embeddedness of routine family work. *Journal of Marriage and family, 62*(4), 1208-1233.

- Copeland, D., & Harbaugh, B. L. (2005). Differences in parenting stress between married and single first time mothers at six to eight weeks after birth. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing, 28*(3), 139-152.
- Critchley, C. R., & Sanson, A. V. (2006). Is parent disciplinary behavior enduring or situational? A multilevel modeling investigation of individual and contextual influences on power assertive and inductive reasoning behaviors. *Journal of Applied Developmental Psychology, 27*(4), 370-388.
- Crittenden, P. M., Partridge, M. F., & Claussen, A. H. (1991). Family patterns of relationship in normative and dysfunctional families. *Development and Psychopathology, 3*(04), 491-512.
- Crouch, J. L., & Behl, L. E. (2001). Relationships among parental beliefs in corporal punishment, reported stress, and physical child abuse potential. *Child Abuse and Neglect, 25*(3), 413-419.
- Ćorović, E., (2012). Sporni oblici disciplinskog kažnjavanja dece - da li je reč o osnovu isključenja protivpravnosti krivičnog dela ili nasilju nad decom? *Crimen, 3*, 211-221.
- Davis, W. H. (1999). Corporal punishment cessation: Social context and parent experience. *Journal of Interpersonal Violence, 14*(5), 492-510.
- Day, D. M., Factor, D. C., & Szkiba-Day, P. J. (1994). Relations among discipline style, child behaviour problems, and perceived ineffectiveness as a caregiver among parents with conduct problem children. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement, 26*(4), 520-533.
- Deal, J.E., Halverson, C.F. Jr., & Smith Wampler, K. (1989). Parental agreement on child-rearing Orientations: Relations to parental, marital, family, and child characteristics. *Child Development 60*(5), 1025–1034.
- Deater-Deckard, K. (1998). Parenting stress and child adjustment: Some old hypotheses and new questions. *Clinical Psychology: Science and Practice, 5*(3), 314-332.
- Deater-Deckard, K., & Dodge, K. A. (1997). Externalizing behavior problems and discipline revisited: Nonlinear effects and variation by culture, context, and gender. *Psychological Inquiry, 8*, 161–175.
- Deater-Deckard, K., Dodge, K. A., Bates, J. E., & Pettit, G. S. (1996). Physical discipline among African American and European American mothers: Links to children's externalizing behaviors. *Developmental Psychology, 32*(6), 1065-1072.
- Deater-Deckard, K., Ivy, L., & Petrill, S. A. (2006). Maternal warmth moderates the link between physical punishment and child externalizing problems: A parent-offspring behavior genetic analysis. *Parenting: Science and Practice, 6*(1), 59-78.
- Deater-Deckard, K., Lansford, J. E., Dodge, K. A., Pettit, G. S., & Bates, J. E. (2003). The development of attitudes about physical punishment: an 8-year longitudinal study. *Journal of Family Psychology, 17*(3), 351.
- Deater-Deckard, K., Wang, Z., Chen, N., & Bell, M. A. (2012). Maternal executive function, harsh parenting, and child conduct problems. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 53*(10), 1084-1091.
- Degol, J. L., Wang, M. T., Ye, F., & Zhang, C. (2017). Who makes the cut? Parental involvement and math trajectories predicting college enrollment. *Journal of Applied Developmental Psychology, 50*, 60-70.
- Deković, M., & Gerris, J. R. (1992). Parental reasoning complexity, social class, and child-rearing behaviors. *Journal of Marriage and the Family, 54*(3), 675-685.
- Delale. E. A. (2009). Roditeljski odgojni postupci u recentnim istraživanjima. *Doktorska disertacija*. Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb.

- Delale. E. A., & Pećnik, N. (2010). Učestalost i međuodnosi korektivnih i preventivnih odgojnih postupaka majke dece u predškolskoj dobi. *Ljetopis socijalnog rada*, 17(1), 49-69.
- Delale. E. A., Muslić, Lj., & Drpić, K. (2012). Povezanost postupaka kažnjavanja i alternative kažnjavanju kod doživljaja blažih i izrazito neprimerenih ponašanja djeteta. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(2), 317-344.
- Deur, J. L., & Parke, R. D. (1970). Effects of inconsistent punishment on aggression in children. *Developmental Psychology*, 2(3), 403.
- Dielman, T. E., Leech, S., Becker, M. H., Rosenstock, I. M., Horvath, W. J., & Radius, S. M. (1982). Parental and child health beliefs and behavior. *Health Education & Behavior*, 9(2-3), 60-77.
- Dion, K. K. (1974). Children's physical attractiveness and sex as determinants of adult punitiveness. *Developmental Psychology*, 10(5), 772-778.
- Dix, T. (1992). Parenting on behalf of the child: Empathic goals in the regulation of responsive parenting. In E. Sigel, A. V. McGillicuddy-Delisi & J. J. Goodnow (Eds.), *Parental Belief Systems: The Psychological Consequences for Children* (pp. 319–346), 2nd Edition, Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Dodge, K. A., Pettit, G. S., Bates, J. E. & Valente, E. (1995). Social information- processing patterns partially mediate the effect of early physical abuse on later conduct problems. *Journal of Abnormal Psychology*, 104(4), 632–643.
- Domenech Rodriguez, M. M., Donovan, M. R., & Crowley, S. L. (2009). Parenting styles in a cultural context: Observations of “protective parenting” in first-generation Latinos. *Family Process*, 48(2), 195-210.
- Dragišić Labaš. S. (2002). Porodične uloge i mogućnosti usmeravanja porodičnog sistema na tradicionalne obrasce življenja. *Engrami*, 24(1), 23-30.
- Dunn, J., & Plomin, R. (1991). Why are siblings so different? The significance of differences in sibling experiences within the family. *Family process*, 30(3), 271-283.
- Durrant, J. E. (2007). *Positive Discipline: What it is and how to do it*. Save the Children Sweden Southeast Asia and the Pacific. Preuzeto 25.02.2016. godine, sa <https://resourcecentre.savethechildren.net/sites/default/files/documents/6757.pdf>
- Durrant, J. E. (1999). Evaluating the success of Sweden's corporal punishment ban. *Child Abuse and Neglect*, 23(5), 435-448.
- Durrant, J. E., Broberg, A. G., & Rose-Krasnor, L. (1999). Predicting mother's use of physical punishment during mother-child conflicts in Sweden and Canada. In C. C. Piotrowski & P. D. Hastings (Eds.) *Conflicts as a context for understanding maternal beliefs about child rearing and children's misbehavior* (pp. 24-41). San Francisco: Jossey-Bass.
- Durrant, J. E., Plateau, D. P., Ateah, C., Stewart-Tufescu, A., Jones, A., Ly, G., ... & Peters, R. D. (2014). Preventing punitive violence: Preliminary data on the positive discipline in everyday parenting (PDEP) program. *Canadian Journal of Community Mental Health*, 33(2), 109-125.
- Durant, J. E., Rose-Krasnor, L., & Broberg, A. G. (2003). Physical Punishment and Maternal Beliefs. *Journal of Comparative Family Studies*, 34(4), 585-604.
- Durrant, J. E., Trocme, N., Fallon, B., Milne, C., & Black, T. (2009). Protection of children from physical maltreatment in Canada: An evaluation of the Supreme Court's definition of reasonable force. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 18(1), 64-87.
- Egeland, B., & Farber, E. A. (1984). Infant-mother attachment: Factors related to its development and changes over time. *Child development*, 753-771.
- Egeland, B., Jacobvitz, D., & Papatola, K. (1987). Intergenerational continuity of abuse. *Child abuse and neglect: Biosocial dimensions*, 255-276.

- Elder Jr, G. H., Eccles, J. S., Ardelt, M., & Lord, S. (1995). Inner-city parents under economic pressure: Perspectives on the strategies of parenting. *Journal of Marriage and the Family*, 771-784.
- Emihovich, C. A., Gaier, E. L., & Cronin, N. C. (1984). Sex-role expectations changes by fathers for their sons. *Sex Roles*, 11 (9/10), 861-868.
- Entwisle, D. R., & Baker, D. P. (1983). Gender and young children's expectations for performance in arithmetic. *Developmental Psychology*, 19, 200-209.
- Fauchier, A., & Straus, M. A. (2007). *Dimensions of discipline by fathers and mothers as recalled by university students*. Durham, NH: Family Research Laboratory, University of New Hampshire.
- Fauchier, A., & Straus, M. (2008). Violence between mothers and fathers of university students and their methods of correcting children's misbehavior. *Conference of the International Family Aggression Society*, University of Central Lancashire, Preston, UK. Preuzeto 18.05.2014. godine, sa: <http://pubpages.unh.edu/~mas2/DD09a%20-%20V89%20Parent%20violence%20%20Discipline.pdf>
- Fauchier, A., & Straus, M. A. (2010). Psychometric properties of the adult-recall form of the Dimensions of Discipline Inventory. *Manuscript under review*. Preuzeto 12.09. 2015. sa: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.365.7063&rep=rep1&type=pdf>
- Freeman, M., & Saunders, B. J. (2014). Can we Conquer Child Abuse if we don't Outlaw Physical Chastisement of Children?. *The International Journal of Children's Rights*, 22(4), 681-709.
- Fletcher, A. C., Bridges, T. H., & Hunter, A. G. (2007). Managing children's friendships through interparental relationships: Roles of ethnicity and friendship context. *Journal of Marriage and Family*, 69(5), 1135-1149.
- Frechette, S., Zoratti, M., & Romano, E. (2015). What Is the Link Between Corporal Punishment and Child Physical Abuse?. *Journal of Family Violence*, 30(2), 135-148.
- Gagne, M. H., Tourigny, M., Joly, J., & Pouliot-Lapointe, J. (2007). Predictors of adult attitudes toward corporal punishment of children. *Journal of interpersonal violence*, 22(10), 1285-1304.
- Galper, A., Wigfield, A., & Seefeldt, C. (1997). Head Start parents' beliefs about their children's abilities, task values, and performances on different activities. *Child Development*, 68(5), 897-907.
- Gershoff, E. T. (2002a). Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: A meta-analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 128(4), 539-579.
- Gershoff, E. T. (2002b). Corporal punishment, physical abuse, and the burden of proof: Reply to Baumrind, Larzelere, and Cowan (2002), Holden (2002), and Parke (2002).
- Gershoff, E. T., & Bitensky, S. H. (2007). The case against corporal punishment of children: Converging evidence from social science research and international human rights law and implications for US public policy. *Psychology, Public Policy, and Law*, 13(4), 231.
- Gershoff, E. T. (2010). More harm than good: A summary of scientific research on the intended and unintended effects of corporal punishment on children. *Law and Contemporary Problems*, 73, 31-56.
- Gershoff, E. T. (2013). Spanking and child development: We know enough now to stop hitting our children. *Child development perspectives*, 7(3), 133-137.
- Gershoff, E. T. (2016). Should Parents' Physical Punishment of Children Be Considered a Source of Toxic Stress That Affects Brain Development? *Family Relations*, 65(1), 151-162.
- Gershoff, E. T., Grogan-Kaylor, A., Lansford, J. E., Chang, L., Zelli, A., Deater-Deckard, K., & Dodge, K. A. (2010). Parent discipline practices in an international sample:

- Associations with child behaviors and moderation by perceived normativeness. *Child development*, 81(2), 487-502.
- Gilbert, L. A., Hanson, G. R., & Davis, B. (1982). Perceptions of Parental Role Responsibilities: Differences between Mothers and Fathers. *Family Relations*, 31(2), 261-269.
- Goodnow, J. J. (1988). Parents' ideas, actions, and feelings: Models and methods from developmental and social psychology. *Child Development*, 59(2), 286-320.
- Goodnow, J. J. & Collins, W. A. (1990). Development according to parents: The nature, sources and consequences of parents' ideas. Hove: Lawrence Erlbaum Associates.
- Goodnow, J., Knight, R., & Cashmore, J. (1985). Adult social cognition: Implications of parents' ideas for approaches to development. In: M. Perlmutter (Ed.), *Minnesota Symposia on child development* (pp. 287-324). New Jersey: Erlbaum.
- Građanski zakonik Republike Srbije - radni tekst, (2015). Preuzeto 12.09.2015. god., sa: http://www.paragraf.rs/nacrti_i_predlozi/260615-nacrt_gradjanskog_zakonika.html
- Graziano, A. M., Lindquist, C. M., Kuncze, L. J., & Munjal, K. (1992). Physical punishment in childhood and current attitudes: An exploratory comparison of college students in the United States and India. *Journal of Interpersonal Violence*, 5, 449 – 463.
- Graziano, A. M., & Namaste, K. A. (1990). Parental Use of Physical Force in Child Discipline A Survey of 679 College Students. *Journal of Interpersonal Violence*, 5(4), 449-463.
- Gryczkowski, M. R. (2010). *An examination of potential moderators in the relations between mothers' and fathers' parenting practices and children's behavior*. Dissertation, University of Southern Mississippi. Preuzeto 25.02.2017. god., sa: <http://aquila.usm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1578&context=dissertations>
- Gryczkowski, M. R., Jordan, S. S., & Mercer, S. H. (2010). Differential relations between mothers' and fathers' parenting practices and child externalizing behavior. *Journal of child and Family studies*, 19(5), 539-546.
- Grych, J. H. (1998). Children's appraisals of interparental conflict: Situational and contextual influences. *Journal of family psychology*, 12(3), 437.
- Grusec, J. E., & Goodnow, J. J. (1994). Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view. *Developmental Psychology*, 30, 4-19.
- Grusec, J. E., & Kuczynski, L. E. (1997). *Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory*. New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Grusec, J. E., Rudy, D., & Martini, T. (1997). Parenting cognitions and child outcomes: An overview and implications for children's internalization of values. In J. E. Grusec & L. Kuczynski (Eds.) *Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory* (pp. 259-282). New York: Wiley.
- Halmstad R. E., & Applequist, K. F. (2007) No child left behind acts: Discipline. In: (Eds.) C. R, Reynolds, E., Fletcher-Janzen, *Encyclopedia of special education: A reference for the education of children, adolescents, and adults with disabilities and other exceptional individuals*. Volume 3, New York: John Wiley & Sons.
- Hammer, C. S., Rodriguez, B. L., Lawrence, F. R., & Micco, A. W. (2007). Puerto Rican mothers' beliefs and home literacy practice. *Language, Speech and Hearing Service in Schools*, 38(3), 216-224.
- Hart, C. H., DeWolf, D. M., Wozniak, P., & Burts, D. C. (1992). Maternal and paternal disciplinary styles: Relations with preschoolers' playground behavioral orientations and peer status. *Child development*, 63(4), 879-892.

- Hastings, P. D., & Rubin, K. H. (1999). Predicting mothers' beliefs about preschool-aged children's social behavior: Evidence for maternal attitudes moderating child effects. *Child Development, 70*(3), 722-741.
- Haeuser, A. (1992). Swedish parents don't spank. *Mothering, 63*, 42-49.
- Henry, B., Moffitt, T. E., Caspi, A., Langley, J., & Silva, P. A. (1994). On the "remembrance of things past": A longitudinal evaluation of the retrospective method. *Psychological Assessment, 6*(2), 92-101.
- Herrenkohl, E. C., Herrenkohl, R. C., & Toedter, L. J. (1983). Perspectives on the intergenerational transmission of abuse. In *The dark side of families: Current family violence research* (pp. 305-316). Sage, Beverly Hills, CA.
- Hess, R. D., & Holloway, S. D. (1984). Family and school as educational institutions. In: R. D. Parke (Ed.), *Review of Child Development Research*, (pp. 179-222). Chicago: University of Chicago Press.
- Hirsjarvi, S., & Perala-Littunen, S. (2001). Parental beliefs and their role in child-rearing. *European Journal of Psychology of Education, 16*(1), 87-116.
- Hoff, E., Laursen, B., & Tardif, T. (2002). Socioeconomic status and parenting. *Handbook of parenting Volume 2: Biology and ecology of parenting, 8*(2), 231-52.
- Hoff-Ginsberg, E., & Tardif, T. (1995). Socioeconomic status and parenting. In: M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Vol. 2. Biology and ecology of parenting* (pp. 161- 188). Mahwah, New Jersey: Erlbaum.
- Hoffman, M. L. (1994). Discipline and internalization. *Developmental Psychology, 30*(1), 26-28.
- Hoffman, M. A., & Levy-Shiff, R. (1994). Coping and Locus of Control Cross-Generational Transmission between Mothers and Adolescents. *The Journal of Early Adolescence, 14*(3), 391-405.
- Hoffman, M. L., & Saltzstein, H. D. (1967). Parent discipline and the child's moral development. *Journal of personality and social psychology, 5*(1), 45.
- Holden, G. W. (2002). Perspectives on the effects of corporal punishment: Comment on Gershoff (2002).
- Holden, G. W., & Buck, M. J. (2002). Parental Attitudes Toward Childrearing. In Bornstein M. H. (Ed.) *Handbook of parenting: Becoming a parent, Vol. 3.* (pp. 537-5561). London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Holden, G. W., & Ritchie, K. L. (1991). Linking extreme marital discord, child rearing, and child behavior problems: Evidence from battered women. *Child development, 62*(2), 311-327.
- Holden, G. W., Thompson, E. E., Zambarano, R. J., & Marshall, L. A. (1997). Child effects as a source of change in maternal attitudes toward corporal punishment. *Journal of Social and Personal Relationships, 14*(4), 481-490.
- Holden, G. W., & Zambarano, R. J. (1992). Passing The Road: Similarities Between Parents and Their Young Children in Orientation Toward Physical Punishment. In Sigel, I. E., MacGillicuddy-De Lisi, A. V., & Goodnow, J. J. (Eds.). *Parental belief systems: The psychological consequences for children.* Routledge.
- Holloway, S. D., Gorman, K. S., & Fuller, B. (1988). Child-rearing beliefs within diverse social structures: Mothers and day-care providers in Mexico. *International Journal of Psychology, 23*(1-6), 303-317.
- Hops, H., Davis, B., Leve, C., & Sheeber, L. (2003). Cross-generational transmission of aggressive parent behavior: A prospective, mediational examination. *Journal of Abnormal Child Psychology, 31*, 161-169.
- Horton, N. K., Ray, G. E., & Cohen, R. (2001). Children's evaluations of inductive discipline as a function of transgression type and induction orientation. *Child Study Journal, 31*(2), 71-94.

- Hrnčić, J. H. (2000). Porodice mladih: Poređenje delinkvenata i klijenata institucija mentalnog zdravlja. *Psihologija*, 33(3-4), 455-470.
- Hubert, N. C., & Wachs, T. D. (1985). Parental perceptions of the behavioral components of infant easiness/difficultness. *Child Development*, 56(6), 1525-1537.
- Ibabe, I., & Bentler, P. M. (2016). The Contribution of Family Relationships to Child-to-Parent Violence. *Journal of Family Violence*, 31(2), 259-269.
- Inazu, J. K., & Fox, G. L. (1980). Maternal Influence on the sexual behavior of teen-age daughters: Direct and indirect sources. *Journal of Family Issues*, 1(1), 81-99.
- Isaković, O. (2011). Percipirano zlostavljanje i zanemarivanje u porodičnim relacijama i funkcionalnost adolescenata. U M. Zotović (Ur.), *Porodice u Vojvodini: Karakteristike porodica u posebnim uslovima*, 98-114, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Isaković O., Mihić I. (2013). Efekti izloženosti zlostavljanju i zanemarivanju u primarnoj porodici: značaj otpornosti na stres. U I. Jerković, Ž. Kamenov (Ur.), *Vrednosti, stavovi i uloge: transgeneracijska perspektiva*, 9-34, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Isaković, O., Mihić, I. i Karić, T. (2014). Iskustva kažnjavanja od strane roditelja u detinjstvu: retrospektivna studija. *Temida*, 17(1), 131-150.
- Jaccard, J., Dittus, P. J., & Gordon, V. V. (1996). Maternal correlates of adolescent sexual and contraceptive behavior. *Family Planning Perspectives*, 159-185.
- Jacobs, J. E. (1991). Influence of gender stereotypes on parent and child mathematics attitudes. *Journal of Educational Psychology*, 83(4), 518-527.
- Jackson-Newsom, J., Buchanan, C. M., & McDonald, R. M. (2008). Parenting and perceived maternal warmth in European American and African American adolescents. *Journal of Marriage and Family*, 70(1), 62-75.
- Jackson, S., Thompson, R. A., Christiansen, E. H., Colman, R. A., Wyatt, J., Buckendahl, C. W., Wilcox, B. L., & Peterson, R. (1999). Predicting abuse-prone parental attitudes and discipline practices in a nationally representative sample. *Child Abuse and Neglect*, 23(1), 15-29.
- Janssen, H. J., Eichelsheim, V. I., Deković, M., & Bruinsma, G. J. (2016). How is parenting related to adolescent delinquency? A between-and within-person analysis of the mediating role of self-control, delinquent attitudes, peer delinquency, and time spent in criminogenic settings. *European Journal of Criminology*, 13(2), 169-194.
- Jiménez-Barbero, J. A., Ruiz-Hernández, J. A., Llor-Esteban, B., & Waschler, K. (2016). Influence of attitudes, impulsivity, and parental styles in adolescents' externalizing behavior. *Journal of health psychology*, 21(1), 122-131.
- Jeynes, W. H. (2005). The effects of parental involvement on the academic achievement of African American youth. *The Journal of Negro Education*, 74(3), 260-274.
- Johnson, B. M., Shulman, S., & Collins, W. A. (1991). Systemic Patterns of Parenting as Reported by Adolescents Developmental Differences and Implications for Psychosocial Outcomes. *Journal of adolescent research*, 6(2), 235-252.
- Jugović, A. L. (2000). Ugrožena deca – fenomenologija i dinamika socijalnih problema dece i mladih u Srbiji. *Beogradska defektološka škola*, 1, 141-154.
- Julian T. W., McKenry P. C., & McKelvey M. W. (1994). Cultural variations in parenting: Perceptions of Caucasian, African-American, Hispanic, and Asian-American Parents. *Family Relations*, 43, (1), 30-37.
- Karić, T., Isaković, O., Mihić, V., Mihić, I. (2014). Procena iskustva disciplinovanja u detinjstvu – prikaz srpskog prevoda DDI skale, U Jerković, I., Mihić, I. (Ur.), *Vrednosti, stavovi i uloge –Transgeneracijska perspektiva 2* (45-60). Novi Sad: Filozofski fakultet.

- Kelley, M. L., Sanchez-Hucles, J., & Walker, R. (1993). Correlates of disciplinary practices in working- to middleclass African-American mothers. *Merrill-Palmer Quarterly*, 39, 252–264.
- Keyes, K., Leray, E., Pez, O., Bitfoi, A., Koç, C., Goelitz, D., ... & Kovess-Masfety, V. (2015). Parental use of corporal punishment in Europe: Intersection between public health and policy. *PloSone*, 10(2). Preuzeto 12.11.2015. godine, sa: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0118059>
- Kerr, D. C., Lopez, N. L., Olson, S. L., & Sameroff, A. J. (2004). Parental discipline and externalizing behavior problems in early childhood: The roles of moral regulation and child gender. *Journal of abnormal child psychology*, 32(4), 369-383.
- Kerr, D. C., Capaldi, D. M., Pears, K. C., & Owen, L. D. (2009). A prospective three generational study of fathers' constructive parenting: Influences from family of origin, adolescent adjustment, and offspring temperament. *Developmental Psychology*, 45(5), 1257-1275.
- Kimiecik, J. C., Horn, T. S., & Shurin, C. S. (1996). Relationships among children's beliefs, perceptions of their parents' beliefs, and their moderate-to-vigorous physical activity. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 67(3), 324-336.
- Kingston, L., & Prior, M. (1995). The development of patterns of stable, transient and school-age onset aggressive behavior in young children. *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 34(3), 348-358.
- Knafo, A., & Plomin, R. (2006). Parental discipline and affection and children's prosocial behavior: genetic and environmental links. *Journal of personality and social psychology*, 90(1), 147-164.
- Kochanska, G. (1995). Children's temperament, mothers' discipline, and security of attachment: Multiple pathways to emerging internalization. *Child development*, 66(3), 597-615.
- Kochanska, G., Aksan, N., & Joy, M. E. (2007a). Children's fearfulness as a moderator of parenting in early socialization: Two longitudinal studies. *Developmental Psychology*, 43, 222–237.
- Kochanska, G., Aksan, N., Penney, S. J., & Boldt, L. J. (2007b). Parental personality as an inner resource that moderates the impact of ecological adversity on parenting. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(1), 136-150.
- Kochanska, G., Friesenborg, A. E., Lange, L. A., & Martel, M. M. (2004). The parent's personality and the infant's temperament as contributors to their emerging relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86, 744–759.
- Kodžopeljić, J., Pekić, J, Genc, A. (2008). Relacije između vaspitnih stavova roditelja i autoritarnosti dece. *Pedagoška stvarnost*, 9-10, 1027-1038.
- Koestner, R., Ryan, R. M., Bernieri, F., & Holt, K. (1984). Setting limits on children's behavior: The differential effects of controlling vs. informational styles on intrinsic motivation and creativity. *Journal of personality*, 52(3), 233-248.
- Konvencija o pravima deteta (1999). Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd.
- Kovan, N. M., Chung, A. L., & Sroufe, L. A. (2009). The intergenerational continuity of observed early parenting: A prospective, longitudinal study. *Developmental Psychology*, 45(5), 1205.
- Krevans, J., & Gibbs, J. C. (1996). Parents' use of inductive discipline: Relations to children's empathy and prosocial behavior. *Child Development*, 67(6), 3263-3277.
- Krishnakumar, A., & Buehler, C. (2000). Interparental conflict and parenting behaviors: A meta-analytic review. *Family relations*, 49(1), 25-44.

- Krivični zakon Republike Srbije (2003). Službeni glasnik RS, br. 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 11/2002, 80/2002, 39/2003, Beograd.
- Kuczynski, L., Marshall, S., & Schell, K. (1997). Value socialization in a bidirectional context. In: Grusec, J. E., & Kuczynski, L. E. *Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory* (pp. 23-50). John Wiley & Sons Inc.
- Langenhof, M. R., Komdeur, J., & Oldehinkel, A. J. (2016). Effects of parenting quality on adolescents' personality resemblance to their parents. The TRAILS study. *Journal of Adolescence*, *51*, 163-175.
- Lansford, J. E., Bornstein, M. H., Dodge, K. A., Skinner, A. T., Putnick, D. L., & Deater-Deckard, K. (2011a) Attributions and attitudes of mothers and fathers in the United States. *Parenting*, *11*(2-3), 199-213.
- Lansford, J. E., Chang, L., Dodge, K. A., Malone, P. S., Oburu, P., Palmérus, K., ... & Quinn, N. (2005). Physical discipline and children's adjustment: Cultural normativeness as a moderator. *Child Development*, *76*(6), 1234-1246.
- Lansford, J. E., Criss, M. M., Laird, R. D., Shaw, D. S., Pettit, G. S., Bates, J. E., & Dodge, K. A. (2011b). Reciprocal relations between parents' physical discipline and children's externalizing behavior during middle childhood and adolescence. *Development and Psychopathology*, *23*(01), 225-238.
- Lansford, J. E., & Deater-Deckard, K. (2012). Childrearing discipline and violence in developing countries. *Child Development*, *83*(1), 62-75.
- LaRossa, R. (1986). *Becoming a parent*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Larzelere, R. E. (1998). *Combining love and limits in authoritative parenting*. Preuzeto 03.11.2015. god., sa: <http://parenthood.library.wisc.edu/Larzelere/Larzelere.html>
- Larzelere, R. E. (2000). Child outcomes of nonabusive and customary physical punishment by parents: An updated literature review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *3*(4), 199-221.
- Larzelere, R. E., Cox, R. B., & Smith, G. L. (2010). Do nonphysical punishments reduce antisocial behavior more than spanking? A comparison using the strongest previous causal evidence against spanking. *BMC pediatrics*, *10*(1), 10.
- Larzelere, R. E., Gunnoe, M. L., Roberts, M. W., & Ferguson, C. J. (2016). Children and Parents Deserve Better Parental Discipline Research: Critiquing the Evidence for Exclusively “Positive” Parenting. *Marriage & Family Review*, 1-12.
- Larzelere, R. E., Kuhn, B. R., & Johnson, B. (2004). The intervention selection bias: An unrecognized confound in intervention research. *Psychological Bulletin*, *130*, 289–303.
- Larzelere, R. E., & Kuhn, B. R. (2005). Comparing child outcomes of physical punishment and alternative disciplinary tactics: A meta-analysis. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *8*(1), 1-37.
- Lau, R. R., Quadrel, M. J., & Hartman, K. A. (1990). Development and change of young adults' preventive health beliefs and behavior: influence from parents and peers. *Journal of Health and Social Behavior*, *31*(3) 240-259.
- Leerkes, E. M., Parade, S. H. & Burney, R. V. (2010) Origins of mothers' and fathers' beliefs about infant crying. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *31*, 467–474.
- Lerner, J. V. (1993). The influence of child temperamental characteristics on parent behaviors. In: T. Luster & L. Okagaki (Eds.), *Parenting: An ecological Perspective* (pp. 101–120). Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
- Lesniowska, R., Gent, A., & Watson, S. (2015). Maternal fatigue, parenting self-efficacy, and overreactive discipline during the early childhood years: A test of a mediation model. *Clinical psychologist. (u štampi)*

- Leung, J. J. (1990). Aspiring parents' and teachers' academic beliefs about young children. *Sex Roles, 23*(1-2), 83-90.
- Leve, L. D., & Fagot, B. I. (1997). Gender-role socialization and discipline processes in one- and two-parent families. *Sex Roles, 36*(1-2), 1-21.
- Levin, E. (2011). Discipline. In: Goldstein, S. & Naglieri, J. A. (Eds.). *Encyclopedia of Child Behavior and Development*. Boston, AD: Springer.
- Lewis, C., & Lamb, M. E. (2003). Fathers' influences on children's development: The evidence from two-parent families. *European journal of psychology of education, 18*(2), 211-228.
- Locke, L. M., & Prinz, R. J. (2002). Measurement of parental discipline and nurturance. *Clinical psychology review, 22*(6), 895-929.
- Lopez, N. L., Bonenberger, J. L., & Schneider, H. G. (2001). Parental disciplinary history, current levels of empathy, and moral reasoning in young adults. *North American Journal of Psychology, 3*(2).
- Loughlin-Presnal, J. E., & Bierman, K. L. (2017). Promoting parent academic expectations predicts improved school outcomes for low-income children entering kindergarten. *Journal of School Psychology*.
- Luo, S., & Klohnen, E. C. (2005). Assortative mating and marital quality in newlyweds: a couple-centered approach. *Journal of personality and social psychology, 88*(2), 304-326.
- Ljubojev, N., (2004). Fizičko kažnjavanje - povreda prava deteta. *Pravni život, 53*, 997-1007.
- Maccoby, E. E. (1984). Socialization and developmental change. *Child Development, 55*(2), 317-328.
- MacDonald, K. (1992). Warmth as a developmental construct: An evolutionary analysis. *Child Development, 63*, 753-773.
- MacDonald, K. B. (1988). Social and personality development: An evolutionary synthesis. New York: Plenum Press.
- MacDonald, K. (1992). Warmth as a developmental construct: An evolutionary analysis. *Child Development, 63*(4), 753-773.
- MacKenzie, M. J., Nicklas, E., Waldfoegel, J., & Brooks-Gunn, J. (2012). Corporal punishment and child behavioural and cognitive outcomes through 5 years of age: Evidence from a contemporary urban birth cohort study. *Infant and Child Development, 21*(1), 3-33.
- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In: P. H. Mussen (Series Ed.) & E. M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development* (pp. 1-102). New York: Wiley.
- Main, M., & Goldwyn, R. (1984). Predicting rejection of her infant from mother's representation of her own experience: Implications for the abused-abusing intergenerational cycle. *Child Abuse and Neglect, 8*(2), 203-217.
- Main, M., Kaplan, N., & Cassidy, J. (1985). Security in infancy, childhood, and adulthood: A move to the level of representation. *Monographs of the society for research in child development, 66*-104.
- Mantzicopoulos, P. Y. (1997). The relationship of family variables to Head Start children's preacademic competence. *Early Education and Development, 8*(4), 357-375.
- Martin, C. L. (1989). Children's use of gender-related information in making social judgments. *Developmental psychology, 25*(1), 80
- Meunier, J. C., Roskam, I., & Browne, D. T. (2011). Relations between parenting and child behavior: Exploring the child's personality and parental self-efficacy as third variables. *international Journal of Behavioral development, 35*(3), 246-259.

- McBride, B. A., Schoppe, S. J., & Rane, T. R. (2002). Child characteristics, parenting stress, and parental involvement: Fathers versus mothers. *Journal of Marriage and Family*, 64(4), 998-1011.
- McCormick, K. F. (1992). Attitudes of primary care physicians toward corporal punishment. *Journal of the American Medical Association*, 267(23), 3161-3165.
- McCord, J. (1991). Questioning the value of punishment. *Social Problems*, 38, 167-179.
- McGillicuddy-DeLisi, A. V. (1982). Parental beliefs about developmental processes. *Human Development*, 25, 192-200.
- McGillicuddy-De Lisi, A. V., & Sigel, I. E. (1995). Parental beliefs. In: M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting. Status and social conditions of parenting* (Vol. 3, pp. 333-358). Mahwah, New Jersey: Erlbaum.
- McGillicuddy-DeLisi, A. V., & Subramanian, S. (1994). Tanzanian and United States mothers' beliefs about parents' and teachers' roles in children's knowledge acquisition. *International Journal of Behavioral Development*, 17(2), 209-237.
- McGuire, J. (1982). Gender-specific differences in early childhood: The impact of the father. In N. Beail & J. McGuire (Eds.), *Fathers: Psychological Perspective* (pp. 95-125). London: Junction Books.
- McGuire, J. (1988). Gender stereotypes of parents with two-year-olds and beliefs about gender differences in behavior. *Sex roles*, 19 (3-4), 233-240.
- McKee, L., Roland, E., Coffelt, N., Olson, A. L., Forehand, R., Massari, C., ... & Zens, M. S. (2007). Harsh discipline and child problem behaviors: The roles of positive parenting and gender. *Journal of Family Violence*, 22(4), 187-196.
- McLoyd, V. C., Jayaratne, T. E., Ceballo, R., & Borquez, J. (1994). Unemployment and work interruption among African American single mothers: Effects on parenting and adolescent socioemotional functioning. *Child development*, 65(2), 562-589.
- McNeely, C., Shew, M. L., Beuhring, T., Sieving, R., Miller, B. C., & Blum, R. W. (2002). Mothers' influence on the timing of first sex among 14-and 15-year-olds. *Journal of Adolescent Health*, 31(3), 256-265.
- Meldrum, R. C., Connolly, G. M., Flexon, J., & Guerette, R. T. (2016). Parental low self-control, family environments, and juvenile delinquency. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 60(14), 1623-1644.
- Meldrum, R. C., Verhoeven, M., Junger, M., van Aken, M. A., & Deković, M. (2016). Parental Self-Control and the Development of Male Aggression in Early Childhood A Longitudinal Test of Self-Control Theory. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 0306624X16662921.
- Melendez, L. (2005). Parental beliefs and practices around early self-regulation: The impact of culture and immigration. *Infants and Young Children*, 18(2), 136-146.
- Menard, S. (1995). *Applied Logistic Regression Analysis: Sage University Series on Quantitative Applications in the Social Sciences*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Miguel, I., Pires Valentim, J., & Carugati, F. (2010). Parental ideas and their role in childrearing: the idea-behavior connection. *Italian Journal of Sociology of Education*, 1(3), 225-253.
- Miguel, I., Valentim, J. P., & Carugati, F. (2009). Parental ideas and their role in childrearing: The idea-behavior connection. *Italian Journal of Sociology of Education*, 3, 225-253.
- Mihić, I. (2006). Značaj uverenja o roditeljskim ulogama kao činilac kvaliteta roditeljstva. Magistarski rad. Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Novi Sad.
- Mihić, I. (2010). Činioci uključivanja oca u brigu o detetu. *Doktorska disertacija*. Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Novi Sad.
- Mihić, I., Petrović, J. (2009). Percepcija kvaliteta odnosa unutar porodice - iskustvo adolescenata iz Srbije. *Primenjena psihologija* 4, 369-384.

- Mihić, I., Zotović, M., & Jerković, I. (2006). Struktura i sociodemografski korelati porodične klime u porodicama na teritoriji Vojvodine. *Psihologija*, 39(3), 297-313.
- Mihić, I., Zotović, M., & Petrović, J. (2006). Sociodemografske karakteristike porodice, podela posla u kući i vaspitni stolovi roditelja u porodicama na teritoriji Vojvodine. *Pedagoška stvarnost*, 52(1-2), 118-134.
- Mihić, I., Zotović, M., Petrović, J., i Avić, B. (2009). Vaspitni procesi u porodici – povezanost kvaliteta dijadnih i trijadnih odnosa. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 1, 100-115
- Milivojević, S. M. (2014). Promene u savremenom porodičnom životu i transformacija porodice i domaćinstva u Srbiji. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 44(3), 241-253.
- Miller, S. A. (1988). Parents' beliefs about children's cognitive development. *Child Development*, 59(2), 259-285.
- Miller, S. A., Manhal, M., & Mee, L. L. (1991). Parental beliefs, parental accuracy, and children's cognitive performance: A search for causal relations. *Developmental Psychology*, 27(2), 267.
- Mills, R. S. L. (1999). Exploring the effects of low power schemas in mothers. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 86, 61-77.
- Mills, R. S., & Rubin, K. H. (1990). Parental beliefs about problematic social behaviors in early childhood. *Child Development*, 61(1), 138-151.
- Mills, R. S., & Rubin, K. H. (1992). A longitudinal study of maternal beliefs about children's social behaviors. *Merrill-Palmer Quarterly (1982-)*, 38(4), 494-512.
- Mize, J., Pettit, G. S., & Brown, E. G. (1995). Mothers' supervision of their children's peer play: Relations with beliefs, perceptions, and knowledge. *Developmental Psychology*, 31(2), 311.
- Möhler, E., Matheis, V., Poustka, L., Marysko, M., Finke, P., Kaufmann, C., ... & Resch, F. (2009). Mothers with a history of abuse tend to show more impulsiveness. *Child abuse & neglect*, 33(3), 123-126.
- Moore, K. A., Vandivere, S., & Redd, Z. (2006). A sociodemographic risk index. *Social Indicators Research*, 75(1), 45-81.
- Morris, A. S., Silk, J. S., Steinberg, L., Sessa, F. M., Avenevoli, S., & Essex, M. J. (2002). Temperamental vulnerability and negative parenting as interacting predictor of child adjustment. *Journal of marriage and Family*, 64(2), 461-471.
- Morrongiello, B. A., Widdifield, R., Munroe, K., & Zdzieborski, D. (2014). Parents teaching young children home safety rules: Implications for childhood injury risk. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 35(3), 254-261.
- Mowder, B. A. (2005). Parent development theory: Understanding parents, parenting perceptions and parenting behaviors. *Journal of Early Childhood and Infant Psychology*, 1, 45.
- Mulhern, R. K., & Passman, R. H. (1981). Parental discipline as affected by the sex of the parent, the sex of the child, and the child's apparent responsiveness to discipline. *Developmental Psychology*, 17(5), 604-613.
- Muller, R. T., Hunter, J. E., & Stollak, G. (1995). The intergenerational transmission of corporal punishment: A comparison of social learning and temperament models. *Child Abuse & Neglect*, 19(11), 1323-1335.
- Murphey, D. A. (1992). Constructing the child: Relations between parents' beliefs and child outcome. *Developmental Review*, 12(2), 199-232.
- Najdanović Tomić, J., (1996). Nagrađivanje i kažnjavanje dece u porodici i školi. *Nastava i vaspitanje*, 45, 735-743.

- Neppl, T. K., Conger, R. D., Scaramella, L. V., & Ontai, L. L. (2009). Intergenerational continuity in parenting behavior: mediating pathways and child effects. *Developmental psychology, 45*(5), 1241.
- Nikolić, R., (2011). Procena efikasnosti vaspitnih postupaka u porodici. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta Užice, 13*, 83-88.
- Ninio, A. (1988). The effects of cultural background, sex, and parenthood on beliefs about the timetable of cognitive development in infancy. *Merrill-Palmer Quarterly (1982-), 34*(4), 369-388.
- Northam, E., Prior, M., Sanson, A., & Oberklaid, F. (1987). Toddler Temperament as Perceived by Mothers versus Day Care Givers. *Merrill-Palmer Quarterly (1982-), 33*(2), 213-229.
- Okagaki, L., & Sternberg, R. J. (1993). Parental beliefs and children's school performance. *Child development, 64*(1), 36-56.
- Opačić, G. Đ., (1994). Opažanje porodičnih odnosa i samoevaluacija kod adolescenata: multivarijantni pristup. *Psihologija, 27* (1-2), 49-65.
- Padilla-Walker, L. M. (2008). 'My Mom Makes Me So Angry!' Adolescent perceptions of mother-child interactions as correlates of adolescent emotions. *Social Development, 17*(2), 306–325.
- Paolucci, E. O., & Violato, C. (2004). A meta-analysis of the published research on the affective, cognitive, and behavioral effects of corporal punishment. *The Journal of Psychology, 138*(3), 197-222.
- Palacios, J., González, M. M., & Moreno, M. C., (2014). Stimulating the child in the zone of proximal development: The role of parents' ideas. In: I. E. Sigel, A. V. McGillicuddy-DeLisi, & J. J. Goodnow (Eds.). *Parental belief systems: The psychological consequences for children*. New York: Psychology Press.
- Park, S. Y., & Cheah, C. S. (2005). Korean mothers' proactive socialization beliefs regarding preschoolers' social skills. *International Journal of Behavioral Development, 29*(1), 24-34.
- Parke, R. D. (2002). Punishment revisited-Science, values, and the right question: Comment on Gershoff (2002). *Psychological Bulletin, 128*(4), 596–601.
- Parke, R. D. & O'Neil, R. (1996). The influence of significant others on learning about relationships. In S. Duck (Ed.), *Learning About Relationships*, (pp. 29–59). Newbury Park, CA: Sage.
- Parliamentary Assembly, (2004). *Recommendation 1666: Europe-wide ban on corporal punishment of children*. Preuzeto 11.09.2015. godine, sa: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17235&lang=en>
- Parsons, J. E., Adler, T. F., Futterman, R., Goff, S. B., Kaczala, C. M., Meece, J. L., & Midgley, C. (1983). Expectancies, values, and academic behaviors. In: J. T. Spence (Ed.), *Achievement and achievement motivation* (pp. 75–146), San Francisco: W. H. Freeman.
- Parsons, J. E., Adler, T. F., & Kaczala, C. M. (1982). Socialization of achievement attitudes and beliefs: Parental influences. *Child Development, 53*(2), 310-321.
- Pasalich, D. S., Witkiewitz, K., McMahon, R. J., Pinderhughes, E. E., & Conduct Problems Prevention Research Group. (2015). Indirect effects of the fast track intervention on conduct disorder symptoms and callous-unemotional traits: distinct pathways involving discipline and warmth. *Journal of abnormal child psychology, 1-11*.
- Passini, C. M., Pihet, S., & Favez, N. (2014). Assessing specific discipline techniques: a mixed-methods approach. *Journal of Child and Family Studies, 23*(8), 1389-1402.

- Patrick, R. B., & Gibbs, J. C. (2012). Inductive discipline, parental expression of disappointed expectations, and moral identity in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(8), 973-983.
- Patrick, R. B., & Gibbs, J. C. (2016). Maternal Acceptance: Its Contribution to Children's Favorable Perceptions of Discipline and Moral Identity. *The Journal of genetic psychology*, 177(3), 73-84.
- Patterson, G. R. (1986). Performance models for antisocial boys. *American psychologist*, 41(4), 432.
- Patterson, G. P. (1996). Some characteristics of a developmental theory for early onset delinquency. In M. F. Lenzenweger & J. J. Haugaard (Eds.), *Frontiers of Developmental Psychopathology* (pp. 81-124). New York: Oxford University Press.
- Patterson, G. R. (1997). Performance models for parenting: a social interactional perspective. In; J. E. Grusec & L. Kuczynski (Eds.) *Parenting and children's internalization of values: A handbook of contemporary theory* (pp. 193-226). New York: Wiley.
- Patterson, G., DeBarsyshe, B., & Ramsey, E. (1989). A developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist*, 44(2), 329-335.
- Petrović, J. (2007). Odnosi u porodicama u Vojvodini: Podela uloga, vaspitno ponašanje roditelja i porodična klima. U: M. Zotović (Ur.), *Porodice u Vojvodini: Karakteristike i funkcionalnost* (str. 23-46). Univerzite u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Novi Sad.
- Pettit, G. S., Dodge, K. A., & Brown, M. M. (1988). Early family experience, social problem solving patterns, and children's social competence. *Child Development*, 59(1), 107-120.
- Pinderhughes, E. E., Bates J. E., Dodge K. A., Pettit, G. S., & Arnaldo, Z. (2000). Discipline responses: Influences of parents' socioeconomic status, ethnicity, beliefs about parenting, stress, and cognitive-emotional processes. *Journal of Family Psychology*, 14(3), 380-400.
- Plomin, R. (1994). *Genetics and experience: The interplay between nature and nurture*. CA, US: Sage Publications, Inc.
- Plomin, R., Reiss, D., Hetherington, E. M., & Howe, G. W. (1994). Nature and nurture: genetic contributions to measures of the family environment. *Developmental Psychology*, 30(1), 32.
- Pollard-Sacks, D. (2002). Banning corporal punishment: A constitutional analysis. *American University Law Review*, 52, 447-472.
- Poljak Lukek, S. (2015). Intergenerational Transfer of Parenting Styles: Correlations between Experience of Punitive Discipline in Childhood, Opinion Regarding Discipline Methods, and Context of Parenting. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 24(3), 299-318.
- Pungello, E. P., & Kurtz-Costes, B. (1999). Why and how working women choose child care: A review with a focus on infancy. *Developmental Review*, 19(1), 31-96.
- Putnick, D. L., Bornstein, M. H., Lansford, J. E., Chang, L., Deater-Deckard, K., Di Giunta, L., ... & Bombi, A. S. (2012). Agreement in mother and father acceptance-rejection, warmth, and hostility/rejection/neglect of children across nine countries. *Cross-cultural research*, 46(3), 191-223.
- Regalado, M., Sareen, H., Inkelas, M., Wissow, L. S., & Halfon, N. (2004). Parents' Discipline of Young Children: Results From the National Survey of Early Childhood Health. *Pediatrics*, 113(6), 1952-1958.
- Repetti, R. L. (1994). Short-term and long-term processes linking job stressors to father-child interaction. *Social Development*, 3(1), 1-15.
- Republički zavod za statistiku i UNICEF (2014). *Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u Srbiji 2014, i Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u*

- romskim naseljima u Srbiji 2014, Konačni rezultati*. Beograd, Srbija: Republički zavod za statistiku i UNICEF. Preuzeto 12.01.2016. godine, sa:
<http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Aktuelnosti/MICS/Srbija%202014%20MICS%20Rezime.pdf>
- Resnick, M. D., Bearman, P. S., Blum, R. W., Bauman, K. E., Harris, K. M., Jones, J., ... & Udry, J. R. (1997). Protecting adolescents from harm. *Journal of the American Medical Association*, 278(10), 823-832.
- Respler-Herman, M., Mowder, B. A., Yasik, A. E., & Shamah, R. (2012). Parenting beliefs, parental stress, and social support relationships. *Journal of Child and Family Studies*, 21(2), 190-198.
- Roberts, M. W. (1983). The effects of warned versus unwarned time-out procedures on child noncompliance. *Child & Family Behavior Therapy*, 4(1), 37-53.
- Roberts, J. V. (2000). Changing public attitudes towards corporal punishment: The effects of statutory reform in Sweden. *Child Abuse and Neglect*, 24(8), 1027-1035.
- Robinson, C. C., Mandleco, B., Olsen, S. F., & Hart, C. H. (1995). Authoritative, authoritarian, and permissive parenting practices: Development of a new measure. *Psychological Reports*, 77(3), 819-830.
- Rodgers, A. Y. (1993). The assessment of variables related to the parenting behavior of mothers with young children. *Children and youth services review*, 15(5), 385-402.
- Rohner, R. P., Bourque, S. L., & Elordi, C. A. (1996). Children's perceptions of corporal punishment, caretaker acceptance, and psychological adjustment in a poor, biracial southern community. *Journal of Marriage and the Family*, 58(4), 842-852.
- Romano, E., Bell, T., & Norian, R. (2013). Corporal punishment: Examining attitudes toward the law and factors influencing attitude change. *Journal of Family Violence*, 28(3), 265-275.
- Romano, E., Tremblay, R. E., Boulerice, B., & Swisher, R. (2005). Multilevel correlates of childhood physical aggression and prosocial behavior. *Journal of abnormal child psychology*, 33(5), 565-578.
- Rosenfeld, A., & Levine, D. (1987). Discipline and permissiveness. *Pediatric Review*, 8, 209-215.
- Rubin, K. H., & Lollis, S. P. (1988). Beyond attachment: Possible origins and consequences of social withdrawal in childhood. In: J. Belsky & T. Neyworski (Eds.), *Clinical implication of attachment* (pp. 219-252). New Jersey: Erlbaum.
- Rubin, K. H., & Mills, R. S. (1991). Conceptualizing developmental pathways to internalizing disorders in childhood. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*, 23(3), 300-317.
- Russa, M. B., Rodriguez, C. M., & Silvia, P. J. (2014). Frustration influences impact of history and disciplinary attitudes on physical discipline decision making. *Aggressive behavior*, 40(1), 1-11.
- Russel, A. (1980). Maternal perceptions of the infant and beliefs about the role of mother as mediators of childrearing behavior. *Australian Journal of Early Childhood*, 5 (19-23).
- Rutter, M., & Quinton, D. (1984). Parental psychiatric disorder: Effects on children. *Psychological medicine*, 14(04), 853-880.
- Ružičić, G. (2003). Porodica dece ometene u razvoju. *Istraživanja u defektologiji*, 2, 61-66.
- Sabattini, L., & Leaper, C. (2004). The relation between mothers' and fathers' parenting styles and their division of labor in the home: Young adults' retrospective reports. *Sex roles*, 50(3-4), 217-225.
- Schacht, P. M., Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2009). Fathering in family context and child adjustment: A longitudinal analysis. *Journal of Family Psychology*, 23(6), 790-797.

- Scott-Jones, D. (1984). Family influences on cognitive development and school achievement. In E. W. Gordon (Ed.), *Review of Research in Education, Vol. 11*, (pp. 259-304). Washington, DC: American Educational Research Association Press.
- Shaffer, A., Burt, K. B., Obradović, J., Herbers, J. E., & Masten, A. S. (2009). Intergenerational continuity in parenting quality: the mediating role of social competence. *Developmental psychology, 45*(5), 1227.
- Shamir, H., Schudlich, T. D. R., & Cummings, E. M. (2001). Marital conflict, parenting styles, and children's representations of family relationships. *Parenting, 1*(1-2), 123-151.
- Shechory-Bitton, M., David, S. B., & Sommerfeld, E. (2015). Effect of ethnicity on parenting styles and attitudes toward violence among Jewish and Arab Muslim Israeli mothers an intergenerational approach. *Journal of cross-cultural psychology, 46*(4), 508-524.
- Sheehan, M. J., & Watson, M. W. (2008). Reciprocal influences between maternal discipline techniques and aggression in children and adolescents. *Aggressive Behavior, 34*(3), 245-255.
- Siegal, M., & Barclay, M. S. (1985). Children's evaluations of fathers' socialization behavior. *Developmental Psychology, 21*(6), 1090 – 1096.
- Sigel, I. E. (1982). The relationship between parental distancing strategies and the child's combative behavior. In: L. M. Laosa & I. E. Sigel (Eds.), *Families as learning environments for children* (pp. 47-86). New York: Plenum.
- Sigel, I. E. (1986). Reflections on their belief-behavior connection: Lessons learned from a research program on parental belief systems and teaching strategies. In: R. D. Ashmore & D. M. Brodzinsky (Eds.), *Thinking about the fade: Views of parents and children* (pp. 35-65). New Jersey: Erlbaum.
- Sigel, I. E., & McGillicuddy-De Lisi A.V. (2002). Parent Beliefs Are Cognitions: The Dynamic Belief Systems Model. In: M. H. Bornstein (Ed.) *Handbook of parenting: Becoming a parent, Vol. 3*. (pp. 485-508). London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Simons, R. L., Beaman, J., Conger, R. D., & Chao, W. (1992). Gender differences in the intergenerational transmission of parenting beliefs. *Journal of Marriage and Family, 54*(4), 823-836.
- Simons, R. L., Beaman, J., Conger, R. D., & Chao, W. (1993). Childhood experience, conceptions of parenting, and attitudes of spouse as determinants of parental behavior. *Journal of Marriage and the Family, 91*-106.
- Simons, R. L., Johnson, C., & Conger, R. D. (1994). Harsh corporal punishment versus quality of parental involvement as an explanation of adolescent maladjustment. *Journal of Marriage and Family, 56*, 591–607.
- Simons, R. L., Lorenz, F. O., Conger, R. D., & Wu, C. I. (1992). Support from spouse as mediator and moderator of the disruptive influence of economic strain on parenting. *Child Development, 63*(5), 1282-1301.
- Simons, R. L., Lorenz, F. O., Wu, C. I., & Conger, R. D. (1993). Social network and marital support as mediators and moderators of the impact of stress and depression on parental behavior. *Developmental Psychology, 29*(2), 368.
- Simons, R. L., Whitbeck, L. B., Conger, R. D., & Wu, C. I. (1991). Intergenerational transmission of harsh parenting. *Developmental Psychology, 27*(1), 159.
- Simons, R. L., Whitbeck, L. B., Conger, R. D., & Melby, J. N. (1990). Husband and wife differences in determinants of parenting: A social learning and exchange model of parental behavior. *Journal of Marriage and the Family, 52*(2), 375-392.
- Simons, R. L., Wu, C. I., Lin, K. H., Gordon, L., & Conger, R. D. (2000). Across-cultural examination of the link between corporal punishment and adolescent antisocial behavior. *Criminology, 38*, 47–79.

- Simons, D. A., & Wurtele, S. K. (2010). Relationships between parents' use of corporal punishment and their children's endorsement of spanking and hitting other children. *Child abuse & neglect*, 34(9), 639-646.
- Smith, N. (1967). Psychology and child discipline. *Child and Family*, 6, 29-41.
- Smith, J. R., & Brooks-Gunn, J. (1997). Correlates and consequences of harsh discipline for young children. *Archives of pediatrics & Adolescent medicine*, 151(8), 777-786.
- Snyder, J., Cramer, A., Afrank, J., & Patterson, G. R. (2005). The contributions of ineffective discipline and parental hostile attributions of child misbehavior to the development of conduct problems at home and school. *Developmental Psychology*, 41(1), 3
- Socolar, R. R. S. (1997). A classification scheme for discipline: Type, mode of administration, context. *Aggression and Violent Behavior*, 2(4), 355-364.
- Socolar, R., Savage, E., Devellis, R. F., & Evans, H. (2004). The discipline survey: A new measure of parental discipline. *Ambulatory Pediatrics*, 4(2), 166-173.
- Socolar, R. R., Savage, E., & Evans, H. (2007). A longitudinal study of parental discipline of young children. *Southern Medical Journal*, 100(5), 472-477.
- Socolar, R. R., & Stein, R. E. (1995). Spanking infants and toddlers: maternal belief and practice. *Pediatrics*, 95(1), 105-111.
- Socolar, R. R., & Stein, R. E. (1996). Maternal discipline of young children: context, belief, and practice. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 17(1), 1-8.
- Sofronoff, K., & Farbotko, M. (2002). The effectiveness of parent management training to increase self-efficacy in parents of children with Asperger syndrome. *Autism*, 6(3), 271-286.
- Solomon, C. R., & Serres, F. (1999). Effects of parental verbal aggression on children's self-esteem and school marks. *Child Abuse and Neglect*, 23(4), 339-351.
- Sonnenschein, S., Baker, L., Serpell, R., Scher, D., Truitt, V. G., & Munsterman, K. (1997). Parental beliefs about ways to help children learn to read: The impact of an entertainment or a skills perspective. *Early Child Development and Care*, 127(1), 111-118.
- Sorbring, E., Deater-Deckard, K., & Palmerus, K. (2006). Girls' and boys' perception of mothers' intentions of using physical punishment and reasoning as discipline methods. *European Journal of Developmental Psychology*, 3(2), 142-162.
- Sorbring, E., Rödhölm-Funnemark, M., & Palmérus, K. (2003). Boys' and girls' perceptions of parental discipline in transgression situations. *Infant and child development*, 12(1), 53-69.
- Stein, M.T., & Perrin, E. L. (1998). Guidance for effective discipline: AAP Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health. *Pediatrics*, 101, 723-728.
- Stevens, J. H. (1984). Child development knowledge and parenting skill, *Family Relations*, 33(2), 237-244.
- Stipek, D., Milburn, S., Clements, D., & Daniels, D. H. (1992). Parents' beliefs about appropriate education for young children. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 13 (3), 293-310.
- Straus, M.A., & Fauchier, A., (2007). *Manual for Dimension discipline inventory (DDI)*. Durham: University of New Hampshire, Family Research Laboratory.
- Straus, M. A., & Field, C. J. (2003). Psychological aggression by American parents: National data on prevalence, chronicity, and severity. *Journal of Marriage and Family*, 65(4), 795-808.
- Straus, M. A., & Mouradian, V. E. (1998). Impulsive corporal punishment by mothers and antisocial behavior and impulsiveness of children. *Behavioral sciences & the law*, 16(3), 353-374.

- Straus, M. A., & Stewart, J. H. (1999). Corporal punishment by American parents: National data on prevalence, chronicity, severity, and duration, in relation to child and family characteristics. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 2, 55–70.
- Stefanović-Stanojević, T., (2003). Afektivno vezivanje - transgeneracijski pristup. *Godišnjak za psihologiju*, 2, 21-34.
- Stevanović, I. i Srna, J., (2010). Eliminisanje telesnog kažnjavana dece, kao ljudsko pravo. *Temida*, 13, 37-48.
- Stevković, Lj. (2013). Telesna kazna - nasilno sredstvo vaspitanja dece kao faktor rizika nasilnog ponašanja u odraslom dobu. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 32(2), 165-184.
- Stocker, C. M., Masarik, A. S., Widaman, K. F., Reeb, B. T., Boardman, J. D., Smolen, A., ... & Conger, K. J. (2016). Parenting and adolescents' psychological adjustment: Longitudinal moderation by adolescents' genetic sensitivity. *Development and Psychopathology*, 1-16.
- Suizzo, M. A., Chen, W. C., Cheng, C. C., Liang, A. S., Contreras, H., Zanger, D., & Robinson, C. (2008). Parental beliefs about young children's socialization across US ethnic groups: Coexistence of independence and interdependence. *Early Child Development and Care*, 178(5), 467-486.
- Suzić, N., & Tunjić, V., (2001). Aspiracije roditelja i učenika prema školskom postignuću. *Nastava i vaspitanje*, 50 (1), 47-63.
- Symonds, P M. (1939). *The psychology of parent-child relationships*. New York: Appleton Century.
- Thomas, D. L. (1988). *The religion and family connection: Social science perspective*. Salt Lake City, UT: Brookcraft.
- Thornberry, T., Feeman-Gallant, A., Lizotte, A., Krohn, M., & Smith, C. (2003). Linked lives: The intergenerational transmission of antisocial behaviour. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 31, 171 – 184.
- Tisak, M. S. (1986). Children's conceptions of parental authority. *Child Development*, 57, 166 – 176.
- Tocu, R. (2014). Study on the Parental Beliefs and Attitudes towards Child Rearing and Education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 137, 153-157.
- Towe-Goodman, N. R., & Teti, D. M. (2008). Power assertive discipline, maternal emotional involvement, and child adjustment. *Journal of Family Psychology*, 22(4), 648.
- Trickett, P. K., & Kuczynski, L. (1986). Children's misbehaviors and parental discipline strategies in abusive and nonabusive families. *Developmental psychology*, 22(1), 115.
- Tudge, J. R., Hogan, D. M., Snezhkova, I. A., Kulakova, N. N., & Etz, K. E. (2000). Parents' childrearing values and beliefs in the United States and Russia: the impact of culture and social class. *Infant and Child Development*, 9(2), 105-121.
- Van Bakel, H. J., & Riksen-Walraven, J. M. (2002). Parenting and development of one-year-olds: links with parental, contextual, and child characteristics. *Child Development*, 73(1), 256-273.
- Van Leeuwen, K. G., Fauchier, A., & Straus, M. A. (2012). Assessing Dimensions of Parental Discipline. *Journal of psychopathology and behavioral assessment*, 34(2), 216-231.
- Van Zeijl, J., Mesman, J., Stolk, M. N., Alink, L. R., Van IJendoorn, M. H., Bakermans-Kranenburg, M. J., ... & Koot, H. M. (2007). Differential susceptibility to discipline: the moderating effect of child temperament on the association between maternal discipline and early childhood externalizing problems. *Journal of Family Psychology*, 21(4), 626-636.
- Vasta, R., & Copitch, P. (1981). Simulating conditions of child abuse in the laboratory. *Child Development*, 164-170.

- Vissing, Y. M., Straus, M. A., Gelles, R. J., & Harrop, J. W. (1991). Verbal aggression by parents and psychosocial problems of children. *Child Abuse and Neglect*, *15*(3), 223-238.
- Vittrup, B., & Holden, G. W. (2010). Children's assessments of corporal punishment and other disciplinary practices: The role of age, race, SES, and exposure to spanking. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *31*(3), 211-220.
- Vittrup, B., Holden, G., & Back, J. (2006). Attitudes Predict the Use of Physical Punishment: A Prospective Study of the Emergence of Disciplinary Practices. *Pediatrics*, *117*(6), 2055-2064.
- Velasquez, L. D., Cathcart, A., Kennedy, A., & Allen, K. D. (2016). The Effect of Warnings to Timeout on Child Compliance to Parental Instructions. *Child & Family Behavior Therapy*, *38*(3), 225-244.
- Wardle, J., Carnell, S., & Cooke, L. (2005). Parental control over feeding and children's fruit and vegetable intake: How are they related? *Journal of the American Dietetic Association*, *105*(2), 227-232.
- Whipple, E. E., & Webster-Stratton, C. (1991). The role of parental stress in physically abusive families. *Child abuse and neglect*, *15*(3), 279-291.
- Whiteside-Mansell, L., Bradley, R., Tresch Owen, M., Randolph, S., & Cauce, A. M. (2003). Parenting and children's behavior at 36 months: Equivalence between African American and European American mother-child dyads. *Parenting: Science and Practice*, *3*, 197-234.
- Wikipedia, (2017). https://en.wikipedia.org/wiki/Corporal_punishment_in_the_home Preuzeto 20.08.2017. godine.
- Weiss, B., Dodge, K., Bates, J., & Pettit, G. (1992). Some consequences of early harsh discipline: Child aggression and a maladaptive social information processing style. *Child Development*, *63*, 1321-1335.
- Wentzel, K. R. (1998). Parents' aspirations for children's educational attainments: Relations to parental beliefs and social address variables. *Merrill-Palmer Quarterly* (1982-), *20*-37.
- Wolchik, S. A., Wilcox, K. L., Tein, J. Y., & Sandler, I. N. (2000). Maternal acceptance and consistency of discipline as buffers of divorce stressors on children's psychological adjustment problems. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *28*(1), 87-102.
- Wolfe, D. A., Katell, A., & Drabman, R. S. (1982). Parents' and preschool children's choices of disciplinary childrearing methods. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *3*(2), 167-176.
- Zakon o braku i porodici Republike Srbije (2005), Službeni glasnik Republike Srbije, 18, Beograd.
- Ziehm, J., Trommsdorff, G., Heikamp, T., & Park, S. Y. (2013). German and Korean mothers' sensitivity and related parenting beliefs. *Frontiers in psychology*, *4*.
- Zolotor, A. J., Theodore, A. D., Coyne-Beasley, T., & Runyan, D. K. (2007). Intimate partner violence and child maltreatment: Overlapping risk. *Brief Treatment and Crisis Intervention*, *7*(4), 305.
- Zolotor, A. J., Theodore, A. D., Chang, J. J., Berkoff, M. C., & Runyan, D. K. (2008). Speak softly — and forget the stick: Corporal punishment and child physical abuse. *American journal of preventive medicine*, *35*(4), 364-369.
- Zotović, M., (2007). Socio-demografske i psihološke karakteristike porodica različitog materijalnog stanja. U: M. Zotović (Ur.), *Porodice u Vojvodini: Karakteristike i funkcionalnost* (str. 64-79). Univerzite u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Novi Sad.

PRILOZI

PRILOG 1 Države koje su u potpunosti zakonom zabranile upotrebu fizičke kazne (Wikipedia, 2017)

	<i>država</i>	<i>godina</i>		<i>država</i>	<i>godina</i>
1.	Švedska	1979	29.	Lihtenštajn	2008
2.	Finska	1983	30.	Poljska	2010
3.	Norveška	1987	31.	Tunis	2010
4.	Austrija	1989	32.	Kenija	2010
5.	Kipar	1994	33.	Kongo	2010
6.	Danska	1997	34.	Albanija	2010
7.	Litvanija	1998	35.	Južni Sudan	2011
8.	Hrvatska	1999	36.	Makedonija	2013
9.	Bugarska	2000	37.	Honduras	2013
10.	Izrael	2000	38.	Malta	2014
11.	Nemačka	2000	39.	Brazil	2014
12.	Turkmenistan	2002	40.	Bolivija	2014
13.	Island	2003	41.	Zelenortska Ostrva	2014
14.	Ukrajina	2004	42.	Argentina	2014
15.	Rumunija	2004	43.	San Marino	2014
16.	Mađarska	2005	44.	Nikaragva	2014
17.	Grčka	2006	45.	Estonija	2014
18.	Farska Ostrva	2007	46.	Andora	2014
19.	Norveška	2007	47.	Benin	2015
20.	Novi Zeland	2007	48.	Irska	2015
21.	Portugalija	2007	49.	Peru	2015
22.	Urugvaj	2007	50.	Grenland	2016
23.	Venecuela	2007	51.	Mongolija	2016
24.	Španija	2007	52.	Paragvaj	2016
25.	Togo	2007	53.	Slovenija	2016
26.	Kostarika	2008	54.	Francuska	2016
27.	Moldavija	2008	55.	Litvanija	2017
28.	Luksemburg	2008			

PRILOG 2 Deskriptivni pokazatelji za varijable **disciplinskih ponašanja roditelja**, rezultati analize varijanse i post hoc testa (Scheffe) za disciplinska ponašanja roditelja i demografske varijable

Deskriptivni pokazatelji i rezultati t-testa za dimenzije disciplinovanja kod očeva i majki u odnosu na pol dece (upareni uzorci)

	Sinovi (N=125) 45,1%		Ćerke (N=152) 54,9%		t	df	p
	M	SD	M	SD			
MAJKE							
Induktivna disciplina	477.36	788.47	378.04	617.90	1.18	275	.24
Fizička i psihološka agresiv.	330.46	579.39	342.83	687.06	-.16	275	.87
Suočavanje s posledicama	148.90	337.39	172.79	502.62	-.45	275	.65
Hostilno disciplinovanje	11.41	79.55	11.64	95.85	-.02	275	.98
Materijalno nagrađ. i kažnj.	53.93	159.01	54.84	150.11	-.05	275	.96
Nekažnjavajuće discipl.	182.74	281.36	172.45	267.34	.31	275	.76
OČEVI							
Stroga i restrikt. disciplina	214.32	430.56	222.82	583.55	-.14	275	.89
Blaži korektivni postupci	474.22	701.63	351.44	820.14	1.32	275	.19
Hostilno disciplinovanje	13.35	82.14	2.84	17.20	1.54	275	.13
Nekažnjavajuća disciplina	296.12	409.12	276.64	417.13	.40	275	.70
Emocionalno hladan pristup	30.29	114.96	43.27	140.21	-.83	275	.41

Rezultati analize varijanse i deskriptivni pokazatelji kod disciplinskih postupaka roditelja u odnosu na **potpunost porodice**

	Roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici (N=220) 79.4%		Roditelji razvedeni ili rastavljeni (N=35) 12.6%		Jedan ili oboje roditelja umrli (N=22) 7.9%		df	F	P
	M	SD	M	SD	M	SD			
OČEVI									
Stroga i restriktivna disciplina	223.62	535.61	234.36	547.62	148.09	245.56	2/274	.23	.80
Blaži korektivni postupci	439.42	833.75	278.35	492.19	285.54	311.44	2/274	.96	.39
Hostilno disciplinovanje	5.91	43.07	20.67	118.23	3.51	4.49	2/274	1.09	.34
Nekažnjavajuća disciplina	281.85	411.41	354.37	484.84	211.59	285.05	2/274	.85	.43
Emocionalno hladan i nezaint. pristup	32.14	118.84	38.81	132.50	87.93	203.09	2/274	1.87	.16
MAJKE									
Induktivna disciplina	457.65	752.62	299.33	497.56	271.50	279.90	2/274	1.33	.27
Fizička i psihološka agresivnost	327.55	650.09	373.22	607.72	377.02	605.68	2/274	.12	.89
Suočavanje s poslasticama	173.45	471.95	134.64	299.65	91.09	119.91	2/274	.44	.65
Hostilno disciplinovanje	11.17	87.87	20.29	118.28	1.25	2.98	2/274	.32	.73
Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje	53.43	150.79	87.2	208.23	12.31	18.10	2/274	1.63	.20
Nekažnjavajuće disciplinovanje	176.88	258.09	220.96	393.02	109.46	170.16	2/274	1.13	.33

Deskriptivni pokazatelji za disciplinske postupake roditelja u odnosu na **red rođenja dece**

	Starije od dvoje (N=90) 32.5%		Mlađe od dvoje (N=93) 33.6%		Najstarije od 3+ (N=14) 5.1%		Najmlađe od 3+ (N=16) 5.8%		Srednje (N=21) 7.6%		Jedinac (N=43) 15.5%	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
OČEVI												
Stroga i gruba discipl.	235.3	455.4	235.7	694.1	162.1	491.6	192.9	278.1	169.1	332.8	201.3	342.6
Blaži korekt. postupci	462.6	883.5	423.8	819.1	226.8	313.9	311.5	357.7	232.3	344.2	432.8	776.0
Hostilno disciplinov.	4.8	27.2	13.8	91.8	.56	1.43	2.5	10	10.74	43.44	2.46	6.61
Nekažnj. disciplina	224.6	392.1	357.5	437.4	230.2	354.7	352.4	481.9	171.8	235.6	305.2	445.0
Emoc. hladan pristup	36.7	124.0	46.7	149.9	28.9	93.5	3.4	4.72	54.26	166.2	25.9	106.6
MAJKE												
Induktivna disciplina	412.3	770.9	411.6	605.0	596.5	742.6	321.0	441.1	311.8	384.9	504.9	908.0
Fizička i psih. agresivnost	320.3	662.6	302.6	522.7	548.7	1166.0	156.8	162.1	241.6	417.3	492.7	765.9

Suočavanje s posledicama	175.4	387.7	155.6	443.5	315.1	1019.6	98.6	188.1	111.1	152.4	146.6	373.1
Hostilno disciplinovanje	13.7	110.9	13.9	91.8	39.9	146.8	1.25	5	1.1	2.2	1.57	6.39
Materijalno nagrađ. i kažnj. Nekažnjavajuća disciplina	30.9	98.5	72.6	194.5	79.4	147.7	59.8	123.7	4.1	7.9	78.9	189.6
	141.3	241.9	225.6	326.8	150.1	233.3	196.2	252.2	139.4	217.2	167.1	248.5

Analiza varijanse za disciplinske postupke roditelja u odnosu na **red rođenja dece**

	df	F	p
OČEVI			
Stroga i restriktivna disciplina	5 271	.125	.987
Blaži korektivni postupci	5 271	.526	.756
Hostilno disciplinovanje	5 271	.415	.838
Nekažnjavajuća disciplina	5 271	1.443	.209
Emocionalno hladan i nezainteresovan pristup	5 271	.465	.802
MAJKE			
Induktivna disciplina	5 271	.467	.800
Fizička i psihološka agresivnost	5 271	1.235	.293
Suočavanje sa posledicama neprimerenih ponašanja	5 271	.499	.777
Hostilno disciplinovanje	5 271	.515	.765
Materijalno nagrađivanje i kažnj.	5 271	1.438	.211
Nekažnjavajuće disciplinovanje	5 271	1.030	.400

Post hoc (Scheffe) analiza za obrazovanje majki i disciplinska ponašanja majki

	Obrazovanje majke (I)	Obrazovanje majke (J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Induktivna disciplina	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	104.95715	135.47192	.741
		visoko obrazovanje	51.53797	148.58637	.942
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	-104.95715	135.47192	.741
		visoko obrazovanje	-53.41918	93.61222	.850
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	-51.53797	148.58637	.942
		srednje obrazovanje	53.41918	93.61222	.850
Fizička i psihološka agresivnost	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	384.09732*	127.08151	.011
		<i>visoko obrazovanje</i>	<i>328.42856</i>	<i>139.38371</i>	<i>.064</i>
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	-384.09732*	127.08151	.011
		visoko obrazovanje	-55.66876	87.81437	.818
	<i>visoko obrazovanje</i>	<i>osnovno obrazovanje</i>	<i>-328.42856</i>	<i>139.38371</i>	<i>.064</i>
		srednje obrazovanje	55.66876	87.81437	.818
Suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	18.22062	87.35221	.978
		visoko obrazovanje	29.56174	95.80840	.954
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	-18.22062	87.35221	.978
		visoko obrazovanje	11.34112	60.36110	.983
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	-29.56174	95.80840	.954
		srednje obrazovanje	-11.34112	60.36110	.983
Hostilno disciplinovanje	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	55.41189*	17.82363	.009
		visoko obrazovanje	61.68481*	19.54906	.008
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	-55.41189*	17.82363	.009
		visoko obrazovanje	6.27293	12.31627	.878
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	-61.68481*	19.54906	.008
		srednje obrazovanje	-6.27293	12.31627	.878
Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	19.49533	31.49028	.826
		visoko obrazovanje	5.52545	34.53871	.987
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	-19.49533	31.49028	.826
		visoko obrazovanje	-13.96988	21.76004	.814
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	-5.52545	34.53871	.987
		srednje obrazovanje	13.96988	21.76004	.814
Nekažnjavajuće disciplinovanje	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	25.90483	55.30715	.896
		visoko obrazovanje	83.27884	60.66119	.391
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	-25.90483	55.30715	.896
		visoko obrazovanje	57.37402	38.21770	.326
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	-83.27884	60.66119	.391
		srednje obrazovanje	-57.37402	38.21770	.326

Post hoc (Scheffe) analiza za obrazovanje očeva i disciplinska ponašanja očeva

	Obrazovanje oca (I)	Obrazovanje oca (J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Strogo i restriktivno disciplinovanje	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	56.13096	163.46119	.943
		visoko obrazovanje	30.89045	169.72089	.984
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	-56.13096	163.46119	.943
		visoko obrazovanje	-25.24051	71.52394	.940
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	-30.89045	169.72089	.984
		srednje obrazovanje	25.24051	71.52394	.940
Blaži korektivni postupci disciplinovanja	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	11.67173	242.27839	.999
		visoko obrazovanje	-44.38960	251.55638	.985
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	-11.67173	242.27839	.999
		visoko obrazovanje	-56.06133	106.01113	.870
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	44.38960	251.55638	.985
		srednje obrazovanje	56.06133	106.01113	.870
Hostilno disciplinovanje	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	-3.22918	17.85475	.984
		visoko obrazovanje	3.13517	18.53849	.986
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	3.22918	17.85475	.984
		visoko obrazovanje	6.36435	7.81251	.718
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	-3.13517	18.53849	.986
		srednje obrazovanje	-6.36435	7.81251	.718
Blaži korektivni postupci	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	59.77810	129.31937	.899
		visoko obrazovanje	-26.73688	134.27163	.980
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	-59.77810	129.31937	.899
		visoko obrazovanje	-86.51498	56.58488	.312
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	26.73688	134.27163	.980
		srednje obrazovanje	86.51498	56.58488	.312
Emocionalno hladan i nezainteresovan pristup	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	120.40307*	40.02898	.012
		visoko obrazovanje	127.19100*	41.56188	.010
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	-120.40307*	40.02898	.012
		visoko obrazovanje	6.78794	17.51505	.928
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	-127.19100*	41.56188	.010
		srednje obrazovanje	-6.78794	17.51505	.928

Post hoc (Scheffe) analiza za socioekonomski status porodice i disciplinska ponašanja roditelja

	Ukupni prihodi domaćinstva u godini pre nego što ste započeli studije (I)	Ukupni prihodi domaćinstva u godini pre nego što ste započeli studije(J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Očevi Strog i grub disciplinski pristup	niži od prosečnih	prosečni	139.76180	76.44421	.190
		viši od prosečnih	187.41801	107.60911	.221
	prosečni	niži od prosečnih	-139.76180	76.44421	.190
		viši od prosečnih	47.65621	93.63701	.879
	viši od prosečnih	niži od prosečnih	-187.41801	107.60911	.221
		prosečni	-47.65621	93.63701	.879
Očevi Blaži korektivni postupci disciplinovanja	niži od prosečnih	prosečni	299.79852*	112.70280	.030
		viši od prosečnih	289.58246	158.64965	.191
	prosečni	niži od prosečnih	-299.79852*	112.70280	.030
		viši od prosečnih	-10.21606	138.05038	.997
	viši od prosečnih	niži od prosečnih	-289.58246	158.64965	.191
		prosečni	10.21606	138.05038	.997
Očevi Hostilno disciplinovanje	niži od prosečnih	prosečni	4.73709	8.40924	.853
		viši od prosečnih	9.93939	11.83754	.703
	prosečni	niži od prosečnih	-4.73709	8.40924	.853
		viši od prosečnih	5.20230	10.30054	.880
	viši od prosečnih	niži od prosečnih	-9.93939	11.83754	.703
		prosečni	-5.20230	10.30054	.880
Očevi Nekažnjavajuće disciplinovanje	niži od prosečnih	prosečni	23.03547	60.86301	.931
		viši od prosečnih	6.95501	85.67574	.997
	prosečni	niži od prosečnih	-23.03547	60.86301	.931
		viši od prosečnih	-16.08045	74.55149	.977
	viši od prosečnih	niži od prosečnih	-6.95501	85.67574	.997
		prosečni	16.08045	74.55149	.977
Očevi Emocionalno hladan i nezainteres. pristup	niži od prosečnih	prosečni	32.72248	18.99828	.229
		viši od prosečnih	-12.66202	26.74353	.894
	prosečni	niži od prosečnih	-32.72248	18.99828	.229
		viši od prosečnih	-45.38450	23.27111	.151
	viši od prosečnih	niži od prosečnih	12.66202	26.74353	.894
		prosečni	45.38450	23.27111	.151
Majke Induktivna disciplina	niži od prosečnih	prosečni	185.07948	103.01596	.201
		viši od prosečnih	296.30520	145.01366	.126
	prosečni	niži od prosečnih	-185.07948	103.01596	.201
		viši od prosečnih	111.22572	126.18491	.678
	viši od prosečnih	niži od prosečnih	-296.30520	145.01366	.126
		prosečni	-111.22572	126.18491	.678

Majke Fizička i psihološka agresivnost	niži od prosečnih	prosečni	306.97760*	92.81323	.005
		viši od prosečnih	353.55035*	130.65147	.027
	prosečni	niži od prosečnih	-306.97760*	92.81323	.005
		viši od prosečnih	46.57275	113.68752	.920
	viši od prosečnih	niži od prosečnih	-353.55035*	130.65147	.027
	prosečni	-46.57275	113.68752	.920	
Majke Suočavanje sa posledicama neprimerenog ponašanja	niži od prosečnih	prosečni	47.07566	64.39096	.766
		viši od prosečnih	114.02055	90.64197	.454
	prosečni	niži od prosečnih	-47.07566	64.39096	.766
		viši od prosečnih	66.94489	78.87291	.698
	viši od prosečnih	niži od prosečnih	-114.02055	90.64197	.454
	prosečni	-66.94489	78.87291	.698	
Majke Hostilno disciplinovanje	niži od prosečnih	prosečni	-1.74084	13.14954	.991
		viši od prosečnih	10.20962	18.51036	.859
	prosečni	niži od prosečnih	1.74084	13.14954	.991
		viši od prosečnih	11.95047	16.10695	.760
	viši od prosečnih	niži od prosečnih	-10.20962	18.51036	.859
	prosečni	-11.95047	16.10695	.760	
Majke Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje	niži od prosečnih	prosečni	22.51929	22.04305	.594
		viši od prosečnih	15.45082	31.02959	.883
	prosečni	niži od prosečnih	-22.51929	22.04305	.594
		viši od prosečnih	-7.06848	27.00067	.966
	viši od prosečnih	niži od prosečnih	-15.45082	31.02959	.883
	prosečni	7.06848	27.00067	.966	
Majke Nekažnjavajuća disciplina	niži od prosečnih	prosečni	1.52235	40.43746	.999
		viši od prosečnih	53.42936	56.92306	.644
	prosečni	niži od prosečnih	-1.52235	40.43746	.999
		viši od prosečnih	51.90701	49.53210	.578
	viši od prosečnih	niži od prosečnih	-53.42936	56.92306	.644
	prosečni	-51.90701	49.53210	.578	

PRILOG 3 Deskriptivni pokazatelji za varijable **uverenja o disciplinovanju kod mladih**, rezultati analize varijanse i post hoc testa (Scheffe) za uverenja o disciplinovanju kod mladih, za kategorije demografske varijable.

Deskriptivni pokazatelji za dimenzije uverenja o disciplinovanju mladih odraslih

UVERENJA MLADIH O DISCIPLINOVANJU	N	Minimalna vrednost	Maksimalna vrednost	Srednja vrednost	Standardna devijacija
Ignorisanje neprimerenog ponašanja	277	1.00	3.50	1.65	.57
Nekažnjavajuća disciplina	277	1.50	4.00	2.97	.50
Fizičko kažnjavanje	277	1.33	4.00	2.21	.39
Grubost I psihološka agresivnost	277	1.00	3.75	2.09	.60
Restorativna kazna (nadoknada štete)	277	1.00	4.06	2.02	.66
Nefizičko kažnjavanje	277	1.00	4.00	2.27	.61
Proveravanje I kontrolisanje	277	1.00	4.00	2.61	.69
Naglašeno hostilna disciplina	277	0.98	3.67	1.20	.42

Deskriptivni pokazatelji za dimenzije višeg reda kod uverenja mladih o disciplinovanju

UVERENJA MLADIH O DISCIPLINOVANJU DIMENZIJE VIŠEG REDA	N	Minimalna vrednost	Maksimalna vrednost	Srednja vrednost	Standardna devijacija
Uverenja o kažnjavajućoj disciplini	277	1.25	3.40	2.15	.43
Uverenja o agresivnoj disciplini	277	1.00	3.33	1.42	.40
Uverenja o pozitivnoj disciplini	277	1.38	3.88	2.80	.48

Deskriptivni pokazatelji i analiza varijanse za uverenja o disciplinovanju u odnosu na red rođenja dece (ispitanika) u porodici

	Starije od dvoje (N=90) 32.5%		Mlađe od dvoje (N=93) 33.5%		Najstarije od 3 i više (N=14) 5.1%		Najmlađe od 3 i više (N=16) 5.8%		Srednje dete (N=21) 7.6%		Jedino dete (N=43) 15.5%		df	F	P
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD			
Ignorisanje nepr. ponaš.	1.63	.58	1.62	.55	1.64	.47	1.66	.51	1.71	.62	1.71	.65	5 266 271	.23	.95
Nekažnj. disciplina	2.97	.53	3.02	.45	2.96	.46	2.98	.54	2.83	.48	2.9	.54	5 258	.71	.62

													263		
													5		
Fizičko kažnjavanje	2.24	.41	2.20	.34	2.09	.27	2.20	.20	2.16	.40	2.25	.51	262	.70	.63
													267		
													5		
<i>Grubost i psih. agr.</i>	2.17	.61	2.11	.59	1.95	.65	1.72	.47	1.93	.51	2.14	.62	264	2.20	.06
													269		
													5		
Nadoknada štete	2.03	.56	1.99	.63	1.93	.68	1.85	.64	2.16	.75	2.03	.78	262	.52	.76
													267		
													5		
Nefizičko kažnjavanje	2.35	.59	2.24	.58	2.23	.62	2.20	.59	2.29	.68	2.24	.66	266	.33	.90
													271		
													5		
Proveravanje i kontrolis.	2.75	.69	2.55	.68	2.60	.76	2.62	.69	2.46	.63	2.60	.68	265	1.15	.34
													270		
													5		
Naglašeno hostilno disc.	1.29	.51	1.16	.39	1.07	.14	1.13	.24	1.14	.33	1.18	.37	266	1.58	.17
													271		

Analiza varijanse i deskriptivni pokazatelji za dimenzije uverenja o disciplinovanju mladih u odnosu na socioekonomski status porodice

	Ispodprosečni (N=62) 23%		Prosečni (N=177) 64%		Iznadprosečni (N=37) 13%		df	F	P
	M	SD	M	SD	M	SD			
Ignorisanje neprim. ponaš.	1.62	.55	1.64	.58	1.76	.55	2 273	.80	.45
Nekažnjavajuća disciplina	2.95	.53	2.97	.49	2.95	.51	2 273	.07	.93
<i>Fizičko kažnjavanje</i>	2.31	.44	2.19	.38	2.14	.31	2 273	2.93	.06
Grubost i psihološka agr.	2.17	.58	2.05	.62	2.11	.53	2 273	1.00	.37
Nadoknada štete	2.04	.61	2.00	.65	2.04	.71	2 273	.12	.89
Nefizičko kažnjavanje	2.35	.62	2.26	.60	2.21	.62	2 273	.77	.46
Proveravanje i kontrolisanje	2.73	.71	2.56	.70	2.62	.62	2 273	1.33	.27
Naglašeno hostilna disc.	1.16	.25	1.21	.46	1.19	.36	2 273	.31	.74

Analiza varijanse i deskriptivni pokazatelji za dimenzije uverenja o disciplinovanju u odnosu na obrazovanje majki

	Osnovno obrazovanje (N=28. 10%)		Srednje obrazovanje (N=176. 64%)		Visoko obrazovanje (N=71. 26%)		df	F	p
	M	SD	M	SD	M	SD			
Ignorisanje nepr. ponašanja	1.68	.58	1.64	.56	1.67	.60	2 272	.14	.87
Nekažnjavanje	2.78	.63	2.99	.48	2.99	.48	2 272	2.23	.11
Fizičko kažnjavanje	2.24	.50	2.21	.40	2.20	.34	2 272	.14	.87
Grubost i psiološka agresivnost	2.04	.56	2.08	.60	2.16	.61	2 272	.60	.55
Nadoknada štete	1.91	.71	2.05	.66	1.99	.64	2 272	.70	.50
Nefizičko kažnjavanje	2.19	.72	2.26	.56	2.36	.68	2 272	1.01	.37
Proveravanje i kontrolisanje	2.68	.68	2.60	.68	2.63	.74	2 272	.14	.87
Naglašeno hostilna disc.	1.19	.40	1.20	.43	1.20	.39	2 272	.02	.98

Analiza varijanse i deskriptivni pokazatelji za dimenzije uverenja o disciplinovanju mladih u odnosu na obrazovanje očeva

	Osnovno obrazovanje (N=11) 4%		Srednje obrazovanje (N=183) 66.1%		Visoko obrazovanje (N=(77) 27.8%		df	F	p
	M	SD	M	SD	M	SD			
Ignorisanje nepr. ponašanja	1.68	.56	1.66	.58	1.62	.58	2 268	.15	.87
Nekažnjavanje	2.68	.63	2.96	.51	3.00	.47	2 268	1.88	.16
Fizičko kažnjavanje	2.20	.44	2.21	.41	2.20	.36	2 268	.06	.94
Grubost i psiološka agres.	1.86	.57	2.14	.61	2.02	.59	2 268	1.83	.16
Nadoknada štete	1.76	.52	2.03	.66	2.06	.68	2 268	1.00	.37
Nefizičko kažnjavanje	2.18	.71	2.27	.59	2.32	.63	2 268	.30	.74
Proveravanje i kontrolisanje	2.61	.42	2.65	.69	2.55	.73	2 268	.51	.60
Naglašeno hostilna disc.	1.21	.40	1.22	.44	1.16	.37	2 268	.40	.67

Post hoc (Scheffe) analiza za dimenzije uverenja o disciplinovanju u odnosu na demografsku varijablu potpunost porodice

	Bračni status roditelja (I)	Bračni status roditelja (J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Nekažnjavajuća disciplina	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	roditelji rastavljeni	-.1094	.0905	.482
		jedno ili oboje roditelja umrlo	.2068	.1112	.179
	<i>roditelji rastavljeni</i>	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	.1094	.0905	.482
		<i>jedno ili oboje roditelja umrlo</i>	.3162	.1353	.067
	<i>jedno ili oboje roditelja umrlo</i>	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	-.2068	.1112	.179
		<i>roditelji rastavljeni</i>	-.3162	.1353	.067
Fizičko kažnjavanje	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	roditelji rastavljeni	.1728	.0711	.054
		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.0098	.0874	.994
	roditelji rastavljeni	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	-.1728	.0711	.054
		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.1825	.1063	.231
	jedno ili oboje roditelja umrlo	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	.0098	.0874	.994
		roditelji rastavljeni	.1825	.1063	.231

PRILOG 4 Deskriptivni pokazatelji, rezultati analize varijanse i post hoc analize za dimenzije uslova i načina disciplinovanja

Deskriptivni pokazatelji i rezultati t-testa za dimenzije uslova disciplinovanja očeva i majki u odnosu na **pol ispitanika**

	Pol ispitanika	N	M	Sd	t (df=275)	P
Majke Partnerski konflikt	muški	125	1.29	1.28	-1.28	.20
	ženski	152	1.48	1.21		
Očevi Partnerski konflikt	muški	125	1.14	1.26	-1.55	.12
	ženski	152	1.37	1.22		
Majke Opažena neefikasnost	muški	125	1.16	.77	.23	.82
	ženski	152	1.14	.84		
Očevi Opažena neefikasnost	muški	125	1.22	.93	1.21	.23
	ženski	152	1.09	.84		
Majke Emocionalna klima	muški	125	2.33	.77	1.19	.23
	ženski	152	2.22	.75		
Očevi Emocionalna klima	muški	125	1.19	.79	.55	.59
	ženski	152	2.14	.80		

Deskriptivni pokazatelji dimenzija uslova disciplinovanja kod očeva u odnosu na **obrazovni status očeva**

	Osnovno obrazovanje (N=11) 4%		Srednje obrazovanje (N=183) 66.1%		Visoko obrazovanje (N=77) 27.8%		df	F	p
	M	SD	M	SD	M	SD			
Opažena neefikas.	1.09	.74	1.09	.85	1.22	.86	2 268	.62	.54
Partnerski konflikt	1.32	1.15	1.31	1.23	1.09	1.21	2 268	.89	.41
Emocion. klima	2.02	.88	2.12	.80	2.24	.75	2 268	.76	.47

Deskriptivni pokazatelji dimenzija uslova disciplinovanja u odnosu na socioekonomski status porodice

		Ispodprosečni (N=62) 23%		Prosečni (N=177) 64%		Iznadprosečni (N=37) 13%	
		M	SD	M	SD	M	SD
majke	Opažena neefikasnost	1.15	.86	1.12	.79	1.26	.84
majke	Partnerski konflikt	1.41	1.23	1.37	1.22	1.54	1.34
majke	Emocionalna klima	2.33	.87	2.28	.73	2.18	.66
očevi	Opažena neefikasnost	1.06	.98	1.14	.83	1.35	.94
očevi	Partnerski konflikt	1.20	1.16	1.28	1.27	1.34	1.29
očevi	Emocionalna klima	2.23	.92	2.18	.75	1.99	.74

Deskriptivni pokazatelji dimenzija uslova disciplinovanja u odnosu na red rođenja

	Starije od dvoje (N=90) 32.5%		Mlađe od dvoje (N=93) 33.6%		Najstarije od 3+ (N=14) 5.1%		Najmlađe od 3+ (N=16) 5.8%		Srednje (N=21) 7,6%		Jedinac (N=43) 15,5%	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Opažena neefikasnost-majke	1.05	.79	1.06	.80	1.17	1	1.14	.96	1.25	.69	1.25	.91
Partnerski konflikt-majke	1.23	1.16	1.30	1.18	1.38	1.21	.94	.95	1.55	1.10	1.49	1.42
Emocionalna klima-majke	2.29	.78	2.34	.78	2.15	.66	2.05	.64	2.11	.70	2.31	.92
Opažena neefikasnost-očevi	1.09	.85	1.02	.83	.77	.58	1.18	.78	1.19	.71	1.12	.84
Partnerski konflikt-očevi	1.05	1.10	1.17	1.17	1.38	1.14	.81	1.01	1.33	1.18	1.21	1.31
Emocionalna klima-očevi	2.20	.79	2.18	.83	2	.79	2.02	.66	1.93	.75	2.15	.93

Razlike između majki i očeva na dimenzijama načina disciplinovanja

		M	Sd	t (276)	p
Toplina i doslednost	Majke	2.92	.68	3.90	.00
	Očevi	2.79	.77		
Taktičnost/impulsivnost	Majke	1.45	.87	-.62	.54
	Očevi	1.48	.94		
Fleksibilnost	Majke	2.87	.71	3.00	.00
	Očevi	2.78	.79		

Deskriptivni pokazatelji t-testa za dimezije načina disciplinovanja očeva i majki u odnosu na pol ispitanika (deteta)

		Pol ispitanika	N	Srednja vrednost	Sd	t	df	p
Majke Toplina i doslednost		muški	125	2.92	.74	.30	275	.77
		ženski	152	2.91	.66			
Majke Taktičnost/impuls.		muški	125	1.34	.81	-1.81	275	.07
		ženski	152	1.53	.92			
Majke Fleksibilnost		muški	125	2.87	.71	-.01	275	.99
		ženski	152	2.87	.71			
Očevi Toplina i doslednost		muški	125	2.78	.88	-.34	275	.74
		ženski	152	2.80	.75			
Očevi Taktičnost/impuls.		muški	125	1.45	.92	-.37	275	.71
		ženski	152	1.50	.96			
Očevi Fleksibilnost		muški	125	2.78	.82	-.02	275	.98
		ženski	152	2.78	.78			

Deskriptivni pokazatelji dimenzija načine disciplinovanja roditelja u odnosu na red rođenja dece

		Starije od dvoje (N=90) 32.5%		Mlađe od dvoje (N=93) 33.6%		Najstarije od 3+ (N=14) 5.1%		Najmlađe od 3+ (N=16) 5.8%		Srednje (N=21) 7.6%		Jedinac (N=43) 15.5%	
		M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Toplina i dosl.	majke	2.99	.62	2.98	.58	3.08	.48	2.83	.89	2.65	.88	2.89	.87
Taktičnost/imp.	majke	1.44	.85	1.39	.88	1.50	1.02	1.30	.58	1.59	1.05	1.56	.87
Fleksibilnost	majke	2.86	.74	2.98	.66	2.80	.55	2.78	.82	2.82	.71	2.69	.79
Toplina i dosl.	očevi	2.87	.78	2.84	.68	2.82	.99	2.81	.90	2.37	.99	2.74	.97

Taktičnost/imp.	očevi	1.58	.96	1.39	.96	1.05	1.02	1.31	.83	1.76	1.02	1.52	.80
Fleksibilnost	očevi	2.71	.87	2.88	.74	2.79	.79	2.74	.77	2.64	.84	2.65	.84

Rezultati analize varijanse za dimenzije načina disciplinovanja u odnosu na **red rođenja**

	df	F	Sig.
Majke Toplina i doslednost	5	1.091	.366
	271		
	276		
Majke Impulsivnost	5	.436	.823
	271		
	276		
Majke Fleksibilnost	5	.514	.766
	271		
	276		
Očevi Toplina i doslednost	5	.888	.489
	271		
	276		
Očevi Impulsivnost	5	1.457	.204
	271		
	276		
Očevi Fleksibilnost	5	.502	.774
	271		
	276		

Deskriptivni pokazatelji dimenzija načina disciplinovanja u odnosu na socioekonomski status porodice

	Ispodprosečni (N=62) 23%		Prosečni (N=177) 64%		Iznadprosečni (N=37) 13%	
	M	SD	M	SD	M	SD
Toplina i doslednost-majke	2.96	.76	2.90	.64	2.97	.66
Taktičnost/impulsivnost-majke	1.63	.93	1.40	.84	1.35	.92
Fleksibilnost-majke	2.87	.71	2.87	.72	2.86	.74
Toplina i doslednost-očevi	2.76	.91	2.80	.72	2.87	.77
Taktičnost/impulsivnost-očevi	1.57	.96	1.44	.91	1.51	1.05
Fleksibilnost-očevi	2.84	.82	2.77	.78	2.75	.84

Rezultati analize varijanse za dimenzije načina disciplinovanja u odnosu na socioekonomski status porodice

	df	F	p
Majke Toplina i doslednost	2 273	.222	.801
Majke Taktičnost/impulsivnost	2 273	1.981	.153
Majke Fleksibilnost	2 273	.001	.999
Očevi Toplina i doslednost	2 273	.251	.778
Očevi Taktičnost/impulsivnost	2 273	.448	.640
Očevi Fleksibilnost	2 273	.208	.812

Post hoc (Scheffe) analiza za uslove disciplinovanja i potpunost porodice

	Bračni status roditelja (I)	Bračni status roditelja (J)	Mean Difference (I-J)	Sig.
Majke Opažena neefikasnost	roditelji u braku ili vanbrač. zajednici	roditelji rastavljeni	.02969	.980
		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.46021*	.039
	roditelji rastavljeni	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	-.02969	.980
		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.48990	.082
	jedno ili oboje roditelja umrlo	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	.46021*	.039
		roditelji rastavljeni	.48990	.082
Majke Partnerski konflikt	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	roditelji rastavljeni	-.49856	.080
		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.76943*	.019
	roditelji rastavljeni	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	.49856	.080
		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.27088	.715
	jedno ili oboje roditelja umrlo	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	.76943*	.019
		roditelji rastavljeni	.27088	.715
Majke	roditelji u braku ili vanbračnoj	roditelji rastavljeni	-.17358	.455
Emocionalna klima	zajednici	jedno ili oboje roditelja umrlo	-.17237	.598
	roditelji rastavljeni	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	.17358	.455

		jedno ili oboje roditelja umrlo	.00121	1.000
	jedno ili oboje roditelja umrlo	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	.17237	.598
		roditelji rastavljeni	-.00121	1.000
Očevi	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	roditelji rastavljeni	.19954	.441
Opažena neefikasnost		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.75070*	.001
	roditelji rastavljeni	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	-.19954	.441
		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.95024*	.000
	jedno ili oboje roditelja umrlo	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	.75070*	.001
		roditelji rastavljeni	.95024*	.000
Očevi	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	roditelji rastavljeni	-.31354	.377
Partnerski konflikt	roditelji rastavljeni	jedno ili oboje roditelja umrlo	-.59923	.096
		roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	.31354	.377
		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.28569	.696
	jedno ili oboje roditelja umrlo	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	.59923	.096
		roditelji rastavljeni	.28569	.696
Očevi	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	roditelji rastavljeni	.03092	.977
Emocionalna klima	roditelji rastavljeni	jedno ili oboje roditelja umrlo	-.26770	.322
		roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	-.03092	.977
		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.29862	.386
	jedno ili oboje roditelja umrlo	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	.26770	.322
		roditelji rastavljeni	.29862	.386

Post hoc (Scheffe) analiza za uslove disciplinovanja i obrazovanje majki

	Obrazovanje majke (I)	Obrazovanje majke (J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Majke	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	.20343	.16333	.461
		visoko obrazovanje	-.05736	.17914	.950
Opažena neefikasnost disc.	<i>srednje obrazovanje</i>	osnovno obrazovanje	-.20343	.16333	.461
		<i>visoko obrazovanje</i>	-.26079	.11286	.071
	<i>visoko obrazovanje</i>	osnovno obrazovanje	.05736	.17914	.950
		<i>srednje obrazovanje</i>	.26079	.11286	.071
Majke	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	-.08676	.25150	.942
		visoko obrazovanje	-.27949	.27585	.599

Partnerski konflikt	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	.08676	.25150	.942
		visoko obrazovanje	-.19273	.17379	.541
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	.27949	.27585	.599
		srednje obrazovanje	.19273	.17379	.541
Majke	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	-.10358	.15454	.799
		visoko obrazovanje	-.20454	.16950	.484
Emocionalna klima	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	.10358	.15454	.799
		visoko obrazovanje	-.10096	.10679	.640
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	.20454	.16950	.484
		srednje obrazovanje	.10096	.10679	.640

Post hoc (Scheffe) analiza načine disciplinovanja i potpunost porodice

	Kakav je bracni status Vaših roditelja? (I)	Kakav je bracni status Vaših roditelja? (J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	
Majke Toplina i doslednost	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	roditelji rastavljeni	.07898	.12402	.817	
		jedno ili oboje roditelja umrlo	.05007	.15239	.947	
	roditelji rastavljeni	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	-.07898	.12402	.817	
		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.02891	.18542	.988	
	jedno ili oboje roditelja umrlo	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	-.05007	.15239	.947	
		roditelji rastavljeni	.02891	.18542	.988	
	Majke Impulsivnost	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	roditelji rastavljeni	-.11564	.15940	.769
			jedno ili oboje roditelja umrlo	-.04024	.19587	.979
roditelji rastavljeni		roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	.11564	.15940	.769	
		jedno ili oboje roditelja umrlo	.07540	.23832	.951	
jedno ili oboje roditelja umrlo		roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	.04024	.19587	.979	
		roditelji rastavljeni	-.07540	.23832	.951	
Majke Fleksibilnost		roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	roditelji rastavljeni	.20945	.12994	.274
			jedno ili oboje roditelja umrlo	.07713	.15967	.890
	roditelji rastavljeni	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	-.20945	.12994	.274	

		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.13232	.19428	.793
	jedno ili oboje roditelja umrlo	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	-.07713	.15967	.890
		roditelji rastavljeni	.13232	.19428	.793
	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	roditelji rastavljeni	.16785	.14113	.494
		jedno ili oboje roditelja umrlo	.03313	.17341	.982
Očevi Toplina i doslednost	roditelji rastavljeni	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	-.16785	.14113	.494
		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.13472	.21100	.816
	jedno ili oboje roditelja umrlo	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	-.03313	.17341	.982
		roditelji rastavljeni	.13472	.21100	.816
	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	roditelji rastavljeni	.17878	.16927	.573
		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.58333*	.20799	.021
Očevi Impulsivnost	roditelji rastavljeni	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	-.17878	.16927	.573
		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.76210*	.25308	.012
	jedno ili oboje roditelja umrlo	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	.58333*	.20799	.021
		roditelji rastavljeni	.76210*	.25308	.012
	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	roditelji rastavljeni	.06066	.14505	.916
		jedno ili oboje roditelja umrlo	.01288	.17822	.997
Očevi Fleksibilnost	roditelji rastavljeni	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	-.06066	.14505	.916
		jedno ili oboje roditelja umrlo	-.04778	.21686	.976
	jedno ili oboje roditelja umrlo	roditelji u braku ili vanbračnoj zajednici	-.01288	.17822	.997
		roditelji rastavljeni	.04778	.21686	.976

Post hoc (Scheffe) analiza za obrazovanje majke i načine disciplinovanja

	Obrazovanje majke (I)	Obrazovanje majke (J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Majke Toplina i doslednost	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	-.37047*	.13611	.026
		visoko obrazovanje	-.48981*	.14929	.005
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	.37047*	.13611	.026
		visoko obrazovanje	-.11934	.09406	.448
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	.48981*	.14929	.005
		srednje obrazovanje	.11934	.09406	.448
Majke Taktičnost/impulsivnost	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	.34851	.17731	.147
		visoko obrazovanje	.26958	.19447	.384
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	-.34851	.17731	.147
		visoko obrazovanje	-.07893	.12252	.813
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	-.26958	.19447	.384
		srednje obrazovanje	.07893	.12252	.813
Majke Fleksibilnost	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	-.29199	.14508	.134
		visoko obrazovanje	-.33082	.15912	.117
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	.29199	.14508	.134
		visoko obrazovanje	-.03883	.10025	.928
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	.33082	.15912	.117
		srednje obrazovanje	.03883	.10025	.928

Post hoc (Scheffe) analiza za obrazovanje očeva i načine disciplinovanja

	Obrazovanje oca (I)	Obrazovanje oca (J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Očevi Toplina i doslednost	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	-.51782	.23855	.097
		visoko obrazovanje	-.74282*	.24768	.012
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	.51782	.23855	.097
		visoko obrazovanje	-.22499	.10438	.100
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	.74282*	.24768	.012
		srednje obrazovanje	.22499	.10438	.100
Očevi Taktičnost/impulsivnost	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	.64430	.28711	.083
		visoko obrazovanje	.67640	.29810	.078
	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	-.64430	.28711	.083
		visoko obrazovanje	.03209	.12563	.968
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	-.67640	.29810	.078
		srednje obrazovanje	-.03209	.12563	.968
Očevi	osnovno obrazovanje	srednje obrazovanje	-.59880	.24341	.050
	srednje obrazovanje	visoko obrazovanje	-.85824*	.25273	.004
Očevi	srednje obrazovanje	osnovno obrazovanje	.59880	.24341	.050

Fleksibilnost		visoko obrazovanje	-.25944	.10651	.053
	visoko obrazovanje	osnovno obrazovanje	.85824*	.25273	.004
		srednje obrazovanje	.25944	.10651	.053

PRILOG 5

Rezultati provere multikolinearnosti za prediktorske varijable koje nisu zadovoljile kriterijum za uključivanje u prediktorski model

	<i>Nestand. koeficijenti</i>		<i>Stand. koeficijenti</i>		<i>Pokazatelji kolinearnosti</i>		
	B	Stand. greška	Beta	t	p	Tolerancija	Faktor inflacije varijanse (VIF)
<i>Prediktori iz seta varijabli - Iskustva disciplinovanja u detinjstvu</i>							
<i>očevi</i>							
Blaži korektivni postupci	.004	.004	.156	1.141	.256	.195	5.118
<i>očevi</i>							
Hostilno disc.	.061	.033	.270	1.859	.065	.174	5.755
<i>očevi</i>							
Nekažnj. disc.	-.009	.008	-.159	-1.150	.252	.192	5.208
<i>majke</i>							
Hostilno disc.	-.065	.031	-.342	-2.106	.037	.140	7.158
<i>Prediktori iz seta varijabli - Uslovi i načini sprovođenja korektivne discipline</i>							
<i>majke</i>							
Opazena neefikas. disc.	.093	.079	.177	1.186	.237	.166	6.026
<i>majke</i>							
Emocionalna klima	-.052	.082	-.096	-.634	.527	.161	6.210
<i>očevi</i>							
Opazena neefikas. disc.	-.074	.083	-.133	-.890	.374	.164	6.093
<i>očevi</i>							
Emocionalna klima	.061	.083	.117	.739	.461	.146	6.859
<i>majke</i>							
Toplina i dosled.	.052	.090	.083	.576	.565	.177	5.635
<i>majke</i>							
Fleksibilnost u disciplinovanju	.081	.088	.141	.928	.355	.158	6.310
<i>očevi</i>							
Toplina i dosled.	.028	.081	.054	.351	.726	.153	6.533
<i>očevi</i>							
Fleksibilnost u disciplinovanju	-.096	.078	-.192	-1.223	.223	.149	6.718

Rezultati provere multikolinearnosti za prediktorske varijable koje su zadovoljile kriterijum za uključivanje u prediktorski model

Prediktori	Nestand. koeficijenti		Stand. koeficijenti			Pokazatelji kolinearnosti	
	B	Stand. greška	Beta	t	p	Tolerancija	Faktor inflacije varijanse (VIF)
<i>Prediktori iz seta demografskih varijabli</i>							
Pol ispitanika	-.184	.056	-.216	-3.265	.001	.838	1.194
Obrazovanje majke	.032	.026	.089	1.239	.217	.718	1.392
Obrazovanje oca	-.020	.058	-.024	-.341	.733	.728	1.373
Prihodi porodice	-.059	.041	-.101	-1.430	.155	.735	1.360
<i>Prediktori iz seta varijabli - Iskustva disciplinovanja u detinjstvu</i>							
<i>očevi</i>							
Strogo i restriktivno disciplinovanje	.005	.004	.154	1.272	.205	.249	4.014
<i>očevi</i>							
Emocionalno hladan i nezainteresovan pristup majke	.016	.013	.113	1.229	.221	.432	2.316
<i>majke</i>							
Induktivna disciplina majke	-.007	.005	-.170	-1.376	.171	.240	4.168
<i>majke</i>							
Fizička i psihološka agresivnost majke	.008	.004	.199	1.851	.066	.317	3.155
<i>majke</i>							
Suočavanje sa posl. nepr. ponašanja majke	.002	.006	.033	.278	.782	.258	3.880
<i>majke</i>							
Materijalno nagrađivanje i kažnjavanje majke	.014	.011	.119	1.272	.205	.422	2.370
<i>majke</i>							
Nekažnjavajuće disciplinovanje	-.009	.010	-.110	-.977	.330	.292	3.427
<i>Prediktori iz seta varijabli - Uslovi i načini sprovođenja korektivne discipline</i>							
<i>majke</i>							
Konflikti među partnerima	-.076	.045	-.210	-1.682	.094	.236	4.234
<i>očevi</i>							
Konflikti među partnerima	.022	.047	.058	.464	.643	.235	4.250
<i>majke</i>							
Taktičnost naspram impulsivnost	.007	.052	.017	.140	.889	.261	3.832
<i>očevi</i>							
Taktičnost naspram impulsivnost	.035	.050	.084	.705	.482	.259	3.856

PRILOG 6 Najčešći odgovori ispitanika na skali neprimerenih ponašanja dece

<i>Blaža neprimerena ponašanja</i>	<i>Primeri odgovora ispitanika</i>
Odbijanje hrane ili izbirljivost prilikom jela	Nisam hteo da jedem grašak i kupus, Nisam hteo da jedem kuvano povrće za ručak, Nisam htela da jedem supu, Preskakao sam obroke.
Svađe i tuče sa siblingom	Stalni verbalni i fizički sukobi sa bratom, Svađala se i tukla sa sestrom, Povremeno se svađao sa bratom
Pravljenje nereda/odbijanje kućnih zadataka	Neobavljanje kućnih obaveza (spremanje sobe, kreveta, rasporemanje stola), Skupljanje svojih stvari, Nisam pospremio sobu, Ponekad nisam poslušala roditelje kada je trebalo nešto da uradim.
Neposlušnost prilikom odlaska na spavanje/kasno leganje	Nisam htela da priznam kada mi se spava pa sam govorila da me boli stomak, Ostajao sam budan do kasno, Nisam išla na spavanje kada je trebalo.
Neposlušnost, nepristojno ponašanje i nestašluci	Nisam prao zube kao dete, Slušanje razgovora starijih (mami je to smetalo, uvek je govorila da to nije za moje usi), Ismevanje drugih ljudi i njihovo oponašanje, Gađao komšiju ringlovima, Bacanje vodenih balona na prolaznike Udarila sam kuće, Zalila mamino cveće vreloom vodom.
„Odgovaranje” roditeljima i raspravljanje sa njima	Svađa sa roditeljima, „Odgovarala” sam roditeljima, Nastavljala sam se sa mamom.
Sitne krađe	Ukrao sam čokoladicu, Ukrao sam trešenje iz prodavnice,

	Ukrala sam lizalicu iz prodavnice.
Sitne laži	Slagala ih jednom, Lagala po potrebi da izbegnem nevolje.
Psovanje	Psovanje, Psovke, Rekla sam babi ružne reči.

<i>Izrazito neprimerena ponašanja</i>	<i>Primeri odgovora ispitanika</i>
Tuče	Tuča sa sestrom, Tukao sam se sa bratom, Pregrubo se igrao sa mlađim bratom, Udario oca igračkom u glavu, Prebio sam druga u njegovoj kući zbog video igrice, Tukao sam se po školi, Udario druga na času, Tuča sa neistomišljenicima
Kršenje pravila	Otišla sam krišom napolje dok sam bila u kazni, Izlazila sam do komšiluka, a da im se ne javim, Svađala sam se sa roditeljima (zato sam često dobijala batina), Provođenje celog dana van kuće bez znanja roditelja, Bežanje od kuće na par sati, Otišao sam u prodavnicu da kupim sličice i nikog nisam pitao da li smem, Konflikt sa učiteljicom, Bežanje iz škole, Ukori u školi, Nasumično sam ljudima zvonio na interfon i nazivao ih pogrđnim imenima.

Psovanje i svađanje sa roditeljima i ukućanima	Psovanje roditelja, Povisila ton na mamu, što nije zaslužila, Svađa sa roditeljima (oko gluposti), Svađe sa bratom, „Odgovaranje” roditeljima.
Krađa	Uzimanje stvari koje mi se sviđaju, bez shvatanja pojma „krađa“, Jednom sam ukrao udice za pecanje i dao ih ocu kao poklon, saznao je za to, Ukrao sam neke igračke.
Paljenje i/ili izazivanje požara	Zapalio slamu kod babe i dede, izazvao veliki požar, Igrao se vatrom, Piromanija, Paljenje svih mogućih zapaljivih tečnosti.
Laganje	Laganje roditelja, Laganje.

A. Opšti podaci o ispitaniku

1. Vaš pol: (M) Muški 2. Koliko godina ste napunili na poslednjem rođendanu?

(Ž) Ženski	18	25
	19	26
	20	27
	21	28
	22	29
	23	od 30 do 39
	24	40 ili više

3. Da li ste rođeni u Srbiji? (1) Da

(2) Ne → Ako ne, sa koliko godina ste se doselili u Srbiju? ____
U kojoj zemlji ste rođeni? _____

4. Da li ste trenutno u partnerskoj (romantičnoj vezi) i u kom obliku?

Zaokružite odgovarajući ponuđeni odgovor.

- (1) Nisam u vezi
- (2) Viđam se sa partnerom/kom, ali ne živimo zajedno
- (3) Živim sa partnerom/kom
- (4) U braku sam
- (5) Drugo _____

5. Da li imate decu? (d) Da (n) Ne

Ako imate, molimo navedite koliko svako od dece ima godina:

Devojčice: _____ / _____ / _____ / _____ / _____

Dečaci: _____ / _____ / _____ / _____ / _____

6. Kakav je bračni status Vaših roditelja?

- (1) Vaši biološki roditelji su u braku
- (2) Vaši biološki roditelji nisu venčani, ali su trenutno zajedno
- (3) Vaši biološki roditelji su razdvojeni ili razvedeni
- (4) Vaši biološki roditelji nikada nisu živeli zajedno
- (5) Jedan ili oba Vaša biološka roditelja su umrli → (M) Majka (O) Otac
- (6) Niste živeli sa svojim biološkim roditeljima, jer ste usvojeni

7. Ako Vaši roditelji nisu trenutno zajedno, koliko ste imali godina kada su se oni razveli, razdvojili ili umrli?

- (a) Imao/la sam manje od 10 godina
- (b) 10 godina
- (c) Imao/la sam više od 10 godina

- Ako su Vas odgajali isključivo biološki roditelji, onda na sledeća pitanja odgovarajte o njima.

- Ako Vas je odgajao još neko pored bioloških roditelja, treba da ogovarate za onu majčinsku i očinsku figuru, koja je imala najveću ulogu u vašem odgajanju kada ste imali 10 godina.
 - Npr. ako je Vaš biološki otac delio starateljstvo sa Vašom biološkom majkom i očuhom, onda odgovorite u odnosu na onu očinsku figuru koja je imala značajniju ulogu u vašem disciplinovanju.
 - Ako su Vas, u ulozi roditelja, odgajale osobe istog pola, molimo objasnite to pod odgovorom Drugi (npr. odgajale su Vas mama i baka, onda biološku majku upišite kao „Majka“ a baku kao „Otac“).

8. Koju majku ili roditeljsku figuru majke ćete opisivati u nastavku (osobu koja je imala najvažniju ulogu u Vašem disciplinovanju kada ste imali 10 godina)?

- (1) Biološku majku
- (2) Usvojiteljku
- (3) Hraniteljicu
- (4) Maćehu
- (5) Očevu partnerku
- (6) Drugu odraslu rođaku (navedite rodbinsku vezu) _____
- (7) Drugi (navedite Vaš odnos sa tom osobom i pol te osobe) _____

9. Kog oca ili roditeljsku figuru oca ćete opisivati u nastavku (osobu koja je imala najvažniju ulogu u Vašem disciplinovanju kada ste imali 10 godina)?

- (1) Biološkog oca
- (2) Usvojitelja
- (3) Hranitelja
- (4) Očuha
- (5) Majčinog partnera
- (6) Drugog odraslog rođaka (navedite rodbinsku vezu) _____
- (7) Drugi (navedite Vaš odnos sa tom osobom i pol te osobe) _____

Sledeća pitanja odnose se na majčinsku figuru koje ste gore naveli kao „Majka“ i očinsku figuru koju ste gore naveli kao „Otac“

10. Molimo da označite stepen obrazovanja Vaših roditelja

MAJKA	OTAC	
1	1	Osnovna škola
2	2	Nepotpuna srednja škola
3	3	Završena srednja škola
4	4	Nezavršen fakultet ili viša škola
5	5	Završen fakultet ili viša škola
6	6	Nezavršene postdiplomske studije
7	7	Završene postdiplomske studije (magistratura, doktorat)

11. Molimo, procenite **ukupne prihode Vašeg domaćinstva u godini pre nego što se započeli studije**:

- (A) mnogo niži od prosečnih (većina porodica u društvu u kom živite)
- (B) niži od prosečnih
- (C) prosečni
- (D) viši od prosečnih
- (E) mnogo viši od prosečnih

12. U čijem vlasništvu je bio stambeni prostor Vaših roditelja u godini pre nego što ste započeli studije?

- 1. Vaših roditelja
- 2. Drugog člana porodice koji je živeo sa Vama
- 3. Drugog člana porodice koji nije živeo sa Vama
- 4. Osobe koja nije član porodice, a živela je sa Vama
- 5. U vlasništvu poslodavca Vaših roditelja
- 6. Stanodavca ili druge osobe koja nije član porodice i koja nije živela sa Vama
- 7. Drugo _____

13. Koliko braće i sestara imate?

Starije braće	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 ili više
Mlađe braće	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 ili više
Starijih sestara	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 ili više
Mlađih sestara	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 ili više

14. Da li su osim roditelja, braće i sestara, sa Vama živeli još neki srodnici kada ste imali 10 godina?

(N) Ne

(D) Da → Ako jesu, koji su to srodnici?

- (1) Majčini roditelji
- (2) Očevi roditelji
- (3) Tetke, stričevi, ujaci i njihova deca
- (4) Suprug/supruga i deca vašeg starijeg brata ili sestre
- (5) Drugi _____

15. Koji je bio radni status Vaših roditelja kada ste imali 10 godina?

	MAJKA	OTAC
Stalan posao	1	1
Privremeni posao	2	2
U kući se brinuo/la o deci	3	3
Nezaposlen/a i tražio/la posao	4	4
Student/kinja	5	5
Penzioner/ka	6	6

16. Koja je Vaša dosadašnja zbirna prosečna ocena tokom studija? (Ako Vam je ovo prvi semestar, procenite kakva Vam je dosadašnja prosečna ocena za taj semestar).

- (A) Oko 6 ili niže
- (B) Oko 7 ili niže
- (C) Oko 8 ili niže
- (D) Oko 9 ili niže
- (E) Između 9 i 9,5
- (F) Između 9,5 i 10

B. VAŠE NEPRIMERENO PONAŠANJE KADA STE IMALI 10 GODINA

1. Deca se neprimereno ponašaju na različite načine i u različitim situacijama (npr. prilikom odlaska na spavanje, tokom jela, skupljanja svojih stvari, kada su neposlušna, kada se tuku sa braćom i sestrama, itd.). Molimo, navedite po dva primera vlastitog blažeg neprimerenog ponašanja i izrazito neprimerenog ponašanja, **kada ste imali oko 10 godina**.

BLAŽE NEPRIMERENO PONAŠANJE

A _____

B _____

IZRAZITO NEPRIMERENO PONAŠANJE

A _____

B _____

Želele bismo da saznamo koliko puta ste ponovili neko blaže neprimereno ponašanje nakon što su Vas roditelji korigovali. Molimo Vas da zaokružite broj prema predloženoj skali:

N = Nikada
0 = Niste u toj godini, ali jeste u nekoj drugoj
1 = 1-2 puta u toj godini
2 = 3-5 puta u toj godini
3 = 6-9 puta u toj godini
4 = Mesečno (10-14 puta u toj godini)
5 = Par puta mesečno (2-3 puta u toku meseca)
6 = Nedeljno (1-2 puta nedeljno)
7 = Nekoliko puta nedeljno (3-4 puta)
8 = Svakodnevno (5 ili više puta nedeljno)
9 = Dva ili više puta na dan

KOLIKO ČESTO STE U UZRASTU OD 10 GODINA:

2. Ponovili blaže neprimereno ponašanje nakon što ste bili korigovani?

N 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

3. Koliko puta ste se izrazito neprimereno ponašali?

N 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

4. Pod disciplinovanjem podrazumevamo različite tehnike koje roditelji koriste da bi korigovali nepoželjna ponašanja kod dece. Ko je imao veću odgovornost za vaše disciplinovanje kada ste imali 10 godina?

- 1) Moja majka je imala **mnogo veću** odgovornost za disciplinovanje nego moj otac
- 2) Moja majka je imala **nešto veću** odgovornost nego otac
- 3) Moji roditelji su bili **podjednako** odgovorni

- 4) Moj otac je imao **nešto veću** odgovornost nego majka
 5) Moj otac je imao **mnogo veću** odgovornost nego moja majka

5. Koliko je disciplinovanje koje su Vaši roditelji primenjivali, kada ste imali 10 godina, bilo pravično?

	MAJKA	OTAC
Disciplinovanje je često bilo prestrogo za to što sam pogrešno uradio/la	1	1
Disciplinovanje je bilo prilično pravično	2	2
Disciplinovanje je često bilo prestrogo za to što sam pogrešno uradio/la	3	3
Disciplinovanje je bilo prilično pravično	4	4
Disciplinovanje je često bilo prestrogo za to što sam pogrešno uradio/la	5	5

C. ŠTA SU VAŠI RODITELJI RADILI KAKO BI KORIGOVALI VAŠE PONAŠANJE?

N = Nikada
0 = Nisu u toj godini, ali jesu u nekoj drugoj
1 = 1-2 puta u toj godini
2 = 3-5 puta u toj godini
3 = 6-9 puta u toj godini
4 = Mesečno (10-14 puta u toj godini)
5 = Par puta mesečno (2-3 puta u toku meseca)
6 = Nedeljno (1-2 puta nedeljno)
7 = Nekoliko puta nedeljno (3-4 puta)
8 = Svakodnevno (5 ili više puta nedeljno)
9 = Dva ili više puta na dan

KADA STE SE, BILO BLAGO BILO IZRAZITO, NEPRIMERENO PONAŠALI U UZRASTU OD 10 GODINA:

1. Koliko su Vam često roditelji objašnjavali pravila kako bi pokušali da spreče da ponovite neprimereno ponašanje?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2. Koliko su Vam često roditelji uskraćivali džeparac, igračke ili druge privilegije zbog neprimerenog ponašanja?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
3. Koliko su Vas često stavili u kaznu „na hlađenje” („time out”) ili poslali u sobu na neko vreme?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
4. Koliko su često povisili glas ili vikali na Vas?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
5. Koliko su Vas često protresli ili zgrabili kako bi privukli Vašu pažnju?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9

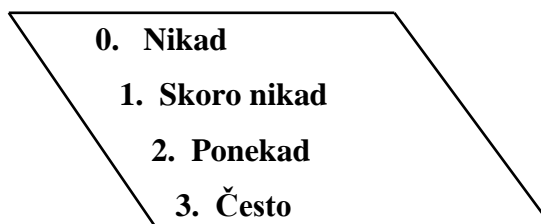
6. Koliko su Vam često roditelji dali da radite nešto drugo, što bi Vam se moglo dopasti, umesto onoga što ste radili loše?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
7. Koliko često su roditelji nastojali da osetite stid ili krivicu?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
8. Koliko često su namerno ignorisali Vaše neprimereno ponašanje?	Majk	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
9. Koliko često su Vas lupili po zadnjici, ćušnuli, ošamarili ili udarili?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
10. Koliko često su Vaši roditelji koristili varjaču, četku za kosu, kaiš ili neki drugi predmet?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
11. Koliko često su Vas roditelji pohvalili nakon što ste konačno prestali s lošim ponašanjem ili što ste se lepo ponašali?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
12. Koliko često su Vam roditelji uskraćivali ljubav tako što su se ponašali hladno ili Vas nisu grlili i ljubili?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
13. Koliko često su Vas poslali na spavanje bez večere?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
14. Koliko često su Vam roditelji govorili da Vas posmatraju, ili proveravaju da li ste nešto uradili?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
15. Koliko često su Vam dali novac ili druge stvari nakon što ste konačno prestali s lošim ponašanjem, ili zato što ste se dobro ponašali?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
16. Koliko često su Vam roditelji pokazivali ili demonstrirali šta treba uraditi?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
17. Koliko često su Vas pustili da se neprimereno ponašate kako biste se suočili s posledicama?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
18. Koliko često su Vam roditelji davali dodatne kućne poslove kao posledicu neprimerenog ponašanja?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
19. Koliko često su Vas naterali da nešto uradite, kako biste nadoknadili štetu uzrokovanu neprimerenim ponašanjem, npr. da platite za razbijen prozor?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
20. Kad ste se neprimereno ponašali, koliko često su Vam roditelji rekli da ste lenji, neuredni, nepromišljeni ili nešto slično?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
21. Koliko često su Vam ukinuli džeparac, uskratili igračke ili druge privilegije dok	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9

niste uradili ono što su želeli da uradite?

22. Koliko često su roditelji proveravali da li se neprimereno ponašate?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
23. Koliko često su Vas roditelji proveravali da bi mogli da Vam kažu da nešto dobro radite?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
24. Koliko često su Vas terali da se izvinjavate, ili da kažete da Vam je žao zbog neprimerenog ponašanja?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
25. Koliko često su Vam roditelji isprali usta sapunom, stavili nešto ljuto na jezik ili uradili nešto slično?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
26. Koliko su Vam često zabranili izlazak, ili Vam ograničili aktivnosti izvan kuće zbog neprimerenog ponašanja?	Majka	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	Otac	N	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9

D. OSTALE STVARI KOJE SU SE DOGAĐALE PRILIKOM KORIGOVANJA NEPRIMERENOG PONAŠANJA

Ovo su pitanja o stvarima koje su Vaši roditelji radili kada ste imali 10 godina i kada su morali da Vas koriguju zbog neprimerenog ponašanja, kao i o Vašim reakcijama.

1. Znali ste koja ponašanja od Vas očekuju roditelji	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
2. Vaši roditelji su proveravali, kako bi se uverili da se lepo ponašate, nakon što su korigovali neprimereno ponašanje	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
3. Kad su korigovali Vaše neprimereno ponašanje, roditelji su radili ili govorili stvari, da bi pokazali da Vas vole i podržavaju	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4

4. Jasno su Vam predočavali posledice Vaših neprimerenih ponašanja	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
5. Kada su roditelji nešto preduzimali da bi korigovali Vaše neprimereno ponašanje, Vi ste to ignorisali	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
6. Kada ste se neprimereno ponašali Vaši roditelji su se jako ljutili zbog toga	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
7. Kad ste se neprimereno ponašali, Vaši roditelji su reagovali ishitreno, naglo ili impulsivno	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
8. Smatrali ste da su Vaši roditelji ispravno postupali kada su korigovali Vaše neprimereno ponašanje	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
9. Vaša majka nije odobravala način na koji je otac korigovao Vaše neprimereno ponašanje		0	1	2	3	4
Vaš otac nije odobravao način na koji je majka korigovala Vaše neprimereno ponašanje		0	1	2	3	4
10. Roditelji su Vam objašnjavali zbog čega koriguju Vaše ponašanje	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
11. Ako ste ponavljali neko neprimereno ponašanje, roditelji su ga opet korigovali	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
12. Kada su roditelji korigovali Vaše neprimereno ponašanje, znali ste da Vas i dalje vole	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
13. Roditelji su Vas upozoravali da imate određeno vreme (npr. brojali do tri), da promenite svoje ponašanje, pre nego što oni urade nešto da ga koriguju.	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4

14. Roditelji su imali probleme u kontrolisanju Vašeg neprimerenog ponašanja	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
15. Roditelji su izgledali zabrinuto zbog Vašeg neprimerenog ponašanja	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
16. Izgledalo je da Vaši roditelji gube kontrolu kad ste se neprimereno ponašali	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
17. Želeli ste da roditelji drugačije postupaju prilikom korigovanja Vašeg neprimerenog ponašanja	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
18. Vaša majka nije odobravalala pravila koja je otac postavio za Vaše ponašanje		0	1	2	3	4
	Vaš otac nije odobravao pravila koja je majka postavila za Vaše ponašanje	0	1	2	3	4
19. Vaši roditelji su se držali onoga što su rekli da će da urade	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
20. Kad su roditelji ispravljali Vaše neprimereno ponašanje, još uvek ste osećali da Vas ohrabruju i podržavaju	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
21. Vaši roditelji su menjali pristupe disciplinovanju, kako ste odrastali	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
22. Bez obzira šta su radili, roditelji nisu uspevali da Vas nateraju da se lepo ponašate	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4
23. Roditelji su menjali načine disciplinovanja, kada bi ustanovili da neki nisu efikasni	Majka	0	1	2	3	4
	Otac	0	1	2	3	4

E. VAŠE MIŠLJENJE O DISCIPLINOVANJU

Čak i ako nemate decu, želeli bismo da znamo kakvo je **Vaše trenutno mišljenje** o svim dole navedenim postupcima prema deci staroj 10 godina.

MISLIM DA:

- 1. Nikada nije u redu**
- 2. Samo ponekad je u redu**
- 3. Obično je u redu**
- 4. Uvek ili skoro uvek je u redu**

1. Objasniti deci tog uzrasta pravila kako biste pokušali da sprečite neprimereno ponašanje?	1	2	3	4
2. Uskratiti džeparac, igračke ili druge privilegije zbog neprimerenog ponašanja?	1	2	3	4
3. Staviti decu tog uzrasta u kaznu „na hlađenje” („time out”) ili ih poslati u sobu na neko vreme?	1	2	3	4
4. Povisiti glas ili vikati na decu tog uzrasta?	1	2	3	4
5. Protresti ili zgrabiti decu tog uzrasta kako biste privukli njihovu pažnju?	1	2	3	4
6. Dati deci tog uzrasta da rade nešto drugo što bi im se moglo dopasti, umesto onoga što su radili loše?	1	2	3	4
7. Nastojati da deca tog uzrasta oseće stid ili krivicu?	1	2	3	4
8. Namerno ignorisati njihovo neprimereno ponašanje?	1	2	3	4
9. Lupiti po zadnjici, ćušnuti, ošamariti ili udariti decu tog uzrasta?	1	2	3	4
10. Koristiti varjaču, četku za kosu, kaiš ili neki drugi predmet?	1	2	3	4
11. Pohvaliti decu tog uzrasta nakon što su konačno prestala s lošim ponašanjem ili zato što su se lepo ponašala?	1	2	3	4
12. Uskraćivati ljubav deci tog uzrasta, tako što ćete se ponašati hladno ili ih nećete grliti i ljubiti?	1	2	3	4
13. Poslati decu tog uzrasta na spavanje bez večere?	1	2	3	4
14. Staviti do znanja deci tog uzrasta da ih posmatrate, ili proveravate da li su nešto uradila?	1	2	3	4
15. Davati deci tog uzrasta novac ili druge stvari zato što su konačno prestala s lošim ponašanjem ili zato što su se dobro ponašala?	1	2	3	4
16. Pokazivati ili demonstrirati deci tog uzrasta šta treba uraditi?	1	2	3	4
17. Puštati decu tog uzrasta da se neprimereno ponašaju kako bi se suočila	1	2	3	4

s posledicama?

18. Davati deci tog uzrasta dodatne kućne poslove kao posledicu neprimerenog ponašanja?	1	2	3	4
19. Naterati decu tog uzrasta da nešto urade kako bi nadoknabila štetu uzrokovanu neprimerenim ponašanjem, npr. da plate za razbijen prozor?	1	2	3	4
20. Kada se deca tog uzrasta neprimereno ponašaju, reći im da su lenja, neuredna, nepromišljena ili nešto slično?	1	2	3	4
21. Ukinuti im džeparac, uskratiti igračke ili druge privilegije dok ne urade ono što želite da urade?	1	2	3	4
22. Proveravati da li se neprimereno ponašaju?	1	2	3	4
23. Proveravati decu tog uzrasta, da biste mogli da im kažete da nešto dobro rade?	1	2	3	4
24. Terati decu tog uzrasta da se izvinjavaju ili da kažu da im je žao zbog neprimerenog ponašanja?	1	2	3	4
25. Isprati im usta sapunom, staviti im nešto ljuto na jezik ili im uraditi nešto slično?	1	2	3	4
26. Zabraniti deci tog uzrasta izlazak ili im ograničiti aktivnosti izvan kuće zbog neprimerenog ponašanja?	1	2	3	4